
CHRESTOMATHIA NGANASANICA

Szerkesztette

Wagner-Nagy Beáta

Írták

Szeverényi Sándor

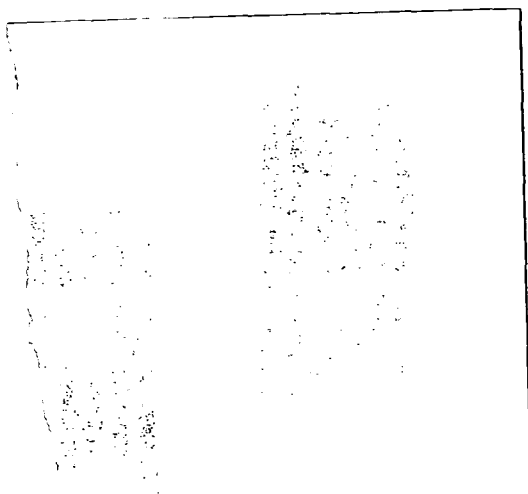
Várnai Zsuzsa

Wagner-Nagy Beáta

A térképeket rajzolta

Mets Miklós a *Geographical Distribution of the Uralic Languages*

(Finno-Ugrian Society, Helsinki 1993) térkép felhasználásával

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
BEVEZETÉS	13
Nganaszanok (Wagner-Nagy Beáta)	13
<i>Lakóhely</i>	13
<i>Elnevezések</i>	13
<i>Hagyományos kultúra, hagyományos életmód</i>	14
<i>Történelem</i>	16
<i>Művelődés ma</i>	18
A nganaszan nyelv kutatásának története (Szeverényi Sándor)	19
<i>Castrén előtt</i>	19
<i>Castrén</i>	20
<i>Castrén után</i>	21
<i>Új lendület</i>	21
<i>Az legutóbbi tizenöt év</i>	22
ÍRÁSMÓD (Wagner-Nagy Beáta)	27
HANGTAN (Várnai Zsuzsa)	33
A nganaszan fonémarendszer	33
<i>Magánhangzók</i>	33
Hosszú magánhangzók	33
Diftongusok, magánhangzó-szekvenciák	34
A magánhangzókészlet metrikus értéke	35
A magánhangzók megoszlása	36
<i>Mássalhangzók</i>	37
A kvázi-nazális	38
A mássalhangzók megoszlása	39
Fonetika	40
<i>Mássalhangzók</i>	40
<i>Magánhangzók</i>	41
A hangsúly és a szavak ritmikai felépítése	41
A hangok találkozása	43
<i>A magánhangzó-szekvenciák: VV</i>	43
<i>A mássalhangzó-szekvenciák: CC</i>	43
Szóbelseji mássalhangzó-kapcsolatok	43
Hasonulások	45
<i>Egymás mellett álló magán- és mássalhangzók egymásra hatása: CV</i>	46
Palatalizáció	46
Hely szerinti igazodás	47
Szótagtípusok	48
A morféimák fonológiai szerkezete	48

<i>A szabad morféma szerkezete</i>	48
Tőtípusok	49
<i>A kötött morféma szerkezete</i>	52
Mássalhangzósak	53
Magánhangzósak	54
Szuffixum-típusok	54
A szabad és kötött morféma kapcsolódása	55
<i>A magánhangzókat érintő változások</i>	55
A magánhangzó-harmónia	55
A magánhangzó-betoldás, azaz a kötőhangzók	59
<i>A mássalhangzókat érintő változások</i>	61
A fokváltakozás jelensége	61
A nganaszan fokváltakozás	61
Nunnáció	64
Egyéb kiegészítő szabályok	67
ALAKTAN (Wagner-Nagy Beáta)	71
Főnév	71
<i>Tövek</i>	71
<i>Számjelek</i>	76
<i>Ragozás</i>	76
Az esetekhez kapcsolódó néhány fontosabb funkció	79
<i>Birtokos személyragozás</i>	82
<i>Predesztinatív ragozás</i>	85
Melléknév	86
<i>Fokozás</i>	88
Moderatív képzők	88
Felsőfok	89
Számnév	90
<i>Tőszámnév</i>	90
<i>Sorszámnév</i>	91
<i>Határozatlan számnév</i>	92
<i>Törtszámnév</i>	92
<i>Számnévi határozószó</i>	92
Névmás	93
<i>Személyes névmás</i>	93
<i>Mutató névmások</i>	97
<i>Kérdő névmások</i>	98
<i>Határozatlan és általános névmások</i>	99
<i>Tagadó névmások</i>	100
Ige	101
<i>Az aspektus és az igei koaffixumok</i>	101
<i>Tövek</i>	103
<i>Igeidők</i>	105
<i>Ragozás</i>	106

<i>Igemódok</i>	110
Igenevek	117
<i>Főnévi igenevek</i>	117
<i>Melléknévi igenevek</i>	117
Participium imperfectum (folyamatos melléknévi igenév)	117
Participium perfectum (befejezett melléknévi igenév)	117
Participium necessitatis (gerundivum)	118
Participium abessivum (tagadó igenév)	118
Participium passivum	118
<i>Gerundium</i>	118
<i>Supinum (célhatározói igenév)</i>	119
A névszók predikatív ragozása	119
Határozószók	121
Névutók	124
<i>A névutók birtokos személyragos alakjai</i>	126
SZÓALKOTÁSI MÓDOK (Wagner-Nagy Beáta)	127
Szóképzés	127
<i>Denominális nomenképzők (Nom → Nom)</i>	127
<i>Deverbális nomenképzők (Verb → Nom)</i>	129
<i>Denominális verbumképzők (Nom → Verb)</i>	131
<i>Deverbális verbumképzők (Verb → Verb)</i>	132
<i>Sajátos jelentéstartalmú képzőszerű morfémák</i>	135
Szóösszetétel	136
Jelentésbővülés	137
SZÓKINC (Szeverényi Sándor – Wagner-Nagy Beáta)	139
<i>A legrégebbi réteg</i>	139
<i>A szókincs újabb rétege</i>	142
<i>Indulatszók</i>	144
MONDATTANI ÁTTEKINTÉS (Wagner-Nagy Beáta)	145
Mondatrészek	145
Tagadás és tiltás	149
A birtoklás kifejezése	154
A határozottság kifejezése	155
Hasonlító szerkezetek	157
Egyeztetés	157
<i>A jelző és a jelzett szó egyeztetése</i>	157
<i>Az alany és az állítmány egyeztetése</i>	158
<i>A kettes szám használata</i>	160
Az igeragozások használata	160
A vonzatok	165
Az egyszerű mondat	170
<i>A mondatrészek sorrendje</i>	170

<i>Módosítószók</i>	173
<i>Az aktív és a passzív mondat</i>	175
<i>A műveltető szerkezet</i>	176
<i>Mondatsűrítő szerkezetek</i>	177
Az összetett mondat	182
<i>Mellérendelő mondatok</i>	182
<i>Alárendelő mondatok</i>	183
FELADATOK (Wagner-Nagy Beáta)	187
SZÖVEGEK (vál. és ford. Szeverényi Sándor és Wagner-Nagy Beáta)	193
Társalgási kifejezések	193
Elbeszélések	198
<i>D'ɛŋkuə</i>	198
<i>D'ijimⁱaku</i>	198
<i>ɖindⁱili</i>	200
Mesék	204
<i>Kiçəðəə kuəd^uumu</i>	204
<i>ɖanasa ŋonəə ŋülⁱaðə</i>	204
<i>ʃiti nɪ</i>	205
<i>Taa ŋonəə təmuŋku</i>	208
<i>Banə turku</i>	210
<i>ɖəðə turku</i>	214
<i>Horəsočəmə</i>	218
<i>Basuʃi kuəbsa</i>	222
<i>ʃejmɪ Toɖakuə ɖanasanə nɛmɪbtɪ^ua</i>	226
<i>Məu d'aməðiⁱ nɪimənu ičüə</i>	232
<i>Kuəd^uuə iniⁱiaⁱku</i>	244
Népi bölcsességek	252
<i>ɖanasanuⁱ kursuəd^a nɪimənɪ buədu</i>	252
<i>Tumtaðəⁱ</i>	256
Rituális szöveg	258
Kəiŋəiɾsa	266
FÜGGELÉK (Wagner-Nagy Beáta)	267
A feladatok megoldásai	267
Jegyzetek a szövegekhez	271
Szójegyzék	274
Szövegforrások	292
Válogatott irodalom	293
Rövidítések jegyzéke	302
Képek és rajzok jegyzéke	305

ELŐSZÓ

...és az ember Ember

Mert téved

mert küzd

Mert remél és szeret

mert együtt érez és megbocsát

Mert nevet, és mert él ...

(Herbert Grönmeyer)

és mert beszél ...

Az uráli nyelvekkel való ismerkedést ma már igen sok és jó szöveggyűjtemény, nyelvtani leírás segíti. Néhány nagyobb nyelv, mint például a mordvin, az udmurt, a komi stb. gyakorlati nyelvkönyvből is tanulható. Sajnos ez a gazdagság nem vonatkozik a szamojéd nyelvekre, különösen nem a kisebbekre, mint pl. a nganaszanra és az enyec-re. Aki ezek iránt érdeklődik, csak igen szűkös kínálatból választhat. Ugyan jelent már meg szamojéd chrestomathia Hajdú Péter tollából (1966), de ez a kötet a nganaszan nyelv leírását nem tartalmazza, mivel az akkori ismeretek és szövegközlések nem tették lehetővé egy összefoglaló jellegű munka megírását.

Az utóbbi évtizedekben jelentős mennyiségű szöveg jelent meg nganaszanul, és a nyelvészeti kutatások is egyre újabb és újabb ismeretekkel bővítették tudásanyagunkat e nyelvről. Azonban a lelkes érdeklődő igen nehéz feladatra vállalkozik, ha hozzá szeretne jutni a megjelent mese- és szöveggyűjteményekhez, mivel többnyire oroszországi, sokszor szibériai kiadók nehezen beszerezhető kis példányszámú kiadványairól van szó. Többek között ez a körülmény késztette a szerzőket arra, hogy egy kötetben összegezzék a legfontosabb ismereteket a nganaszan nyelvről. Ennek keretét az uralisztikában ma már elterjedt és megszokott műfajt, a chrestomathiát választottuk.

Mielőtt az olvasó a nganaszan nyelvvel megismerkedne, betekintést nyerhet e népcsoport szokásaiba, hagyományos kultúrájába.

Ezt követően bemutatjuk a nganaszan fonologikus írásmód szabályait. Mivel a megjelent szövegek általában cirill betűsek, fontos a cirill betűs írásmód szabályainak az ismertetése, még akkor is, ha legtöbbször a korábbi cirill betűs lejegyzések inkább fonetikusak. Kitérünk Castrén hangjelölésére is. Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy esetében helyenként nemcsak hangjelölési szabályokról, hanem nyelvtörténeti változásról is szó van. Kötetünknek nem célja a nganaszan nyelvtörténet bemutatása, azonban egyes esetekben mégis célszerűnek láttuk egyes jelenségek nyelvtörténeti hátterének a bemutatását. Ezeket a részeket és egyéb, az adott témához kapcsolódó kiegészítő magyarázatokat apró betűvel szedtuk.

Munkánk tartalmazza a legfontosabb hangtani, grammatikai és mondattani ismereteket, amelyeket minden esetben bőséges példaanyaggal szemléltetünk. A nyelvtant bemutató fejezetek után a nganaszan szókincset felvázoló fejezet található. Ebben a részben szintén bőséges nyelvtörténeti adalékkal találkozhat az olvasó. Ennek célja, hogy megmutassuk a nganaszan nyelv helyét az uráli nyelvcsaládon belül. Az uráli eredetű szókincset tárgyaló részben illusztrációként a magyar etimológiai megfelelőket is bemutatunk.

Chrestomathiánk tartalmaz feladatokat is, ez inkább a gyakorlati nyelvkönyvek sajátossága, mintsem a szöveggyűjteményeké. Mégis úgy gondoljuk, hogy hasznos lehet, ha a nyelvvel most ismerkedők a gyakorlatban is kipróbálhatják a meglehetősen bonyolult – de nem megtanulhatatlan – morfofonológiai jelenségek működését, még akkor is, ha hangsúlyoznunk kell, hogy e munkának nem célja a gyakorlati nyelvoktatás. A feladatok nehézségi foka változó, a nehezebbekhez a megoldó kulcsban részletes magyarázatokat fűztünk.

A chrestomathia második felében található a szöveggyűjtemény, amelyet igyekeztünk úgy összeállítani, hogy a szokásos elbeszélések, mesék mellett helyet kapjanak találós kérdések, beszélt nyelvi és rituális szövegek is. A fordítást igyekeztünk a nganaszhoz közelíteni, abban az esetben, ha ez lehetetlen volt, szögletes zárójelben megadjuk a szó szerinti fordítást is. Azok a szövegrészek, amelyek a magyarban zárójelben szerepelnek, hiányoznak a nganaszan részből, azonban a magyar mondat megkívánja a kitételüket.

A szövegekhez jegyzeteket készítettünk. Ezekben feltüntetjük az azokra vonatkozó legfontosabb információkat, mint pl. az adatközlő és a gyűjtő adatait, a gyűjtés helyét (amennyiben ezek ismertek) és az első megjelenés adatait. Alkalmanként a keletkezés körülményeit is leírjuk, hiszen ez nagyon fontos lehet pl. a sámánszertartás esetében. A szövegeket a kötetünkben használt fonologikus írásmódban közöljük, függetlenül attól, hogy az eredeti milyen írásmódú. Néhány szöveg esetében közöljük az eredeti cirill betűs közlésmódot is. Ennek egyrészt az a célja, hogy az olvasó képet kaphasson arról, hogyan is írnak a nganaszanok, hiszen ők is írnak, ma már nekik is van írásbeliségük. Néhány esetben fonetikus lejegyzések közreadásával szeretnénk illusztrálni a hangtani fejezetben elmondott fonetikai szabályokat, valamint szeretnénk elősegíteni a fonetikai problémák tanulmányozását.

A kötethez szójegyzék is tartozik. Ebben a szövegekben előforduló szavak alakjait találhatja meg az olvasó. A főnevek és igék mellett feltüntetjük, hogy melyik harmonikus osztályba tartozik a szó. Ragozott alakokat csak akkor adunk meg, ha a mondatban előforduló ragozott alakokból a nganaszannal éppen most ismerkedőktől igen nagy erőfeszítést kívánna az adott szó alapalakjának kikövetkeztetése.

A chrestomathiát forgatók számára javasoljuk, hogy csak akkor kezdjenek a szövegekkel ismerkedni, ha a nyelvtani részt már áttekintették. Természetesen a mesék olvasásához nem szükséges minden jelenséggel megismerkedni, de az alapvető hangtani, grammatikai és mondattani szabályok ismerete elengedhetetlen. Javasoljuk, hogy

az olvasó először a rövidebb (és sokszor, de nem minden esetben nyelvileg is egyszerűbb) társalgási szövegeken és elbeszéléseken gyakoroljon.

Ugyan ennek a kötetnek három szerzője van, azonban ez a munka mégis több ember munkája, akiket köszönet illet. Elsősorban köszönettel tartozunk azoknak a nganaszanoknak, akik a kutatóutak során információval szolgáltak anyanyelvükről, meséltek kultúrájukról és végtelen türelemmel válaszoltak kérdéseinkre. Adatközlőink közül ki kel emelnem Aleksandr Čeleevič Momdét, akitől az első nganaszan szöveget gyűjtöttem. Szintén köszönet illeti Nadežda Kosterkinát, akivel hosszabb ideig dolgozhattunk együtt 1996-ban, és aki azóta is minden kérdésemre, problémámra igyekszik válaszolni. Kosterkina e kötet elkészültében is közreműködött, néhány nyelvi adat értelmezését, szövegrészlet jelentését szintén az ő segítségével tudtam megfejteni. Köszönöm a meséket, a türelmet és a finomságokat Poljamtie Djatovna Kosterkinának és Sandimjaku Čajhoreevna Kosterkinának. Hálás köszönet illeti Eugen Helimskit, aki már hosszú évek óta figyelemmel kíséri szamojedisztikai kutatásainkat, és aki a chrestomathia munkálatai folyamán is hasznos tanácsokkal látott el bennünket. E helyen szeretnénk köszönetet mondani Sipőcz Katalinnak és Siptár Péternek azért, hogy egy-egy fejezetet elolvastak és megosztották velünk észrevételeiket. A szerzők hálával tartoznak Bakró-Nagy Mariannénak, aki mindvégig támogatott bennünket a munka során, és aki számos értékes tanáccsal és javaslattal járult ahhoz hozzá, hogy ez a chrestomathia minél kidolgozottabban jelenhessen meg.

Tisztában vagyunk azzal, hogy mint általában semmi, ez a kötet sem hibátlan. Az előforduló tévedésekért, hibákért a kötet szerzői vállalnak.

Wagner-Nagy Beáta

Budapest –Szeged, 2002 októbere – novembere

BEVEZETÉS

NGANASZANOK

Lakóhely

A nganaszan nyelv a nyenyecel és az enyecel együtt a szamojéd nyelvek északi csoportjába tartozik. A nganaszant beszélő népcsoport mai lakóhelye csak néhány falura korlátozódik, amelyek a *Tajmiri Dolgan-Nyenyec Autonóm Körzetben* találhatók. A Tajmir-félsziget nyugati felén két településen élnek nganaszanok, mégpedig *Uszty-Avamban* és *Volo-csánkában*. A félsziget keleti részén *Novaja* faluban számolhatunk nagyobb nganaszan népességgel. E három faluban a nganaszanok kb. 90%-a él. Ezek a települések ún. „dolgán” falvak, azaz a 60-as évek letelepítési hullámában először a dolgánokat teleptették ide, csak utána költöztették be a nganaszanokat. Ez azt eredményezte, hogy nincsen tisztán nganaszan etnikumú falu. Jelentősebb számú nganaszan diaszpóra él még a Tajmir-félsziget kulturális központjában, *Dugyinkában* is.

Elnevezések

A nganaszanok korábbi elnevezése a *tavgi* szamojéd. Ez a név nyenyec eredetű (*tavy*). Maga a *nganaszan* megnevezés a 30-as évektől kezdve terjedt el. Általában ezt a nevet szokták a nép önelnevezésének tartani. Ez a tévedés azon a vélekedésen alapul, hogy a legtöbb természeti nép az 'ember' jelentésű szóval nevezi meg önmagát. Ez igaz is. Bár a *nganasza* (*ŋanasa*) szó valóban embert jelent, ők mégsem így hívják magukat, hanem *nyának* (*ŋaa*), azaz 'társhoz tartozó'-nak.

A nganaszanok két nagyobb etnikai csoportot alkotnak. Közülük az *avam-nganaszanok* a legnagyobb lélekszámúak. E csoporton belül is két kisebb alcsoportot különíthetünk el. A *pjaszinai* nganaszanok a Pjaszina folyó mentén vándoroltak, míg a *tajmiri* nganaszanok a Tajmir-folyó mentén nomadizáltak. A nganaszanok másik törzse, a *bediajok* (vagy *jevek*) a Heta folyó és a Hatanga-öböl között éltek. Egy különálló nemzetséget is meg kell említenünk, mégpedig az *Okkot*. Ennek tagjai valószínűleg dolgán eredetűek, akik a XVIII. század végén, XIX. század elején asszimilálódtak a nganaszanokhoz. E nemzetség egy része az *avamok*, másik része a *bediajok* között él.

Az avamok nyolc nemzetségre, míg a bediajok négyre oszlanak. A nemzetség szerinti elkülönülés nem volt éles, egy közösséget különböző nemzetségekbe tartozó családok is alkothattak.

Nyelvjárási különbségek kevésbé jellemzik a nganaszan nyelvet; ugyan az avam és a bediaj törzs alapján két nyelvjárást különböztethetünk meg, de ezek között nincsenek éles eltérések. A letelepítést követő népességkeveredés a meglévő különbséget is szinte teljesen elmosta.

Hagyományos kultúra, hagyományos életmód

A nganaszanok hagyományos foglalkozása a halászat és a rénvadászat, valamint a prémes állatok vadászata volt. Emellett kisebb réncsordákat is tartottak, de a réntenyésztésnek csak másodlagos szerepe volt. A rénre többféleképpen vadásztak, a vadászat módja mindig az évszaktól függött. A vadászat a férfiak feladata volt, akik nyáron inkább egyedül, míg télen és tavasszal csoportosan vadásztak. Mivel a rének a meleg időszakban a szúnyogok elől északra vándorolnak, a nyárra szánt hús nagy részét tavasszal szerezték be. Az elejtett állatok húsát megszárazították vagy fagyasztották. Mivel lakóhelyükön a föld sosem enged fel, a dombokba vájt járatok szolgálták a hús fagyasztására, mintegy hűtőként funkcionálva.

A lőfegyverek széles körben csak a XX. század közepén terjedtek el, addig íjjal vadásztak. A vadrén megtévesztésére gyakran alkalmaztak idomított csalirént. Ismerték a szántalpra szerelt álcát is, amely mögött megbújva közelítették meg a kiszemelt vadat. Ősszel leginkább csoportos rénhajtást rendeztek. Ilyenkor különféle módszerekkel kerítették be a csordát (pl. tó felé vagy hálóba hajtották) és tömegesen mészárolták le a réneket. A madarakat is általában hálóval fogták, míg a prémes állatoknak csapdát állítottak. Nyáron a legfontosabb tevékenység a halászat volt. Az el nem fogyasztott halat szintén megszárazították vagy lefagyasztották.

Szállító és közlekedési eszközként szánt használtak, ami elé réneket fogtak. A családok rénjeiket tamgákkal, azaz egyszerű vonalakból álló jelekkel jelölték meg. A rénfogatba több szán tartozott, így pl. teherszán és utazó szán. Egyedi szántípust képviselt a nők utazószánja. A magas félköríves támlájú szánnal más szibériai népnél nem találkozhatunk. A rénfogathoz kapcsolódó egyéb szokások nem térnek el a nyenyec és enyec szokásoktól (2–7 rént fogtak a szán elé, a szánhajtó balról ült a szánra, a rén nőgatására ösztökélő rudat használtak stb.).

Lakóhelyként kúpsátor szolgált, amelyben rendszerint több család lakott. A téli sátrakat több réteg bőr borította, a nyári lakhely borítása vékonyabb volt. A XX. században használtak még egy sajátos, mobil lakhelyet is, mégpedig a *balokot*. Ez egy szántalpra szerelt kisebb házacska. Így a rénfogattal bármikor tovább lehetett vándorolni. Ma már ezek az építmények csak igen ritkán láthatók, habár Uszty-Avamban még találhatunk használaton kívüli balokot.

A nganaszanok öltözkűkhöz csak rénbőrt használtak, a ruha típusától függően a rén más-más részéből varrták. A férfiak egybeszabott kapucnis kabátot viseltek. Ezt fiatal rén bőrből varrták. A nők kabátja szétnyitható, amihez különálló sapka tartozott. A nganaszanok jellegzetes viselete a csöszzerű csizma. A csizma átmérője megegyezik használójának lábméretével, ugyanis a lábbeli bokánál nem szűkül be. A láb és a csizma szára közé eső részt szalmával tömték ki. A lábbelit az egybeszabott alsóruhához kötötték. A nők viseletét kiegészítette az alsóruhához erősített varró és tűzgyújtó készlet. Ruhájuk díszítésére csak bőrcsíkokat és geometrikus mintákat használtak. A ruha színvilága jellegzetes: csak piros, fekete és fehér színek fordulnak elő.

Táplálkozásuk igen egyoldalú volt. Legfontosabb ételük a rén húsa, amit főképpen nyáron hallal, bogyókkal, gombával vagy tojással egészítettek ki. A húst általában főve vagy nyersen fogyasztották, míg a halat szárítva, nyersen (fagyottan) és főve.

A nganaszanok társadalmára korábban az exogám nemzetségi felépítés volt jellemző, azaz a nemzetség tagjai egymással nem házasodhattak. Lakóhelyük nem kötődött a nemzetségekhez, így nemzetségi szálláshelyek és temetők sem léteztek. Az együtt vándorló családok nem nemzetségi, hanem sokkal inkább baráti vagy gazdasági alapon szerveződtek. A szegényebb családok egy-egy módosabb családdal vándoroltak és szinte szolgákká váltak.

Hitvilágukat meghatározza a természet-hit. A különböző természeti erőket istenként tisztelték, ezeknek réneket áldoztak. Fontos esemény volt a Tiszta sátor ünnepe (*mađujša*). Ezt február elején ülték meg azzal a céllal, hogy biztosítsák az új év bőséges halászatát és vadászatát. Másik jelesebb ünnepük a Nagy-nap (*ani"ə d'alj*) volt, amivel az olvadást, azaz a tavasz beköszöntét ünnepelték. Ekkor rént áldoztak a Nap-, a Föld- és a Víz-anya tiszteletére. Sajnos ezek a szokások ma már csak folklór-

— fesztiválokon elevenednek meg. Ugyanígy elhaltak a régi temetkezési szokások is. Hagyományosan az elhaltak csak ritkán temették a földbe, általánosabb volt az a szokás, a testet a tundrán hagyott szánra tették. E köré esetleg bejárat nélküli sátrat építettek, hogy a tetemet a vadállatok ne marcangolják szét. A temetési szertartás után a hozzátartozók a „sírt” csak három éven keresztül látogatták, utána már nem tértek ide vissza. Ilyen látogatások alkalmával a halottnak ételt, italt esetleg dohányt is ajándékoztak.

A nganaszan hit panteonjában a legfőbb istenek a következők: *Bəndubtuə-ηuə* 'felső isten' és *Ŋiljtiə-ηuə* 'élő isten'. Ők a felső világban találhatók, és nevezhetők egyszerűen *Duənak*, azaz istennek. Az alsó világ istenei a következők: *Sjəðə* 'jég-isten' és *Koturə* 'gyilkos-isten'. Ők rosszindulatú isteneknek számítanak. Az istenek jóindulatát áldozatokkal próbálták megnyerni, védekezésül pedig különféle bálványokat készítettek. Így minden családnak volt házi bálványa, amit a

sátor hátsó részében őriztek. Nők ezekhez sosem érhetek hozzá. A bálványokat bizonyos időközönként „megajándékozták” és „megetették”.

A sámánnak (*ηα*) fontos szerepe volt a hagyományok megőrzésében, de orvosként és a közösség vezetőjeként is funkcionált. Két jelentősebb sámán-dinasztiát tartunk számon: *Damtusua* (Kosterkin) és *Siri*”a. A sámánhagyományok mindkét családban nemzedékről nemzedékre öröklődtek. A XX. század végére a nganaszanok között már csak a Kosterkin családban volt még sámán. A család első számon tartott sámán-tagja *D’ühad’ie* (?– kb. 1935), akinek mindhárom fia tovább folytatta a hagyományokat. *D’emnime* (1913–1980) és *Tubjaku* (1921–1989) sámánként, míg *Bjanti*”mjaku (1922–1995) sámánsegédként tevékenykedett. D’emnime fia *D’ülsimjaku* (1940–1997) nem tartotta magát sámánnak, véleménye szerint ő csak a hagyományokat ismerte. Fesztiválokon ugyan fellépett, de a sámán hagyományos funkcióit sosem vállalta magára. Így a nganaszan sámán hagyományok Tubjaku halálával megszakadtak. Tubjaku élete utolsó éveiben már csak ritkán sámánizált. Sokkal inkább foglalkoztatta a népi hagyományok megőrzése, így szívesen dolgozott együtt néprajzkutatókkal és nyelvészekkel. Sámánöltözékét és dobját ma a dugyinkai Néprajzi Múzeum gyűjteményében őrzik.

A nganaszan folklórkincs igen gazdag. Fennmaradtak epikus hősénekek, lírai dalok és mesék, elbeszélések. Epikus énekeiket *szitebinek* hívják (eny. *szjudobicsu*, nyeny. *szjüdbabc*). Az előadásmódra jellemző, hogy *elbeszélt* és *énekelt* szövegek váltogatják egymást. Az énekelt részeknek a dallama kötött, így az előadótól nagy improvizációs készséget igényel. Ma már nem nagyon lehet olyan nganaszannal találkozni, aki vállalkozna egy szitebi előadására. Ezzel szemben a *gyürimi* (eny. *györecsu*, nyeny. *jarabc*) műfajába tartozó változatos témájú és hosszúságú mesék, elbeszélések ma is népszerűek. A *lírai dalok* (*beli*) korábban fontos szerepet töltöttek be. Útközben és esténként szívesen énekelgettek. Minden nganaszan rendelkezett személyes dallal, amit vagy maga szerzett, vagy valakitől kapta. Énekeiket dobbal és csörgőkkel kísérték. Sajátos műfajt képviselnek az allegorikus énekek (*kajhairsa*), melyeket egymásnak felelgetve énekelnek. Ezeknek az énekeknek sajátos, allegorikus nyelve van.

Történelem

A nganaszanok ősei az időszámítás kezdete táján délről, a közös szamojéd őshazából, a Tomszk–Krasznajarszk–Jenyiszejszk körzetből kezdtek el észak felé vándorolni a Jenyiszej mentén. A szamojéd egység felbomlását valószínűleg a népvándorlás okozta. A beáramló idegen népek készíthették az összszamojédokat arra, hogy észak felé keljenek útra. A törzsek szétválását felgyorsíthatta, hogy ekkor már a rénszarvast mint teherhordó állatot alkalmazták, így sokkal nagyobb területeken vándorolhattak.

Az északi-szamojédok több száz éves vándorlásuk során egészen a Jenyiszej torkolatáig jutottak. Itt történt meg a népcsoport széttelepülése. A nganaszanok kelet

felé a Tajmir-félszigetig húzódtak, ahol feltételezhetően jukagír és tunguz¹ lakosságot olvasztottak magukba. Erre a nganaszan kultúrában, mitológiában megőrződött nem szamojéd eredetű elemekből lehet következtetni. A lejegyzett folklórszövegekből és később a cári adminisztráció feljegyzéseiből tudjuk, hogy évszázadokon át folytatták harcaikat az evenkikkel (tunguzokkal), akiket a mesékben „varrott arcúakként” ismerhetünk meg. (Ezt az elnevezést arcuk harci tetoválásáról kapták.) Nem szakadtak meg a kapcsolatok a másik két északi-szamojéd néppel sem. Az enyecekkel évszázadokon keresztül szövetségi viszonyban álltak. Kapcsolatuk a nyenyecekkel kevésbé volt békés. A kelet felé vonuló nyenyec törzsek jelentős területeket hódítottak el a nganaszanoktól és az enyecektől.

Az oroszok megjelenése eleinte alig érintette a nganaszanokat, mivel lakóhelyük igen messze esett a katonai és kereskedelmi központoktól. Így nem jutottak el hozzájuk a hittérítők sem. Megkeresztelkedett nganaszanról csak elvétve találhatunk feljegyzéseket. Elmondhatjuk azt is, hogy a nganaszanokról is csak igen ritkán tesznek említést az orosz feljegyzések. Történtek ugyan kísérletek a megadóztatásukra, de ezek sorra kudarcba fulladtak, egyrészt fegyveres ellenállás miatt, másrészt a tundrán szinte lehetetlen volt ellenőrizni őket. Így majdhogynem a XX. századig független életet folytattak. Léteztek ugyan adófizető helyek, amelyek az árucsera központjai is voltak, de a nganaszanok kevésbé függtek az orosz kereskedők áruitól.

A XVIII. századtól kezdve érintkeznek a dolgánokkal², akik ma a nganaszanokkal együtt élnek.

Ugyan 1930-ban megalapították a Tajmiri (dolgán-nyenyec) Nemzetiségi Körszetet, a nganaszanok életében mégis az 50-es évek hoztak változást, mivel a Tajmir-félszigetre a kolhozosítás a 40-es évek végén, az 50-es évek elején érkezett el. Jelentősebben befolyásolta életüket a Norilszk környékén kiépített sztálini GULAG-világ is. A GULAG idetelepítése egyben azt is jelentette, hogy a területet a 80-as évek végéig zártá nyilvánították. Ma Norilszkban színesfém-feldolgozás folyik, környékén pedig szennet, nikkelt és rezet bányásznak.

A nganaszanok letelepítésére a 60-as években egyre aktívabbá váló letelepítési kampány keretein belül került sor. A korábban letelepített dolgánok közé kényszerítették a nganaszanokat, ami azt eredményezte, hogy a népesség kb. 90%-a dolgánok között él.

A letelepítés egyben azt is jelentette, hogy a más népekkel fenntartott hagyományos kapcsolatok megszakadtak. A nganaszanok a XX. századig csak az enyecekkel kötöttek vegyes házasságot (a házasságok 21 %-a), míg a letelepítés után elterjedt az oroszokkal és a dolgánokkal kötött házasság. Míg az enyec-nganaszan vegyes házasságok

¹ A jukagír nyelv a paleosibériai nyelvcsaládba tartozik. Ezt a nyelvet ma már csak mintegy 150 ember beszéli. A tunguz az altaji nyelvcsalád mandzsú-tunguz ágába tartozik. Az tunguzokat szokták még evenkinek és orocsonnak is nevezni.

² A dolgán népcsoport orosz tundrai parasztok, tundrai jakutok és evenkik keveredéséből alakult ki a XIX. század folyamán. Nyelvileg a jakutokhoz tartoznak, ami pedig az altaji nyelvek törökségi ágába sorolható.

ságból született gyerekek nagy része nganaszanul beszél(t), az orosz és a dolgán házasságból származó gyermekek anyanyelve szinte kivétel nélkül orosz.

Ugyan a 30-as években létrejöttek az autonóm körzetek, de ezek sem akkor, sem ma nem képviselték igazán az őslakosok jogait és érdekeit. Habár a peresztrojka magával hozta az északi kis népek öntudatra ébredését is, az oroszországi gazdasági helyzet igen hátrányosan érinti az őslakosokat. A Tajmiron mesterségesen létrehozott falvakban magas a munkanélküliség, mivel a korábbi termelési módok ráfizetések. A férfiak jelentős része rénvadászbrigádokban dolgozott, nyáron pedig halászattal foglalkozott. A szállítási költségek ugrásszerű emelkedése annyira megnövelte a rénhús és a prémek árát, hogy azt már lehetetlen eladni. A nők jelentős része népművészeti tárgyakat készített, ami iránt ma a kereslet szintén jelentősen csökkent.

A kolhozosítás egyik következménye lett, hogy a 70-es években egy járvány miatt a nganaszanok háziasított rénjei szinte mind elpusztultak. Így a hagyományos módon való közlekedés (rénszánnal) szinte lehetetlenné vált. Így a fiatalabb nemzedék a hagyományos életmódot már nem ismeri, tehát az ehhez való esetleges visszatérés sem nyújtana alternatívát számukra. A lakosság nagy része kilátástalannak tartja a helyzetét. A nganaszanok 60 %-a véli úgy, hogy népe 2–3 nemzedék múlva eltűnik.

Művelődés ma

A nganaszanok lélekszáma viszonylag állandó, jelentősebb csökkenést csak a himlő-járványok idején (1700-as évek közepe, 1830 körül) lehetett tapasztalni.

Év	1700	1761	1796	1832	1900	1917	1979	1989
Lélekszám	872	475	837	344	663	334	867	1278

Az adatok azt mutatják, hogy a lélekszám nő, de ez egyes esetekben megtévesztő is lehet. A nemzetiség megadása sokszor a lakóhely függvénye. Az Uszty-Avamban lakó enycek vagy enyec-nganaszan vegyes házasságból született gyerekek nganaszanként szerepelnek. Problematikus az is, hogy a lélekszám statisztikai növekedésével fordítottan arányos az anyanyelvi beszélők száma. Egy 1994-es becslés alapján kb. 500 anyanyelvi beszélőt lehet számon tartani, akik többsége az idősebb vagy középkorú nemzedékhez tartozik. Így azt mondhatjuk, hogy a nyelv kihalása szinte visszafordíthatatlan folyamat.

A kötelező iskolai oktatást a 30-as években vezették be, addig a nganaszanok szinte kivétel nélkül analfabéták voltak és oroszul is csak igen kevesen (és elég gyengén) beszéltek. Kezdetben az iskola internátust jelentett. A letelepítésig egyes családok megtagadták gyerekeik iskoláztatását, de a 60-as években és az utána született nemzedék már nem kerülhette el az iskolát, ahol orosz nyelven tanultak. Az iskolai oktatás ma is orosz nyelven folyik; ugyan van kidolgozott nganaszan ábécé (1989-től), készül-

tek nganaszan nyelvű oktatási segédanyagok is, azonban mégsem mondhatjuk, hogy a nganaszan nyelv oktatása és a nganaszan nyelven való oktatás általános lenne.

A nyelvi asszimiláció a letelepítéssel kezdődött és ma már szinte megállíthatatlannak tűnik. Sajnos ezt támasztják alá a szociolingvisztikai adatok is:

- ma csak a nganaszan származásúak 42 %-a beszéli a nyelvet, de ebből is csak 17,6 % használja a nganaszant rendszeresen,
- a szülők 29,3 %-a beszél nganaszanul a gyerekeivel,
- a 10 év alatti nemzedék 5,9 %-a beszéli a nyelvet.

A nyelvi helyzeten, sajnos, már az sem változtat sokat, hogy a Dugyinkából sugárzó *Tajmir Rádió*ban 1990 óta naponta hallhatók nganaszan nyelvű műsorok is, amelyet a nganaszanok 26%-a rendszeresen figyelemmel kísér. A *Tajmir* című újságban is rendszeresen jelennek meg anyanyelvi oldalak. Ezeken híreket, meséket, beszámolókat lehet nganaszanul olvasni. A nemzeti oldalak készítésében **Nad'ežda Kosterkina** vállal fontos szerepet, aki **Aleksandr Momd'e** (1945–2000) halála óta egyedül szerkeszti a nganaszan oldalakat. Az újság és a rádió szerkesztősége nincsen könnyű helyzetben, mivel a nganaszan származású értelmiség csak pár főre korlátozódik. Ma ugyan a nganaszanok között az analfabétizmus igen csekély (kb. 6%), de felsőfokú végzettséggel is csak nagyon kevesen rendelkeznek (2%).

A NGANASZAN NYELV KUTATÁSÁNAK TÖRTÉNETE

A szamojéd nyelvek (és népek) feltérképezése és kutatása az uráli nyelvek közül a legkésőbb kezdődött el. Ennek elsősorban földrajzi okai vannak, hiszen a keleti irányú orosz terjeszkedés őket érte el a legutoljára. Különösen vonatkozik ez a nganaszanokra, akik a Tajmir-félszigeten még nagyon sokáig meg tudták őrizni izoláltságukat. Rövid áttekintésünkben most elsősorban rájuk fordítunk figyelmet, noha különösen a kezdeti időszakban a szamojéd nyelvekről szóló híradások nehezen választhatók szét egyes nyelvekre.

Castrén előtt

Az első néhány szamojéd szót is tartalmazó szójegyzék egy angol kereskedő utazótól, *Richard Jamestől* származik 1618–1620-ból. Eben a munkában azonban nem találhatunk utalást a nganaszanra. Az első feljegyzett nganaszan szavak a XVIII. századból származnak. Ezeket **Daniel Gottlieb Messerschmidt** naplója (1721–1723) tartalmazza. Azonban Messerschmidt anyagát csak 100 évvel később, 1823-ban ismerhette meg a nagyközönség **Julius Klaproth** *Asia Polyglotta* című munkájából. Értékes anyagot tartalmaz a Szibériába száműzött svéd katonatiszt, **Philipp Johann Strahlenberg** *Das*

Nord-Ostliche Theil von Europa und Asia című könyve (1730). Strahlenberg munkája összehasonlító szójegyzéket is magába foglal, amelyben többek között a magyar nyelvvel is összeveti az általa ismertetett nyelveket. Strahlenberg feljegyzése könnyen hozzáférhetővé vált, miután a hetvenes közepén ismét kiadták Szegeden³.

Peter Simon Pallas *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa* (1786–1789) című polyglott szótára is értékes szamojéd – köztük nganaszan – anyagot tartalmaz. Kisebb-nagyobb szójegyzékek, összehasonlító táblázatok találhatók még Pallas útleírásában (1776).

A szamojéd nyelvek nyelvtanának leírására az első kísérletet **J. S. Vater** königsbergi egyetemi tanár tette. 1811-ben jelent meg *Bruchstücke einer samojedischen Grammatik* című munkája. E munka alapjául nem helyszíni kutatások szolgáltatták az anyagot, hanem egy, az Orosz Tudományos Akadémia által 1787-ben kiadott s orosz fordítással ellátott szamojéd szöveg. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ez a munka csak a nyenyec nyelvet tárgyalta.

Castrén

Az első komoly, rendszeres anyaggyűjtésre a finn **Matthias Alexander Castrén** (1813–1852) vállalkozott, akit a szamojéd nyelvtudomány megteremtőjének tartunk. Több al-

kalommal járt finnugor népek között, de szamojéd nyelvekkel csak harmadik kutatóútja alkalmával, 1842-ben kezdett el foglalkozni. Ezt a kutatóutat 1841-ben kezdte meg Elias Lönnrottal, a Kalevala gyűjtőjével Lappföldön. Ekkor Arhangelszktől egészen Berezovig jutott. Ezen az úton a szamojéd nyelvek közül csak a nyenyecel ismerkedett meg. Munkáját betegsége miatt (a berezovi orvos tüdőbajt állapított meg) kénytelen volt félbeszakítani. Hazatért Finnországba, ahol állapota valamelyest javult, s nyolc hónapos otthoni tartózkodás után ismét a szamojédok felé vette az irányt. 1845 és 1849 között bejárta a szibériai vidékeket a Jeges-tengertől a Szaján-hegységig. Ekkor töltött hosszabb időt

Dugyinkában, valamint a Tajmir-félszigeten. Nganaszan nyelvi gyűjtése ebből az időből származik. Útja során nemcsak valamennyi szamojéd nyelvvel foglalkozott, de jelentősek osztják, kott, ket, kojbal, burját⁴ és tunguz nyelvtanai és szójegyzékei is. 1849-ben ismét romló egészségi állapota miatt volt kénytelen hazatérni. Már első szamojéd útja során kidolgozott egy rövid szamojéd nyelvtant, ami azonban nem jelent meg. Szi-

³ Strahlenberg, P. J. 1975: *Das Nord und Ostliche Theil von Europa und Asia*=SUA 8

⁴ Az osztják az uráli nyelvcsaládba, szűkebben annak is az obi-ugor ágába tartozik. A kott és a ket a paleoszibéria nyelvcsalád jenyiszeji ágába tartozik. A kott nyelvet ma már senki nem beszéli. A kojbal az altaji nyelvcsalád törökségi ágába, míg a burját a mongol ágba tartozik.

bériából végleg hazatérve nekilátott anyagának rendszerezéséhez. Segítségére volt egy véletlenül Finnországba vetődött kanini nyenyec. Időközben 1851-ben elnyerte a helsinki egyetem újonnan szervezett finn nyelvi katedráját. Megnősült, s hamarosan gyermeke született. 1852-ben azonban állapota ismét rosszabbra fordult, s néhány hetes szenvedés után elhunyt. Munkáját már nem tudta befejezni. Kéziratban maradt hagyatékát Castrén családja elküldte a pétervári Tudományos Akadémiának, amelynek Filológiai-történeti Osztálya Castrén barátját, *Anton Schiefnert* bízta meg a hagyaték közlésével. A Schiefner gondjaira bízott kéziratok *Nordische Reisen und Forschungen von M. A. Castrén* címmel 1853 és 1862 között 12 kötetben láttak napvilágot, köztük a szamojéd nyelvek nyelvtana (1854) és szójegyzékei, szövegei (1855). Sajnálatos módon Castrén hangjelölését a kiadó a kéziratokhoz képest egyszerűsítette, gyakran eltekintett a nyelvjárási különbségek jelölésétől. Mindezek ellenére ez a mű a szamojéd kutatások egyik legfontosabb forrása.

Castrén után

Castrén munkáinak értékét növeli, hogy utána hosszú évtizedekig nem történt előrelépés a nganaszanok nyelvének, kultúrájának kutatását illetően. Nyelvi gyűjtések ezekben az évtizedekben nem voltak. A szovjet forradalom után az új szovjet állam kis népei számára megpróbálták kidolgozni a latin betűs ábécét, és nyelvkönyvek is születtek. A szamojéd nyelvek közül azonban ez a program csak a nyenyecet és a szölkupot érintette, a nganaszanokat nem. Ezekből az időkből *A. A. Popov* néprajzi gyűjtéseit kell kiemelnünk. Popov egyaránt foglalkozott a nganaszanok anyagi (Понов 1936, 1948; Popov 1966) és szellemi kultúrájával (Понов 1984). Fontos megemlítenünk még azt az 1937-ben napvilágot látott nyelvtant, amely *G. N. Prokofjev* tollából származik, hiszen ezt követően mintegy 40 évig nem született összefoglaló jellegű mű.

Új lendület

A nganaszan nyelv iránti tudományos érdeklődés a hatvanas-hetvenes években kezdett ismét megélni. Ebben nagy szerep tulajdonítható az ukrán származású Natalja Mitrofanovna Tereščenkónak, Magyarországon pedig Hajdú Péternek (1923–2002) és Mikola Tibornak.

A XX. század második felének legkiemelkedőbb nganaszan kutatója az imént említett *N. M. Tereščenko* (1908–1987), aki a nganaszan nyelv mellett a másik két északi-szamojéd nyelvnek, a nyenyecnek és az enyecnek is kiváló ismerője volt. A harmincas években Arhangelszkben és a leningrádi Herzen Intézetben végzett tanulmányai során ismerkedett meg a nyenyec nyelvvel és kultúrával. Doktori disszertációi-

ban is a nyenyec nyelvvel foglalkozott⁵. Férje, a nyenyec születésű és fiatalon elhunyt Anton Pyrerka (1905–1941) is a nyelvészet és a folklorisztika iránt érdeklődött. Tereščenko első jelentősebb nganaszan témájú tanulmányai a hatvanas évek közepétől kezdődően jelentek meg. Munkájának csúcspontja és összegzése a nganaszan nyelv részletes leírása. A *Нганасанский язык* (A nganaszan nyelv, 1979) című monográfiájához anyanyelvi beszélők segítségét vette igénybe, így e kötet nyelvi anyagban igen gazdag.

A nganaszan nyelv kutatásának egyik nagyon fontos állomása volt *Mikola Tibor* (1936–2000) leningrádi gyűjtése. Szövegei és szójegyzéke, amelyek 1970-ben jelentek meg, Magyarországon az első eredeti nganaszan szövegközlések voltak. Ez a munka – ahogyan akadémiai értekezésében írta – „a föllendülő szamojéd vokalizmus-kutatás egyik alapforrása lett”. Mikola, a hazai szamojédológia egyik legkiemelkedőbb alakja, Hajdú Péter biztatására kezdett foglalkozni a szamojéd nyelvekkel. Tanulmányának jelentősége abban áll, hogy mintegy háromszáz olyan szót is tartalmaz, amelyek addig nem voltak ismertek. Mikola 1968 októberében Leningrádban dolgozott tizenhét éves nganaszan informátorával, *Aleksej Molkovič Turdaginnal*, akivel a közös munka után is tartotta a kapcsolatot, egészen a fiatalember tragikus haláláig. Azonban a fiú nővérével Mikola még évekig levelezett.

Az etimológiai kutatások terén is történt előrelépés: *Juha Janhunnen* szamojéd etimológiai szótára (1979) mind a mai napig jelentős, s remek alapot biztosít a további etimológiai kutatásokhoz. Szótárához természetesen felhasználta az összes addig közrebocsátott nganaszan forrást.

A legutóbbi tizenöt év

Tereščenko halála után a nganaszan kutatások vezéralakja *Eugen Helimski* lett, aki a nyolcvanas évektől kezdődően több alkalommal is vezetett expedíciót a Tajmir-félszigetre nganaszan és nyenyec nyelvi anyag gyűjtése céljából. Sokrétű munkásságának egyik színfoltját a nganaszan nyelvet érintő munkái képezik: szövegközlései, összehasonlító szamojédológiai tanulmányai, etimológiai kutatásai, areális vizsgálatai. A nganaszan nyelvet illetően egyik legjelentősebb eredményének a bonyolult morfológiai szabályok (szillabikus fokváltakozás, ritmikai fokváltakozás, nunnáció, magánhangzó-harmónia stb.) leírása tekinthető, hiszen Tereščenko említett monográfiája ezekre a jelenségekre nem igen fordított figyelmet. Ezeket a szabályokat kellőképpen tisztázta Helimski. (Lásd a bibliográfiában felsorolt műveket: Хелимский 1994a és Helimski 1998), figyelembe véve Hajdú Péter (1964) és Mikola Tibor (1986) korábbi munkáit. Nagy figyelmet fordít az „utánpótlás” képzésére is, több fiatal tanítványa már letette névjegyét. (Például Valentin Gusev, Anna Urmančieva és a fiatalon váratlanul

⁵ 1940: Категория определения в ненецком языке;

1968: Вопросы лексики ненецкого языка и принципы построения двуязычных словарей языков разных систем с различной письменной традицией

elhunyt Tatjana Ždanova (1972–2000).) Helimski feladatának tekinti régi szamojéd adatokat tartalmazó szótárak, szójegyzékek feldolgozását és publikálását is. Ezek közül a nganaszan nyelvet a következők érintik:

- A. A. Popov nganaszan szövegei és szójegyzéke a pétervári Antropológiai és Etnográfia Intézetben.
- B. O. Dolgihnak, a nganaszan kultúrával, hitvilággal és folklórral kapcsolatos, eddig még nem publikált kézíratai a moszkvai Etnológiai Intézetben.
- Tereščenko északi-szamojéd szövegei a szentpétervári Nyelvtudományi Intézetben.
- Eddig nem publikált szamojéd szójegyzékek a XVIII. századból és a XIX. század elejéről⁶.

Szintén Helimski nevéhez fűződik a nganaszan abécé végleges formába öntése. Az abécé tervét még Tereščenko dolgozta ki 1986-ban, de az anyanyelvi beszélőkkel való konzultációkat és finomításokat Helimski és munkatársai végezték el. Az 1992-ben elfogadott abécét az átírási táblázatok között mutatjuk be.

Mikola szövegközlése és szójegyzéke óta folyamatosan jelennek meg nganaszan nyelvű szövegek, habár ezek mennyisége még mindig nem elégséges. Hosszabb terjedelmű szövegek *E. P. Boľdt*, *E. I. Mačkinis* és *A. K. Stoľarova* közlésében találhatók a *Сказки народов Сибирского Севера* (Észak-Szibéria népeinek meséi, 1976, 1980, 1981) című mesegyűjtemény-sorozatban. Ki kell emelnünk azokat gyűjteményes köteteket (1992c, 2001) is, amelyeket *Kazys Labanauskas* (?–2002) szerkesztett, aki évtizedekig Dugyinkában élt.

Sajnálatos módon a szövegek lejegyzési módja igen változatos. Különösen a mesesorozatban közreadott lejegyzéseket jellemzi a nem egységes – és ezáltal igen változatos – írásmód, így ezeket a szövegeket nagyon körültekintően kell használni.

Nagy jelentőségű a *Таймырский этнолингвистический сборник*ban (Tajmiri etnolingvisztikai szöveggyűjtemény) 1994-ben közölt szöveg, amely a néhány évvel ezelőtt elhunyt utolsó nganaszan sámán, *Tubjaku Kosterkin* két sámánszertartását tartalmazza. A szövegeket Helimski és *N. T. Kosterkina*, Tubjaku lánya, a nganaszan órális hagyományok kutatója jegyezte le, fordította és elemezte.

Kosterkina több epikus hanganyagát is rögzítette, valamint leírta ezek szövegeit is. Ezeknek a munkáknak a feldolgozása és publikálása is folyamatban van. Kosterkina jelentős segítséget nyújt a Tajmirra érkező kutatócsoportoknak, rendszeresen dolgozik együtt Helimski kutatócsoportjával, de a Wagner-Nagy Beáta és Florian Sobanski által szervezett expedíciónak is tevékeny részese volt. Számtalanszor működik közre kiadványok elkészítésében is. (Lásd pl. Labanauskas szöveggyűjteményeit, a *Песни нганасан* (A nganaszanok énekei) című kiadványt vagy a Kosterkina – Nagy – Sobanski (1997) szövegközlést.)

⁶ Ezek részletes felsorolását lásd: Helimski, E. 1993: Samoyedic Vocabularies from the 18. Century: A List of Archive Manuscripts, *UAJb N. F.* 12, 249–265.

1992-ben Dugyinkában jelent meg Tereščenko egykori tanítványa és adatközlője, **Aleksandr Čelevič Momde** (1945–2001) szerkesztésében (N. M. Aronnal együtt) az első orosz-nganaszan társalgási könyv, amelyet **Motümjaku Turdagin** (1939–2002) nganaszan származású képzőművész illusztrációi díszítenek. Momde Kosterkinával együtt a Dugyinkában rendszeresen megjelenő *Tajmir* című újság nganaszan nyelvű részeit is gondozta. Halála után ez a feladat Kosterkinára hárult.

A nganaszan mítoszok és legendák legteljesebb gyűjteményét **B. O. Dolgih** adta közre 1981-ben, orosz nyelven. E területet tekintve további szövegközlések vannak készülőben. E. Helimski, T. Ždanova és V. Gusev szerkesztésében készül egy kötet, amelyben a szerzők a 80–90-es években több expedíció során gyűjtött anyagokat tervezik kiadni. A nganaszan folklór egyik sajátos műfaja, az allegorikus ének (*kajjairša*) különös figyelmet kap nyelvészeti, néprajzi és zenei szempontból. Ennek sajátosságai-
val több kutatói is foglalkozott (Helimski 2000a, Helimski 2000b, Dobžanskaja 1989; Ojamaa 1990a; Песни нганасан 1995).

A néprajzi kutatásokat tekintve mindenképpen ki kell emelnünk az 1993-ban éppen egy kutatóút során elhunyt **G. N. Gračeva** nevét, aki a sámántradíciókat, a hagyományos hitvilágot és világképet kutatta. Monográfiája 1983-ban jelent meg (Грачева 1983). Ő rendezte sajtó alá Popovnak a 30-as években gyűjtött anyagát is (Попов 1984). De nem szabad elfelejtkeznünk **Ju. B. Simčenkó**ról sem, aki 1992-ben megjelent munkájában a hagyományos életmódot írja le (Симченко 1992). Az Oroszországon kívüli nganaszan néprajzi kutatások kiemelkedő képviselője a francia származású **Jean-Luc Lambert**. Az észt **Aado Lintrop** filmet forgatott a nganaszan sámánokról, megörökítve egy ma már elveszett tradíciót.

A nganaszanok zenéjével, énekeikkel, hangszereikkel két kutató foglalkozik. Míg **Triinu Ojamaa** leginkább a hangszereket és improvizált énekeket kutatja, addig **Oksana Dobžanskaja** a sámánszertartások énekeit dolgozta fel.

A nyolcvanas évektől kezdődően megsaporodtak a hosszabb-rövidebb terjedelmű szójegyzékek. Így az etnológus Ju. B. Simčenko és I. R. Kortt (Kortt – Simčenko 1985) által összeállított szótár anyaga is igen bő, tartalmaz hasznos és érdekes adatokat, ám gyakorlati használatra nem alkalmas. Az adatok leírása nem mindig pontos, éppen ezért azok nehezen elemezhetőek. A 90-es években jelentek még meg nganaszan szövegekhez kapcsolódó szójegyzékek (pl. Helimski 1994: 107–146; Kosterkina – Nagy – Sobanski 1997: 180–198). Ezen szójegyzékek érdeme, hogy az adatok alaktani elmezését is tartalmazzák. Az első gyakorlati *Nganaszan-örosz – orosz-nganaszan szótár* T. Ju. Ždanova, N. T. Kosterkina és A. Č. Momde szerkesztésében látott napvilágot Szentpétervárott 2001-ben. Sajnos a szótár megjelenését Ždanova már nem érthette meg. A nehezen hozzáférhető szótár nagy segítséget nyújt a nganaszan iránt érdeklődőknek, mivel megadja a tőváltzatokat is, és a szavakról további morfológiai információt is nyújt.

A nyolcvanas években megélénkültek a grammatikai kutatások is. **E. P. Boľdt** (1989) névszóképzőkkel foglalkozott. **Wagner-Nagy Beáta** PhD-disszertációjának té-

mája az igeképzők voltak, teljes képzőmonográfiája pedig 2001-ben jelent meg Szegeden.

A nganaszan mondattan ez idáig igen kevésbé kutatott terület. Monografikus összefoglalókat szinte alig említhetünk. Tereščenko szamojéd mondattana óta (1973) csak Kovalenko tollából jelent meg egy mű (1992).

Michael Katzschmann tett kísérletet arra, hogy az addig megjelent nganaszan nyelvű szövegek, szójegyzékek összes adatát számítógép segítségével alfabetikus sorrendbe rendezze (1990). S habár e mű könyvformában mindössze nyolc példányban jelent meg, az azóta folyamatosan bővített anyag megtalálható az interneten is (http://www.gwdg.de/~mkatzsch/ng_wb.htm). Sajnos az internetes változatnak gyenge pontja, hogy csak a töveket sorolja fel. Ugyanezen a honlapon számos hasznos információ (például nyelvészeti és néprajzi, valamint részletes bibliográfia) található még a nganaszanokkal kapcsolatban.

Mikola Tibor vezetésével a 90-es évek első felében Szegeden kezdődtek meg egy nganaszan morfológiai szótár munkálatai, amely azon túl, hogy bemutatja az összes megjelent szóalakot, megadja azok morfológiai felépítettségét is. A munkálatokban Mikola fiatal tanítványai vettek részt. Mikola halála után a szótár szerkesztését Wagner-Nagy Beáta vette át, aki a magyar kutatók közül először járt a nganaszanok között 1994-ben. A szótár elkészülte 2005-re várható.

ÍRÁSMÓD

Kötetünk írásmódja latin betűs, mégpedig ún. fonologikus lejegyzés. A lejegyzésben az Emil Nestor Setälä által 1905-ben közzétett átírási mód betűjeleit használjuk:

", a, b, g, d', d, ð, e, h, i, 'a j, j, k, l, m, n, ñ, ŋ, o, r, s, š, t, (t') č, u, "a ü
Idegen szavakban előfordulhat még: z, f, p, c, š

A t' és č hangok egymás variánsai, így írásban is szabadon váltakozhatnak.

A Setälä óta a finnugrisztikában használt betűjelek némileg eltérnek a Nemzetközi Fonetikai Társaság által használt ábécétől. Alább bemutatjuk a nganaszan hangzó-készlet elemeinek a nemzetközi fonetikai ábécé (IPA – International Phonetic Alphabet, 1996) szerinti átírását. A betűjeleknek a hangértékét is megadjuk.

Magánhangzók		
Nganaszan	IPA	Hangérték
u	u	hátul képzett felső nyelvvállású labiális
ü	y	elöl képzett felső nyelvvállású labiális
j	i	felső nyelvvállású centrális képzésű illabiális
i	i	felső nyelvvállású elöl képzett illabiális
o	o	középső nyelvvállású hátul képzett labiális
e	e	középső nyelvvállású elöl képzett illabiális
ə	ə	röviden ejtett, nem redukált centrális e: svá
a	ɐ	alsó nyelvvállású centrálisan képzett illabiális a
'a	ja	alsó nyelvvállású elöl képzett illabiális diftongus
"a	ua	alsó nyelvvállású hátul képzett labiális diftongus

Mássalhangzók		
Nganaszan	IPA	Hangérték
p	p	bilabiális zöngétlen zárhang
t	t	dentális zöngétlen zárhang
t'	tʰ	palatális zöngétlen zárhang
č	tʃ	dentálveoláris zöngétlen affrikáta
k	k	veláris zöngétlen zárhang
"	ʔ	gégezárhang: glottális zöngétlen zárhang
b	b	bilabiális zöngés zárhang
d	d	dentális zöngés zárhang
d'	dʲ	palatális zöngés zárhang

Mássalhangzók		
Nganaszan	IPA	Hangérték
g	g	veláris zöngés zárhang
s	s	dentialveoláris zöngétlen réshang
ś	ʃ	palatális zöngétlen réshang
ḡ	ɟ	interdentális zöngés réshang
h	x	veláris zöngétlen réshang
m	m	bilabiális orrhang
n	n	dentális orrhang
ñ	ɲ	palatális orrhang
ŋ	ŋ	veláris orrhang
l	l	dentialveoláris zöngés laterális
l'	l'	palatális zöngés laterális
r	r	dentális pergőhang
j	j	palatális zöngés spiráns

A kötetben használt fonologikus írásmód a következő elveken alapul:

1. Minden fonémát külön graféma jelöl és minden grafémának csak egy fonéma felel meg.
2. A magánhangzó hosszúságát betűkettőzéssel jelöljük: *naa* 'nganaszan'
3. Az írásmód nem jelöli a magánhangzók egymáshoz való asszimilálódását: *məu* 'föld' és nem *mou* vagy *moo*. Ez alól csak azok az esetek kivételek, amikor *-a* vagy *-u* végű töhöz *-ə* kezdetű toldalék járul (pl. koaffixum, kicsinyítőképző). Ebben az esetben az *ə* asszimilálódását írásban is jelöljük: *kona"ə* 'ment' és nem *kona"ə*; *tuu"o* 'megjött' és nem *tuu"ə*.
4. A mássalhangzókat érintő regresszív (jobbról balra ható) palatalizációt (lágyulást) jelöljük: *bənd"ə* 'mind' (PI) és nem *bənd"ə"*.
5. Az *e* betűjel csak az első szótagban használatos, minden ezt követő szótagban *ə*-t írunk: *šejmǰə* 'a te szemeidet' és nem *šejmǰe*.
6. A *l'* és *č* fonetikai variánsok. Írásban is szabadon váltakozhatnak. Kötetünkben alapvetően a *č*-s írásmódot alkalmazzuk, de – különösen a szövegekben – előfordulhat a *l'* is.
7. A szókezdő *d'* helyén csak akkor írunk *j*-t, ha a szöveg a vadejev nyelvjárásból származik.

Ugyanakkor a nganaszanok által használt írásmód és a legtöbb elérhető szöveg cirill betűs. Célszerűnek látszik ezért bemutatni, hogy az általunk használt fonologikus lejegyzés hogyan feleltethető meg az 1992-ben elfogadott írásmódnak. Megjegyzendő azonban, hogy a korábban megjelent gyűjteményes kötetek szövegei rendszerint *fonetikus* cirill betűs lejegyzésűek, így csak részben illeszkednek az általunk bemutatandó írásmódhoz. Jelen kötet keretei között nem áll módunkban ezekhez a szövegekhez jelölési kódot adni, de bízunk benne, hogy a gyakorlati ábécé bemutatása megkönnyíti e

szövegek olvasását is. Sajnálatos módon hangsúlyoznunk kell azt is, hogy az elfogadott ábécé még mindig nem teremtette meg a teljesen egységes írásmódot. Ingadozás leginkább az *i* diftongus visszaadásában (pl. *бua-* vagy *бѣ-*) mutatkozik, de egyéb más esetekben is előfordul. Emiatt az alábbiakban bemutatandó átírási szempontok csak irányadóak, nem tekinthetők kizárólagosnak. A cirill betűs lejegyzéseket kézbevevők ezután sem kerülhetik el az anyag írásmódjának alapos tanulmányozását.

A gyakorlati ábécé az orosz ábécé betűjeleit tartalmazza, valamint a következő, az orosz ábécéből hiányzó betűket: *i*, *ȳ*, *ə*, *ʏ*, " vagy *ʔ* (a gégezárhang jelölésére). A *δ* hang jelölésére a *δ* betűjel használatos, de sokszor nyomdai okokból a cirill *з*-t alkalmazzák. Tehát a nganaszan cirill betűs ábécé a következő betűkészlettel rendelkezik:

" (*ʔ*), *ə*, *a*, *ɔ*, *z*, *ɔ*, *δ* (*з*), *e*, *ě* (*ѣ*), *u*, *i*, *ũ*, *κ*, *π*, *μ*, *η*, *ʏ*, *o*, *n*, *p*, *c*, *m*, *y*, *ȳ* (*ѣ*), *x*, *ç*, *bi*, *io*, *я*

Zárójelben az egyes kiadványokban előforduló eltérő jelölést adtuk meg.

1. Az írásmód elveire is – nem csak betűire – jellemző, hogy igazodik az cirill betűs írás szabályaihoz, többek között a lágy mássalhangzók jelölésében. Ez azt jelenti, hogy a lágy mássalhangzó nem külön graféma, mint a fonologikus latin betűs írásmódban (pl. *ñ* és *n*), hanem a mássalhangzó lágyságát az utána álló lágy, ún. jésített magánhangzó jelöli. Ezek a következő magánhangzók: *u*, *ě*, *я*, *ю*.
2. A magánhangzó hosszúságát betűkettőzéssel jelöljük: *маа* 'mi, micsoda'. Ha egy jésített magánhangzót kell alkalmaznunk a lágy mássalhangzó miatt, akkor nem azt kettőzzük, hanem a mögé a magánhangzó jésítetlen párját írjuk: *няа* 'nganaszan'. A magánhangzó-párok a következők: *я* – *a*, *ю* – *ȳ*, *u* – *i*, *ě* – *o*.
3. Az *i*-t csak akkor alkalmazzuk, ha nem lágy mássalhangzó után áll. Ha hosszú magánhangzó áll a szóban, akkor az *i*-t *u* követi: *miu* 'ti ketten'.
4. A cirill betűs írásmódban nincsen külön betűjele az *i* és *a* diftongusoknak, hanem az *ua*, *ya* betűkapcsolattal jelöljük őket.
5. A nagyon ritkán előforduló *ia*, *üa*, *ua* magánhangzó-kapcsolatokat a következőképpen jelöljük: *ea*, *ěa*, *oa*. Pl. az 'agy' jelentésű szó cirill betűkkel *деа*, latin betűkkel *d'ia*. Újabb szövegekben ez a jelölési eltérés megszűnt, tehát az 'agy' írásmódja *dua*.
6. A magánhangzók asszimilálódását ebben az esetben sem jelöli az írásmód. Fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a *ə* asszimilálódását a legtöbb új kiadvány mégis jelöli, így pl. a legújabban megjelent szótár is. Tehát a *быэы* 'szó' alak helyett a *быозы* írásmódot találhatjuk.

A következő táblázatban a cirill betűs és fonologikus írásmód közötti szabályokat szemléltetjük. Azokat a betűket, amelyek átírása semmilyen pozícióban nem okoz gondot (pl. *m*, *a* stb.) nem vettük fel a táblázatba. Szögletes zárójelben a további előforduló lehetséges írásmódot adjuk meg.

Cirill írás → Fonologikus írás		Példa
д	d' (e, ё, и, я, ю előtt) d (egyéb helyzetben)	десы → d'esj 'apa' дундѡ → d'indüa 'ló'
е	[i (a előtt)]	[dɛa] → d'ia 'agy'
е	ə (nem első szótagi pozícióban) e (első szótagban)	ходѣа → hod'əə 'ferde' сеѣмы → séjmi 'szem'
ѣ	ü (a előtt) o (egyéb helyzetben)	сѣар → súar 'barát' дѣри → d'ori 'sírás'
и	i (a előtt, de nem minden esetben) i (egyéb pozíció)	тѣтилѡуи → tət'il'i ai' 'csak' нилыди → nilid'i 'él'
і	i (a előtt) i	ниніагѣ → nin'agə 'hogyan ne' тіи → tii 'ti ketten'
л	l' (e, ё, и, я, ю előtt) l (egyéb pozícióban)	люмѡ → l'ümü 'futás' латѣа → latəə 'csont'
н	n' (e, ё, и, я, ю előtt) n (egyéb pozícióban)	нинѣ → ninj 'báty' нагѣр → nagür 'három'
о	[u (a előtt)] o (egyéb pozícióban)	[ɲoa] → ɲua 'ajtó' нокуѣ → nokuə 'közele'
с	s' (e, ё, и, я, ю előtt) s (egyéb pozícióban)	сиба → síba 'szolga' саѣ → saü 'zaj'
у	u' (a előtt) u (egyéb pozícióban)	хуаа → h'aa 'fa' кѣту → kətu 'karom'
ю	ü	дѡтѡ → d'ütü 'kéz'
я	i'a (b, h, k m és ɲ után) a (egyéb pozícióban)	ѡамѣѡ → ɲam'aj 'másik' дѣлы → d'alj 'nap'

Az alábbi táblázatban a fonologikus és a cirill betűs írásmód közötti megfeleltetéseket mutatjuk be. Azokat a betűket, amelyeknek a használata egyértelműen megfeleltethető, ebben az esetben sem szerepeltetjük.

Fonologikus írás → Cirill írás		Példa
ə	e (lágymássalhangzó után) ə	ɲəɲərusa → ɲənerysa 'meglep' d'ükə → d'ükə 'darabka'
i	[e (a előtt)] и (lágymássalhangzó után) i (egyéb helyzetben)	d'ia → [dɛa], d'ua 'agy' šiti → cumi 'kettő'
ü	ѣ (a előtt) ю (lágymássalhangzó után) ŷ (egyéb helyzetben)	súar → сѣар 'barát' l'ümü → люмѡ 'futás' d'ütü → дѡтѡ 'kéz'
u	[o (a előtt)] u (egyéb helyzetben)	ɲua → [ɲoa] ɲua 'ajtó' kətu → кѣту 'karom'

Fonologikus írás → Cirill írás		Példa
e	e (első szótagban) ə (nem első szótagban)	<i>beŋ</i> → <i>бег</i> 'életerő' <i>anidə</i> → <i>аниде</i> 'nagyobb'
o	ë (lágy mássalhangzó után) o (egyéb helyzetben)	<i>d'ori</i> → <i>dëpu</i> 'sírás' <i>nokuə</i> → <i>nokuə</i> 'közeli'
a	я (lágy mássalhangzó után) a (egyéb helyzetben)	<i>d'alj</i> → <i>дялы</i> 'nap' <i>nagür</i> → <i>нагүр</i> 'három'
ⁱ a	я (b, h, k, m, ŋ után) [иа] иа (lágy mássalhangzók után) ia (egyéb helyzetben)	<i>h'aŋ</i> → <i>хяŋ</i> 'tenyér' <i>tətil' ai</i> → <i>тəтилүаи</i> 'csak' <i>nin'agə</i> → <i>ниниагə</i> 'hogya ne'
ia	иа	<i>bia"muə</i> → <i>биа"мүə</i> 'kimenés'
^u a	уа	<i>h"aa</i> → <i>хуаа</i> 'fa'
d'	д	<i>d'indüa</i> → <i>диндүа</i> 'ló'
d	д	<i>d'indi</i> → <i>динди</i> 'dicsőség'
l'	л	<i>l'ilə</i> → <i>лиле</i> 'por'
l	л	<i>lanü</i> → <i>ланү</i> 'kiáltás'
n	н	<i>negiku</i> → <i>негыку</i> 'kosz'
n	н	<i>nj</i> → <i>ны</i> 'asszony'
ś	с	<i>śiba</i> → <i>сиба</i> 'szolga'
s	с	<i>sau</i> → <i>сау</i> 'zaj'
ʃ ~ č	ч	<i>čimi</i> ~ <i>timi</i> → <i>чиму</i> 'fog'

Fontos forrását képezik a nganaszan kutatásoknak a Castrén által publikált munkák. A szerző a mai jelölésektől eltérő számos más jelet is alkalmaz. Az alábbi táblázatban feltüntetjük, hogy a Castrén által használt jeleknek mi felel meg a mi jelölésrendszerünkben.

Castrén	Mai	Példa
a	a ə	<i>kasu</i> → <i>kasu</i> 'héj' <i>baŋutua</i> → <i>bəŋütüə</i> 'horog'
ṽ	VV V	<i>śru</i> → <i>čüürü</i> 'felhő' <i>bāŋ</i> → <i>baŋ</i> 'kutya'
u	ü	<i>nagur</i> → <i>nagür</i> 'három'
oa	ua	<i>~oa</i> → <i>ŋua</i> 'ajtó'
~ (szó kezdetén)	ŋ	<i>~āŋ</i> → <i>ŋaŋ</i> 'száj'
w (nem szókezdeten)	b	<i>~aewua</i> → <i>ŋojbua</i> 'fej'
nk	ŋk	<i>banka</i> → <i>bəŋka</i> 'üreg'
đ	d'	<i>đia</i> → <i>d'ia</i> 'agy'
ʃ	ʃ ~ č	<i>šimi</i> → <i>čimi</i> 'fog'
ʈ	ʈ	<i>jaŋi</i> → <i>d'al'i</i> 'kovakő'

Castrén	Mai	Példa
s	ś	<i>safe</i> → <i>śahi</i> ‘test’
ʀ	ń	<i>nika</i> → <i>ńika</i> ‘erő’
Vi#	Vj#	<i>tui</i> → <i>tuj</i> ‘tűz’
iC	jC	<i>saime</i> → <i>śejmi</i> ‘szem’
eC	jC	<i>~aewua</i> → <i>ηojbuə</i> ‘fej’
'	"	<i>koru</i> → <i>koru"</i> ‘ház’

Néha nem pusztán jelölésbeli különbségről van szó, hanem nyelvtörténeti fejlődésről is. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül ezeket az eseteket mutatjuk be.

Castrén	Mai alak	Példa
<i>fa- (hə-)</i>	<i>ho-</i>	<i>fatajea</i> → <i>hotəďiə</i> ‘csillag’
<i>fea-</i>	<i>h'a-</i> (egy szótagú szavakban) <i>he-</i>	<i>fean</i> → <i>h'aŋ</i> ‘tenyér’ <i>feanka</i> → <i>heŋkə</i> ‘fekete’
<i>oa (oə)</i>	<i>uə</i>	<i>koaja</i> → <i>kuədə</i> ‘hegy’
<i>e</i>	<i>i</i>	<i>kole</i> → <i>kolj</i> ‘hal’
<i>ea</i>	<i>iə</i>	<i>fealea</i> → <i>heľiə</i> ‘fél’
<i>u</i>	<i>ü/Č_</i>	<i>jua</i> → <i>ďüə</i> ‘homok’
<i>o" a</i>	<i>u" ə</i>	<i>~o" ai</i> → <i>ηu" əi</i> ‘egy’
<i>f</i>	<i>h</i>	<i>bafi</i> → <i>bahi</i> ‘vadrén’
<i>j</i>	<i>ď</i>	<i>jase</i> → <i>ďesi</i> ‘apa’
<i>VdV</i>	<i>VďV</i>	<i>fiada</i> → <i>hiəďə</i> ‘hermelin’
<i>-η</i>	<i>Ø</i>	<i>koduη</i> → <i>kodu</i> ‘hóvihar’

Az *-η* az egyszótagos szavakban mint pl. a *baŋ* ‘kutya’ nem kopott le. De az *-η* lekopása érintette az esetragokat.

HANGTAN

A NGANASZAN FONÉMARENDSZER

A nganaszan fonémarendszer 18+1 mássalhangzót, 8 magánhangzót, valamint két diftongust tartalmaz. A kötetben nagybetűvel jelöljük a mélyszerkezeti alakokat, melyek a váltakozó formák, felszíni megvalósulásuk kisbetűsek. Pl. PxSg3 -TU: -*tu*, -*tj*, -*tü*, -*ti*, -*du*, -*dj*, -*dü*, -*di*, -*čü*, -*či*.

Magánhangzók

Nyelvállás	elöl képzett		centrális	hátral képzett	
	illabiális	labiális	illabiális	illabiális	labiális
felső	<i>i</i>	<i>ü</i>	<i>j</i>		<i>u</i>
középső	<i>e</i>		<i>ə</i>		<i>o</i>
alsó	<i>ʲa</i>		<i>a</i>		<i>ʷa</i>

A hosszú magánhangzókat morfofonológiai viselkedésük miatt külön tárgyaljuk, magánhangzó-szekvenciákként tartjuk számon. (Lásd alább.)

A magánhangzók három nyelvállás (alsó–középső–felső), és három képzéshely (palatális–centrális–veláris) szerint tagozódnak. A felső nyelvállású vokálisokat az ajakműködés is megosztja, tehát labiális–illabiális oppozíció jellemzi őket.

A hosszúsági oppozíció csak a magánhangzókra jellemző, azokra is csak korlátozottan, ugyanis a középső nyelvállású magánhangzóknak (kivéve a centrális) nincs hosszú párjuk. Itt megjegyzendő az is, hogy a két középső nyelvállású vokális (*e*, *o*) előfordulása is korlátozott: csak első szótagban állhatnak.

A nganaszan magánhangzó-rendszer két különös elemét, az *ʲa*-t és az *ʷa*-t mi diftongusokként tartjuk számon. Mindkét diftongus nyitódó, az egyik felső nyelvállású veláris labiális (*u*), a másik felső nyelvállású palatális illabiális (*i*) első elemmel, és mindkettő alsó nyelvállású (*a*) második elemmel.

Hosszú magánhangzók

A nganaszan magánhangzó-készlet egyik vitatható pontja a hosszúság kérdése. Nem is minden kutató számolt hosszú magánhangzókkal. Azonban a legutóbbi leírások, valamint gyűjtések meggyőzően rávilágítottak arra, hogy nemcsak a felszínen, tehát fonetikai variánsként jelennek meg hosszú magánhangzók, hanem ezek fonémaértékkel bír-

nak. Minimálpárok bemutatására az eddigi gyűjtések, szótárak nem szolgálnak elég adattal minden hosszú magánhangzó esetében, azonban a morfofonológiai folyamatok döntően azt mutatják, hogy vannak hosszú magánhangzók ebben a nyelvben. Van hosszú párja az összes felső nyelvéllású, a centrális, valamint az alsó nyelvéllású magánhangzóknak. Megoszlásuk igencsak korlátozott, valamint variánsaik (alternációik) is kirívóak. A rövid-hosszú párok a következők:

i : ü *čimi* 'fog' : *čüimi* 'öl (mérték)' *ī : üü* *hiti* 'fészek' : *hüimsi* 'megijedni'
ü : üü *hüə* 'év' : *hüü* 'tapló' *u : uu* *kuhu* 'bőr' : *kuur* 'hordó'
ə : əə *kəsu* 'pára' : *kəəli* 'könny' *a : aa* *bahi* 'vadrén' : *baarbə* 'gazda'

Diftongusok, magánhangzó-szekvenciák

A nganaszan fonémakészlet másik vitatott kérdésköre a kettőshangzók (azaz diftongusok) problémája. Minden kutató számol több-kevesebb diftongussal (sőt, Castrén triftongusokat is említ: *iei*, *eai* /*eäi*/, *oai*, *uei*, *aoi*, *uai* /*üai*/, *eau*, *uou*, *oae*, *eae*). Mikola Tibor állapította meg először (1970: 60), hogy ebben a nyelvben sokkal kevesebb a diftongus, mint ahogyan azt korábban tartották.

Itt fontos egy pillanatra megállnunk és rövid terminológiai kitérőt tennünk, meghatároznunk, hogy mit is értünk kettőshangzón, és az hogyan viszonyul a szótagszerkezethez. Diftongusnak (azaz kettőshangzónak) két magánhangzó egy szótagon belüli kapcsolatát nevezzük. Magánhangzó-szekvenciának, azaz hiátusnak két magánhangzó kapcsolatát nevezzük, melyek két egymás melletti szótaghoz tartoznak. Amíg a diftongus egy szótaghoz tartozik és összetett szótagmagot épít, addig a hiátus két egymás melletti szótag kapcsolatát jelenti. Nézzük meg, hogyan alakul ez a nganaszan esetében! A lehetséges magánhangzó–magánhangzó kombinációkat a következő táblázat mutatja be, ahol a hosszú magánhangzókat nem szerepeltetjük. Csak azok a szekvenciák szerepelnek, amelyekre ténylegesen példát is találtunk. A *-gal jelölt hangkapcsolatok csak morfológiailag összetett alakokban szerepelnek, pl. *tujh^aatui* 'leendők' (PIGen), *lakarⁱai* 'hirtelen' (PIGen)

	<i>i</i>	<i>ü</i>	<i>ī</i>	<i>u</i>	<i>e</i>	<i>ə</i>	<i>o</i>	<i>a</i>	<i>ⁱa</i>	<i>^ua</i>
<i>i</i>						<i>iə</i>		<i>ia</i>		
<i>ü</i>						<i>üə</i>		<i>üa</i>		
<i>ī</i>						<i>īə</i>		<i>īa</i>		
<i>u</i>	<i>ui*</i>					<i>uə</i>		<i>ua</i>		
<i>e</i>	<i>ei</i>	<i>eü</i>								
<i>ə</i>	<i>əi</i>			<i>əu</i>						
<i>o</i>	<i>oi</i>			<i>ou</i>				<i>oa</i>		
<i>a</i>	<i>ai</i>	<i>aü</i>		<i>au</i>						
<i>ⁱa</i>	<i>ⁱai*</i>									
<i>^ua</i>								<i>^uaa</i>		

iə: <i>biə</i> 'szél'		ia: <i>d'ia</i> 'agy'
üə: <i>hüə</i> 'év'		üa: <i>d'indüa</i> 'ló'
jə: <i>kunsjə</i> 'belső'		ja: <i>kjəbtusa</i> 'intarziával díszíteni'
uə: <i>nomuə</i> 'nyúl'		ua: <i>kuaŋd'a</i> 'friss'
ei: <i>neinši</i> 'szaglani'		eü: <i>neüša</i> 'levetköztetni'
əi: <i>bəi</i> 'határidő'		əu: <i>məu</i> 'föld'
oi: <i>koid'i</i> 'hagyni'	ou: <i>kou</i> 'fül'	oa: <i>koagəlsj</i> 'másra terelni a szót'
ai: <i>kai"mü</i> 'takaró'	aü: <i>saü</i> 'zaj'	au: <i>kauləsa</i> 'bezárni'
"aa: <i>h"aa</i> 'fa'		

A táblázat alapján a magánhangzó-kapcsolatok túl sokfélének, kombinációikban elég rendszertelennek, esetlegesnek tűnnek. A világ nyelveiben általában szigorú szabályok szerint kombinálnak a diftongusok elemei, valamint számuk is korlátozottabb. Éppen ez indított el minket a felé az álláspont felé, hogy az eddig diftongusként számon tartott elemeket magánhangzó-szekvenciáknak tekintsük, tehát külön szótagba soroljuk. Ez jó megoldás lehet a már említett egyedi *i*a és *"a* elemek szempontjából is, mivel így morfofonológiai viselkedésük alapján mondhatók a nganaszan nyelv diftongusainak. Ezt a felfogásunkat alátámasztja a magánhangzó-készlet elemeinek metrikus értéke, s ez alapján morfofonológiai viselkedésük is (lásd alább).

A magánhangzó-készlet elemeinek metrikus értéke

A nganaszan morfofonológiai folyamatok, fonémaváltoztatások és hangsúlyviszonyok megoldásához előrelépést jelentettek Hajdú Péter cikkei⁷, melyekben azt a lehetőséget veti föl, hogy a nganaszan moraszámláló nyelv.

A mora (μ) mértékegység, amellyel a szótag súlyát mérjük. Vannak nyelvek, amelyek megkülönböztetnek könnyű, illetve nehéz (ritkábban szupernehéz) szótagokat. Egy szótag akkor nehéz, ha a szótag magja összetett (hosszú magánhangzó, diftongus), illetve ha mássalhangzó áll a szótagmag után.

A moraszámlálás a nganaszanban azt jelenti, hogy a különböző típusú szótagmagoknak más a moraikegységük. Nevezetesen:

- az egyszerű szótagmagok, azaz a rövid magánhangzók *egy morát* (*nj* 'nő', *kam* 'vér'),
- az összetett szótagmagok, azaz a hosszú magánhangzók és a magánhangzó-szekvenciák *két morát* (*bii* 'tíz', *hüə* 'gyerek'),
- valamint az *i*a és az *"a* diftongusok az egyszerű magánhangzókhoz hasonlóan *egy morát* (*h'iaŋ* 'tenyér', *h"alə* 'kő') érnek.

Nézeteink szerint azonban a hosszú magánhangzók és magánhangzó-kapcsolatok szótagbeli hovatartozása másként alakul, nevezetesen amíg az eddigi nézetek ezeket egy szótaghoz tartozónak vélték, mi külön szótagban magánhangzó-szekvenciaként

⁷ Hajdú Péter 1964: Mórás nyelv-e a nganaszan?, *NyK* 66, 397–400.

Hajdú Péter 1962: Die Frage des Stufenwechsels in den samojedischen Sprachen, *UAJb* 34, 41–54.

(azaz két egymás melletti egyszerű szótagmagként) fogjuk fel őket, és összetett szótagmagot csak az *i* és az *a* diftongusok esetében feltételezünk:

- a) az egyszerű szótagmagok, azaz a rövid magánhangzók (*nĭ* 'nő', *kam* 'vér') természetesen *egy szótaghoz*;
- b) az összetett szótagmagok, azaz az *i* és az *a* diftongusok (*hⁱan* 'tenyér', *h^aalə* 'kö') az egyszerű magánhangzókhoz hasonlóan szintén *egy szótaghoz*;
- c) a hosszú magánhangzók és a magánhangzó-szekvenciák (*bĭi* 'tíz', *nüə* 'gyerek') két egymás mellett álló egyszerű szótagmagként *két külön szótaghoz tartoznak*.

Ezzel tehát megoldottuk a magánhangzó-szekvenciák és az *i* és *a* elemek metrikus különbségének problémáját. Így feleslegessé válik a morák számának meghatározása, elég a szótagmagokat számolni.

A magánhangzók megoszlása

A magánhangzók megoszlása az egyes pozíciókban a következő:

Szókezdő (# __) helyzetben igen korlátozottan fordulhatnak elő a vokálisok, ritka is a magánhangzós szókezdet; a felső nyelvéllátásuk közül kettő, egy veláris (*u*), és egy palatális (*i*), a középső és alsó nyelvéllátásokból egy-egy (*ə*, *a*): *anika* "a 'nagy', *arəkarə* 'szép', *imi* 'nagymama', *urubaakə* 'ruha' (orosz jövevényszó).

Az **első szótagi nem szókezdő** (1. σ) pozícióban minden magánhangzó állhat.

A **második (illetve az azt követő) szótagban** (2. σ) a középső nyelvéllátású magánhangzókat kivéve minden vokális előfordulhat.

A **szóvégi** (__ #) **magánhangzókkal** ugyanez a helyzet, de a középső magánhangzókön kívül *a* sem áll szó végén.

Magánhangzó-szekvenciákban (__ V; V₁ __; V₁ __ V₂) igen nagy a kombinációs lehetőség. Kapcsolat első elemeként minden magánhangzó állhat. Második elemként a középső nyelvéllátású vokálisok kivételével szintén minden magánhangzó előfordulhat. Mivel ez a megszorítás a fentiek értelmében a második (és az azt követő) szótagokat érinti, ez újabb érv lehet amellett, hogy a magánhangzó-szekvenciák elemei külön szótagba tartoznak, tehát a második elem eleve csak második szótagba sorolódik, így ugyanazon megszorítások vonatkoznak rá, mint a nem első szótagi magánhangzókra. Magánhangzó-szekvenciák szó elején nem állhatnak, sem az azonos, sem a különböző elemekből felépülők (*#V₁V₁; *#V₁V₂).

A **suffixumokban** szereplő magánhangzókra ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint a második szótagi vokálisokra. Az *i* és *a* diftongusok itt csak a toldalékok változataiban (alternációiban) állnak (elsősorban a hasonulások és a magánhangzó-harmónia következtében pl.: -HAMHU (narratív mód): -h^aanhu, -bⁱambi).

Az egyes magánhangzók különböző pozíciókban való előfordulását a következő táblázatban foglaljuk össze:

	<i>i</i>	<i>e</i>	<i>ü</i>	<i>ə</i>	<i>j</i>	<i>u</i>	<i>o</i>	<i>a</i>	<i>i</i> a	<i>u</i> a
#	+	-	-	+	+	-**	-	+	-	-
1. σ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2. σ	+	ə	+	+	+	+	ə	+	+	+
#	+	ə	+	+	+	+	ə	+	+	-
V	+	+	+	+	+	+	+	+	(+)	(+)
V ₁₋₁	+	-	+	+	+	+	-	+	-	-
V ₁₋₂	+	-	+	+	-	+	-	+	+	-
Szuff.	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+

+ előforduló

- elő nem forduló

(+) nagyon ritka

* csak alternánsként

** kölcsönszavakban előfordul: *uručkə* 'toll' (< or. *pyчка*)

Mássalhangzók

	zárhang		affrikáta	frikatíva		nazális	late-rális	tremu-láns
				szibiláns	spiráns			
	zöngét-len	zöngés	zöngét-len	zöngét-len	zöngés	zöngés	zöngés	zöngés
labiális	[p]	b				m		
dentális	t	[d]		s	[ð]	n	l	r
palatális	t'	d'	[č]	ś	j	ɲ	l'	
veláris	k	g		h		ŋ		
glottális	"							

Szögletes zárójelben a leggyakoribb allofónok (beszédhang-variánsok) szerepelnek.

A teljes mássalhangzó-rendszernek van egy szimmetrikus magja, mely a zár-, nazális és réshangok korrelációjában nyilvánul meg: általában a zárhangoknak megvan a homorgán nazális, valamint réshang párja (kivéve a gégezárhangot): [p]/b~m, t/[d]~n~s, t'/d'~ń~ś, k/g~ŋ~h. Az alábbi fonémakorrelációkat figyelhetjük még meg a nganaszan mássalhangzó-rendszerben:

1) *zöngés–zöngétlen korreláció*: csak a zárhangokra jellemző, és ott sem vonul végig a teljes fonémaosztályon: [p]~b, t~[d], t'~d', k~g.

2) *lágysági (palatális) korreláció*: a dentális hangoknak szinte kivétel nélkül megvan a lágyság párja (az r-t kivéve): t~t', [d]~d', s~ś, n~ń, l~l'.

Fonémavariánsok:

j ~ d': A *j > d'* történeti hangváltozás:

**j > j > d'*

A proto-szamojéd **j* a XIX. században (Castrén 1855) és a XX. század elején (Прокофьев 1937) még *j* volt, a mai adatokban már *d'* áll: PS **jür > jir > d'ir* 'zsír'. Jóllehet a két hang az intervokális, azaz magánhangzók közötti pozíciót kivéve (ahol mindkettő előfordul) egymást kiegészítő eloszlásban van egymással (*j*: szóvégi, valamint mássalhangzó-kapcsolat első elemeként; *d'*: szókezdő és mássalhangzó-kapcsolat második elemeként fordul elő), önálló fonémái a nyelvnek.

[*p*] ~ *b, h*: Egy végbement hangváltozás eredményeképpen a nyelvből eltűnt a *p* hang. Ez a hangváltozás egy láncolatos fejlődés, melynek első állomása a *p* volt, majd *f*-en keresztül jelenlegi állomása a *h*:

**p > f > h*

A proto-szamojéd **p* a XIX. században (Castrén 1855) és a XX. század elején (Прокофьев 1937) *f* volt, a mai adatokban már *h* áll: PS **pä > fâ > h"aa* 'fa'.

A *p* a jelen nyelvéllapotban a *b* fonetikai variánsaként mássalhangzó-kapcsolatok első elemeként zöngétlen zárhangok és szibilánsok előtt fordul csak elő pl.: *bäbku* [bäpku] 'öböl', *lābsə* [lapsə] 'bölcső'. Mindezek mellett megemlítenéd, hogy az újabb (elsősorban orosz) kölcsönzésekben egyre gyakrabban jelenik meg mind szókezdő, mind intervokális helyzetben, ezért várható fonémaként való visszatérése. Példák: *лампа > lampə* 'lámpa', *лепешке > l'epes'kə* 'lepény', *почта > po'čta* 'posta'

[*ð*] ~ *t*: Fonetikai variáns: minden olyan intervokális helyzetben előforduló *t* allofónja, amelyet érint a fokváltakozás, éppen ezért nem tekinthető külön fonémának.

[*d*] ~ *t*: Fonetikai variáns: egyetlen előfordulási helye az *nd* hangkapcsolat, amely azonban az *nt* kapcsolat variánsának tekinthető, hiszen csak a fokváltakozás következményeként jelentkezik. (A fokváltakozásról az alábbiakban részletesen szólunk majd, lásd a 61. oldalt.)

[*č*] ~ *t'*: Egyéni nyelvhasználatától függően, az egyes beszélők vagy *t'*-t vagy *č*-t ejtenek; esetleg nyelvjárási különbségnek is tartható, ez azonban további vizsgálatokat igényel.

A kvázi-nazális

A mássalhangzóképzőlet egy különös elemet is tartalmaz, az ^N-t (Helimskinél ^C), „zéró- vagy kvázi-nazális”-t, mely felszíni formában tőszavakban nem jelenik meg, tehát fonetikai megvalósulása nincs. Ezzel szemben fonológiai-morfofonológiai manifesztációi vannak: a felszíni, látszólagos nyílt szótagot zárttá teszi, így elindítva a szótagban bizonyos folyamatokat, pl. fokváltakozást, nunnációt. (Bővebben lásd a 61–67. oldalon.) Például KOTU^N → *koðu* 'vihar'. Éppen ezen folyamatok következtében bizonyos esetekben a felszínen is megjelenik nazális fonéma formájában. Képzéshelyét tekintve az

utána álló mássalhangzóhoz igazodik. Előfordulhat mind tövekben, mind szuffixumokban:

TANUA ^N -	+ SUƏ (múlt idő)	→	<i>tanuansuə</i> 'levetközött'
TANUA ^N -	+ HAMHU (narratív mód)	→	<i>tanuanh^hahu</i> 'levetközik, beszélnek'
ŊA ^N	+ TU (PxSg3)	→	<i>ŋantu</i> 'társ'
TƏMU-	+ ^N KU (kicsinyítő képző)	→	<i>təmuŋku</i> 'egér'
MUNU-	+ ^N TU (koaffixum)	→	<i>mununtu</i> 'mond'

A kvázi-nazális történetileg is igazolható. A legtöbb esetben PNg (proto-nganaszan) nazálisra vezethető vissza. Ha van felszíni realizációja, akkor az minden esetben nazális, amit PS (proto-szanazálisra vezethetünk vissza). Castrén adataiban még megfigyelhetjük a szóvégi nazális meglétét, ennek felszínen való lekopása később ment végbe. Példák: *taləŋ* → *talə* 'boldogság', *beatuŋ* → *betu* 'bél', *feabteŋ* → *hebtj* 'ajak' stb. Az egyszótagos szavak végéről a nazális sosem kopott le, pl. *baŋ* 'kutya', *h'aŋ* 'tenyér' stb.

A mássalhangzók megoszlása

A mássalhangzók különféle pozíciókban való előfordulását mutatja be a következő táblázat, valamint az azt követő fonotaktikai szabályok.

	<i>t</i>	<i>t'</i>	<i>k</i>	<i>''</i>	<i>b</i>	<i>[d]</i>	<i>g</i>	<i>s</i>	<i>ś</i>	<i>[δ]</i>	<i>d'</i>	<i>j</i>	<i>h</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>ń</i>	<i>ŋ</i>	<i>l</i>	<i>ʔ</i>	<i>r</i>	<i>N</i>	
#_V	+	+/ <i>č</i>	+	−	+	−*	−*	+	+	−	+	−	+	+	+	+	+	+	+	+	−*	−
V__V	+/ <i>δ</i>	+/ <i>č</i>	+	+	+	−	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	−
V_#	−	−	−	+	−	−	−	−	−	−	−	+	−	+	−	−	+	−	−	+	+	+
V_C	−*	−*	−*		<i>p</i>	−	−	−*	−	−	−	+	−	+	+	+	+	+	+	+	+	+
C__V	+	+	+	−	+	<i>nd</i>	+	+	+	−	+	−	+	+	+	+	+	+	+	+	−*	−
Szuff.	+/ <i>δ</i>	+/ <i>č</i>	+	+	+	<i>nd</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

+ előfordul

- elő nem fordul

* új kölcsönzésekben előfordulhat

a) Egyedülálló mássalhangzók:

- 14 mássalhangzó lehet szókezdő:

*C*_{iniciális} C → { *t č k b d' s ś h m n ŋ l ʔ* } / #__

- 19 mássalhangzó állhat intervokális helyzetben:

*C*_{mediális} C → { *t č k '' b d' g s ś [δ] h j m n ŋ l ʔ r* } / V__V

- 5 (6) mássalhangzó lehet szóvégi:

*C*_{finális} C → { *'' j m ŋ r* (^N) } / __#

b) Mássalhangzó-kapcsolatok:

- Szó elején és szó végén nem állhat mássalhangzó-kapcsolat.

* #CC

* CC#

- Nincsenek hármas mássalhangzókapcsolatok.

* CCC

- 11 mássalhangzó lehet szóbelseji kapcsolat első eleme:

$C_1 \quad C \rightarrow \{ [p] \text{ " } j m n \acute{n} \eta l p r^N \} / _ C$

- 16 mássalhangzó lehet szóbelseji kapcsolat második eleme:

$C_2 \quad C \rightarrow \{ t r' k b (d) d' (g) s \acute{s} h m n \acute{n} \eta l p \} / C _$

c) szuffixumokban:

- Szuffixumokban minden mássalhangzó szerepelhet.
- Szuffixumokban sem állhat hármas mássalhangzókapcsolat (*CCC), ha morfé-mahatáron mégis keletkezne ilyen, vagy kötőhangzó-betoldással (epentézissel) vagy mássalhangzó-kivetéssel (elízióval) oldja föl a nyelv a nem kedvelt találkozást.

$C \rightarrow \emptyset / C_1 \# _ C_3$

DƏMUR- + BSA^N (Ninstr) → *ηəmursa* 'asztal'

$\emptyset \rightarrow V / C_1 \# _ C_2 C_3$

NAKÜR + MTU (Vtransz)+ NTU (koaffixum) → *nakürümtütü* 'megháromszoroz'

FONETIKA

Mássalhangzók

A *r'* szabad variánsa a *č* [č] palatális affrikáta. Egyéni nyelvhasználatától függően, az egyes beszélők vagy *t'*-t vagy *č*-t ejtenek; esetleg nyelvjárási különbségnek is tartható, ez azonban további vizsgálatokat igényel. Példa: *čirüü* [t'irüü ~ čirü] 'felhő'.

A *b* intervokális helyzetben réshanggá gyengülhet: bilabiális zöngés spiránssá [w], mássalhangzó-kapcsolatok első elemeként zöngétlen zárhangok és szibilánsok előtt pedig [p]-vé zöngétlenedik, pl.: *bəbku* [bəpku] 'öböl', *lɒbsə* [lɒpsə] 'bölcső'.

A *g* intervokális helyzetben veláris zöngés spiránssá [ɣ] gyengülhet.

A gégezárhang (") intervokális helyzetben gyakran egy artikulációs (képzésbeli) szünetben realizálódik. Egyéni nyelvhasználatától függően el is tűnhet. Elsősorban az avam dialektusra jellemző, pl.: *anika" a* [anika" a ~ anikā] 'nagy'.

A [ɔ] fonetikai variáns: minden intervokális helyzetben előforduló *t* allofónja, gyakran kakuminális [ɖ], vagy dentalveoláris [ɖ̪] zöngés zárhangként is ejtik: *maðə* [maðə ~ maðə] 'házat'.

A szibilánsok ritkán ugyan, de szabad alternációban állhatnak a zöngétlen interdentális spiránssal [θ].

A *h* variánsai elsősorban idősebb adatközlőknél lehet [f], labiodentális zöngétlen spiráns [ɸ], valamint [h^w] labializált zöngétlen veláris spiráns: *h"alə* [falə ~ ɸalə ~ h^walə] 'kő'. Intervokális helyzetben lehet veláris zöngés spiráns [ɣ] az ejtése: *kuhu* [kuyu] 'bőr'.

Minden mássalhangzónak palatális magánhangzók után lehet palatalizált párja, pl.: *müñtütüä* [müntütüö ~ müñtütü] 'teli', *ḡəḡüsi* [ḡəḡüsü] 'látszik', *saḡütüä* [saḡütüö ~ saḡütü] 'nehéz'. Mint a példák is mutatják, az *ü* hang nem palatalizálja a *t*-t.

Magánhangzók

A két középső nyelvvállású magánhangzó (*o* és *e*) csak első szótagban fordul elő, nem első szótagban *ə* fonetikai variánsaiként jelentkeznek, pl.: *heḡkə* [héḡke] 'fekete'. Az *o* palatális mássalhangzók után *ö*-nek ejtendő: *d'əbtəlikü* [d'öptel'ikü] 'vékony'.

Az *ə* ejtése nem első szótagban [e],[o], néha [a] lehet: *heḡkə* [héḡke ~ héḡko ~ héḡka] 'fekete'.

Az *i* diftongus *i* eleme gyakran beleolvad az előtte álló mássalhangzóba, palatalizálva azt: *hüəḡaj* [hüöḡaj ~ hüögaj ~ högaj ~ högaj] 'térd'. Gégezárhang (") után az utolsó szótagban a teljes diftongus úgy monoftongizálódhat, hogy a diftongus mindkét eleméből vesz át képzéssjegyeket (*i*-től palatalitás, *a*-tól alsó nyelvvállás) [ä]: *küü* "i" *a* [küü"ä] 'meghalt'.

Az "a" diftongus " eleme vagy teljesen eltűnik [a]; vagy gégezárhang után, az utolsó szótagban úgy monoftongizálódhat, hogy a diftongus mindkét eleméből vesz át képzéssjegyeket (*u*-tól labialitás, *a*-tól alsó nyelvvállás): [ä]: *kəbtu* "a" [kəptu"ä] 'kialudt'.

A HANGSÚLY, A SZAVAK RITMIKAI FELÉPÍTÉSE

A hangsúly valamely szótag tulajdonsága, mely őt a többi közül kiemeli, előtérbe állítja. Ez a kiemelkedés elsősorban *hangerőtöbblettel* (nyomatékkal), másodsorban pedig a *hangmagasság emelkedésével* járhat. Vannak olyan nyelvek, amelyekben a hangsúlyok mechanikusan, szabályszerű periódusokban, tehát ritmikusan jelentkeznek. Ezt ritmikus hangsúlyozásnak hívja a fonetika. Bizonyos nyelvekben, így a nganaszanban is ezért a mellékhangsúly(ok) helye megjósolható automatikus periodicitásban. Tehát a hosszabb szavak általában több ritmikai egységre (|) osztoznak. Egy-egy ritmikai egység két szótagot ölel föl, az utolsó, maradék egységben állhat három szótag is. Az egységek a szó elejéről, tehát balról jobbra haladva számolandók. A mellékhangsúlyok a ritmikai egységek első szótagjára esnek. Egy ritmikai egységben csak egy hangsúly lehet, tehát, ha az utolsó egységben már van főhangsúly (') valamelyik szótagon, nem lehet mellékhangsúlyos az adott egység első szótagja is.

A nganaszanban sok finnugor, szamojéd – tehát uráli – nyelvvél ellentétben, nem az első szótag főhangsúlyos, hanem a főhangsúly (') általában a szó utolsó előtti szótagjára esik: '*koru*' 'ház', *ko'ruḡə* "házak". Ez a szabály opcionálisan megsérthető,

ha nyílt szótagban a szótag magja felső nyelvvállású magánhangzó vagy *a*. Ilyenkor a főhangsúly áttolódhat az előző szótagra: *ba'ruši* ~ *'baruši* 'gonosz lény'.

A diftongusok magukra vonják a hangsúlyt: *horəðⁱaj* 'falevél'.

A hosszabb szavakban (4–5, illetve még több szótagból állók) – ami a nganaszanban a morfológiai összetettség következtében megszokott jelenség – ritmikus hangsúlyozás érvényesül: *kodulšü'dünə* 'meg fogom ölni őket', *kintə|ləbtikⁱku'tinə* 'dohányzom', *kəri|gəli'ri|a|ti'ninə* 'csak az én útjaimon'. A ritmikai egységek határán, tehát minden második szótag után az artikulációban szünet jelentkezhet, ennek fonetikai megvalósulása akár gégezárhang is lehet. Ez a ritmikai határ gyakran egybeeshet a morfémahatárokkal. A nganaszanban erős ritmikai hatás érvényesül, amely hatással van a morfofonológiai jelenségekre is (vö. ritmikai fokváltakozás). A kétszótagú ritmikai egységekre törekvés következtében a tőszavak, valamint a szuffixumok (elsősorban képzők) túlnyomó része kétszótagú.

Ennek a tendenciának a megvalósítására a nyelv két változást is elindított:

1. Az eredeti ős-szamojéd egyszótagú tőszavak (az uráli alapnyelvben eredetileg kétszótagúak) újra kétszótagúvá váltak. Egyrészt tövégi magánhangzó betoldásával: PS **mən* > *mənə* 'én'; PS **tən* > *tənə* 'te'; PU **pije* > PS **pej* > *h'alə* 'kő'; másrészt a többelseji magánhangzó megnyújtásával PS **wüt* > *bii* 'tíz'; PU **kule* > PS **kəw* > *kou* 'fűl'.

2. Olykor, elsősorban szakrális, ritmikus szövegekben az egyszótagú szuffixumok reduplikációjával, azok kétszótagúvá tétele pl: *bənəbtuk''kəndə''kəsa* > *bənəbtu''kə''kəndə''kəsa* 'igyekezett lefeküdni'. A példában a -"Kə inchoatív-rezultatív képző reduplikálódik.

Különösen jellemző ez a ritmikai hangsúlyozás a folklór szövegekre, mint pl. a sámánénekekre, ahol az ütemes kanonikus trocheusi szóalakok túlsúlyban vannak; ez megfelel a legelterjedtebb verseléstípus metrikai sajátosságainak. Ezen szövegek jellemző metrikai mintája: nyolcszótagos sorok négy kétszótagú lábbal, ahol minden második láb után cezúra áll.

Təmənⁱi, təməni!
Mənə himə Biðə Taru
əmə d'eriðibinina,
Ləbtimⁱaku baarbəmə,
ɣanasanu šüdəmində,
ñaagəi'' nili''siðəɣ.

Tamaany, tamaany!
Az én nevem Víz Tangu
ha jól találtam ki,
Lebtimjaku gazdám,
az emberi élet végéig,
jól fogsz élni.

A HANGOK TALÁLKOZÁSA

A következőkben a magán- és mássalhangzó-szekvenciákat, a szomszédos hangok egymásra gyakorolt hatását, vagyis a töben lejátszódó hasonulások egyes eseteit mutatjuk be. (A tö és a szuffixumok közötti hasonulásokat A szabad és kötött morfé-
mák kapcsolódása című fejezetben tárgyaljuk)

A magánhangzó-szekvenciák: VV

Magánhangzó-szekvenciák szó elején nem állhatnak, sem az azonos, sem a különböző elemekből felépülők (*#V₁V₁; *#V₁V₂). Szó belsejében és végén mindkét típus szerepelhet. A 34. oldalon található táblázat mutatja be, hogy milyen magánhangzók találkoznak egymással, ezt most itt nem ismételjük meg.

A *a* elő-, illetve utótagú magánhangzó-szekvenciák fonémái ejtésben egymáshoz igazodnak, hasonulnak. Általában a *a* elem igazodik képzésben a másikhoz. A hasonulás lehet olyannyira erős, hogy egy hosszú magánhangzóvá válhatnak.

$V_1a > V_1V_2 > V_2V_2$

iä [ie], [ē]: *šiel'aku* [šiel'aku ~ šēl'aku] 'kicsi'

jä [ie], [ē]: *hekutjä* [hēkutjē ~ hēkutē] 'meleg'

üä [üö], [ō]: *hüä* [hüö ~ hō] 'év'

uä [uo], [ō]: *ηuäj* [ηuoj ~ ηōj] 'láb'

$aV_2 > V_1V_2 > V_1V_1$

əu [ou], [ō]: *məu* [mou ~ mō] 'föld'

əü [öü], [ō]: *səüd'a* [šöüd'a ~ šōd'a] 'kilőni'

Van egy speciális esete az *a* hasonulásának: az A"Θ szekvenciában a *a* az előző szótagbeli *a*-hoz hasonul.

$A''\Theta > a''a$

d'ünta 'süket' + "Θ Naug: *d'ünta''a* 'nagyon süket'

A mássalhangzó-szekvenciák: CC

Ahogy már láthattuk, mássalhangzó-kapcsolatok csak szó belsejében állhatnak, szó elején és végén nem (*#CC, *CC#).

Szóbelseji mássalhangzó-kapcsolatok

Az alábbi táblázatból hiányoznak azok a fonémák, amelyek csak bizonyos helyzetekben fordulnak elő a nyelvben, éppen ezért a nganaszanban csak allofónoknak tekinthetők: [p] és [δ]. (Lásd a 40. oldalon.) Ellenben a C₂-es sorban szerepel a *d*, mivel más-

salhangzó-kapcsolatok második elemeként előfordul, annak ellenére, hogy nem önálló fonéma. A szürke mezőkben a fonotaktikai szabályok által tiltott mássalhangzó-kapcsolatok szerepelnek.

C2 \ C1	t	č/t'	k	"	b	[d]	d'	g	s	ś	h	m	n	ń	ŋ	l	l'	r	j
t																			
č/t'																			
k																			
"	+	+	+		+	-	-	-	+	+	-	+	+	-	-	+	+		
b	p	-	p		-	-	-	-	p	p	-	-	-	-	-	-	-		
d'																			
g																			
s																			
ś																			
h																			
m	+	-	+		+	-	(+)	-	+	+	-		+	+	-	(+)	-		
n	+	-	-		-	+	-	-	+	-	-	-		-	-	-	-		
ń	-	-	-		-	-	+	-	-	+	-	-	-		-	-	-		
ŋ	-	-	+		-	-	-	+	-	-	+	-	-	-		-	-		
l	+	-	+		+	-	-	-	+	+	+	+	-	-	+		-		
l'	-	+	+		+	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-			
r	(+)	+	+		+	-	+	-	+	+	+	+	(+)	(+)	-	-	(+)		
j	-	+	+		+	-	(+)	-	(+)	+	+	+	-	-	+	-	-		

+ előforduló

- elő nem forduló

(+) nagyon ritka

Példák a hangkapcsolatokra:

pt: *baabtusa* [baaptusa] 'megbeszél'; **pk:** *bəbku* [bəpku] 'öböl'; **ps:** *lābsə* [lapsə] 'bölcső'; **pś:** *d'ebši* [d'epši] 'szemöldök';

"b: *ku"basa* 'gyöngy(sor)'; **"t:** *kunmua"təsa* 'álmos (ige)'; **"k:** *kuə"kaša* 'meghal'; **"s:** *d'ia"sa* 'koponya'; **"ś:** *lūə"šiđə* 'oroszul'; **"m** *kai"mü* 'takaró'; **"n:** *büü"narsa* 'elmegy'; **"l:** *nja"ləsi* 'magsajnál'; **"p:** *noga"lūkū* 'közeli';

mb: *kamba* 'késő tavasz'; **mt:** *tamtar* 'áru'; **mk:** *ńimka* 'idősebb'; **md'**: *ŋətumd'ańd'a* 'újszülött';

ms: *kamsud'a* 'ráncolódik'; **mś:** *kamśur* 'ránc'; **mn:** *əmŋj* 'itt'; **mń:** *d'emńiđi* 'beragaszt'; **ml:** *əmləđi* 'ilyen';

nt: *kontə* 'áldozat'; **nd:** *kundusa* 'aluszik'; **ns** *bənsə* 'egész';

ńd': *kuńđi* 'befelé'; **ńś:** *d'enši* 'ár (érték)';

ŋk: *təmuŋku* 'egér'; **ŋg:** *kəŋgü"* 'lúd'; **ŋh:** *koŋhu* 'hullám';

lb: *tolbj* 'szakadék'; **lt:** *bəltə* 'vége'; **lk:** *salku* 'halánték'; **ls:** *d'ülsjə* 'egész'; **lh:** *ńolhəđusa* 'enged'; **lj:** *səlj* 'párna'; **lm:** *tolmüküjśa* 'megdőbbent';

Pb: *šelfbi* ‘alvadt vér’; **Pk:** *malkūmsa* ‘október’; **Pč:** *ηülčü* ‘cipőtalp’; **Pś:** *d’lšitiši* ‘hallgat’; **Ph:** *niłhi* ‘lejtő’;

rb: *baarba* ‘gazda’; **rč:** *ηərčii* ‘fóka’; **rd:** *derdə* ‘közepe’; **rk:** *karkijusa* ‘húzgál’; **rs:** *hursu* ‘darabolt jukola’; **rś:** *d’odürsa* ‘megy’; **rh:** *lirhi* ‘fűzfa’; **rm:** *ηərmə* ‘gödör’; **rn:** *ηəmunakə* ‘étvágó’; **rñ:** *širñəəgə* ‘sós’; **rļ:** *širlia* ‘jeges’;

jb: *ηojbuə* ‘fej’; **jd:** *ηam’ajdūm* ‘másik’; **jč:** *bađujčusa* ‘szervez’; **jk:** *hojki* ‘futás’; **jś:** *hujši* ‘akar’; **jd:** *d’üjhi* ‘kör’; **jm:** *šejmü* ‘szem’; **jη** *kəjhi* ‘énekel’.

Külön tiltó szabályt kell felírni a nazálisokra:

Mássalhangzó-kapcsolatban a nazálisok egymással való kombinációja erősen korlátozott. Egyik nazális sem lehet olyan szekvencia tagja, amelyben a másik tag is nazális, kivéve az *m*-et, mely első elemként *n*-nel és *ñ*-nyel kapcsolódhat.

* $C_{\{nazális\}}C_{\{nazális\}}$ de: *kamnankuə* ‘sűrű’ *d’emñidi* ‘odaragaszt’

Hasonulások

Zöngésségi hasonulás

Ez a hasonulástípus a zörejhang–zörejhang kapcsolatokat teszi egymáshoz hasonlóvá zöngésség tekintetében. A magyar nyelvben például egész sor hangkapcsolatot érint ez a változás. Annak ellenére, hogy a nganaszban a zörejhangoknak elég sok képviselője van (zöngés–zöngétlen zárhangok, szibilánsok, réshangok), a fonotaktikai szabályok általában tiltják az egymással való kapcsolódásukat: mássalhangzó-kapcsolat első elemként a *b* és a *ʔ* kivételével nem állhatnak. A *b* minden olyan zörejhanggal való találkozásakor, amikor zöngésségüket tekintve különböznek zöngétlenedik, *p* lesz: *bt*, *bk*, *bs*, *bś* > *pt*, *pk*, *ps*, *pś*. Írásban azonban minden esetben *b*-vel jelöljük ezeket a hangkapcsolatokat. A lejegyzésekben igen gyakran találkozhatunk a *p*-és (tehát fonetikai) jelöléssel.

A zöngésségi hasonulás jobbról balra terjedő hasonulás.

$b \rightarrow p / _ \{t, k, s, ś\}$ *kobtua* [koptua] ‘lány’ *bəbku* [bepku] ‘öböl’
d’ebši [d’epši] ‘szemöldök’ *lapsə* [lapsə] ‘bölcső’.

Palatalizáció

Palatalizációnak azt a folyamatot nevezzük, amikor palatális mássalhangzók hatására az utánuk vagy előttük álló, többnyire dentális mássalhangzók palatálisakká válnak. A palatalizáció jelen esetben jobbról-balra irányú, hátraható (regresszív) palatális terjedés. Ha a mássalhangzó-kapcsolat második eleme valamilyen palatális mássalhangzó, akkor a kapcsolat első elemei is palatálisakká válnak. Ebben a pozícióban (C_1 -ként) azonban a dentálisok közül csak az *n* és az *l* állhat, *t*, *d*, *s* nem.

$n \rightarrow \acute{n} / _ C_{\text{palatális}}$ D’ENŠI $\rightarrow$ *d’ēñši* ‘ár, érték’
 $l \rightarrow \acute{l} / _ C_{\text{palatális}}$ DÜLČÜ $\rightarrow$ *ηülčü* ‘cipőtalp’

Van a nganaszanban balról-jobbra irányú, azaz progresszív (előreható) palatális terjedés is, ez azonban csak a morfológiailag komplex szavakban érvényesül. (Lásd *A szabad és kötött morfémák találkozása* című fejezetben az 55. oldaltól.)

Nazális-szabályok

A nganaszanban, hasonlóan a magyarhoz, a mássalhangzó előtt álló nazálisok (kivéve az *m*) hasonulnak a rájuk következő mássalhangzó képzési helyéhez. Ez szabályokkal a következőképpen írható fel:

$N \rightarrow n / _ \{t, d, s\}$	<i>kontə</i> 'áldozat', <i>kunduasa</i> 'alszik', <i>bənsə</i> 'egész'
$N \rightarrow \acute{n} / _ \{d', \acute{s}\}$	<i>kuñd'i</i> 'befelé', <i>d'eñsi</i> 'ár, érték'
$N \rightarrow \eta / _ \{k, g, h\}$	<i>təmun̄ku</i> 'egér', <i>kaŋgü</i> 'lúd', <i>koŋhu</i> 'hullám'

Ahol *N* bármilyen képzésű nazális mássalhangzó, amely csak a rákövetkező mássalhangzótól kapja meg helyértékét (tehát pl. *N* *t*-től dentális, *t'*-től palatális, *g*-től veláris jegyet, s ennek megfelelően lesz *m*, *n*, *ñ* vagy *η*).

Az *m* nem tartja be az igazodási szabályt, mivel megenged maga mellett dentális (*tamtar* 'áru', *kamsud'a* 'ráncos (ige)', *əmn̄i* 'itt', *əmləd'i* 'ilyen'), palatális (*ɣətumd'añd'a* 'újszülött', *kamšur* 'ránc', *d'emñid'i*, 'beragaszt') és veláris (*ñimka* 'idősebb') mássalhangzókat is. A többi nazális azonban soha. A hely szerinti igazodás is jobbról balra terjedő hasonulás.

Egymás mellett álló magán- és mássalhangzók egymásrahatása: CV

Palatalizáció

A palatalizáció mindkét irányból elindulhat a magán- és mássalhangzók között, tehát mind a palatális magánhangzók, mind a palatális mássalhangzók palatalizálhatják a mellettük állót (palatális mássalhangzó az utána következő magánhangzót; palatális magánhangzó az előtte álló magánhangzót).

- a) Magas magánhangzók (*i*, *e*, *ü*) valamint a magas kezdő elemű ⁱ*a* diftongus nem fordulnak elő dentális mássalhangzó után *első szótagban*, mert a dentális konsonánssok (*t*, *d*, *s*, *n*, *l*) magas magánhangzók hatására palatalizálódnak (*t'*, *d'*, *š*, *ñ*, *l'*). Ez a jelenség rokon a szótagos szinharmonióval, amivel a nyenyecben is találkozhatunk. A nyenyecben nemcsak a dentális mássalhangzóknak van palatális párja, hanem az egész mássalhangzó-rendszerre jellemző a palatalizáltsági korreláció. A szótagos szinharmonia egyfajta totális harmónia egy szótagon belül, ahol a palatális jegy minden szegmentumra jellemző, tehát egy szótagon belül csak palatális magán- és mássalhangzók vannak. A nganaszanban ez a fonémák szintjén csak a dentális mássalhangzókra érvényes és szigorúan csak az első szótagban, ellenben a fo-

lyamatos beszédben minden mássalhangzónak meglehet a palatális párja. (Lásd a *Fonetika* fejezetben, a 40. oldtól.)

$C_{\text{dentális}} \rightarrow C_{\text{palatális}} / \# _ \{i \ddot{u} e^i a\}$ *d'eñsi* 'ár, érték', *lišü* 'lusta', *ñemi* 'anya',
šejmi 'szem', *čiiirü* 'felhő'

Nem első szótagban ez a szabály csak a dentális szibilánsra (*s*) és likvidára (*l*) érvényes, a többi mássalhangzó mellett előfordulhatnak nem palatális magánhangzók is, illetve palatális magánhangzók előtt állhatnak nem palatális mássalhangzók is. Tehát a palatalizáció nem első szótagban nem működik a többi dentális mássalhangzó esetében, pl.: *əməniə* 'az', *d'indüa* 'ló', *d'ati* 'sík terület'

$l \rightarrow l' / _ \{i \ddot{u}^i a\}$ *ŋül'* *aðə* 'farkas'
 $s \rightarrow s' / _ \{i \ddot{u}^i a\}$ *baruši* 'gonosz, ördög'

- b) Mély magánhangzók (kivéve az *a*-t és az *o*-t) magassá válnak, a diftongusok elvesztik első elemüket palatális mássalhangzók után.

$j \rightarrow i / C_{\text{palatális}} _$ *d'esj* 'apa' $\rightarrow$ *d'edi* (Gen)
 $u \rightarrow \ddot{u} / C_{\text{palatális}} _$ *tosu* 'újszülött rénszarvas' $\rightarrow$ *tođü* (Gen)
 $ə \rightarrow e / C_{\text{palatális}} _$ (csak első szótagban)

Hely szerinti igazodás

Az *a* diftongizálódik, azaz "a-vá alakul *h* után. Ez még feltehetően akkor alakulhatott ki, amikor a nganaszanban megvolt a *p* (esetleg $> f$) hang. A *p* labiális hatására alakult az *a* $>$ "a-vá, majd megtörtént a $p > f > h$ változás, de megőrződött az egykori labiális elem a diftongusban. Így minden *h* mellett az *a* diftongus ("a) formájában jelenik meg (egyetlen szót kivéve: *taharⁱa*). Ez a hely szerinti hasonulás balról jobbra irányú terjedés.

$a \rightarrow "a / h _$

fâ 'fa' (Castrén) $\rightarrow h^u aa$

kajjiša 'énekel' + HAMHU (Mnarr) $\rightarrow kajji$ -"*h*"*aŋhu* 'azt beszélük, énekelt'

De: *basud'a* 'vadászik' + HAMHU (Mnarr) $\rightarrow basu$ -*bāŋhu* 'azt beszélük, vadászott'

SZÓTAGTÍPUSOK

A világ nyelveiben lehetséges szótagtípusok közül elég kevésnek van képviselője a nganaszanban. Ez adódhat egyrészt abból, hogy kettőnél több mássalhangzót egymás mellett nem tűr meg a nyelv. Ha mégis morfémahatáron keletkezne hármas mássalhangzó-kapcsolat, akkor a fonotaktikai szabályok értelmében, vagy *kötőhangzó*-betoldással (epentézissel) vagy mássalhangzó-kivetéssel (elízióval) oldja föl a nem kedvelt találkozás; másrészt pedig maguknak a kéttagú mássalhangzó-kapcsolatoknak az előfordulása is korlátozott, melyek szón belül csak fő belsejében, valamint morfémahatárral a szó végén lehetségesek. A zárt és nyílt szótagok előfordulási aránya közel egyforma. A következő szótagtípusokat találjuk a nganaszanban:

V: igen gyakori szótagtípus (lásd a magánhangzó-szekvenciákat): *kou* 'fül'.

VC: igen gyakori szótagtípus: *hiə* 'kabát, szukuj'.

CV: a leggyakoribb szótagtípus: *bahi* 'vadrén', *ni* 'nő'

C^VV: viszonylag gyakori szótagtípus, pl.: *h^aaa* 'fa'

CV^N: néhány töben és szuffixumban előfordul, pl.: *koðu^N* 'vihar', *ná^N* 'társ'

CVC: gyakori szótagtípus, pl.: *bigaj* 'folyó', *baŋ* 'kutya', *ma* 'sátor'

C^VVC: gyakori szótagtípus, pl.: *h^aajmu* 'csizma', *hⁱaŋ* 'tenyér'

A MORFÉMÁK FONOLÓGIAI SZERKEZETE

A szabad morféma szerkezete

A fentebb ismertetett szótagtípusok különböző morfémaszerkezeteket építenek föl. A magán- és mássalhangzós kezdetű szavak gyakorisága feltűnően különbözik (több, mint három és félezres korpusz alapján) 1,6%-a V-kezdetű és 98,4%-a C-kezdetű. Leggyakoribbak a 3–4 szótagú szavak, de közelebbről megvizsgálva igen sok közöttük a képzővel ellátott szó, főnévi igeneves alak. Ha ezeket leválasztjuk, láthatjuk, hogy a kétszótagú tövek a legelterjedtebbek. Most csak a leggyakoribb morfémaszerkezetekre mutatunk példát:

CVCV: *d'esj* 'apa'

CVCCV: *šejm* 'szem'

CVCVC: *bigaj* 'folyó'

CVCVCV: *bakunu* 'tokhal'

A fentebb említett szótagtípusok közül a következők fordulnak elő önálló szóként:

CV: Kevés szó tartozik ebbe a típusba, elsősorban grammatikai lexémák, azaz névmások, segédigék, elöljárók, pl.: *ni* 'nő'

CV^N: Néhány szó, pl.: *ná^N* 'társ'

CVC: Önálló szóként is gyakori, pl.: *baŋ* ‘kutya’, *d’am* ‘tenger’, *ma* ‘sátor’

C^VVC: Önálló szóként is gyakori, pl.: *h’aj* ‘tenyér’

Tőtípusok

A nganaszban megkülönböztetünk kötőhangzós (S) és kötőhangzó nélküli (T) tövet. E megkülönböztetésre azért van szükség, mert a töveket más szemszögből közelíti meg a morfológiai leírás – amely a kötőhangzós tövekkel dolgozik –, és más szemszögből a fonológiai leírás, amely a kötőhangzó nélküli töveket vizsgálja. A kötőhangzó leválasztásával kaphatjuk meg egyiket a másikból (S-ből a T-t). Egyes esetekben (pl. a magánhangzós tövek) a két tö megegyezik.

A különböző toldalékok nem ugyanahhoz a tőhöz kapcsolódnak. A kapcsolódások alapján mind a névszóknál, mind az igéknél három eltérő morfológiai tövet különböztethetünk meg. Az egyes töveknél, a megfelelő végződés leválasztása után kapjuk meg a megfelelő alakot.

Kötőhangzós tövek (S)

S1: Névszóknál ez a tö megegyezik az egyes szám alanyesetben álló alakokkal (*ñemi* ‘anya’ → *ñemi-*, *küj* ‘kanál’ → *küj-*).

Igéknél a tövet úgy kaphatjuk meg, hogy a szóról leválasztjuk a főnévi igenév képzőjét (*tujša* ‘megjön’ → *tuj-*, *ñiljdi* ‘él’ → *ñilj-*).

S2: Névszóknál ez a tö megegyezik az egyes szám birtokos esetben álló alakokkal (*ñemi* ‘anya’ → *ñemi-*, *küj* ‘kanál’ → *küü-*). Ezt az alakot a többes számú alanyesetű szóalakból is megkaphatjuk, mégpedig úgy, hogy elhagyjuk a gégezárhangot. Igéknél ezt a tövet úgy kaphatjuk meg, hogy a tagadott alak vagy a Sg2 felszólító módú alak végéről elhagyjuk a gégezárhangot (*tujša* ‘megjön’ → *tu-*, *ñiljdi* ‘él’ → *ñilj-*).

S3: Névszóknál a tö a többes szám birtokos esetű alakból kapható meg a gégezárhang elhagyásával (*ñemi* ‘anya’ → *ñemi-*, *küj* ‘kanál’ → *küü-*).

Igéknél a folyamatos és a befejezett igéknél más-más alakból kell kiindulnunk. A folyamatos igék harmadik töve az a tö, amihez a -"MUΘ nomen actionis képző kapcsolódik (*bijĩrsj* ‘iszik’ → *bijĩrj-*). Befejezett igéknél úgy kaphatjuk meg a tövet, hogy a kijelentő módban ragozott igelakról leválasztjuk a személyragot és az azt megelőző kapcsolóelemet (koaffixum) (*tujša* ‘megjön’ → *tuu-*).

A kötőhangzós tövek típusait, változásait az alaktani részben (külön a névszóknál és külön az igéknél) tárgyaljuk.

Kötőhangzó nélküli tövek (T)

A fonológiai fejezetben csak az egyes töváltakozás-típusokat vesszük sorra, a tömagyarázatokat a morfológiai részben fejtjük ki részletesebben. A továbbiakban csak a kötőhangzó nélküli tövel foglalkozunk.

Magánhangzós tövek

1) Egyalakú:

T1: <i>məu</i>	T2: <i>məu</i>	T3: <i>məu</i> 'föld'
T1: <i>kou</i>	T2: <i>kou</i>	T3: <i>kou</i> 'Nap'

2) Többalakú:

- a) Töbelseji mássalhangzót váltakoztató: a különböző morfofonológiai folyamatok, pl. a fokváltakozások, nunnáció stb. (lásd a 61–67. oldalon) következtében a töbelseji mássalhangzók vagy mássalhangzó-kapcsolatok váltakoznak:

T1: <i>d'ɛʃi</i>	T2: <i>d'ed'i</i>	T3: <i>d'ed'i</i> 'apa'
------------------	-------------------	-------------------------

Itt a tövégi vokálist az előtte álló mássalhangzó palatalizálta a fokváltakozás után: *i* → *i*.

- b) Tővégi magánhangzót váltakoztató: Az *-ə*, *-u*, *-ü*, *-a* és *-i* végű tövek tövégi magánhangzója bizonyos esetekben váltakozik más magánhangzókkal. (Ezt a kérdést részletesen a morfológiában tárgyaljuk. Lásd a 71–75 oldalon!)

T1: <i>kotu</i>	T2: <i>koðu</i>	T3: <i>koða</i> 'nagynéni'
-----------------	-----------------	----------------------------

Itt a tövégi magánhangzó váltakozása mellett fokváltakozás is végbemegy.

Mássalhangzós tövek

Bizonyos mássalhangzós kezdetű toldalékok előtt (azok előtt, amelyek a morfológiai S2 és S3 tövekhez járulnak) a mássalhangzós tövek kötőhangzót vesznek föl. Ugyan a szakirodalom nem egységes ezek hovatartozását illetően, mi a fonológiai fejezetben a tövek meghatározásánál nem a tövek részeként fogjuk kezelni őket.

1) Egyalakú:

T1: <i>d'ir</i>	T2: <i>d'ir-</i>	T3: <i>d'ir-</i> 'zsír'
-----------------	------------------	-------------------------

Összehasonlítóképp megadjuk a kötőhangzós tövet is (látható, hogy ami fonológiai szempontból egyalakúnak számít, az morfológiai szempontból három alakú):

S1: <i>d'ir</i>	S2: <i>d'irə-</i>	S3: <i>d'iri-</i> 'zsír'
-----------------	-------------------	--------------------------

2) Többalakú:

- a) Töbelseji mássalhangzót váltakoztató: a különböző morfofonológiai folyamatok, pl. a fokváltakozások, nunnáció stb. (lásd a 61–67. oldalon) következtében a töbelseji mássalhangzók vagy mássalhangzó-kapcsolatok váltakoznak.
- b) *J*-végűek: a *j*-végű tövek asszimilálják a kötőhangzót, tehát a *-Vj#ə*-szekvenciából a két vokális (tővégi és a kötőhangzó) közül a tövégi *j* kiesik, a magánhangzó-szekvenciák pedig képzésben hasonulnak egymáshoz:

Vj#ə → Və → VV

AJə → aə → aa:	<i>bigaj</i> 'folyó' → <i>bikaa</i> (S2)	T2: <i>bika-</i>
^l AJə → ⁱ aə → ⁱ aa:	<i>horəδⁱaj</i> 'falevél' → <i>horəδⁱaa</i> (S2)	T2: <i>horəδⁱa</i>
OJə → Oə → uə:	<i>ŋoj</i> 'láb' → <i>ŋuə</i> (S2)	T2: <i>ŋu-</i>

UJƏ → uƏ → uu:	tuj 'tűz' → tuu (S2)	T2: tu-
ÜJƏ → üƏ → üü:	küj 'kanál' → küü (S2)	T2: kü-
ÜJƏ → üä (2. szótagban)	həđüj 'tábortűz' → bətiü (S2)	T2: bətiü-

- c) "végeük: A gégezárhang végű tövek kétféleképpen viselkedhetnek: hol *t*-vel, hol *s*-szel váltakoznak.

Ennek történeti okai vannak: a gégezárhang **t*-re és **s*-re vezethető vissza.

- i) Gégezárt *T*-vel váltakoztatók: a példákból úgy tűnik, mintha a " nem *t*-vel, hanem *δ*-vel alternálna. Ez a fokváltakozás miatt van így. (Miután a *t* zárt szótagba – nyílt szótag elejéről zárt szótag elejére – kerül, meggyengül. A fokváltakozás szabályait lásd a 61. oldaltól.)

bī" 'víz': *bīδ-ə*" (NomPl), *bīδ-i*" (GenPl)
ma" 'sátor': *maδ-ə*" (NomPl), *maδ-u*" (GenPl)
ku" 'köhögés': *kuδ-ə*" (NomPl), *kuδ-ü*" (GenPl)
bīi" 'tíz': *bīiδ-ə*" (NomPl), *bīiδ-i*" (GenPl)
bačü" 'lélek': *bačüδ-ə*" (NomPl), *bačüδ-i*" (GenPl)

- ii) Gégezárt *S*-szel váltakoztatók: a példákból úgy tűnik, hogy a " nem *s*-szel, hanem *d*'-vel alternál. Ez a fokváltakozás miatt van így. (Miután az *s* zárt szótagba – nyílt szótag elejéről zárt szótag elejére – kerül, meggyengül. A fokváltakozás szabályait lásd az 61–67. oldalon.)

hiə" 'kabát': *hiəd'-ə*" (NomPl), *hiəd'-i*" (GenPl)
d'embi" 'öltözködni': *d'əŋhid'-ə*" (MimpSg2), *d'əŋhid'-i*" (aorisztosz Sg3)
tugi" 'anyag, rongy': *tukīd'-ə*" (NomPl), *tukīd'-i*" (GenPl)

- iii) A gégezárhang végű tövek olyan mássalhangzós kezdetű toldalékok előtt, melyeknek nincs kötőhangzós változatuk (vagyis az S1 morfológiai tövekhez járulnak), elvesztik gégezárljukat. Ez azonban csak a felszínen nem jelenik meg. Onnan ismerhető mégis fel ottléte, hogy a tövekbeli (szillabikus) fokváltakozást megindítja (mivel zárja a szótagot), valamint nem engedi a toldalék (ritmikái) fokváltakozásban való részvételét. Meglétét a szabályokban, és a mélyszerkezeti alakokban *T*-vel és *S*-szel jelöljük (attól függően, hogy az adott szóban mivel váltakozik a gégezárhang).

" → ^T / __#C

<i>ma</i> " 'sátor' + TU (PxSg3)	> MA ^T TU →	<i>matu</i> (és nem <i>maδu</i>)
<i>bīi</i> " 'tíz' + TU (PxSg3)	> BII ^T TI →	<i>bīiti</i> (és nem <i>bīiδi</i>)
<i>bačü</i> " 'lélek' + TU (PxSg3)	> BAČÜ ^T TÜ →	<i>bačütü</i> (és nem <i>bačüδü</i>)

" → ^S / __#C

<i>hiə</i> " 'kabát' + TU (PxSg3)	> HIƏ ^S TI →	<i>hiəti</i> (és nem <i>hiəδi</i>)
<i>tugi</i> " 'rongy' + TU (PxSg3)	> TUKI ^S TI →	<i>tugiti</i> (és nem <i>tukīδi</i>)

d) *D*-végűek:i) Az *D*-végű tövek *n*-nel alternálnak.

Ez szintén történeti okokra vezethető vissza, és elsősorban az egyszótagú tövekre jellemző.

ban 'kutya': *ban-ə*" (NomPl), *ban-u*" (GenPl)*ben* 'életerő': *ben-ə*" (NomPl), *ben-i*" (GenPl)*šen* 'tok': *šen-ə*" (NomPl), *šen-ı*" (GenPl)ii) Bizonyos mássalhangzós, kötőhangzó nélküli szuffixum előtt azonban ez az *n* is eltűnhet. Az ilyen szuffixumok nazális vagy likvida kezdetűek (pl.: PxSg1 -MƏ, PxSg2 -RƏ, -RƏKU szimulatív képző, -Lİ prohibitív igemód).BAD+MƏ → *bamə* 'kutyám'BAD + RƏ → *balə* 'kutyád'A PxSg2-s személyrag *r*-je, mássalhangzós tövek után *l* lesz. Lásd az 54. oldalon!

Az alábbi táblázatokban a kötőhangzós és a kötőhangzó nélküli tövek megegyezésére és eltérésére hozunk példákat.

Névszók		
Tőtípus	Kötőhangzós tő	Kötőhangzó nélküli tő
S1=T1	<i>kotu</i> 'nagynéni'	<i>kotu-</i>
S2=T2	<i>koðu-</i> "	<i>koðu-</i>
S3=T3	<i>koða-</i> "	<i>koða-</i>

Igék		
Tőtípus	Kötőhangzós tő	Kötőhangzó nélküli tő
S1=T1	<i>hotə-d'a</i> 'leír'	<i>hotə-</i>
S2=T2	<i>hoðə-</i> " 'írd le'	<i>hoðə-</i>
S3=T3	<i>hoðu-</i> "ə 'leírt'	<i>hoðu-</i>

Tőtípus	Kötőhangzós tő	Kötőhangzó nélküli tő
S1=T1	<i>bıðır-sı</i> 'iszik'	<i>bıðır-</i>
S2≠T2	<i>bıtırə-</i> " 'igyál'	<i>bıtır-</i>
S3≠T2	<i>bıtırı-</i> " <i>mıə</i> 'az ivás'	<i>bıtır-</i>

A kötött morféma szerkezete

A szuffixumok felépítés szerinti típusait a következő alfejezet foglalja össze. A mássalhangzós kezdetű toldalékok lényegesen gyakoribbak és többféle alakjuk lehetséges. A toldalékok lehetnek aszillabikusak (nem szótagképzők), egy-, két- (ezek a leggyakoribb típusok), három- és négyzótagúak. Az utóbbiak általában már összetett toldalé-

kok, így elég ritkák. Itt csak példákat hozunk az egyes szuffixumtípusokra, a toldalékok részletesebb elemzésére a morfológiai fejezetben kerül majd sor.

Mássalhangzósak

A mássalhangzós toldalékok egy részének kötőhangzós változata is van arra az esetre, ha mássalhangzós tőhöz járul. Ugyan a szakirodalom nem egységes ezek hovatarozását illetően, mi a fonológiai fejezetben a tövek meghatározásánál nem a tövek részeként kezeltük őket, azonban a szuffixumok szerkezetének számbavételekor eltekintünk a szuffixumon való jelölésétől. (A kötőhangzókról bővebben később még szólnunk. Lásd az 59. oldalon.)

^N	-Ø szillabikus fokváltakozás a töben (Gen)
C	-m (VxIndefSg1)
CV	-mə (PxSg1)
CV ~	-ŋa ~ (MinterRefl)
C ^v V	-ŋ ⁱ a
CVC	-mu" (PxPl1)
CVC ~	-kaj~ (fosztóképző)
C ^v VC	-k ⁱ aj
CVV	-suə (Perf)
CVV~	-hja ~ (Mopt)
C ^v VV	-h ^u aa
CVCV	-tənu (LokSg)
CVCV~	-batu ~ (MnarrRefl)
C ^v VCV	-h ^u atu
CVCCV	-lʔaŋkə (Nadj)
CVCCV ~	-baŋhu ~ (Mnarr)
C ^v VCCV	-h ^u aŋhu
CVCVCV	-kəl'ičə (nyomósító elem)
CVCVCVCV	-mətuma"a (VNab)
CVVVCVV (összetett)	-suəd'əə (Perf2)
CVVVCVV~	-hjaətəə ~ (Mir)
C ^v VVVCVV	-h ^u aatəə
CCV	-mtu (AkkPxSg3)
CCVC	-mtuŋ (AkkPxPl3)
CCVC ~	-"nar~ (frekvatív képző)
CC ^v VC	-"n ⁱ ar
CCV ^N ~	-bsa~ (Nloc/Nact/Ninstr)
-CCVC-	-bsan-
CCVCV	-"sutə (Fut)
CCVCVCVV (összetett)	-"sutəd'əəi (FutPerf)
CCVV	-mtuə (sorszámnév-képző)

Magánhangzósak

V	-ə (Nadj)
V ^C	-ü (Vstat)
VC	-ir (Vrec)
VCV	-alu (devverb)
VCCV	-a''ku (Ndim)

Szuffixum-típusok

A nganaszanban a sok fonémaváltokozás miatt a toldalék-alternációk nagyon gyakoriak. Van néhány egyalakú toldalék, de egy-egy szuffixumnál akár tizenkét alakváltozatot is megfigyelhetünk. A többalakú toldalékok esetében természetesen a magán- és mássalhangzós alternációk nemcsak külön-külön, hanem egyszerre is érvényesülhetnek.

1) Egyalakú: *-mə* (NomPxSg1), *-m* (VxIndefSg1).

2) Többalakú:

a) Mássalhangzót váltakoztató:

i) A szuffixum kezdő és/vagy belső mássalhangzója a fokváltakozás(ok) szabályai szerint váltakozik: *-ti /-ði* (NomPxDu3), *-kaj /-gaj* (VxIndefDu3).

ii) A mássalhangzó-kapcsolattal kezdődő toldalékok olyan tövekhez járulnak, amelyek adott esetben konszonáns végűek, elvesztik a kapcsolat első elemét: *-bsa/-bs'a/-sa /-s'a /-bsan- /-bs'an- /-san- /-s'an-* (Nloc/Nact/Ninstr), *-btu /-btü /-btü /-bti /-tu /-tj /-tü /-ti* (tranzitív képző).

iii) *N*-nel bővülő szuffixumok: van néhány olyan toldalék, amely ha tőként viselkedik (tehát továbbtoldalékolódik), *n*-nel bővül a töve végén: *-bsa/-bs'a/-sa/-s'a /-bsan- /-bs'an- /-san- /-s'an-* (Nloc/Nact/Ninstr).

iv) *R*-t *l*-lel és *l'*-lel váltakoztató: Az *R* kezdetű toldalékoknak mássalhangzós töhöz járulva van *l*-es változatuk.

-ru, -rj, -rü, -ri, -lu, -lj, -lü, -li (Vpass)

b) Magánhangzót váltakoztató:

i) A szuffixumban szereplő harmonikus magánhangzók a tő harmóniatípusa szerint váltakoznak:

-mu'' /-mü'' /-mü'' /-mi'' (NomPxPl1),

-ru'' /-rü'' /-rü'' /-ri'' (NomPxPl2).

ii) Magánhangzó-betoldás: bizonyos toldalékok, amelyek mássalhangzós tövekhez járulnak, kötőhangzót kaphatnak (lásd a 49. és az 59. oldalon):

– ə kötőhangzót kap (a morfológiai S2 tő esetében):

hođür 'levél': *hotürə* (PINom)

baḡ 'kutya': *banə* (PINom)

d'ir 'zsír': *d'irə* (PINom)

h'aḡ 'tenyér': *h'aḡə* (PINom)

– a tö harmóniatípusától függően *-u*, *-ü*, *-i*, *-j* lesz a hozzá járuló kötőhangzó (a morfológiai S3 tö esetében):

hođür ‘levél’: *hotürüčü* (PIPxSg3)

baŋ ‘kutya’: *banučü* (PIPxSg3)

d’ir ‘zsír’: *d’iriči* (PIPxSg3)

h’añ ‘tenyér’: *h’añiči* (PIPxSg3)

A SZABAD ÉS KÖTÖTT MORFÉMÁK KAPCSOLÓDÁSA

A tövek és toldalékok összekapcsolódása során és következtében sok fonémaváltozás indulhat el mind a tövekben, mind a szuffixumokban. Ezek a folyamatok érinthetik a magánhangzókat és a mássalhangzókat egyaránt.

A magánhangzókat érintő változások

A magánhangzó-harmónia

Harmóniának azt a szabályos jelenséget nevezi a fonológia, mikor bizonyos tartományokon (szótagon, morfológiailag egyszerű vagy összetett szavakon) belül egyes szegmentumoknak bizonyos tulajdonságokban meg kell egyezniük. Érinthet mássalhangzókat is, magánhangzókat is. A *disztinktív jegyek* (megkülönböztető jegyek), azaz tulajdonságok, magánhangzók esetében lehetnek palatális/elülső, veláris/hátsó, labiális/kerek, valamint az egyes nyílásfokok szerint felső, középső, alsó nyelvállás. A harmóniát legjobban a *terjedéssel* lehet megragadni és szemléltetni. Ez azt jelenti, hogy az érintett jegy (esetleg jegyek) egyik szegmentumról a másira terjed(nek) tovább, s ennek eredményeképpen megegyeznek egyes jegyekben (pl. palatalitás). A megkülönböztető jegyek kombinációi alapján különböztetjük meg a magánhangzó-harmónia különböző típusait. Az uráli nyelvekben leggyakoribb, és az alapnyelvre is rekonstruált harmóniatípus a *palatoveláris*, azaz előlségi harmónia. Emellett gyakran előfordul még a labiális, azaz kerekégi harmónia (pl. magyar, cseremis), és a nyílásfok szerinti harmónia (néhány osztják nyelvjárás). Az egyes harmóniatípusok együttesen is előfordulhatnak: előlségi + kerekégi (pl. magyar), előlségi + nyílásfok szerinti (pl. keleti osztják).

A nganaszban a harmónia érinti mind a magánhangzókat, mind a mássalhangzókat. Az adott tartomány a morfológiailag komplex szó. A magánhangzók tekintetében két jegyet (előlség és kerekég), a mássalhangzóknál egy jegyet (nazálisság) érint.

A nazális-harmónia (lásd később a nunnációnál a 64. oldalon) nem érinti az összes toldalékot, csak azokat, amelyek érzékenyek erre.

A harmónia lehet *totális* vagy *részleges*. A totális harmóniában minden magánhangzó részt vesz, tehát nincsenek vegyes hangrendű szavak. A részleges harmónia esetében lehetnek a harmónia szempontjából áttetsző, más néven *semleges szegmentumok*, melyek nem vesznek részt a harmóniában, de átengedik magukon a terjedést. Vannak olyan szegmentumok, melyek megállítják a terjedést. Ezeket *retesszegmentumoknak* nevezzük.

Azt, hogy a terjedés melyik irányból indul és mekkora a tartománya, az egyes nyelvek választhatják meg, tehát a harmónia lehet *progresszív* (balról jobbra) és *regresszív* (jobbról balra irányú). Az uráli nyelvek csak a progresszív harmóniát ismerik.

A harmónia lehet tön belüli (morfémaharmónia, azaz hangrend), és tö szabályozta (suffixális harmónia, azaz illeszkedés). A nganaszan harmóniajelenségek a *tő-szabályozta* típusba tartoznak, ami azt jelenti, hogy a tö harmonikus értékétől függ a toldalékok értéke. A toldalékok rendszeresen váltakozó toldalékok, tehát a töhöz megfelelő változatban illeszkednek. A tön belüli harmóniát, hagyományos nevén hangrendet nem tapasztalhatjuk a nganaszanban. A történeti változások során teljesen elhalványult az eredeti uráli korig visszavezethető örökség, így harmóniajelenségek csak az toldalékok illeszkedésében fedezhetők fel a nganaszanban. A vegyes hangrend kialakulását és az azonos alakú tövek létrejöttét segítette a végmagánhangzók lekopása (PU > PS), valamint a nem első szótagi palatális és veláris magánhangzók változásai.

A magánhangzó-harmónia (ti. itt csak toldalékilleszkedés) a nganaszanban bonyolult kérdés, mivel a történeti változások a jelenségek egy részét elhomályosították. A toldalékalternánsokat sorra véve a magánhangzók két, illetve három jegyben is harmonizálnak: előlség és kerektség, ritkábban nyílásfok szempontjából, azonban a tö fonológiai alakjából csak az előlségi harmónia következik, a kerektségi és nyílásfok szerinti harmónia lexikalizálódott fonológiai tulajdonság.

A nganaszan magánhangzó-harmónia valóban elvesztette szinkron motivációját, tehát valóban nincsenek harmonikus tövek, azonban a toldalék-alternációkban még mindig megfigyelhetők bizonyos szabályszerűségek. Hagyományosan két harmóniaosztályt különböztethetünk meg: U-osztály-t, valamint I-osztály-t. Ez a tulajdonság visszavezethető egy történeti *előlső : hátsó* szembenállásra (palatoveláris harmóniára), mely azonban mára teljes mértékben elhomályosult, és az egyes szavak történetileg lexikalizálódott fonológiai tulajdonságává vált. Gyakran lehetetlen a szó hangalakjáról megállapítani, hogy melyik osztály tagja. Olykor homonímák is lehetnek két különböző osztály képviselői:

hon-: *honsjə-δj* 'birtokolta' (I-osztály);

hon-: *honsuə-δu* 'fonta' (U-osztály).

Tehát ahhoz, hogy megfelelő toldalékkal lássuk el a lexikai egységeket, tudnunk kell, hogy melyik osztály képviselői, ami nem felszíni tulajdonsága a szóalakoknak.

Mindezen felül érvényesül egy ún. “másodlagos” harmónia, melyben a felső nyelvvállású magas magánhangzók (ü és i) a tő utolsó szótagjában való megjelenése határozza meg, hogy melyik toldalékalternáns kerül mellé. Mindezek után nézzük meg közelebbről a két harmóniatípus viselkedését!

A tövek viselkedése

Mint az eddigiek során kiderült, a tövekben nem figyelhetünk meg semmilyen hangrendi szabályosságot, nagyon sok a vegyes hangrendű szó is. A toldalékkilleszkedést a tönek két tulajdonsága szabályozza:

1) Egyrészt egy lexikalizálódott, tőhöz tartozó, a felszínen meg nem jelenő tulajdonság irányítja az egyik típusú váltakozást. (Lásd az alábbi táblázatot, amelyben az egyes alternáció-típusokat foglaljuk össze példával.):

U-osztályú tő		I-osztályú tő	Példa
<i>u</i>	~	<i>ĩ</i>	- <i>tu</i> ~ - <i>tĩ</i> (PxSg3)
<i>ü</i>	~	<i>i</i>	- <i>tü</i> ~ - <i>ti</i> (PxSg3)
<i>a</i>	~	<i>ĩ</i>	- <i>bta</i> ~ - <i>bti</i> (kiválasztó képző)
<i>a</i>	~	<i>i</i>	- <i>bta</i> ~ - <i>bti</i> (kiválasztó képző)
<i>a</i>	~	<i>ʼa</i>	- <i>jka</i> ~ - <i>jkʼa</i> (moderatív képző)

2) Másrészt pedig a felszínen is megjelenő, utolsó szótagi magas, felső nyelvvállású magánhangzók indítják el a homorgán képzéshelyű palatoveláris alternációt:

<i>ü, i</i> az előző szótagban		Más magánhangzó az előző szótagban	Példa
<i>ü</i>	~	<i>u</i>	- <i>tü</i> ~ - <i>tu</i> (PxSg3)
<i>i</i>	~	<i>ĩ</i>	- <i>ti</i> ~ - <i>tĩ</i> (PxSg3)

Mindezekből az alternációkból leolvasható, hogy az osztályok szerinti harmóniában a

labiális : *illabiális* szembenállás: *u* : *ĩ* és *ü* : *i*, valamint a

nyílt : *zárt* oppozíció: *a* : *i* és *a* : *ĩ* játszik szerepet.

Problémás az *a* : *ʼa* váltakozás besorolása; tartható egyrészt *palatális-veláris* oppozíciónak (*a* : *ä*) – itt megjegyzendő, hogy történeti szempontból ez lenne a helytállóbb –, vagy szintén *zárt-nyílt* oppozíciónak (*a* : *i*). Tehát az osztályokhoz tartozó harmónia *kekségi* és *nyílsfok* szerinti, azaz *zártági*.

A tő fonológiai alakjából következő, a felszínen is megjelenő harmóniára pedig a *palatoveláris* szembenállás jellemző, de kizárólag a felső nyelvvállású magánhangzók (*ü* : *u* és *i* : *ĩ*) vesznek részt ebben a harmóniában, a többi fonéma nem érzékeny erre.

Mindkét harmóniatípusban a harmonizáló jegyek továbbterjednek a tő után szereplő összes harmonikus magánhangzót tartalmazó toldalék magánhangzóira.

Az *a*-t érintő palatoveláris (*a* : ⁱ*a* váltakozás), valamint a kereksegi (*ü* : *i* váltakozás) harmónia önállóan is érvényesül. A valódi harmónia, amely a tövek fonológiai alakjából következően működik, azaz a *palatoveláris* váltakozás (*ü* : *u* és *i* : *í*) önállóan nem működik, csak az osztályok szerinti kereksegi harmóniával együtt.

Harmónia szempontjából semlegesnek mondhatók a mássalhangzók, mivel rájuk nem terjednek a harmonizáló jegyek, és a terjedést átengedik magukon. A semleges szegmentumok meghatározásánál a magánhangzók esetében külön kell választani a többeli és a toldalékbeli magánhangzókat.

- 1) A töben harmonikusnak csak a valódi (palatoveláris) harmóniát elindító *ü* és *i* mondható, a többi semleges magánhangzó, de nem áttetszők, mivel ha a töben szereplő harmonikus magánhangzó után bármilyen más nem harmonikus magánhangzó áll, az a palatoveláris harmóniát blokkolja, azaz nem engedi át magán a terjedő jegyeket.
- 2) A toldalékokban szereplő magánhangzók közül semlegesnek mondható a *a*, valamint vannak olyan *a*, *u* és *ü* fonémák, melyek nem harmonizálnak (ezek mélyszerkezeti jelölésmódja éppen ezért *A*₀, *U*₀ és *Ü*₀). Az *i* és *í* fonémáknak is két változatuk van, egyrészt semleges, nem váltakozó (mélyszerkezeti jelölésmódjuk: *I* és *Í*), másrészt pedig harmonikus alternánsként szerepelhetnek a szuffixumokban: *i* az *U*, *A*₁, *Ü* variánsaként, *í* pedig az *U*, *A*₁ variánsaként.

A toldalékok viselkedése

A nganaszan magánhangzó-harmónia tehát tö-szabályozta típusú, azaz a toldalékok illeszkedésében nyilvánul meg. A toldalékok (harmónia szempontjából!) lehetnek egy-, két-, három-, illetőleg négyalakúak. A következő táblázat mutatja be az egyes toldalék-alternációkat, utána pedig az ezeket szemléltető példák állnak.

Tő	U-osztály		Í-osztály		mélyszerkezeti jelölés
	<i>ü</i> , <i>i</i> az utolsó szótagban	más magánhangzó	<i>ü</i> , <i>i</i> az utolsó szótagban	más magánhangzó	
Toldalék					
4-alakú:	<i>ü</i>	<i>u</i>	<i>i</i>	<i>í</i>	<i>U</i>
3-alakú:	<i>a</i>	<i>a</i>	<i>i</i>	<i>í</i>	<i>A</i> ₁
2-alakú:	<i>a</i>	<i>a</i>	ⁱ <i>a</i>	ⁱ <i>a</i>	<i>A</i>
	<i>ü</i>	<i>ü</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>Ü</i>
1-alakú:	<i>u</i>	<i>u</i>	<i>u</i>	<i>u</i>	<i>U</i> ₀ [*]
	<i>ü</i>	<i>ü</i>	<i>ü</i>	<i>ü</i>	<i>Ü</i> ₀
	<i>a</i>	<i>a</i>	<i>a</i>	<i>a</i>	<i>A</i> ₀
	<i>í</i>	<i>í</i>	<i>í</i>	<i>í</i>	<i>Í</i>
	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>I</i>
	<i>ə</i>	<i>ə</i>	<i>ə</i>	<i>ə</i>	<i>Ə</i>

Az *U*₀ az avam nyelvjárásban *ü*-ként realizálódik, ha az előző szótagban *i* vagy *ü* van.

Példák a toldalékokra:

4-alakú: U: PxSg3 -TU

ü: *hodür-tü* 'levele'

u: *han-tu* 'kutyája'

i: *d'ənsi-ði* 'ára'

ĩ: *biə-ði* 'szele'

3-alakú: A₁: korlátozó képző -RA₁A₀

a: *ɲua-raa* 'csak ajtó'

i: *d'el'i-ria* 'csak hang'

ĩ: *kolĩ-rija* 'csak hal'

2-alakú: A: moderatív képző: -JKA

a: *bəlua-jka* 'nagyon mérges'

ĩa: *hirəgə-jk'ia* 'nagyon magas'

Ü: moderatív képző: "LÜ^NKU₀

ü: *kəə-"l'ükü* 'rövidecske'

i: *anə-"l'ikü* 'kissé nagyobb'

1-alakú: U₀: duratív képző: -KU₀J

u: *sakəbtu-guj-ša* 'megkóstol', *bɪndəbtĩ-guj-ša* 'vasal'

Ü₀: nyomatékosító elem: -KÜ₀^NMÜ₀

ü: *ma-kümü* 'hiszen sátor', *ni-gümü* 'hiszen nő'

A₀: melléknévképző: -KA₀

a: *talaŋ-ka* 'boldog', *maŋi-ka* 'közeli'

İ: figyelmeztető mód: -Lİ

ĩ: *kotu-lim* 'Most megöllek!'

I: moderatív képző: -D'IR

i: *česəgə-d'ir* 'valamivel hidegebb', *košüə-d'ir* 'valamivel szárazabb'

Ə: PxSg1 -MƏ

ə: *baarbə-mə* 'gazdám', *ni-mə* 'feleségem'

A magánhangzó-betoldás, azaz a kötőhangzók

Ahogy azt már említettük (49. oldal), a mássalhangzós tőtípusokhoz a toldalékok némelyike magánhangzóval (kötőhangzóval) csatlakozik. A szakirodalom nem egységes abban, hogy ezek a magánhangzók hová tartoznak (a tőhöz vagy a toldalékhoz), mi a fonológiai leírásban a toldalékok részeként kezeljük őket. A tövekhez más és más magánhangzóval kapcsolódnak a suffixumok:

1) Kötőhangzó nélküli toldalékok

Vannak olyan toldalékok, melyek a mássalhangzós tőhöz nem kötőhangzóval kapcsolódnak, ezért ilyenkor gyakoriak a mássalhangzó-kapcsolatok. Ha hármas kapcsolat jönne létre (-C-végű tő + -CC-kezdetű toldalék) általában a *suffixum kezdő mássalhangzója* kiesik, pl.: DƏMUR- + BSA^N (Ninstr) → *ɲəmurša* 'asztal'

2) Kötőhangzós toldalékok

a) ə-val kapcsolódó toldalékok:

A konzonáns végű tövekhez ezek a toldalékok ə-val kapcsolódnak, tekintet nélkül a tő harmonikus osztálybeli hovatartozására. Ennek a kötőhangzónak a mélyszerkezeti jelölése: Ə.

d'am 'tenger': *d'am-ə*" (PINom) 'tengerek'

hođür 'levél': *hotür-ə*" (PINom) 'levelek'

Ki kell emelni egyedi viselkedésük miatt a *j*-végű töveket, amelyek asszimilálják a kötőhangzókat. Itt ugyanis a –*Vj#ə*-szekvenciából a két vokális közül a *j* kiesik, a magánhangzó-szekvenciák pedig képzésben hasonulnak egymáshoz: *bigaj* 'folyó': *bikaa*" (NomPl), T2: *bika-*, *küj* 'kanál': *küü*" (NomPl), T2: *kü-*. Erre a változásra további példák találhatók a morfológiai részben.

b) ü/ʉ/i/ĩ-vel kapcsolódó toldalékok

Bizonyos szuffixumoknál igen bonyolult a helyzet. Négy kötőhangzó lehetséges: *ü*, *u*, *i*, *ĩ*. A kötőhangzók viselkedése nagyon hasonló a kerek ségi harmóniában résztvevő magánhangzókéhoz (U), éppen ezért ezek mélyszerkezeti jelölése is U. A tő fogja meghatározni, hogy melyik kötőhangzós alternánst választja: attól függően, hogy a tő melyik harmonikus osztályba tartozik, kaphat U-osztály esetén *-u*-t vagy *-ü*-t, néhány esetben *-i*-t; ĩ-osztály esetén *i*-t vagy *ĩ*-t. Ezen belül megfigyelhetünk olyan tendenciát, hogy ha az előző szótagban, vagyis a töben palatális magánhangzó áll, illetve a tövégi mássalhangzó palatális, akkor a szóba jöhető 2–2 kötőhangzó közül a palatálisat választják a tövek. Ez azonban nem kivétel nélküli, ezért még további vizsgálatokra szorul. Feltehetően itt is a történeti változások homályosították el az eredeti szabályszerűséget, amely mára csak tendenciaként van meg.

	U-osztály				I –osztály			
	pal. V az előző σ		nem pal. V az előző σ		pal. V az előző σ		nem pal. V az előző σ	
T1	—	<i>hođür</i> 'levél'	—	<i>baŋ</i> 'kutya'	—	<i>d'ir</i> 'zsír'	—	<i>hⁱaŋ</i> 'tenyér'
T2	<i>ə</i>	<i>hotür-ə-</i>	<i>ə</i>	<i>ban-ə-</i>	<i>ə</i>	<i>d'ir-ə-</i>	<i>ə</i>	<i>hⁱaŋ-ə-</i>
Pl.		<i>hotürə</i> " (PINom)		<i>banə</i> " (PINom)		<i>d'irə</i> " (PINom)		<i>hⁱaŋə</i> " (PINom)
T3	<i>ü</i>	<i>hotür-ü-</i>	<i>u</i>	<i>ban-u-</i>	<i>i</i>	<i>d'ir-i-</i>	<i>ĩ</i>	<i>hⁱaŋ-ĩ-</i>
Pl.		<i>hotürüčü</i> (PIPxSg3)		<i>banučü</i> (PIPxSg3)		<i>d'iriči</i> (PIPxSg3)		<i>hⁱaŋiči</i> (PIPxSg3)

A mássalhangzókat érintő változások

A fokváltakozás jelensége

A fokváltakozás bizonyos szóbeljei mássalhangzók és mássalhangzókapcsolatok morfofonológiai alternációja, azok erős és gyenge fokának váltakozása. Elsősorban a zöngétlen zárhangokat és azok homorgán nazálissal való kapcsolatait érinti. A változás érintheti a mássalhangzó minőségét és mennyiségét is. Két fajtáját különböztetik meg hagyományosan:

radikális, vagyis a tövek belsejében végbemenő (pl.: fi. *kukka* ‘virág’ ~ *kukan* (Gen), **szuffixális** vagyis a toldalékokban lejátszódó (pl.: fi. partitívus *-a* ~ *-ta*) váltakozások.

A radikális váltakozás oka, hogy a mássalhangzós toldalék zárja az addig nyílt szótövet, ezért változik meg a töbeljei konzonáns. A szuffixális alternáció oka ritmikai: erős fok páratlan számú, általában hangsúlyos szótag után, gyenge fok páros számú, általában hangsúlytalan szótag után áll.

Az uráli nyelvekben közismert és régen felismert jelenség a fokváltakozás. Megfigyelhető a finn, a lapp, valamint a nganaszan és a keti szölkup nyelvekben. Egyes kutatók (pl. Setälä), a nyelvek hasonlóan működő mechanizmusai miatt azt feltételezték, hogy a fokváltakozás az uráli alapnyelvben is megvolt. Ez a kérdés volt az uráli nyelvek tudománytörténetének egyik legnagyobb polémája. Végül a vita elcsendesedvén a kutatók megegyeztek abban, hogy a megfigyelt nyelvek mechanizmusai igen különbözőek, ezért nem tekinthetők az uráli alapnyelvből eredő tulajdonságnak. Újabban Helimski vetette fel ismét annak lehetőségét, hogy mégiscsak közös eredetre vezethetők vissza.⁸

A nganaszan fokváltakozás

Kétféle fokváltakozást különböztetünk meg a nganaszanban: ritmikait és szillabikus, melyek a szóbeljei mássalhangzókat, illetve mássalhangzókapcsolatokat érintő folyamatok. Öt fonéma vesz részt a váltakozásban:

h, t, k, s, š, valamint a velük homorgán képzésű nazális-kapcsolatok: **mh, nt, ŋk, ns, nš**.

Mindkét váltakozás ugyanazokat a fonémákat érinti, csak más-más eredményre vezet.

A fokváltakozás kísérőjelensége a nunnáció (részletesen lásd a megfelelő fejezetet), melyet éppen a fokváltakozások váltanak ki, s melynek köszönhetően a kvázinazális a felszínen is megjelenhet.

⁸ Erről a kérdéskörrel a következő művekben lehet bővebben olvasni: Setälä, E. (1912): Über Art, Umfang und Alter des Stufenwechsels im Finnisch-ugrischen und Samoiedischen, *Anzeiger der FUF* 12, 1–128.; Hajdú Péter (1962): Die Frage des Stufenwechsels in den samoiedischen Sprachen, *UJb* XXIV, 41–54.; Helimski, Eugene (1995): Proto-Uralic gradation: continuation and traces, *CIFU-VIII*, Pars I., Jyväskylä 17–51.)

Ritmikai fokváltakozás

A ritmikai fokváltakozás (RF) a szavak ritmikai felépítésétől függ. Leggyakrabban a szuffixumokon megfigyelhető jelenség. A szótagok páros, illetve páratlan számától függően alakul az érintett mássalhangzó erős, illetve gyenge foka:

Erős fok: páratlan számú szótag után (páros szótagban álló mássalhangzó),

Gyenge fok: páros számú szótag után (páratlan szótagban álló mássalhangzó).

Ezt a jelenséget más leírások a moraszámlálással magyarázzák. A fokváltakozás érinteti a szuffixum iniciális és mediális mássalhangzóját. A következő változások mennek végbe:

	H	T	K	S	Š	MH	NT	DK	NS	ŃŠ
erős fok	<i>h</i>	<i>t</i>	<i>k</i>	<i>s</i>	<i>š</i>	<i>ɲh</i>	<i>nt</i>	<i>ɲk</i>	<i>ns</i>	<i>ńš</i>
gyenge fok	<i>b</i>	<i>ɖ</i>	<i>g</i>	<i>d</i>	<i>d'</i>	<i>h</i>	<i>t</i>	<i>k</i>	<i>s</i>	<i>š</i>

A továbbiakban két szuffixumon mutatjuk be különböző szótagszámú tövekhez kapcsolva a ritmikai váltakozás mechanizmusát.

	-TU (PxSg3)	-RƏKU (Szimulatív képző)
Erős fok: páratlan szótag után		
1 σ	NĬ-TU 'felesége': <i>nĭtĭ</i>	—
3 σ	BAKUNU-TU 'tokhala': <i>bakunutu</i>	MƏNU-RƏKU 'tojáshoz hasonló': <i>mənurəku</i>
Gyenge fok: páros szótag után		
2 σ	MƏNU-TU 'tojása': <i>mənuɖu</i>	NĬ-RƏKU 'nőhöz hasonló': <i>nĭrəɣi</i>
4 σ	KAANA"A-TU 'patakja': <i>kaana"adu</i>	BAKUNU-RƏKU 'tokhalhoz hasonló': <i>bakunurəgu</i>

Néhány kiegészítő szabály befolyásolhatja még a ritmikai fokváltakozás menetét:

- 1) Csak **erős fok** következhet *mássalhangzók után*, még akkor is, ha a kvázi-nazális áll ott (ami a felszínen nem látszik). Ennek jelenlétét éppen a fokváltakozás nem működése mutatja. Kivételt csak azok az esetek képeznek, amikor maga a kapcsolat vesz részt a fokváltakozásban. Példák:

kaɖar (KATAR) 'fény' + TU (PxSg3) : *kaɖar-tu* 'fénye'

koɖu (KOTU^N) 'vihár' : + TU (PxSg3) : *koɖu-tu* 'vihara'

2) a) Csak **gyenge fok** állhat magánhangzó-szekvenciák után. Példák:

latəə 'csont' + TU (PxSg3) : *latəə-ðu* 'csontja'

kümaa 'kés' + TU (PxSg3) : *kümaa-ðu* 'kése'

kuhuə 'bőr' + TU (PxSg3) : *kuhuə-ðu* 'bőre'

h^uaa 'fa' + TU (PxSg3) : *h^uaa-ðu* 'fája'

b) Van néhány látszólag magánhangzó-szekvenciára végződő szó, amely után a toldalék **mégis erős fokban** áll. Az ilyen tövek végén kvázi-nazális áll (ami a felszínen nem látszik). Ennek jelenlétét éppen a fokváltakozás nem működése mutatja. Példák:

kobtua (KOB^NTUA) 'lány' + TU (PxSg3) : *kobtua-tu* 'lánya'

d'ebtua (D'EB^NTUA) 'nedvesség' + TU (PxSg3) : *d'ebtua-tu* 'nedvessége'

sorua (SOR^NUA) 'eső' + TU (PxSg3) : *sorua-tu* 'esője'

A kvázi-nazális történetileg ezekben az esetekben is igazolható, PN_g (proto-nganaszan) nazálisra vezethető vissza. Castrén adataiban még megfigyelhetjük a szóvégi nazális meglétét, ennek felszínen való lekopása később ment végbe, pl.: *kuobtuən* → *kobtua* 'lány', *jobtuən* → *d'ebtua*: 'nedvesség', *soruən* → *sorua* 'eső' stb.

Szillabikus fokváltakozás

A szillabikus fokváltakozás (SF) az egyes szótagok zárt, illetve nyílt mivoltától függ. Ugyanez a mechanizmus figyelhető meg a finnsegi nyelvekben is, vagyis:

– ha egy szóbelseji (szó elején soha) szótag **zárt** vagy **zárul** a toldalékolás következtében, és a szótag elején áll olyan mássalhangzó vagy mássalhangzó-kapcsolat, amely érzékeny a fokváltakozásra (gradációs mássalhangzó), akkor ez a konszonáns gyengülni fog, azaz **gyenge fokán** jelenik meg.

– ha a szótag **nyílt**, vagy az eredeti zárt szótag a toldalékolást követően **nyílik**, a gradációs mássalhangzó vagy mássalhangzó-kapcsolat **erős fokban** áll. A következőkben minden gradációs mássalhangzó erős/gyenge fokának alternációjára hozunk példát.

	H	T	K	S	Š	MH	NT	DK	NS	ŃŠ
erős fok	<i>h</i>	<i>t</i>	<i>k</i>	<i>s</i>	<i>š</i>	<i>ŋh</i>	<i>nt</i>	<i>ŋk</i>	<i>ns</i>	<i>ńš</i>
gyenge fok	<i>b</i>	<i>ð</i>	<i>g</i>	<i>d'</i>	<i>d'</i>	<i>mb</i>	<i>nd</i>	<i>ŋg</i>	<i>nd'</i>	<i>nd'</i>

Néhány példa:

Erős fok	Gyenge fok:	Nyílt szótagban	Zárt szótagban
<i>h</i>	<i>b</i>	<i>bahi</i> 'vadrén'	<i>babi</i> " (Pl)
<i>t</i>	<i>ð</i>	<i>batə</i> 'sors'	<i>baðə</i> " (Pl)
		<i>katarə</i> " (Pl)	<i>kaðar</i> 'fény'
<i>k</i>	<i>g</i>	<i>ńikə</i> 'erő'	<i>ńigə</i> " (Pl)
		<i>nakürə</i> " (Pl)	<i>nagür</i> 'három'
<i>s</i>	<i>d'</i>	<i>basa</i> 'vas'	<i>bad'a</i> " (Pl)

Erős fok	Gyenge fok:	Nyílt szótagban	Zárt szótagban
<i>ś</i>	<i>d'</i>	<i>d'eśi</i> 'apa'	<i>d'ed'i</i> " (Pl)
<i>ŋh</i>	<i>mb</i>	<i>nəŋhuə</i> 'gonosz'	<i>nəmbə</i> " (Pl)
<i>nt</i>	<i>nd</i>	<i>bəntu</i> 'gyökér'	<i>bəndu</i> " (Pl)
		<i>bintarə</i> " (Pl)	<i>bindar</i> 'vonat'
<i>ŋk</i>	<i>ŋg</i>	<i>bəŋkə</i> 'földbe vajt kunyhó'	<i>bəŋgə</i> " (Pl)
<i>ns</i>	<i>nd'</i>	<i>ŋensə</i> 'köteg, nyaláb'	<i>ŋeŋd'ə</i> "(Pl)
<i>ŋś</i>	<i>nd'</i>	<i>śiŋśə</i> 'mellkas'	<i>śiŋd'ə</i> " (Pl)
		<i>heŋśirə</i> " (Pl)	<i>heŋd'ir</i> 'dob'

- 1) Ugyanúgy, mint a ritmikai fokváltakozásnál, csak *erős fok* következhet *mássalhangzók után*, még akkor is, ha a kvázi-fonéma áll ott:

NĪR-HUD: *nĪrhij* 'Feleségül kérted?'

- 2) Látszólag agrammatikus alakok jöhetnek létre akkor, ha kvázi-fonéma szerepel a töben vagy a szuffixumban. Mintha visszafelé fokváltakoznának az egyes alakok:

koðu (KOTU^N) 'vihar'; *kotu*" (Pl)

Azokban az esetekben, ahol a szuffixum maga kvázi-nazális (pl. SgAkk, SgGen). látszólag kondicionálatlan az alternáció, mivel itt megjegyzendő, hogy ha a zéró-fonéma újabb zéró fonémával (pl.: tövégi ^N + pl. SgGen. rag), vagy más mássalhangzóval (tövégi ^N + bármilyen mássalhangzós kezdetű toldalék) találkozunk, akkor eltűnik, tehát nem kondicionálja a váltakozást tovább:

koðu (KOTU^N) 'vihar'; *kotu* (KOTU^{NN}) (Gen); *kotu*" (KOTU^N) (Pl)

Nunnáció

A nunnáció az a morfofonológiai folyamat, amelynek során a kvázi-nazális (^N) felszínre kerül, fonetikailag realizálódik: tehát, ha az ^N-t a fokváltakozásban szereplő gradációs mássalhangzók (*h, t, t', k, s, ś*) követik, valamint ha az előző mássalhangzó nazális, megjelenik képzéshelyében igazodva a rákövetkező gradációs mássalhangzóhoz. A nunnáció a fokváltakozás után megy végbe az adott morfémákon. A nunnáció egyrészt felszínre hozza a töben, vagy a szuffixumban szunnyadó kvázi-nazálist, másrészt pedig helyre állítja a ritmikai fokváltakozás révén az érintett mássalhangzó-kapcsolatból „eltüntetett” nazálist.

Fonéma	<i>gh</i> [MH]	<i>nt</i> [NT]	<i>ŋk</i> [NK]	<i>ns</i> [NS]	<i>ńś</i> [ŃŚ]	<i>H</i> [^N H]	<i>T</i> [^N T]	<i>T'</i> [^N T']	<i>K</i> [^N K]	<i>S</i> [^N S]	<i>Ś</i> [^N Ś]
Ritm. fokv. gyenge fok	↓ <i>N_h</i>	↓ <i>N_t</i>	↓ <i>N_k</i>	↓ <i>N_s</i>	↓ <i>N_ś</i>	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —
Szill. fokv. gyenge fok	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —
Nunnáció	↓ <i>gh</i>	↓ <i>nt</i>	↓ <i>ŋk</i>	↓ <i>ns</i>	↓ <i>ńś</i>	↓ <i>gh</i>	↓ <i>nt</i>	↓ <i>ńt'</i>	↓ <i>ŋk</i>	↓ <i>ns</i>	↓ <i>ńś</i>

Példák:

- 1) *munu-* + NTU + Ø → *munu* + ^NTU → *mununtu*
mond- + koaf+ [VxIndefSg3] RF NUN 'mond'
- 2) *basu-* + NTU + Ø → *basu* + ^NTU → *basutu*
vadász- + koaf+ [VxIndefSg3] RF Ø-NUN 'vadászik'
- 3) *nja-* + NTU + Ø → *nja* + ^NTU → *njantu*
sajnál- + koaf+ [VxIndefSg3] RF NUN 'sajnál'
- 4) *tanua*^N + SUΘ + Ø → *tanua*^N + SUΘ → *tanuansua*
levetköz- + Perf+ [VxIndefSg3] Ø-RF NUN 'vetközik'
- 5) *ńa*^N + TU → *ńa*^N + tu → *ńantu*
társ + PxSg3 Ø-RF NUN 'társa'
- 6) *kund^a*^N + SUΘ + Ø → *kund^a*^N + SUΘ → *kund^aasua*
alud- + Perf+ [VxIndefSg3] Ø-RF Ø-NUN 'alszik'

Az 1-3. példa az -NTU koaffixum alakulását mutatja be, mindhárom példában bekövetkezik a ritmikai fokváltkozás, eltüntetve a nazális elemet. Az 1. példában a felszínre kerül a nazális, mivel az előző szótagban a töben nazális áll. A 2. példában azért nem kerül felszínre, mert a töben nincs nazális. A 3. példa azt mutatja be, hogy a nazális ugyan nem az előző szótagban van, de a magánhangzó-szekvenciákon átlép a nunnáció. A 4-6. példákban a tö végén kvázi-nazális áll, melyek megjelennek, ha gradációs más-salhangzós kezdetű toldalékot kapnak. A 6. példa azt igazolja, hogy a tövégi nazális azért nem tud megjelenni, mert van nazális ugyan a töben, de nem az előző szótagban.

A nunnáció tekinthető egyfajta harmóniatípusnak. A nunnáció estében minden olyan mássalhangzó reteszsegmentum lehet, ami nem nazális. Mivel ha a töbéli nazális elem után más mássalhangzók is állnak, ezek nem engedik a továbbterjedést

(lásd a 6. példát). A nunnáció szempontjából áttekintő szegmentumok a magánhangzók; melyek szekvenciában állva is átengedik a nazális-terjedést (lásd a 3. példát).

A nunnáció nem kötelező jelenség. Ugyan majdnem mindig végbemegy, de nem agrammatikus a nélküle létrejött alak sem: *heminti* ~ *hemiti* (PiLat).

A fokváltakozások és a nunnáció között sorrendi viszony áll fenn: A ritmikai fokváltakozás megelőzi a szillabikust. Ha a ritmikai fokváltakozás nem érinti a mássalhangzót, vagy mássalhangzó-kapcsolatot, akkor a szillabikus fokváltakozás végbemehet (természetesen csak akkor, ha zárt vagy zárul a szótag), tehát a ritmikai fokváltakozás gyenge foka már nem vesz részt a szillabikus váltakozásban, nem gyengül tovább. A nunnáció pedig a fokváltakozások után legutolsó sorban érvényesül, már nem követheti fokváltakozás.

A következő táblázatban bemutatjuk, hogy helytelen alakokat (*-gal jelöljük) kapunk, ha a fokváltakozásoknak és a nunnációnak más sorrendjét feltételezzük. Az első oszlopban a szillabikus fokváltakozás előzi meg a ritmikait; a második oszlopban a helyes sorrendet (ritmikai fokv., szillabikus fokv., nunnáció) láthatjuk; a harmadik oszlopban pedig azt az esetet, ahol a két fokváltakozás között jászdódna le a nunnáció.

1. Szill. fokv. 2. Ritm. fokv. 3. Nunn.	1. Ritm. fokv. 2. Szill. fokv. 3. Nunn.	1. Ritm. fokv. 2. Nunn. 3. Szill. fokv.
MUNU + NTU + M 'mond' + koaf + VxIndef SgI		
↓ <i>*munu-ndu-m</i>	↓ <i>munu-^Ntu-m</i>	↓ <i>munu-^Ntu-m</i>
↓ —	↓ —	↓ <i>munu-ntu-m</i>
↓ —	↓ <i>munu-ntu-m</i>	↓ <i>*mumu-ndu-m</i>

A következő táblázatok mutatják be a fokváltakozások és a nunnáció helyes működését és sorrendjét.

Fon.	H	T	K	S	Š	MH	NT	NK	NS	ŃŠ	^N H	^N T	^N T'	^N K	^N S	^N Š
Ritm.	↓ <i>b</i>	↓ <i>δ</i>	↓ <i>g</i>	↓ <i>d'</i>	↓ <i>d'</i>	↓ <i>^Nh</i>	↓ <i>^Nt</i>	↓ <i>^Nk</i>	↓ <i>^Ns</i>	↓ <i>^Nš</i>	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —
Szill.	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —
Nun.	—	—	—	—	—	<i>ηh</i>	<i>nt</i>	<i>ηk</i>	<i>ns</i>	<i>ńš</i>	<i>ηh</i>	<i>nt</i>	<i>ńt'</i>	<i>ηk</i>	<i>ns</i>	<i>ńš</i>

Fon.	H	T	K	S	Š	MH	NT	NK	NS	ŃŠ	^N H	^N T	^N T'	^N K	^N S	^N Š
Szill.	↓ <i>b</i>	↓ <i>δ</i>	↓ <i>g</i>	↓ <i>d'</i>	↓ <i>d'</i>	↓ <i>mb</i>	↓ <i>nd</i>	↓ <i>ηg</i>	↓ <i>ńd'</i>	↓ <i>ńd'</i>	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —	↓ —
Nun.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	<i>ηh</i>	<i>nt</i>	<i>ńt'</i>	<i>ηk</i>	<i>ns</i>	<i>ńš</i>

Egyéb kiegészítő szabályok

Szóvégi mássalhangzó-kapcsolatok

Szóvégi mássalhangzó-szekvenciák csak abban az esetben jöhetnek létre, ha a mássalhangzós tőhöz csak egy mássalhangzóból álló toldalék járul. Ez is csak azoknál a szuffixumoknál lehetséges, amelyek kötőhangzó nélküliek, tehát amelyek az S1 tőhöz járulnak. Az így létrejövő kapcsolatok előfordulásának már a valószínűsége is nagyon korlátozott. Tővégi mássalhangzó mindössze 6 lehet: ", j, m, (n), η, r. Az olyan S1 tőhöz járuló toldalékot, ami csak egyetlen mássalhangzóból áll, csak az igéképzők között találunk, ami azt jelenti, hogy a mássalhangzó-kapcsolat nem kerül a szó végére. Tehát gyakorlatilag szóvégi mássalhangzó-kapcsolatok sincsenek.

Nazális-szabály

Minden tővégi nazális kiesik nazális kezdetű toldalékok előtt:

$m(n) \eta \rightarrow \emptyset / _ \# \{m, n, \acute{n}, \eta\}$

BAD+MƏ → *bamə* 'kutyám'

KAM+MƏ → *kamə* 'vérem'

Likvida-szabályok

1) A tővégi mássalhangzók közül a j-t és az m-et kivéve minden mássalhangzó (" , η, n, r) eltűnik r-, illetve l-kezdetű toldalékok (pl. -RƏ PxSg2, -RƏKU szimulatív képző, -Ll prohibitív igemód) előtt.

$" n \eta r \rightarrow \emptyset / _ \# \{r, l P\}$

2) Az r kezdetű szuffixumoknak, melyek kötőhangzó nélkül kapcsolódnak a tőhöz (-RƏ PxSg2, -RƏKU szimulatív képző) a nganaszanban van l kezdetű alternánsa is.

3) Azokban az esetekben, amikor a tövége mássalhangzós és ilyen szuffixum járul hozzá, az *r*-ből *l* lesz.

$r \rightarrow l / \text{C}__$	BAD + RƏ > <i>baŋ</i> + <i>lə</i> → <i>balə</i> 'kutyád'
	MAT + RƏ > <i>ma</i> " + <i>lə</i> → <i>malə</i> 'sátrad'
	HUTAR + RƏ > <i>huɖar</i> + <i>lə</i> → <i>huɖalə</i> 'hámod'
	KAM + RƏ > <i>kam</i> + <i>lə</i> → <i>kamlə</i> 'véred'

Ha a tövégi konzonáns palatális, akkor a palatalizáció is kifejti a hatását.

$r \rightarrow l' / \text{C}_{\text{palatális}}__$	KÜJ + RƏ > <i>küj</i> + <i>lə</i> → <i>küjlə</i> 'kanalad'
	DƏNTUJ+RƏ > <i>ŋənduj</i> + <i>lə</i> → <i>ŋəndujlə</i> 'csónakod'

Gégezárhang-szabályok

A tövégi gégezárhangok minden mássalhangzós toldalék előtt látszólag eltűnnek. A nem tövégi "ok sokféle mássalhangzó-kapcsolatban szerepelhetnek (lásd a mássalhangzó-szekvenciákat), de minden esetben morfológiai szerepük van, tehát valamilyen toldalék (általában képzők) részei.

$" \rightarrow \emptyset / __ \# \text{C}$	MAT + NTƏ ^N (Lat) > <i>ma</i> " + <i>tə</i> → <i>matə</i> 'sátorba'
	MAT + NTƏNU (Lok) > <i>ma</i> " + <i>tənu</i> → <i>matənu</i> 'sátorban'
	MAT + KƏ ^N TƏ (El) > <i>ma</i> " + <i>kətə</i> → <i>makətə</i> 'sátorból'
	MAT + MƏNU (Prol) > <i>ma</i> " + <i>mənu</i> → <i>mamənu</i> 'sátoron'

Az előbb említett gégezárhang azonban nem tűnik el teljesen, csak a felszínen nem jelenik meg. Onnan ismerhető fel ottléte, hogy a tövekbeli (szillabikus) fokváltakozást megindítja (mivel zárja a szótagot), valamint nem engedi a toldalék (ritmikai) fokváltakozásban való részvételét. Meglétét a szabályokban, és a mélyszerkezeti alakokban ^C-vel jelöljük. Tehát az előző felszíni szabályt, így módosíthatjuk.

$" \rightarrow ^T / __ \# \text{C}$	<i>bii</i> " 'tíz' + TU (PxSg3) > BII ^T TI → <i>biiti</i>
	<i>baču</i> " 'lélek' + TU (PxSg3) > BAČÜ ^T TÜ → <i>bačüti</i>

$" \rightarrow ^S / __ \# \text{C}$	<i>hiə</i> " 'kabát' + TU (PxSg3) > HIƏ ^S TI → <i>hiəti</i>
	<i>tugi</i> " 'anyag, rongy' + TU (PxSg3) > TUKI ^S TI → <i>tugiti</i>

Palatalizáció

Palatalizációnak azt a folyamatot nevezzük, amikor palatális mássalhangzók (jelen esetben a *j*) hatására az utána álló, többnyire dentális mássalhangzók palatálisakká válnak. Szabályokkal szemlélítve:

$t \rightarrow t', \check{c} / j__$	<i>bəɖuj</i> +TU → <i>bəɖujčü</i> 'tábortüze'
$s \rightarrow \check{s} / j__$	<i>bətürküj</i> +SA ₁ → <i>bətürküjša</i> 'megnövelni'

$n \rightarrow \acute{n} / j\# __$ DuPxSg1: -*kajhá*, -*gajhá*, DuPxDu1: -*kajni*, -*gajni*,
 DuPxPl1: -*kajnú*", -*gajnú*"
 $l \rightarrow l' / j\# __$ *küj* + RΘ → *küjl'a* 'kanalad'

A palatalizáció balról-jobbra irányú terjedés, azaz progresszív (előreható). A magyarban ez általában fordított irányú: a palatális mássalhangzók a kapcsolat második elemeként palatalizálják az első (általában dentális) elemet. Ez a nganaszban azért nem történhet meg, mert kapcsolat második elemeként *j* nem állhat a fonotaktikai szabályok értelmében.

ALAKTAN

Ebben a fejezetben szófajonként tekintjük át az alaktani jellegzetességeket. Először azokat a szófajokat vesszük sorra, amelyeket a hagyományos grammatikák egy közös nagy csoportba, a névszók osztályába sorolnak. Ezek a következők: főnév, melléknév, számnév és névmás. Ezek közül a nganaszanban csak főnevek rendelkeznek teljes ragozási paradigmával, a névszói osztályba tartozó többi szófaj csak részlegesen vagy egyáltalán nem ragozható. A névszók ismertetését a főnévvel kezdjük. Az itt bemutatott jelenségek a többi névszói osztályra is érvényesek; amennyiben ez nem így van, azt az adott névszói osztály bemutatásánál jelezzük.

A névszók után az igei osztály morfológiai sajátosságait mutatjuk be, majd pedig az igeneveket vizsgáljuk meg. Az igenevek morfoszintaktikai viselkedése alapján tárgyalhatnánk őket a névszók között is. Hogy ezt nem tesszük, annak az az oka, hogy számos olyan tulajdonságuk is van, amelyek csak akkor értelmezhetők, ha már megismerkedtünk az igékkel.

A fejezet végén kapnak helyet a névutók és a határozószók. Azokat a szófajokat, amelyeknek nincsen morfológiai vonatkozása (módosítószó, indulatszó), a morfológiában nem tárgyaljuk. Ezek a szókészlettel és a mondatannal foglalkozó fejezetbe kerültek.

FŐNÉV

Tövek

Mint ahogy azt már a hangtani fejezetben említettük, a különféle nyelvtani elemek (képzők, ragok, jelek) három eltérő tőhöz kapcsolódnak. Az alaktant tárgyaló fejezetben csak a morfológiai tövekkel kell számolnunk. Ezek S jelölését tradicionális okokból tartottuk meg. Így kívánjuk elősegíteni, hogy akik Helimski munkáit fellapozzák könnyen azonosíthassák, vagy adott esetben megkülönböztethessék a jelöléseket és meghatározásokat. Ismétlésképpen megint áttekintjük a morfológiai tövek definícióit:

S1 tő: Megegyezik az egyes szám alanyesetben álló szóval.

S2 tő: Ez a tő megegyezik az egyes szám birtokos esetben álló alakkal. Ezt az alakot a többes számú alanyesetű szóalakból is megkaphatjuk, mégpedig úgy, hogy elhagyjuk a gégezárhangot.

S3 tő: A többes szám birtokos esetű alakból kapható meg a gégezárhang elhagyásával.

S1: NomSg-tő	<i>kotu</i> ‘nagynéni’	<i>kümaa</i> ‘kés’	<i>ńemi</i> ‘anya’	<i>ńoj</i> ‘láb’
S2: GenSg-tő	<i>koðu-</i>	<i>kümaa-</i>	<i>ńemi-</i>	<i>ńuə-</i>
S3: GenPl-tő	<i>koða-</i>	<i>kümau-</i>	<i>ńemi-</i>	<i>ńuu-</i>

A tövek meghatározásához nem mindig adhatók meg általános érvényű szabályok. Különösen nehéz az S3-tő (GenPl-tő) képzése. Az alábbiakban néhány szabályszerűséget, tendenciát ismertetünk.

S2: GenSg:

A *magánhangzóra* (beleértve a magánhangzó-szekvenciákat is) végződő tövek változatlanok maradnak, habár a fokváltakozás végbemehet a töben.

<i>d'ütü</i> ‘kéz’: <i>d'üdü-</i>	<i>məku</i> ‘hát’: <i>məgu-</i>
<i>hüə</i> ‘idő, év’: <i>hüə-</i>	<i>d'esj</i> ‘apa’: <i>d'edi-</i>
<i>latəə</i> ‘csont’: <i>latəə-</i>	Az eredeti <i>j</i> a <i>d'</i> hatására lágyul,
<i>məu</i> ‘föld’: <i>məu-</i>	<i>i</i> -vé válik.

A *mássalhangzóra* végződő S1 tövekhez általában *ə* kötőhanggal kapcsolódik a toldalék, így jön létre az S2 tő. A fokváltakozás abban az esetben is végbemegy, ha a tő a fokváltakozás által érintett mássalhangzót tartalmazza.

<i>nagiür</i> ‘három’: <i>nakürə-</i>	<i>bj</i> ‘víz’: <i>bjdə-</i>
<i>ńoj</i> ‘láb’: <i>ńuə-</i>	<i>d'ir</i> ‘zsír’: <i>d'irə-</i>
<i>tuj</i> ‘tűz’: <i>tuu-</i>	<i>bigaj</i> ‘folyó’: <i>bikaa-</i>

A birtokos eset ősi *-ŋ* ragja a mai nganaszanban ugyan már lekopott, de egykori jelenlétét a fokváltakozás örzi azokban az esetekben, ahol a tő olyan mássalhangzót tartalmaz, amelyet a fokváltakozás érint. Egyéb esetekben az ősi ragnak nincsen nyoma. A proto-nganaszan *-ŋ* genitívuszrag PS **-n* < PU **-n* ragra vezethető vissza.

S3: PlGen-tő:

A harmadik tő képzésében sokszor különbség mutatkozik aszerint, hogy a szavak melyik harmonikus osztályba tartoznak. Egyes esetekben az S3 töben semmiféle változás nem mutatkozik, tehát megegyezik az S1 tővel. Az alábbi összefoglalóban ezeket az alakokat is felsoroljuk.

A *magánhangzós* tövek közül az *ə-re* végződőknél a következő tipikus hangváltozások figyelhetők meg:

U osztályba tartozó tövek	I osztályba tartozó tövek
$ə \rightarrow u$	$ə \rightarrow i$
<i>batə</i> ‘különlegesség’: <i>baðu-</i>	<i>əmə</i> ‘ez’: <i>əmi-</i>
$a \rightarrow u$	<i>bjə</i> ‘eső’: <i>bjri-</i>
<i>kümaa</i> ‘kés’: <i>kümau-</i>	
A szó eredeti alakja <i>kümaa</i> , de az <i>ə</i> hang asszimilálódott az <i>a</i> -hoz.	

U osztályba tartozó tövek

ə → ü

(uə → üü)

d'ikə 'hegy': *d'igü-**d'intə* 'íj': *d'indü-**kintə* 'füst': *kindü-**d'üjhuə* 'kör': *d'üjhüü-*

Ezekben a példákban asszimilációs folyamat zajlik le, mégpedig a megelőző szótagban álló palatális magánhangzó vagy mássalhangzó asszimilálja az u-t ü-vé, az i-t pedig i-vé.

I osztályba tartozó tövek

ə → i

(iə → ii)

heŋkə 'fekete': *heŋgi-**d'üŋhə* 'moh': *d'ümbi-**bənsə* 'mind': *bənd'i-**kiŋsɪə* 'lenti hely': *kiŋsüi-*

ə → ü

(uə → üü)

konə 'kölyök': *konü-**kojkə* 'bálvány': *kojkü-**horə* 'arc': *horü-**kuhuə* 'emberi bőr': *kuhüü-**kočəduɬuə* 'beteg': *kočəduɬüü-*

A fenti példákban asszimilációs folyamatok nem mennek végbe, ennek ellenére lágy magánhangzó áll az S3 töben.

ə → i

(iə → ii)

bɪ"ə 'leves': *bɪ"i-**d'arəgə* 'fájdalom': *d'arəgi-**d'asəgə* 'érettség': *d'asəgi-**tolɪə* 'tolvaj': *tol'ii-**kolɪə* 'halas': *kol'ii-*

ə → i

(əə → əi, iə → ii)

baarbə 'úr, gazda': *baarbi-**maŋkə* 'unokatestvér': *maŋki-**bakəə* 'börkaparó': *bakəi-**latəə* 'csont': *latəi-**bəntiə* 'külső rész': *bəntii-**korbiə* 'száraz fa': *korbii-*

uə → uə, üə → üə

ŋuə 'ég': *ŋuə-**d'üə* 'homok': *d'üə-**nüə* 'gyerek': *nüə-*

A rövid, csak egy magánhangzó-szekvenciát tartalmazó töveknél figyelhetjük meg, hogy a töben nem megy végbe hangváltozás.

ə → i

(əə → əi, iə → ii)

bɪtələməə 'folyékony': *bɪtələməi-**d'eməə* 'vér': *d'eməi-**səd'əə* 'út': *səd'əi-**bədiə* 'bal': *bədi-i-*

iə → iə

siə 'lyuk': *siə-*

A magánhangzós tövek esetében a felső nyelvvállású magánhangzókra (i, ü, j, u) végződő szavaknál a következő hangváltozási tendenciák figyelhetők meg:

U osztályba tartozó tövek u → u, ü (əu → əu, ou → ou)	I osztályba tartozó tövek j → j, i
baagu 'rianás': baagu- d'ebtu 'liba': d'ebtu- honsu 'téli rénször': hond'ü- kontəu 'sikeres vadász': kontəu- məu 'föld': məu- kou 'Nap': kou- Az u-ból abban az esetben lesz ü, ha előtte lágy mássalhangzó áll.	ɲusi 'munka': ɲusi- d'ürimj 'mese': d'ürimj- d'esj 'apa': d'edj- A d'esj esetében a d' hang meglágyította az j-t, így i-vé vált.
	u → u
	kəku 'kőd': kəku- meru 'gyulladás': meru- kəsu 'pár': kəsu-
u → a (ü → a)	j → a
buədu 'szó': buəda- bəbku 'folyókanyar': bəbka- kajbu 'seprű': kajba- širü 'tél, hó': šira- d'odürmü 'járás': d'odürma-	d'alj 'nap': d'ala- kolj 'hal': kola-
ü → ü	
ñirü 'barát': ñirü-	
i → i	i → i
bahi 'vadrén': babi- d'imi 'ragasztó': d'imi- d'ori 'sírás': d'ori-	biɲi 'vő': biɲi- d'ari 'fájdalom': d'ari- kəmi 'nyél': kəmi-

A magánhangzós tövek esetében az alsó nyelvvállású magánhangzókra (a, ⁱa, ^ua) végződő szavaknál hangváltozás általában nem megy végbe, de az érintett mássalhangzók esetében a fokváltakozás bekövetkezik:

a → a	ⁱ a → ⁱ a
(ua → ua, ja → ja, üa → üa)	
basa 'vas': ba ⁱ a- ɲuta 'bogyó': ɲu ⁱ a- šiba 'szolga': šib ⁱ a-	d'əɲh ⁱ a 'ruha': d'emb ⁱ a- ñerh ⁱ a 'fűrész': ñerh ⁱ a- tor ⁱ a 'lábujj': tor ⁱ a-

U osztályba tartozó szavak	I osztályba tartozó szavak
a → a (ua → ua, ja → ja, üa → üa) kobtua 'lány': kobtua-<i>ɲua</i> 'ajtó': <i>ɲua</i>- <i>ɲia</i> 'nyál': <i>ɲia</i>- <i>kaɖ'üa</i> 'robaj, zaj': <i>kaɖ'üa</i>-	
a → i (aa → ai) <i>lakuna</i> 'tuberkolózis': <i>lakunai</i>- <i>kuraa</i> 'tehén': <i>kurai</i>- <i>aba</i>"a 'nővér': <i>aba</i>"i- <i>šigaa</i> 'szig (halfajta)': <i>šigai</i>-	

A mássalhangzóra végződő szavak esetén az U osztályba tartozó tö u-val vagy ü-vel, ritkábban i-vel bővül, míg az I osztályba tartozó tö i-vel vagy i-vel bővül

C → Cu, Cü	C → Ci, Ci
<i>baɲ</i> 'kutya': <i>banu</i>- <i>bigaj</i> 'folyó': <i>bikau</i>- <i>d'am</i> 'tenger': <i>d'amu</i>- <i>d'aɲur</i> 'tundra': <i>d'aɲuru</i>- <i>ma</i>" 'sátor': <i>maɖu</i>- <i>küj</i> 'kanál': <i>küü</i>- <i>hoɖür</i> 'levél': <i>hotürü</i>- Az u-ból általában akkor lesz ü, ha az előtte lévő szótagban palatális mássalhangzó vagy magánhangzó áll. Ugyanez érvényes az i-re is, a palatális hang hatására az i i-vé válik.	<i>h'aɲ</i> 'tenyér': <i>h'aɲi</i>- <i>h'ad'ir</i> 'kampó': <i>h'asiri</i>- <i>č'iaɖiɲ</i> 'ételtartó, labaz': <i>č'iaɖiɲi</i>- <i>bi</i>"- 'víz': <i>biɖi</i>- <i>d'ir</i> 'zsír': <i>d'iri</i>- <i>ɲim</i> 'név': <i>ɲimi</i>- <i>beɲ</i> 'életerő': <i>beni</i>-
C → Ci	
<i>bač'ü</i>" 'lélek, lélegzet': <i>bač'üdi</i>- <i>d'aɲumsa</i> 'halál': <i>d'aɲumsani</i>-	

Példa néhány alakváltozásra

S1: *kəntə* 'szán'
KƏNTƏ

S2: *kəndə*-
KƏNTƏD

1) szillabikus fokváltakozás

S3: *kəndü*-"
KƏNTÜ"

1) szillabikus fokváltakozás

S1: *hudar* 'járom, iga'
HUTAR

S2: *hutarə*-
HUTARƏD

1) a T nyílt szótagban áll

S3: *hutaru*-"
HUTARU"

1) a T nyílt szótagban áll

S1: *horəðⁱaj* 'falevél'HORƏTⁱAJ

1) ritmikai fokváltakozás

S2: *horəðⁱaa-*HORƏTⁱAJƏŃ1) ⁱAJƏ → ⁱAƏ → ⁱaa

2) ritmikai fokváltakozás

S3: *horəðⁱau-*"HORƏTⁱAJU"1) ⁱAJU → ⁱau

2) ritmikai fokváltakozás

S1: *ma*"

MAT

S2: *maðə-*

MATƏŃ

1) szillabikus fokváltakozás

S3: *maðu-*"

MATU"

1) szillabikus fokváltakozás

S1: *noj* 'láb'

ŃOJ

S2: *ɲuə-*

ŃOJƏŃ

1) OJƏ → OƏ → uə

S3: *ɲuu-*"

ŃOJU"

1) OJU → OU → uu

Számjelek

A nganaszanban három számot különböztethetünk meg: egyes szám (singularis: Sg), kettes szám (dualis: Du) és többes szám (pluralis: Pl).

Az egyes szám jelöletlen.

A kettes szám jele alanyesetben: **-KƏI**, a többi esetben **-KI**.

A többes szám jele alanyesetben **-**, függő esetekben egy **-J** hang nyoma fedezhető fel a paradigmában.

Ragozás

A nganaszanban a következő esetragokat tartjuk számon: *alanyeset* (Nom), *tárgyeset* (Akk), *birtokos eset* (Gen), *latívusz-datívusz* (Lat), *lokatívusz-insztrumentális* (Lok), *elatívusz-ablatívusz* (El), *prolatívusz* (Prol).

Rokonság- és személynevekhez kapcsolódva előfordul a *vokatívusz*, azaz a megszólító eset is is, melynek ragja **-J**. A rag előtti magánhangzó általában megnyúlik: *Təmunɲku isəaj! Dəmsurə!* 'Egér bátya, íme a húsod!'

Tárgyesetben és birtokos esetben a mássalhangzóra végződő **tő ə** kötőhangzóval bővül, míg a magánhangzóra végződő **tő** változatlan marad. Az eredeti esetragok már lekoptak, de a **tő** őrzi a kötőhangzót, valamint – amennyiben szükséges – végbemegy a fokváltakozás is. Tehát a grammatikai funkciót ma már nem egy testes rag, hanem csak egy hangváltozás hordozza.

A ragok megadásakor jelöljük, hogy melyik tőhöz kapcsolódnak. A lekopott esetragok régebbi feljegyzésekben vagy idősebb beszélők nyelvhasználatában még előfordulhatnak, ezért zárójelben adjuk meg őket. A könnyebb megértés érdekében felsoroljuk a ragok allomorfjait (alakváltozatait) is, valamint ragozott példákat is bemutatunk.

A névszói toldalékok kapcsolódási sorrendje a következő:

tő + (képző) + számjel + esetrag + birtokos személyrag

Egyes szám

Mélyszerkezet	allomorfok
S1-Nom: -Ø	-Ø
S2-Akk: -Ø, -(M)	-Ø, -(m)
S2-Gen: -Ø, -(Ŋ)	-Ø, -(ŋ)
S1-Lat: -NTƏ ^N	-tə, -ntə, -nda, -čə
S1-Lok: -NTƏNU	-tənu, -ntənu, -ndaŋu, -təŋi, -ntəŋi, -ndaŋi, -čənu, -čəŋi
S1-El: -KƏ ^N TƏ	-kətə, -gətə
S1-Prol: -MƏNU	-mənu, -məŋi

	‘sátor’	‘kés’	‘víz’	‘füst’
S1-Nom: -Ø	ma"	kümaa	bj"	kintə
S2-Akk: -Ø, -(M)	maðə	kümaa	bjðə	kində
S2-Gen: -Ø, -(Ŋ)	maðə	kümaa	bjðə	kində
S1-Lat: -NTƏ ^N	matə	kümaantə	bjtə	kindətə
S1-Lok: -NTƏNU	matənu	kümaantənu	bjtəŋi	kindətəŋi
S1-El: -KƏ ^N TƏ	makətə	kümaagətə	bjkətə	kintəgətə
S1-Prol: -MƏNU	mamənu	kümaamənu	bjməŋi	kintəməŋi

Kettes szám

Kettes számban csak az alanyeset, a tárgy- és a birtokos esetnek van esetragja. A további esetek a birtokos esetben álló főnév és a *na* ‘-hoz/-hez/-höz’ névutó megfelelő alakjának kapcsolatával fejezhetők ki.

Mélyszerkezet	allomorfok
S1-Nom: -KƏJ	-kəj, -gəj
S1-Akk: -KI	-ki, -gi
S1-Gen: -KI	-ki, -gi
Lat: DuGen+ NA	DuGen+na
Lok: DuGen+NANU	DuGen+nanu
El: DuGen+ NAKƏTƏ	DuGen+nagətə
Prol: DuGen+ NAMƏNU	DuGen+namənu

	‘sátor’	‘kés’	‘füst’
S1-Nom: -KƏJ	<i>makəj</i>	<i>kümaagəj</i>	<i>kintəgəj</i>
S1-Akk: -KI	<i>maki</i>	<i>kümaagi</i>	<i>kintəgi</i>
S1-Gen: -KI	<i>maki</i>	<i>kümaagi</i>	<i>kintəgi</i>
Lat: DuGen+ NA	<i>maki na</i>	<i>kümaagi na</i>	<i>kintəgi na</i>
Lok: DuGen+NANU	<i>maki nanu</i>	<i>kümaagi nanu</i>	<i>kintəgi nanu</i>
El: DuGen+ NAKƏTƏ	<i>maki nagətə</i>	<i>kümaagi nagətə</i>	<i>kintəgi nagətə</i>
Prol: DuGen+ NAMƏNU	<i>maki namənu</i>	<i>kümaagi namənu</i>	<i>kintəgi namənu</i>

Többes szám

A többes szám jele beleolvadt az esetragokba, így e ragokat a felszínen nem lehet elemeire bontani.

Mélyszerkezet	allomorfok
S2-Nom: -"	-"
S2-Akk: -J	-j
S3-Gen: -"	-"
S1 vagy S3-Lat: -NTI"	-nti", -ndi", -ti"
S1-Lok: -NTI ^N NU	-tini, -tinü, -ndini, -ndinü, -ntini, -ntinü, -čini, -čini
S1-El: -KI ^N TƏ (~ -KI ^N TI" ~ -KƏ ^N TI")	-kitə, -gitə (-kiti", -giti", -kəti", -gəti")
S3-Prol: -"MƏNU	-"mənu, -"məni

	‘sátor’	‘kés’	‘víz’	‘füst’
S2-Nom: -"	<i>maðə</i> "	<i>kümaa</i> "	<i>bıðə</i> "	<i>kində</i> "
S2-Akk: -J	<i>maðəj</i>	<i>kümaaj</i>	<i>bıðəj</i>	<i>kindəj</i>
S3-Gen: -"	<i>maðu</i> "	<i>kümau</i> "	<i>bıðı</i> "	<i>kindü</i> " ~ <i>kindi</i> "
S1 vagy S3-Lat: -NTI"	<i>mati</i> "	<i>kümaunti</i> "	<i>bıti</i> " ~ <i>bıðıti</i> "	<i>kindəti</i> "
S1-Lok: -NTI ^N NU	<i>matinü</i>	<i>kümaantinü</i>	<i>bıtini</i>	<i>kintəgitə</i>
S1-El: -KI ^N TƏ	<i>makitə</i>	<i>kümaagitə</i>	<i>bıkitə</i> ~ <i>bıðı</i> "kitə	<i>kindətini</i>
S3-Prol: -"MƏNU	<i>maðu</i> "mənu	<i>kümau</i> "mənu	<i>bıðı</i> "məni	<i>kindi</i> "məni

A *na* névutó komitatívuszi jelentésében már raggá vált. Erre utal az is, hogy a birtokos személyragok előtt áll (Cx-Px sorrend): *kounanə* ‘a Napommal’. Eltérvően a többi ragtól, ennek a ragnak nincsen többes számú formája. Névutói vonását annyiban is örzi, hogy egyes szám esetén az S2 tőhöz járul, míg többes szám esetén az S3 tőhöz: *kuba*"na ‘prémekkel’, *kümau*"na ‘késekkel’, *d’ür’akina* ‘nyenyecével’, *d’iana* ‘rénzuzmóval’, *basu*"šina ‘vadással’ stb.

A *d’a* allatívuszi névutó is elindult a raggá válás útján, azonban ebben az esetben még a birtokos személyragok megelőzik (Px+Pos sorrend): *taanə d’a* ‘a rénemhez’,

horətu d'a 'az arcához'. Ez a névutó igen gyakran fordul elő földrajzi nevekhez kapcsolódva: *Hatarŋgə d'a* 'Hatangába', *D'abakəd'igə d'a* 'Krasznójárszkbba', *d'amə d'a* 'a tengerhez', *hošolkətu" d'a* 'a falutokba'. A továbbiakban – utalva a névutó önállóságára – nem írjuk egybe az alapszóval.

Az esetekhez kapcsolódó néhány fontosabb funkció

1) A *nominatívusz* tipikusan az alany esete: *Matənu" nagür ni tuu"o*. 'A sátrunkba három nő jött.' Egyes esetekben a tárgy is alanyesetben áll, erről bővebben a mondattant tárgyaló fejezetben szólunk.

2) A mondat tárgya a nganaszanban szinte mindig *akkuzatívuszban* áll:

Matə tujša, kobtua kačəmi"ə.

sátor-Lat megjön-inf, lány-Akk meglát-Kperf-Sg3-subj

'Belépve a sátorba, meglátta a lányt.'

Mivel az *-m* esetrág lekopott, a magánhangzóra végződő szavak esetében a tárgyeset morfológiai felépítése alapján megegyezik az alanyesetével, kivételt azok a szavak képeznek, ahol a tőben olyan mássalhangzó vagy mássalhangzó-kapcsolat van, amelyet a fokváltakozás érint. Ebben az esetben a fokváltakozás végbemegy. Ez utal az egykori esetrág „jelenlétére”. A nganaszan *-m* esetrág a PS *-m < PU *-m ragra vezethető vissza.

Bənsəgəj niŋ hontigəj.

mind-Du nő-PIAkk birtokol-Kimp-Du3-subj

'Mindkettőjüknek van felesége.' [Mindkettőjük birtokol feleséget.]

További példák: *Ŋaagəə koruḏə ŋəḏüüm.* 'Jó házat látok.' *Betuəḏ'əj ŋuñüntəgətu*. 'Beleket gyűjtenek.'

3) A birtokost *genitívuszban* álló névszó jelöli: *Taa kubu təḏə"am.* 'A rénnek a bőrét hoztam.' *Banə ŋəmsuḏə čəntiŋi*! 'Készítsd el a kutya ételét!'

Hunsəi" maḏu" banə miŋ banu" nanu ŋindj" ŋirüšiirə.

másik-PIGen sátor-PIGen kutya-PI mi_{pron}-val_{pos} nem-Kimp-PI3-subj barátkozik-Vcong

'A többi sátor kutyái nem barátkoznak a mi kutyáinkkal.'

4) A névutók előtt a névszó mindig *genitívuszban* áll:

Bikaa takənu barŋ log'a"ti.

folyó-Gen mögött_{pos} kutya ugat-Kimp-Sg3-subj

'A folyón túl ugat egy kutya.'

Kouḏu kantü"ə čüürü" tagə.

Nap-PxSg3 eltűnt-Kperf-Sg3-subj felhő-PIGen mög_{pos}

'A Nap a felhők mögé bújt.'

5) A *latívusz* a 'hová' kérdésre felelő helyviszonyt fejezi ki: *Šitiŋ gəṛəḏəḏə čüü"ə.* 'Megérkezett a városba.'

Maḏajčü" ŋuə"ḏumənu čüitəki"ə" matə.

vendég-PI egy-Prol bemegy-Vinc-Kperf-PI3-subj sátor-Lat

'A vendégek a sátorba egyenként mentek be.'

6) A *latívusz* a helyviszonyon kívül – más uráli nyelvekhez hasonlóan – datívuszi jelen-

tést is kifejez: *N'emintənə tadə"am*. 'Odaadtam az anyámnak.' *Bantətu mišə latəəj*. 'Csontot adott a kutyájának.'

7) A passzív mondat agense (cselekvő alanya) *latívuszban* áll: *Tujšüədəə nī ŋabutətu ŋəməbtura"a*. 'A nőnek, aki megérkezett, a nővére enni adott.' [A megérkezett nő a nővére által megeztetett.]

8) A statikus állapot beálltát jelző igék vonzata igen gyakran *latívusz*: *N'üə kunda"a bəbətə*. 'A gyerek elaludt az ágyban.' [A gyerek elaludt az ágyba.] *S'enkəli"inə gos'iñicata*. 'A szállodában éjszakáztam.' [A szállodába szálltam meg.]

9) A *lokatívusszal* ellátott főnevek elsősorban belső helyviszonyt jelölnek: *Nérəbtəə matənu nīliti" ŋarka, ŋül"adə, bintiši*. 'Az első sátorban a medve, a farkas és a rozsmák él.'

10) A mondatban az instrumentáliszi (eszközhatározói) jelentést is *lokatívuszragos* főnév jelöli:

Siti nüəmtu kauŋi"ə čüjčəni.

ő_{pron} gyerek-AkkPxSg3 betakar-Kperf-Sg3-subj takaró-Lok

'Takarával takarta be a gyereket.'

N'üə náñšürü d'ikara"agətə kəndətənu.

gyerek csúszik-Vfreq-Sg3-subj hegy-Naug-El szán-Lok

'A gyerek a hegyről szánkóval csúszik le.'

11) *Lokatívusz*os főnévvel mikor kérdésre válaszoló idő- (vagy állapot-)határozó is kifejezhető: *Biətənu turkutənu kombu" anika"a*. 'Szállóban nagyok a hullámok a tavon.'

12) Az *elatívusz* a 'honnan' kérdésre válaszoló helyviszonyt fejezi ki: *D'esimə būü"naru gərədəgətə*. 'Apám el-elmegy a városból.' *Dənduj kənd'ü"ə mərugətə*. 'A csónak eloldódott a parttól.'

13) *Elatívuszragos* névszóval kifejezhető a cselekvés vagy a történés oka:

Əligaku nüə česəgəgətə d'orətu.

kicsi gyerek hideg-El sír-Kimp-Sg3-subj

'A kisgyerek sír a hidegtől.'

További példák: *Biəgətə ŋəbtüñə küra"itə"*. A szélről összekócolódott a hajam.' *Hekəgətə ŋəmsu čüimnaru*. 'A melegtől megromlik a hús.'

14) A *prolatívuszragos* névszó a 'vmi mentén, vmin végig' jelentést fejezi ki: *Baagutəmənu hədiiti tuuŋənduj*. 'A tengeren egy gőzös úszik.' *Təri"ka čintaru muŋkumənu*. 'A mókus a fán ugrál.'

Taa" ŋuə"čənu d'odürmimbatu" məumənu.

rén-Pl egy-Lok megy-Vhab-Kimp-Pl3-subj föld-Prol

'A rének a földön együtt járnak.'

Miŋ kuntəgai" d'odürsüəmu" koruđu"mənu.

mi_{pron} sokáig megy-Perf-Pl1-subj ház-PlProl

'Sokáig sétáltunk a faluban.'

A *koru* 'ház' többes számban 'falu'-t is jelent.

15) *Prolatívuszragos* névszó gyakran szerepel időhatározóként:

Əmij" korutini hiliđ'iaŋ nakürə hüəməni.

ez-PIGen ház-PI Lok él-Perf-Sg2 három-Gen év-Prol

‘Ebben a faluban három évig éltél.’

16) Az adásvételt és cserét kifejező igék mellett az ellenértéket *prolatívuszragos* névszó jelöli: *Kəntəmə mid'iam taamənu.* ‘Rénért odaadtam a szánomat.’,

Siti hakiđiti taamtu bad'a"mənu.

ő_{pron} vesz-Kimp-Sg3-subj vas-PI Prol

‘Pénzért vette a rénjét.’

A *basa* ‘vas’ szó ‘pénz’-t is jelent, különösen többes számban használva.

17) A mentális tevékenységet kifejező igék vonzata legtöbbször *prolatívusz*: *Sijimənu siŋəriŋij?* ‘Kire gondolsz?’

N'emidji d'orəd'üə šiti hüəmənuntu.

anya-PxSg3 sír-Perf-Sg3-subj kettő gyerek-Prol-PxSg3

‘Az anya siratta a két gyermekét.’

18) Az ütést, vágást kifejező igék mellett az irányt *prolatívuszragos* névszó jelöli: *D'ütüməniŋə hošü"ə.* ‘Megütötte a kezemet.’

Birtokos személyragozás

A névszókhoz járuló birtokos személyragok egyrészt utalnak a birtokos személyére, számára, másrészt képesek kifejezni a birtok számát. A birtok egyes számára nem utal számjel. A személyragoknak három paradigmáját különböztetjük meg: a nominatívuszi, az akkuzatívuszi és a függő esetekhez járuló ragokat. Az esetragok mindig megelőzik a birtokos személyragokat (Cx+Px sorrend): *taa-gəta-na* 'a rénemtől' stb.

Egy birtok esetén

	Nom: S1+		Akk: S1, S2+		Gen és a függő esetek: S2+	
	mélysz.	allomorfok	mélyszerk.	allomorfok	mélysz.	allomorfok
Sg1	-MƏ	-mə	S1-MƏ	-mə	-NƏ	-nə
Sg2	-RƏ	-rə, -lə, -l'ə	S2-MTƏ	-mtə	-NTƏ	-ntə, -ndə, -tə
Sg3	-TU	-tu, -tj, -tü, -ti -du, -dj, -dű, -di -čü, -či	S2-MTU	-mtu, -mtü -mtj, -mti	-NTU	-ntu, -ndu, -tu, -ntü, -ndü, -tü -ntj, -ndj, -tj -nti, -ndi, -ti -čü, -či
Du1	-MI ^N	-mi	S1-MI ^N	-mi	-NI ^N	-ni
Du2	-RI ^N	-ri, -li	S2-MTI ^N	-mti	-NTI ^N	-nti, -ndi, -ti, -či
Du3	-TI ^N	-ti, -di	S2-MTI ^N	-mti	-NTI ^N	-nti, -ndi, -ti, -či
Pl1	-MU ["]	-mu ["] , -mü ["] , -mj ["] , -mi ["]	S1-MU ["]	-mu ["] , -mü ["] -mj ["] , -mi ["]	-NU ["]	-nu ["] , -nü ["] -nj ["] , -ni ["]
Pl2	-RU ["]	-ru ["] , -rü ["] , -lu ["] , -l'ü ["] -rj ["] , -ri ["] , -lj ["] , -li ["]	S2-MTU ["]	-mtu ["] , -mtü ["] -mtj ["] , -mti ["]	-NTU ["]	-ntu ["] , -ndu ["] , -tu ["] -ntü ["] , -ndü ["] , -tü ["] , -ntj ["] , -ndj ["] , -tj ["] -nti ["] , -ndi ["] , -ti ["] -čü ["] , -či ["]
Pl3	-TUD	-tuŋ, -tiŋ, -tüŋ, -tiŋ -duŋ, -diŋ, -dűŋ, -diŋ -čüŋ, -čiŋ	S2-MTUD	-mtuŋ, -mtüŋ -mtiŋ, -mtiŋ	-NTUD	-ntuŋ, -nduŋ, -tuŋ -ntüŋ, -ndüŋ, -tüŋ -ntiŋ, -ndiŋ, -tiŋ -čüŋ, -čiŋ

Mint a táblázat is mutatja, néha a végződészek megegyeznek:

- az első személyű esetragok (Sg1, Du1, Pl1) esetében nincsen különbség az alany- és a tárgyeset között. Így csak a szövegkörnyezet alapján dönthető el, hogy milyen esetben áll a szó.
- a Du2 és Du3 tárgyesetbeli ragjai között szintén nincsen különbség, a birtokos személyről csak a szövegösszefüggés nyújt információt.
- a függő esetek sorában szintén csak a kontextus alapján állapítható meg, hogy a birtokos Du2 vagy Du3 személyű-e.

kətu 'karom'

	Nom	Akk	Gen	Lat
Sg1	kətumə	kətumə	kətunə	kəδutənə
Sg2	kəturə	kəδumtə	kəδutə	kəδutətə
Sg3	kətuδu	kəδumtu	kəδutu	kəδutətu
Du1	kətumi	kətumi	kətuni	kəδutəni
Du2	kəturi	kəδumti	kəδuti	kəδutəndi
Du3	kətuδi	kəδumti	kəδuti	kəδutəndi
Pl1	kətumu"	kətumu"	kətunu"	kəδutənu"
Pl2	kəturu"	kəδumtu"	kəδutu"	kəδutəndu"
Pl3	kətuδuŋ	kəδumtuŋ	kəδutuŋ	kəδutənduŋ

Két birtok esetén

A két birtokra a birtokos személyragok előtt álló **-KƏI** dualisjel utal. Az alany- és a tárgyeset személyragjai között nincsen különbség. A függő esetek alakjai névutós szerkezettel fejezhetők ki. Ebben az esetben is a **na** névutó megfelelő formái állnak a névszó után.

	Nom =Akk (S1+KƏI+J+Px)		Gen (S1+KƏI+"+Px)	
	mélyszerkezet	allomorfolk	mélyszerkezet	allomorfolk
Sg1	-KƏJNƏ	-kəjńə, -gəjńə	-KƏINƏ	-kəini, -gəini
Sg2	-KƏJTƏ	-kəjčə, -gəjčə	-KƏITƏ	-kəiti, -gəiti
Sg3	-KƏJTU	-kəjčü, -gəjčü, -kəjči, -gəjči	-KƏITU	-kəitu, -gəitu -kəiti, -gəiti
Du1	-KƏJNİ ^N	-kəjńi, -gəjńi	-KƏINI ^N	-kəini, -gəini
Du2	-KƏJTI ^N	-kəjči, -gəjči	-KƏITI ^N	-kəiti, -gəiti
Du3	-KƏJTI ^N	-kəjči, -gəjči	-KƏITI ^N	-kəiti, -gəiti
Pl1	-KƏJNU"	-kəjńü", -gəjńü", -kəjńi", -gəjńi"	-KƏINU"	-kəinu", -gəinu" -kəini", -gəini"
Pl2	-KƏJTU"	-kəjčü", -gəjčü", -kəjči", -gəjči"	-KƏITU"	-kəitu", -gəitu" -kəiti", -gəiti"
Pl3	-KƏJTUD	-kəjčüŋ, -gəjčüŋ, -kəjčiŋ, -gəjčiŋ	-KƏITUD	-kəituŋ, -gəituŋ -kəitiŋ, -gəitiŋ

A birtokos személyragok esetében ugyanolyan asszimilációs szabályok érvényesek, mint más esetekben. Ugyanakkor a **-KƏITU** stb. alakokban az *i* nem lágyítja meg az utána álló személyragot, mivel az *i*-t a gégezárhang követi, még akkor is, ha ez a felszínen nem jelentkezik. Tehát a **-TU**-nak csak **-tu** és **-ti** alternánsai vannak, nem pedig **-tü** és **-ti**. Az alternánsokra vonatkozó szabályokat a fonológiát tárgyaló fejezetben az 57–59. oldalon ismertettük).

Itt is megfigyelhető, hogy a Du2 és a Du3 személyek csak a szövegösszefüggés alapján különböztethetők meg.

kətu 'karom'

	Nom=Akk	Gen	Lat	Lok
Sg1	kətuɡəjŋə	kətuɡəinə	kətuɡəinə na	kətuɡəinə nanu
Sg2	kətuɡəjčə	kətuɡəitə	kətuɡəitə na	kətuɡəitə nanu
Sg3	kətuɡəjčü	kətuɡəitu	kətuɡəitu na	kətuɡəitu nanu
Du1	kətuɡəjŋi	kətuɡəini	kətuɡəini na	kətuɡəini nanu
Du2	kətuɡəjči	kətuɡəiti	kətuɡəiti na	kətuɡəiti nanu
Du3	kətuɡəjči	kətuɡəiti	kətuɡəiti na	kətuɡəiti nanu
Pl1	kətuɡəjŋü"	kətuɡəinu"	kətuɡəinu" na	kətuɡəinu" nanu
Pl2	kətuɡəjčü"	kətuɡəitu"	kətuɡəitu" na	kətuɡəitu" nanu
Pl3	kətuɡəjčünj	kətuɡəitunj	kətuɡəitunj na	kətuɡəitunj nanu

Több birtok esetén

Külön birtoktöbbséítő jelet nem tartunk számon a nganaszanban. Alany- és tárgyesetben a -J többesjel olvadt bele a birtokos személyragokba. A többi esetben (kivétel a genitívusz) a szótőhöz a többes számú esetragok járulnak, melyeket a függő esetekhez járuló birtokos személyragok követnek. Ezek a személyragok megegyeznek az egyes és a kettős számban használatos esetragokkal.

	Nom=Akk (S3+J+Px)		Gen (S3+"+Px)		Függő esetek	
	mélys.	allomorfok	mélys.	allomorfok	mélys.	allomorfok
Sg1	-JNƏ	-ŋə	-NƏ	-nə	-NƏ	-nə
Sg2	-JTƏ	-čə, -'ə	-TƏ	-tə	-NTƏ	-ntə, -ndə, -tə
Sg3	-JTU	-čü, -či	-TU	-tu, -tü -tj, -ti	-NTU	-ntu, -ndu, -tu -ntü, -ndü, -tü -ntj, -ndj, -tj -nti, -ndi, -ti
Du1	-JN ^N	-ŋi	-N ^N	-ni	-N ^N	-ni
Du2	-JT ^N	-či	-T ^N	-ti	-NT ^N	-nti, -ndi, -ti
Du3	-JT ^N	-či	-T ^N	-ti	-NT ^N	-nti, -ndi, -ti
Pl1	-JNU"	-ňü", -ňi"	-NU"	-nu", -nü" -ňj", -ňi"	-NU"	-nu", -ňj", -nü", -ňi"
Pl2	-JTU"	-čü", -či"	-TU"	-tu", -tü" -tj", -ti"	-NTU"	-ntu", -ndu", -tu" -ntü", -ndü", -tü" -ntj", -ndj", -tj" -nti", -ndi", -ti"
Pl3	-JTUD	-čünj, -činj	-TUD	-tunj, -tünj -tijn, -tij	-NTUD	-ntunj, -ndunj, -tunj -ntünj, -ndünj, -tünj -ntijn, -ndijn, -tijn -ntinj, -ndinj, -tijn

Megfigyelhető, hogy gyakorlatilag ugyanazok a személyragok használatosak, mint a kettes számban, de most a dualis jele nem áll a személyrag előtt. Ennek megfelelően a már ismertetett szabályok érvényesek a többes számú esetragok használatára is.

kətu ‘karom’

	Nom=Akk	Gen	Lat
Sg1	<i>kədaŋə</i>	<i>kədanə</i>	<i>kəduŋinə</i>
Sg2	<i>kədačə</i>	<i>kədatə</i>	<i>kəduŋitə</i>
Sg3	<i>kədačü</i>	<i>kədatu</i>	<i>kəduŋitu</i>
Du1	<i>kədaŋi</i>	<i>kədani</i>	<i>kəduŋini</i>
Du2	<i>kədati</i>	<i>kədati</i>	<i>kəduŋindi</i>
Du3	<i>kədati</i>	<i>kədati</i>	<i>kəduŋindi</i>
Pl1	<i>kədaŋü"</i>	<i>kədanu"</i>	<i>kəduŋinü"</i>
Pl2	<i>kədačü"</i>	<i>kədatu"</i>	<i>kəduŋindü"</i>
Pl3	<i>kədačüŋ</i>	<i>kədatuŋ</i>	<i>kəduŋindüŋ</i>

A birtokos személyragokhoz kapcsolódó egyéb funkció

A többes szám harmadik személyű (PxPl3) **-TUD** személyragnak kiválasztó funkciója is van, azaz kifejezi, hogy a beszélő egy csoportból kiválaszt egy elemet: *meŋd'ad'əduŋ* ‘az új a sok közül’, *baarbađuŋ* ‘az öreg a sok közül’, *šela"kuđuŋ* ‘a kicsi a sok közül’, *bərađutuəduŋ* ‘a külső’.

Šitiđiŋ bikaa tagə bəud'üəgəj, ŋuəjčüŋ kou"ə mərutə.

ő(Du)_{Pro}-PxPl3 folyó-Gen mög_{Pos} átmegy-Perf-Du3-subj, egy-Nkiv marad-Kperf-Sg3-subj part-Lat
 ‘Közülük kettő átment a folyón, egyikük a parton maradt.’

Predesztinatív ragozás

A főnév predesztinatív ragozása kijelöli azt a személyt, akinek a birtokába fog jutni valami, vagy akinek az előnyére történik a cselekvés. A predesztinatív személyragozásnak csak három formája van: nominatívuszi, akkuzatívuszi és genitívuszi. A genitívuszi forma esszívusz-formáliszi (állapothatározói) vagy datívuszi (részeshatározói) jelentést hordoz.

Az esetragok felépítése:

Nom. -Tə+NomPx

Akk. -Tə+AkkPx

Gen. -Tə+GenPx

Nominatívuszi: *Taađəti tuu"o.* ‘A rén kettőtökhöz jött.’ *Dəndujčəmə tuu"o.* ‘Ide úszott hozzám a csónak.’

Akkuzatívuszi: *Taađəmə tamtūd'ü"əm.* ‘A rént magamnak vettem.’ *Dəndujčəmu" meliđi"əmi".* ‘Magatoknak csináltatok csónakot.’

Genitívuszi: *Lahua ŋəndujčətu tuəbtugujčütü.* ‘A deszkát csónaknak tartja.’ *Əmə ŋi nəmiđəŋi" tuəbtugujčümü", əmə kuəd'ümu d'əsiđəmi".* ‘Ezt a nőt az anyáknak tekintjük, ezt a férfit pedig az apáknak.’

MELLÉKNÉV

A nganaszanban a melléknévi és a főnévi osztály a legtöbb esetben morfológiai tulajdonságok alapján is viszonylag jól elkülöníthető. A melléknéveket morfológia szempontból képzett és képzetlen melléknévekre oszthatjuk.

A **képzetlen melléknévek** aránya jóval kisebb, mint a képzetteké, példák: *nəŋhə* 'rossz', *baŋ'a* 'rossz, gonosz', *lišü* 'lusta', *čeru* 'keskeny', *soŋku* 'nyers', *məŋka* 'szegény', *heŋka* 'fekete' stb.

Az utóbbi két melléknévet Tereščenko monográfiájában a képzett melléknévek között találhatjuk. Ugyanakkor a nganaszanban *mən-* és *hen-* tö nem mutatható ki, ezért nem sorolhatjuk ezeket a szavakat a képzettek közé.

A nganaszan melléknévek tönnsége képzett. A **képzett melléknévek** tövük és képzőjük alapján két alcsoportra oszlanak.

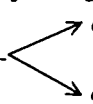
1) Az első csoportba azok tartoznak, amelyeknek a képző nélküli töve ma már elhomályosult vagy igen ritkán használatos. Képzőjük pedig ún. *forma-képző*. Ezeket azért hívjuk így, mert a képző funkciója az, hogy a töből a melléknévi formát kialakítsa. Ezeknek a képzőknek egyéb szemantikai „funkcióik” nincsenek. Ma már a formaképzők egyike sem produktív, új szavak képzésében nem vesznek részt. A következő képzők tartoznak ide:

1. -KA₀ ~ -KA₀''Ə:

kübü- *kübü-ka''a* 'nyugtalan'
kübü-kuə 'nyugtalan'

anika''a 'nagy', *tusajka''a* 'fekete', *norbaka''a* 'nyugtalan, zajos', *hubaka''a* 'neveletlen' stb.

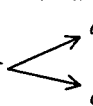
2. -KƏƏ: Ez a leggyakrabban előforduló melléknévképző. Az így képzett szavak állandó tulajdonságot fejeznek ki:

darsə- *d'arsə-gəə* 'kedves'
d'arsə-δiši 'megszeret'

česəgəə 'hideg', *təŋkəgəə* 'erős', *hirəgəə* 'magas', *ŋaməgəə* 'puha', *kuntəgəə* 'hosszú', *d'ürəgəə* 'mély', *merəgəə* 'gyors', *d'erəgəə* 'kövér' stb.

Ezek a melléknévek nem tévesztendőek össze azokkal a -KƏƏ-re végződő melléknévekkel, amelyek egy -KƏ-re végződő szóhoz járuló -Ə képző segítségével nyerik el alakjukat. Ezeket a 87. oldalon mutatjuk be.

3. -^NKUƏ ~ -JKUƏ: A képzővel általában tulajdonságot megnevező melléknéveken találkozhatunk:

d'aba- *d'aba-kuə* 'piros'
d'aba-''tusa 'piroslik'

kolbajkuə 'meztelen', *d'od'akuə* 'szürke', *širajkuə* 'fehér', *sonankuə* 'fekete', *tusajkuə* 'fekete', *to'd'akuə* 'sárga', *d'irbakuə* 'ősz (szürke)', *d'erbajkuə* 'kövér', *tobšiküə* 'szokat-

lan', *ləb'iakuə* 'sikerés', *tujh"a"kuə* 'világos', *narajkuə* 'tisza' stb.

A -KU végű szavakhoz járuló -ə képző homoním alakot eredményez a -KUə képzős szavakkal. Ezt a képzőt alább tárgyaljuk.

4. ^CSIə: Viszonylag ritkán előforduló képző:

tīm'aj- → *tīm'aj-siə* 'hallgatag'
 → *tīmiaj-čisi* 'hallgat'

ijindia"siə 'zöld, kék', *d'eninsjə* 'hüvös', *l'aminsjə* 'figyelmetlen', *tīmiajsiə* 'hallgatag'.

5. ^CSəKə: Ez a képző szintén nagyon ritkán fordul elő:

bəŋkə- → *bəŋkə-səkə* 'vidám'
 → *bəŋkə-btisi* 'megnevettett'

kandu"səkə 'sértő', *ŋirminsəkə* 'zajos', *saləsəkə* 'bonyolult' stb.

2) A második csoportba tartozó szavak töve nem elhomályosult. A képzők egy része gyakran használatos és produktív, másik részük kevésbé gyakori.

1. (S1)-Kə: A képző rendszerint igei tövekhez járulva hoz létre mellékneveket: *d'ilšitika* 'szófogadó' (← *d'ilšitiši* 'hallgat'), *d'amələkə* 'nehéz' (vö. *d'amələ'ütü* 'nehéz' PtImp), *məhənsəkə* 'érdekes' (vö. *məhənsütüə* 'érdekes' PtImp), *maənsəkə* 'érdekes' (vö. *maənsütüə* 'érdekes' PtImp), stb.

2. (S1)-ə: Ez a képző produktív és igen gyakori is. A legkülönbözőbb jelentésű szavakhoz járulhat, mint pl. időtartamot leíró szavakhoz, hely-, állat- vagy anyagnevekhez: *noruə* 'tavaszi', *məskəbaə* 'moszkvai', *tuntjə* 'róka-', *koljə* 'hal-', *norumuə* 'réz-', *h"aləə* 'köves', stb.

Azoknál a szavaknál, amelyek -KU-ra végződnek, homoním alakok jönnek létre a -KUə képzős szavakkal: *d'oaku* 'üledék': *d'oakuə* 'zavaros', *sumugu* 'siker': *sumuguə* 'sikerés', *kəbtujku* 'síkfelület': *kəbtujkuə* 'sík, lapos' stb.

Ha a képzőt a -Kə képzős főnevekhez kapcsoljuk, akkor a -Kəə formaképzővel homoním alakot kapunk: *nersəgə* 'ellenség': *nersəgəə* 'ellenséges', *hojməgə* 'sötétség': *hojməgəə* 'sötét', *hekəgə* 'melegség': *hekəgəə* 'meleg' stb.

3. (S1)-D'ə: Az alapszó lehet időtartamot, állat-, hely- vagy anyagnevet leíró főnév, de akár határozószó is: *huəd'ə* 'hátsó', *d'erd'ə* 'középső', *taluəd'ə* 'tegnapi', *šüšüəd'ə* 'sovány', *basad'ə* 'vas-', *kaďad'ə* 'közeli', *kambad'ə* 'tavaszi', *d'aljəd'ə* 'nappali' (vö. *d'aljə'də* 'nappal'), *horəd'ə* 'bal' stb.

A *horə* jelentése 'arc', a nganaszanok balról ülnek a rénszánra. Így, ami az arc felé esik, az a bal. A képző előtt megjelenhet az -ə képző is: *šürüəd'ə* 'téli', *soruəd'ə* 'esős', *hihiəd'ə* 'éjszakai' stb. A két képző közötti jelentésbeli különbség nehezen határozható meg. Előfordul, hogy ugyanazt a jelentést adhatja vissza az -ə képzős és az -əD'ə képzőbokrót tartalmazó szó: *Naəgəə maďajčü d'a nərə koljə bi"ə hiri"ə*. 'A jó vendégnek a feleséged hallevest főzött.' *Đabubta"ə ŋəhumə koljəd'ə bi"ə hiritəti*. 'A legidősebb nővérem hallevest főz.'

Az -ə és a -D'ə képzős melléknevek a mondatban csak jelzőként állhatnak, állítmányi szerepet nem tölthetnek be. Emiatt az így képzett mellékneveket szokás

vonatkozó mellékneveknek is nevezni. A többi melléknév jelzői és állítmányi szerepben is megjelenhet:

jelzőként: *Maḏa takənu hiraḡaḡa lənsə bəḏuatətu*. 'A sátor mögött egy nagy bokor nő.'
 állítmányként: *Naagə koruḏə čiridə siraḡkuə*. 'A jó ház teteje fehér.'

A tulajdonságot megnevező melléknevek között előfordulnak olyanok is, amelyek jelentése komplex, azaz nem különül el egymástól a melléknévi és a főnévi jelentés. Melléknévi előfordulásukkor a főnév egy jellemző tulajdonságát jelölik: *sir* 'jég, só: fehér', *salajku* 'kosz: koszos', *neḡiku*: 'piszok: piszkos', *dəbtusəkə* 'veszély: veszélyes' stb. Ezeknek a komplex jelentésű szavaknak rendszerint megvan a képző segítségével létrehozott melléknévi párja is: *siraḡkuə* 'fehér', *salajkuə* 'koszos', *neḡikuə* 'piszkos' stb.

Fokozás

A nganaszan fokozás nem hasonlít a magyar fokozáshoz. A magyar középfoknak megfelelő jelentést a moderatív képzőkkel ellátott melléknévi alakok fejezik ki. A felsőfoknak megfelelő kifejezések a nganaszanban analitikus, tehát összetett szerkezetekkel hozhatók létre.

Moderatív képzők

Az így képzett melléknevek a beszélőnek a tárgyhoz való szubjektív viszonyulását fejezik ki, ez lehet a tulajdonság intenzitásának jelzése, vagy akár hasonlítás is. Az idetartozó képzők jelentése igen hasonló, azonban apró eltérések mégis vannak közöttük:

1. (S1)-JKA: A melléknevek augmentatív jelentést kapnak, hangsúlyozzák a tulajdonság intenzitását: *hiraḡajk'a* 'elég magas', *səḡkəḡajk'a* 'elég nehéz', *česəḡajk'a* 'elég keserű', *bəluajka* 'elég mérges', *ḡaməḡajk'a* 'elég puha' stb. Ez a képző ma már nem produktív.

2. (S3)-"L'U^NKU₀: A melléknév a tulajdonság kevésbé erős intenzitását fejezi ki: *anə"likü* 'kissé nagyobb', *d'obta'likü* 'vékonyka', *hekə"likü* 'kissé melegebb', *hojma"likü* 'kissé sötétebb', *hira"likü* 'kissé magasabb', *təḡgə"likü* 'kicsit erősebb', *šegə'likü* 'vékonyka', *kəə'likü* 'kissé rövidebb'. A formaképzők minden esetben „kiesnek” a képző előtt: *česəḡəə* 'hideg' → *česə"likü* 'kissé hidegebb',

3. (S1)-D'IR: A melléknév a tulajdonság intenzív meglétét fejezi ki. A képző általában hasonlító szerkezetekben: *česəḡəd'ir* 'valamivel hidegebb', *košüəd'ir* 'valamivel szárazabb', *səḡkəḡəd'ir* 'valamivel nehezebb' stb. Mondattani szempontból sajátosan viselkednek az így képzett melléknevek, mivel csak állítmányi szerepben jelenhetnek meg:

Mintimə mintiḡətətə səḡkəḡəd'ir.

csomag-PxSg1 csomag-Abl nehéz-Nmod-Sg3

'A csomagom valamivel nehezebb a csomagodnál.'

A hasonlító szerkezetről bővebben a 157. oldalon lesz szó.

4. (S3)-D'Ə és (S1)-^ND'Ə: A magyar közép fokhoz jelentésben leginkább az így képzett szavak állnak közel: *nəmbud'ə* 'kicsit rosszabb', *təŋgud'ə* 'kicsit erősebb', *kaɖud'ə* 'kicsit világosabb', *makud'ə* 'alacsonyabb', *anid'ə* 'kicsit magasabb', *šiənd'ə* 'kicsit alacsonyabb'. Ma már ez a két képző sem produktív.

5. (S3)-D'A₀"Ə: A képző nagyon ritkán fordul elő, ma már nem produktív: *anid'a"ə* 'a legnagyobb', *nimküda"ə* 'fő, legfőbb' stb.

A képzett formák jelentése közötti különbséget a következő táblázattal szemléltethetjük:

	Alapalak	- ^N L'U ^N KU ₀	-D'IR	- ^N D'Ə	-JKA
ngan.	<i>katəgəə</i>	<i>kaɖə"likü</i>	<i>katəgəɖir</i>	<i>kaɖud'ə</i>	<i>katəgəjk'a</i>
magy.	világos	egy kicsit világosabb	valamivel világosabb	világosabb	elég világos
német	hell	ein wenig heller	etwas heller	heller	hell genug
orosz	светлый	светловатый	чуть посветлее	посветлее	очень светлый

Felsőfok

A felsőfok csak analitikus szerkezettel fejezhető ki, amelyre kétféle lehetőség nyílik:

1) Hasonlító szerkezetekben a mondatban kétszer kell megismételni a melléknévet. Az első helyen álló melléknév többes számú elatíviszragot (PIEI) kap, míg a második helyen álló alanyesetben áll, esetleg predikatívan (igeként, lásd 119–120. oldalon) van ragozva:

Tənə hirəgəəgita hirəgəəŋ. 'Te vagy a legmagasabb.' [Te magasakból magas-vagy.]

2) Ha a mondatban nincsen hasonlítás, tehát csak a melléknévet akarjuk felsőfokban kifejezni, akkor a melléknév előtt a *bənsə* 'mind' névmás többes számú elatíviszrag alakja áll, amit az alapfokú melléknév követ: *Bənsəgita naagəə taa.* 'A legjobb rénszarvas.' [Mindből jó rénszarvas.]

SZÁMNÉV

A nganaszban határozott és határozatlan számneveket különböztethetünk meg. A határozott számnevek közé a tő- és a sorszámnevek tartoznak. A tőszámnevek lehetnek primerek vagy összetettek, míg a sorszámnevek képzetek.

Tőszámnév

1 <i>ɲu"əi" / ɲu"əj</i>	11 <i>bii" ɲu"əj</i>
2 <i>šiti</i>	12 <i>bii" šiti</i>
3 <i>nagür</i>	13 <i>bii" nagür</i> stb.
4 <i>četa</i>	20 <i>šiti bii"</i>
5 <i>səŋħa'aykə</i>	21 <i>šiti bii" ɲu"əj</i> stb.
6 <i>mätü"</i>	30 <i>nagürbii"</i>
7 <i>šajbə</i>	40 <i>četa bii"</i> stb.
8 <i>šitiðata</i>	100 <i>d'ir</i>
9 <i>ɲam'at'ümə / ɲam'ajčümə</i>	101 <i>d'ir ɲu"əj</i> stb.
10 <i>bii"</i>	1000 <i>bii" d'ir</i>
	1837 <i>bii" d'ir šitiðata d'ir nagürbii"šajbə</i>

A számnevek ragozhatók, a szokásos névszóragok kapcsolódnak hozzájuk. A latívusz ragja helyett minden esetben a *d'a* névutó áll. Az összetétel útján létrejött számneveknek csak az utolsó eleme kapja meg a ragot, a többi tag birtokos esetben áll: *šidið'a* 'kettőnek', *mätükata* 'hatból', *šidið'iračeta biiðamätükata* '246-ból' stb.

A **határozatlanság, körülbelüliség** a tőszámnév és a *manti* 'nagyság, mérték' szó együttesével fejezhető ki. A számnév mindig birtokos esetben áll a *manti* előtt, amit ragozni kell:

D'irə mandi" nüə" tuu"o".

száz-Gen nagyság-Pl gyerek-Pl jön-Kperf-Sg3-subj

'Kb. 100 gyerek jött.'

Šitibiüðə mandij ɲəði"əm.

húsz-Gen nagyság-PIAkk talál-Kperf-Sg1-subj

'Kb. 20-at találtam.'

A **több, mint** kifejezés a számnév elatívuszban álló alakjával és a *bəðətuə* 'felesleges' igenévvél fejezhető ki:

Nagürkata bəðətuə taa ɲintij huturə".

három-El felesleges-Akk rén-Akk nem-Kimp-Sg3-subj befog-Vcong

Ő nem fogott be háromnál több rént.'

Əmnij biikata bəðətuə" koruðə".

itt tíz-El felesleges-Pl ház-Pl.

‘Itt több, mint tíz ház van’.

A számnév prolatívuszban álló alakjának és a *kamsərusa* ‘egymásra tenni’ jelentésű ige passzív igenevének (*kamsəruməə*), főnévi igenevének vagy ragozott alakjának és egy számnévnek a segítségével alkothatók meg az **egyrét**, **kétrét** stb. jelentésű kifejezések. A számnév mindig prolatívuszban áll: *šitiməni kamsəruməə* ‘kétszeresen’, *nagürmənu kamsəruməə* ‘háromszorosan’.

Četəməni kamsərusa sarü"əm taansamə.

nég-*Prol* egymásra-tesz-inf köt-*Kperf-Sgl-subj* lasszó-*AkkPxSgl*

‘A lasszómat négyrét megtekerve kötöttem meg.’

További példák: *Taansamə četəməni kamsəra"am.* ‘Négyszeresen megtekertem a lasszómat.’ *Šitiməni kamsəruməə mətə kəhuatətu.* ‘A kétszálú cérna elszakad.’

Sorszámnév

A sorszámnevek a ‘hányadik’ kérdésre felelnek. A 2-től 10-ig, valamint a 100 számnevek sorszámnévképzője **-MTUƏ** (*-mtuə*, *-mtiə*, *-mtiə*). Az ‘első’ jelentésű sorszámnév nem az ‘egy’ tőszámnévből képezhető, hanem a *herə* ‘elől, valaminek az eleje’ szó igei alakjának folyamatos melléknévi igeneve fejezi ki a sorszámnévi jelentést: *herədiə* ‘első’. Emellett használatos még a *herə* kijelölő képzős alakja is: *herəbtəə* ‘első’. Az összetett sorszámnevekben azonban már a *ηu"əj* ‘egy’ tőszámnév képzett alakja áll: *ηu"əjmtiə* (lásd például a ‘tizenegyedik’ alakot).

1 *herədiə* / *herəbtəə*

2 *šidiəmtiə*

3 *nagəmtuə*

4 *četəmtiə*

5 *səmbəmtiə*

6 *mətəmtiə*

7 *šajbəmtiə*

8 *šitiədətəmtiə*

9 *ηamⁱajčüəmtiə* / *ηamⁱajtüməmtiə*

10 *biəmtiə*

11 *bii" ηu"əjmtiə*

12 *bii" šidiəmtiə*

37 *nagür bii" šajbəmtiə*

100 *d'irəmtiə*

202 *šiti d'ir šidiəmtiə*

1000 *bii" d'irəmtiə*

Határozatlan számnév

A határozatlan számnévvel csak hozzávetőlegesen nevezhetjük meg a dolgok, tárgyak mennyiségét, amiről szólunk, pl.: *ɲukəgəə* ~ *ɲuŋkəgəə* 'sok', *kanəraa* 'néhány', *tanua* 'kevés' stb. A főnév a határozatlan számnevek után – mint általában az uráli nyelvekben – egyes számban áll: *Turku kad'anu ɲukəgəə kəntə nəŋd'itj*. 'A tó partján sok szán áll.' Orosz hatásra ma már találkozhatunk olyan példákkal is, ahol a főnév többes számú alakja áll.

Törtszámnév

A nganaszan a törtszámnevek közül csak a *heljə* 'fél, rész' jelentésűt ismeri. A 'másfél', 'két és fél' stb. jelentésű kifejezések ennek a segítségével képezhetők, mégpedig a következőképpen: számnév (Nom) + megnevezett főnév + *həljə* 'fél, rész': *ɲu"əj čii mi həljə* 'másfél öl⁹', *šiti čii mi həljə* 'két és fél öl', *səŋhəlaŋkə čii mi həljə* 'öt és fél öl'. A megnevezett főnév akár el is maradhat, ilyenkor csak a számnév áll a *heljə* előtt: *šajbə həljə* 'hét és fél', *nagür həljə* 'három és fél' stb.

Számnévi határozószó

A számnévi határozószók kifejezik, hogy a cselekvés vagy történés hány alkalommal ment végbe. A töszámnevekből és határozatlan számnevekből képezhetők, mégpedig úgy, hogy felveszik a PlGen-ragot. Az összetett számneveknek csak az utolsó tagja áll PlGen-ban.

- 1 *ɲu"ədu* "egyszer'
- 2 *šiði* "kétszer'
- 3 *nakürü* "háromszor'
- 4 *četi* "négyyszer'
- 5 *səŋhəlaŋgi* "ötször'
- 6 *mətüdü* "hatszor'
- 7 *šajbi* "hétszer'
- 8 *šitiḍəti* "nyolcszor'

- 9 *ɲam¹ajčümi* "kilencszer'
- 10 *biiði* "tízszer'
- 11 *bii" ɲu"ədu* "tizenegyszer'
- 12 *bii" šiði* "tizenkétszer'
- 37 *nagürbii"šajbi* "harmichétszer'
- 100 *d'iri* "százszor'
- 1000 *bii" d'iri* "ezerszer'
- ɲukəgəi* "sokszor'

⁹ Az öl kb. 1,9 méternek felel meg. A *čii mi* szót a méter helyett is szokás használni. Ekkor a méterrel azonos. *Əmkətə tajŋiə kəi d'ir čii mi hira əku*. 'Innen a túlsó oldal kb. 100 méter.'

NÉVMÁS

Személyes névmás

Mind a három számnak (Sg, Du, Pl) megvannak a személyes névmásai. A személyes névmások csak emberre vonatkoznak, tárgy vagy állat mutató névmással jelölhető.

Sg1 <i>mənə</i>	Du1 <i>mi</i>	Pl1 <i>mij</i>
Sg2 <i>tənə</i>	Du2 <i>tii</i>	Pl2 <i>tij</i>
Sg3 <i>siti</i>	Du3 <i>siti</i>	Pl3 <i>sitiŋ</i>

A nganaszan személyes névmások nem ragozhatók. Tárgy- és birtokos esetben a nominatívuszi alakok fordulnak elő, a függő esetekben a **na** '-hoz/-hez/-höz' névutó megfelelő raggal és birtokos személyraggal ellátott alakjai állnak. A névutók nem a főneveket tárgyaló fejezetben bemutatott ragokat veszik fel, hanem ezek egy ősbibb, primer alakját. Ezeket a ragokat a határozószókat és a névutókat bemutató fejezben részletesen ismertetjük. (Lásd a 121. oldalon!)

	Latívusz	Lokatívusz	Elatívusz	Prolatívusz
Sg1	<i>nanə</i>	<i>nanunə</i>	<i>nagətənə</i>	<i>namənunə</i>
Sg2	<i>nantə</i>	<i>nanuntə</i>	<i>nagətətə</i>	<i>namənuntə</i>
Sg3	<i>nantu</i>	<i>nanuntu</i>	<i>nagətətu</i>	<i>namənuntu</i>
Du1	<i>nani</i>	<i>nanuni</i>	<i>nagətəni</i>	<i>namənuni</i>
Du2	<i>nandi</i>	<i>nanunti</i>	<i>nagətəndi</i>	<i>namənundi</i>
Du3	<i>nandi</i>	<i>nanunti</i>	<i>nagətəndi</i>	<i>namənundi</i>
Pl1	<i>nanu"</i>	<i>nanunu"</i>	<i>nagətənu"</i>	<i>namənunu"</i>
Pl2	<i>nandu"</i>	<i>nanuntu"</i>	<i>nagətəndu"</i>	<i>namənundu"</i>
Pl3	<i>nandun</i>	<i>nanuntun</i>	<i>nagətəndun</i>	<i>namənundun</i>

Példák a névmási alakok használatára: *Šibiətə mənə hərsəditi*. 'Szvéta utál engem.' *Tənə naagəi*" *čeniŋtim*. 'Jól ismerlek téged.' *Tənə hili*"*tim*. 'Féllek téged.' *Nagətətə hilədətətim*. 'Félek tőled.' *Nanuntu nintiŋi*" *hiriširə*". 'Nem barátkozunk vele.' *Nagətətə bədətəmənu ŋəjbəud'üə*. 'Többet dolgozott nálad.' *Nagətətə hotürə kəmu*"*əm*. 'Levelet kaptam tőled.'

Fontos tulajdonsága a személyes névmásnak, hogy – sok más uráli nyelvhez hasonlóan – a mondatban a **birtokos névmás** szerepét is betölti. Használata nem kötelező, ha mégis kiteszik, akkor csak nyomatékosítás céljából: *Tənə korutə čiridə ŋənəi*" *meŋd'adə*. 'A te házad teteje már új.' *Mij niniŋi*" *basutu*. 'A mi bátyánk vadászik.'

A személyes névmás a mondatban betölthet állítmányi szerepet. Ebben az esetben nem áll mellette kopula (a létige ragozott alakja), és igei személyragokat sem vesz fel: *Əmə mənə*. 'Ez én vagyok.' *Əmə siti*. 'Ez ő.' stb. (A mondat állítmányáról bővebben az 147. oldalon lesz szó.)

Emfatikus névmás (nyomatékos személyes névmás)

Az emphatikus névmás töve *ɲonə-*, ami a függő esetekhez járuló birtokos személyragokat veszi fel. A személyt és a számot a megfelelő birtokos személyragok jelölik. A névmás magyarra a 'magam' névmással fordítható, azonban a nganaszanban nincsen visszaható jelentése, csak nyomatékosító.

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1.	<i>ɲonənə</i>	<i>ɲonəni</i>	<i>ɲonənu</i> "
2.	<i>ɲonəntə</i>	<i>ɲonənti</i>	<i>ɲonəntu</i> "
3.	<i>ɲonəntu</i>	<i>ɲonənti</i>	<i>ɲonəntuŋ</i>

A névmás tovább nem ragozható, a ragozott alakokat névtűs alakok pótolják. Példák a névmás használatára: *Ɖmt̪ɪrə ɲonənə mejs̪iəd̪əmə*. 'Ezt én magam csináltam.' *Mənə ɲonənə mən̪üəntənunə hoarəd̪i"i*nə. 'Én magam ütöttem meg magamat az öklömmel.' *Donəntə səŋj̥rətə!* 'Te magad nézd meg!' *Kuraa konə ɲonəntu matətə kou"o*. 'A borjú maga maradt a sátorban.' *Donənu" bəbəətənu" s̪il̪igal̪i'čə n̪is̪idə kon̪i"*. 'Helyettünk nem megy el senki.' *S̪iŋi ɲonəntu n̪idətu talakalim̪ü"ə*. 'Ő saját maga miatt lett boldogtalan.'

A személyes névmás korlátozó képzős alakja

Ezek az alakok egy speciális személyes névmási tö -**RA₁A₀** korlátozó képzővel ellátott alakjai. A korlátozó képzőt minden esetben a személynek megfelelő függő esetekhez járuló birtokos személyrag követi. A személyes névmások a következőképpen épülnek fel:

1. személy (Sg1, Du1, Pl1): **MIŊ**-RA₁A₀+Px
2. személy (Sg2, Du2, Pl2): **TIŊ**-RA₁A₀+Px
3. személy (Sg3, Du3, Pl3): **SIŊ**-RA₁A₀+Px

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1	<i>m̪i'lianə</i>	<i>m̪i'liani</i>	<i>m̪i'lianiŋ</i> "
2	<i>t̪i'liatə</i>	<i>t̪i'liati</i>	<i>t̪i'liati</i> "
3	<i>s̪i'liatiŋ</i>	<i>s̪i'liati</i>	<i>s̪i'liatiŋ</i>

A képző A₁-gyel jelölt *a* hangjából *i* lesz, mivel a névmások az *ɪ* harmonikus osztályba tartoznak. Az A₀-val jelölt *a* hang *a* lesz. A korlátozó képző R hangja *l*-re változik, mivel a képző mássalhangzós töhöz járul, lágyulását pedig az előtte álló palatális mássalhangzó okozza. Ugyanakkor az *N* kiesik. Az *i* *i*-vé asszimilálódását az előtte álló palatális mássalhangzó okozza. Tehát a következő változás megy végbe: **MIŊ**RA₁A₀Nə → **MIŊ**LIanə → **MIŊ**LIanə → **MIŊ**LIanə → *m̪i'lianə*.

Ezek a formák ritkán fordulnak elő, de használatukra mégis találhatunk néhány példát: *M̪i'lianə, t̪i'liatə əmə čen̪im̪i*m̪i. 'Csak én és csak te tudjuk ezt.' *M̪i'liani satərə nanu d̪o'd̪ürküəmi!* 'Csak én menjek a sarki rókával!' A korlátozó képzős alakok elláthatók nyomatékosító elemmel is, erre példát a 97. oldalon hozunk.

A személyes névmás nyomatékossított alakjai

Ezek a névmások mind morfológiailag, mind jelentésükben eltérnek az emfatikus névmásoktól. Sohasem fordíthatók a 'maga' szóval, hanem mindig az adott névmás és egy nyomatékossító szócska adja vissza a jelentést. Alaktanilag a korlátozóképzős alakokhoz hasonlóan épülnek fel, tehát ebben az esetben is egy speciális töhöz járulnak a képzők. Ugyanakkor itt esetenként eltér a 3. személy töve, ezért két tövet adunk meg.

1. személy (Sg1, Du1, Pl1): **MIŃ**-+képző+Px
2. személy (Sg2, Du2, Pl2): **TIŃ**-+képző+Px
3. személy (Sg3, Du3, Pl3): **SIŃ**-+képző+Px vagy **SI'**-+képző+Px

A nganaszanban több nyomatékossító elemet is ismerünk. A nyomatékossított alakok jelentésének a megadása nem problémamentes, sokszor magyarul nehéz megfelelő kifejezést találni rájuk. Az alábbiakban a nyomatékossító elemek szerint mutatjuk be a névmási alakokat.

Névmási tő +KŰ⁰NMŰ⁰+Px

Az így létrehozott névmások jelentése 'hiszen / hát + névmás' stb. A névmás alakjai a következők:

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1	<i>mĩngũmũnə</i>	<i>mĩngũmũni</i>	<i>mĩngũmũnũ"</i>
2	<i>tĩngũmũntə</i>	<i>tĩngũmũti</i>	<i>tĩngũmũntũ"</i>
3	<i>sĩngũmũntũ</i>	<i>sĩngũmũnti</i>	<i>sĩngũmũntũŋ</i>

Ebben az esetben a névmási tő Ń-je az utána álló K hatására η -vé változik: $N \rightarrow \eta / _\{k, g, h\}$

Példák a névmás használatára: *Mĩngũmũnə hotũrə təda"am*. 'Hiszen én hoztam a levelet.' *Mĩngũmũnũ" sũrũsa nĩlgumĩ"*. 'Hát mi éljünk barátságban!' [Hát mi barátkozva éljünk!]

Névmási tő+ŚIƏ+Px

A névmás körülbelüli jelentése 'pedig, hát + névmás' stb. Ennél a névmásnál a harmadik személy (Sg3, Du3, Pl3) a második töhöz (SI'-) járul. A névmásnak a következő alakjai vannak:

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1	<i>mĩŋśiənə</i>	<i>mĩŋśiəni</i>	<i>mĩŋśiəŋĩ"</i>
2	<i>tĩŋśiətə</i>	<i>tĩŋśiəti</i>	<i>tĩŋśiəti"</i>
3	<i>sĩśiəti</i>	<i>sĩśiəti</i>	<i>sĩśiətiŋ</i>

Példák a névmás használatára: *Mĩŋśiənə konĩ"sĩdəm*, *tĩŋśiətə kousudəŋ*. 'Én pedig elmegyek, te pedig (itt) maradsz.' *Tĩŋśiətə hũnsərəj sítəbij ŋə'nəbta"iŋ*. 'Te pedig a régi

meséket elfelejtetted.’ *Sísiətī náagəə, tīńsiətə bah¹əŋ*. ‘Ő pedig jó, te pedig gonosz vagy.’ *Mīńsiənī*” *təndə níid²ə čenim³tīmī*”. ‘Mi pedig tudunk erről.’

Névmási tő+KƏLIČƏ+Px

A névmás jelentése ‘hát, sőt + névmás’. A következő alakokat tartjuk számon:

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1	<i>mīŋkəl¹ičənə</i>	<i>mīŋkəl¹ičəni</i>	<i>mīŋkəl¹ičənī</i> ”
2	<i>tīŋkəl¹ičətə</i>	<i>tīŋkəl¹ičəti</i>	<i>tīŋkəl¹ičəti</i> ”
3	<i>sīŋkəl¹ičəti</i>	<i>sīŋkəl¹ičəti</i>	<i>sīŋkəl¹ičətiŋ</i>

Példák a névmás használatára: *Mīŋkəl¹ičənə ní*” *kođu*. ‘Hát engem ne ölj meg!’, *Mīŋkəl¹ičənī*” *təndə d²erutumu*. ‘Hát mi nem tudjuk ezt.’ *Tīŋkəl¹ičətə əmnī ičüŋ*. ‘Hát te itt vagy.’

Névmási tő+ČƏ+Px

A névmás jelentése: ‘is, szintén + névmás’. A névmás alakjai a következők:

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1	<i>mīčənə</i>	<i>mīčəni</i>	<i>mīčənī</i> ”
2	<i>tīčətə</i>	<i>tīčəti</i>	<i>tīčəti</i> ” ~ (<i>tīčəndī</i> ”)
3	<i>sīčəti</i>	<i>sīčəti</i>	<i>sīčətiŋ</i> ~ (<i>sīčəndiŋ</i>)

Ezek a névmási alakok ritkán fordulnak elő, ezért használatukra is csak kevés példa hozható: *Tīčətə korsurə mununsutə*. ‘A te eszed is azt fogja mondani.’

Névmási tő+K¹AMU+Px

A névmás jelentése ‘hiszen ... jó...+ névmás’. Általában kérdésre adott válaszként jelenik meg a mondatban. A névmásoknak a következő alakjai vannak:

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1	<i>mīŋk¹amīnə</i>	<i>mīŋk¹amīni</i>	<i>mīŋk¹amīnī</i> ”
2	<i>tīŋk¹amīntə</i>	<i>tīŋk¹amīndi</i>	<i>tīŋk¹amīndī</i> ”
3	<i>sīŋk¹amīnti</i>	<i>sīŋk¹amīndi</i>	<i>sīŋk¹amīndiŋ</i>

Névmási tő+ KƏR'A +Px

A névmás jelentése 'hiszen ... maga(m) jobb + névmás'. Általában akkor használják, ha valaki valamilyen feladattal nehezen boldogul. A névmásoknak a következő alakjai vannak:

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1	<i>mɨŋkər'anə</i>	<i>mɨŋkər'ani</i>	<i>mɨŋkər'anɨ''</i>
2	<i>tɨŋkər'atə</i>	<i>tɨŋkər'ati</i>	<i>tɨŋkər'atɨ''</i>
3	<i>sɨŋkər'atɨ</i>	<i>sɨŋkər'ati</i>	<i>sɨŋkər'atɨŋ</i>

Névmási tő+ ŠƏR'A +Px

A névmás jelentése 'ellenkezőleg + névmás'. A névmások alakjai a következők:

	Egyes szám	Kettes szám	Többes szám
1	<i>mɨŋsər'anə</i>	<i>mɨŋsər'ani</i>	<i>mɨŋsər'anɨ''</i>
2	<i>tɨŋsər'atə</i>	<i>tɨŋsər'ati</i>	<i>tɨŋsər'atɨ''</i>
3	<i>sɨsər'atɨ</i>	<i>sɨsər'ati</i>	<i>sɨsər'atɨŋ</i>

A fent felsorolt nyomatékosított névmásokon kívül találhatunk még másokat is. A névmások a nyomatékosító képzőket szinte szabadon halmozhatják. Azonban nem minden nyomatékosított alak használata gyakori, így a ritkébbakat csak néhány példával szemléltethetjük: *tɨŋk''amɨntə* 'te magad', *sɨsɨəgüəgümüntü* 'hát ő meg', *sɨsɨəgümüntüŋ* 'hát ők meg', *mɨl'icənə* 'sőt én', *mɨl'icəni* 'sőt mi ketten', *mɨŋal'anə* 'legalább én is', *tɨŋal'atə* 'legalább te is', *tɨŋal'ati* 'legalább ti ketten is.'

A ɒA₀LA képző A₀-val jelölt *a* hangja *a* marad, míg az A-val jelölt hang *a* lesz, mivel a névmás az ɨ harmonikus osztályba tartozik. Az ŋ hang ɒ előtt kiesik.

Példamondatok a ritkébb névmások használatára: *Mɨl'icənɨ'' təbtə talu ɨikuəmɨ'' bü''!* 'Holnap se menjünk mi se!' *Sɨsɨəgümüntü ɨəjbəutu, mənə d'aritim.* 'Hát ő dolgozik, én (meg) beteg vagyok.'

Mutató névmások

A nganaszan mutató névmások három többől képezhetők. Jelentésánilag két nagy csoportra lehet őket osztani: a névmások egy része konkrét rámutatást fejez ki, míg a többi névmás nem konkrét, hanem csak általános rámutatást fejez ki. A mutató névmások névszórágokat vehetnek fel.

Az *əm*- névmási többől képzett névmások:

əmə 'ez', *əmɨ* ~ *əmɨrə* 'ez, íme ez'

Az *əmə* névmás Sg3 birtokos személyragos alakja az *əmɨ*. Az *əmɨrə* alak az *əmɨ* névmás Sg2 birtokos személyraggal ellátott alakja. Ez az alak minden bizonnyal akkor keletkezett, amikor a beszélők már nem érezték, hogy az *əmɨ* névmáson birtokos személyrag van.

əmləd'i ~ əbləd'i 'ilyen'

əməniə 'az'

A *ta-* töből képzett névmások:

taaniə 'íme az (ott messze)'

takəə 'az (ott messze)'

A *tə-* töből képzett névmások:

təə 'az', *təti ~ tətirə* 'az, íme az'

A *təti* és a *tətirə* szintén birtokos személyragos alakok. Az előbbin a PxSg3 személyrag szerepel, míg az utóbbi a PxSg3+PxSg2 ragokat vette fel.

tərad'i 'olyan'

A leggyakrabban előforduló névmásoknak megadjuk a birtokos eseteit is. Ezekből az alakokból következtetni lehet a morfológiai tövekre is.

	Nom	Gen	PlGen
'ez'	<i>əmə</i>	<i>əmə</i>	<i>əməi"</i>
'az'	<i>əməniə</i>	<i>əməniə</i>	<i>əmənii"</i>
'az'	<i>təti</i>	<i>təndə</i>	<i>təndi"</i>
'íme az'	<i>taaniə</i>	<i>taaniə</i>	<i>tanii"</i>
'ilyen'	<i>əmləd'i</i>	<i>əmləd'i</i>	<i>əmləd'i"</i>
'olyan'	<i>tərad'i</i>	<i>tərad'i</i>	<i>tərad'i"</i>

Példamondatok a mutató névmások használatára: *əmtirə kačəmətə, əmti maa kuhu?* 'Ezt nézd, ez meg miféle bunda?' *Tərad'i buəduj d'ebtud'a kuəd'umu d'embi"təki"iđə.* 'A férfi ilyen szavakat szólva elkezdett öltözködni.' *Takəə kūmaa tiəbi"ə, əməntəni məütə"* 'Az a kés életlen, ezzel vágj!'

Kérdő névmások

A legtöbb névmás egy ősi eredetű PU **ku-* ~ **ko-* névmási töből eredeztethető. Ehhez a tőhöz vagy névutók vagy esetragok járulnak. A leggyakoribb kérdő névmások a következők:

Főnévi természetű névmások:

sijli 'ki', *sijijuna* 'ki', *kuñiə* 'ki, melyik'

maa 'mi', *maajuna* 'mi'

kanəmtə 'melyik'

kuni ~ kuñi 'hová', *kuñi"ia* 'hová'

kunu 'hol', *kunini ~ kuñini* 'hol', *kunuŋu* 'hol'

A 'hol' névmás háromféle alakja azzal magyarázható, hogy egyszer a primer, ősből esetrag kapcsolódik a névmási tőhöz (*kunu*), míg a másik – feltehetően újabb keletkezésű – forma a névmási tő és a *ni* '-ra/-re, irányába' jelentésű névutó megfelelő alakjának kapcsolatából épül fel (*kuñini*).

A primer esetragokat a határozószókat tárgyaló fejezetben mutatjuk be (Lásd a 120. oldalt.). A harmadik alak (*kunuŋu*) a *kunu* névmás és a kérdő mód *-ŋu* jeléből tevődik össze.

kuniḏə ~ kuñiḏə ‘honnan’

kuñiməŋi ‘mi mentén’

Melléknévi természetű névmások:

kurəd'i ‘milyen, melyik’, *kuə* ‘milyen’, *kuñiə* ‘milyen, melyik’

Számnévi természetű névmások:

kanəmtuə ‘hányadik’, *kanə* ‘mennyi, hányadik’

kaŋkə ‘melyik, mennyi’.

Határozói természetűek:

maad'a ‘miért’, *maa iša* ‘mi célból’

kuñi"ia ‘hogyan’, *kurəd'imənu* ‘hogyan’

kaŋgə ‘mikor’, *kanü"i* ‘mennyi (időre vonatkoztatva)’

maantənu ‘min, mivel’

Az alábbi példák néhány nehezebben értelmezhető névmás jelentését világítják meg.

Ḑmti d'alī kurəd'i d'alī? ‘Ez milyen nap?’ *Ḑmti d'alī kourütə d'alī.* ‘Ez egy napfényes

nap.’ *Ḑmti d'alī kaŋkə d'alī?* ‘Ez melyik nap?’ *Ḑmti d'alī nagəmtuə d'alī.* ‘Ez a harmadik

nap.’ *Kaŋkə hüətə ɲətuŋsɛd'əə?* ‘Melyik évben született?’ *Maantənu tujɲuru"?* ‘Mivel

jöttetek?’

Határozatlan és általános névmások

A **határozatlan névmások** egy csoportja a jelentésében megfelelő kérdő névmás és a **-KÜƏ** vagy **-ČƏ** nyomatékosító morféma segítségével alakítható meg. Előfordulhat az is, hogy mindkét morfémat felveszi a névmási tö.

A **-KÜƏ** morfémat tartalmazó névmások:

sɪligüə ‘valaki, bárki’

maagüə ‘valami’

kanəgüə ‘néhány’

kaŋkəgüə ‘valamilyen’, *kurəd'iküə* ‘valamilyen’

kanəmtuəgüə ‘valahányadik’

kuñi"iagüə ‘valahova’

kuñigüəḏə ‘valahonnan’

kuñigüənu ‘valahol’

A *kuñigüəḏə* ‘valahonnan’, *kuñigüənu* ‘valahol’ stb. szavakon a primer esetragok találhatóak, a nyomatékosító morféma az esetrag és a tö közé kerül. A primer esetragokat lásd a 120. oldalon.

A **-ČƏ** morfémat tartalmazó névmások:

sɪličə ‘akárki, mindegyik’

kaŋgüči ‘akármikor’

kučə 'akármiféle'

kuŋi"iajči 'akárhová, akárhogy'

kuŋičəmənǝ 'akárho'

maəŋuncə 'valami, akármí'

A -ČƏKÜƏ összetett morfémát tartalmazó névmások:

sijičəküə 'valaki (az a bizonyos)'

kaŋgüčəküə 'valamikor'

kuŋiəčəküə 'az a valamelyik'

maəčəküə 'az a valami'

kuŋi"iajčəküə 'valahová, valahogy'

Vannak olyan névmások is, amelyek egyéb, ritkábban használatos nyomatékosító morfémát vesznek fel, pl.: *kuuľüə* 'némelyik', *kaŋəŋuľü* 'néhány', *kurəd'iŋ'alə* 'különböző', *kaŋəraa* 'néhány, nem sok' stb. Példamondat: *Matənunə isüəmə kaŋəraa d'aliməŋi*. 'Néhány napot otthon töltöttem.'

A határozatlan névmások másik része önálló lexéma: *ŋam'aj* 'másik', *hunsəə* 'más, másfajta', *malamsə* 'másmilyen/ különböző'.

Példák a 'más' és a 'másik' és 'másmilyen' névmások használatára: *Hunsəə səd'əməŋi büü"sütünə*. 'Más úton fogok menni.' *Küď'atud'a taačü" hunsəə məuntə tonu"ləkuəru"!* 'Holnap hajtsátok a rénjeiteket más földre!' *Əmti bini d'obta"liküď'ir ŋam'ajkətə*. 'Ez a köté' egy kicsit vékonyabb a másiknál.' *Đam'aj luumə kəə'likü, ŋam'aj luumə najbəgəə*. 'Az egyik kabátom rövid, a másik hosszú.' *Kuubad'anə malamsə*". 'A gyöngyeim különbözőek.'

Az **általános névmások** a következők: *bənsə* 'mind, egész, mindegyik', *bənd'ika* 'mind, mindegyik', *kurəd'ičə* 'mindenféle', *kuŋirianǝ* ~ *kuŋiraanu* 'mindenhol'. Példák a névmások használatára: *Tənə kodutətuumu*", *bənd'ika* *nakələndətimi*". 'Téged megölünk, mindent elveszünk.', *Bənd'ika" nüə" naagəi" hišili"itə*". 'Minden gyerek hangosan felnevetett.', *Təniŋi niľi"südəm bənd'ə təŋə*. 'Ott fogok lakni egész nyáron.', *Bənd'ə" d'ajšüša hid'iti*". 'Mindenki hangosan nevet.'

Tagadó névmások

A tagadó névmások a kérdő névmások és a **-KƏLIČƏ** névmási tagadó képző segítségével képezhetők, mégpedig úgy, hogy a megfelelő kérdő névmási töhöz kapcsoljuk a képzőt.

sijigəľičə 'senki'

maagəľičə 'semmi'

kurəd'ikəľičə 'semmilyen'

kaŋkəkəľiči" 'semmikor'

kuŋi"iağəľiči" 'sehová'

kuŋigəliči 'sehol (nincs hol)', *kuŋikəličənu* 'sehol'
kanəmtəgəliča 'sehányadik' stb.

Figyeljük meg, hogy a képző formailag megegyezik a személyes névmáson előforduló nyomatékösítő elemmel (lásd a 96. oldalon), de a névmás nyomatékösített alakjának soha nincsen tagadó jelentése! A tagadó névmások használatát a mondattanban mutatjuk be (lásd a 152. oldalon).

IGE

Az aspektus és az igei koaffixumok

Az aspektus ugyan mondattani és jelentéstani kategória, de a nganaszan azon nyelvek közé tartozik, amelyekben létezik a morfológiai kifejezett igeaspektus is. Az alábbiakban, amikor aspektusról beszélünk, mindig a szituációk belső időstruktúráját értjük rajta. Az aspektusbeli hovatarozás a nganaszan igeik egyik nagyon fontos tulajdonsága. Igen lényeges a ragozás szempontjából, hiszen azt, hogy az aorisztoszi (semleges) időben milyen módon kapcsolódik a személyrag a tőhöz, valamint hogy az igeinek milyen időbeli jelentése lesz, az ige aspektusa határozza meg. Az aspektus két kifejezése az imperfektivitás és a perfektivitás. Az imperfektív igeik olyan szituációkat írnak le, amelyeknek időstruktúrája felbontható kisebb egységekre, míg a perfektív szituációké nem. A nganaszan igeiket formai viselkedésük alapján szintén imperfektív és perfektív igeikre oszthatjuk. Most az igeiket pusztán formai szempontokból csoportosítjuk, tehát az aspektus szemantikai és mondattani tulajdonságait nem vesszük figyelembe. Ez azt eredményezi, hogy az alábbi összefoglalóban olyan igeiket is az imperfektív igeik közé sorolunk, amelyek az aspektus szempontjából ténylegesen értelmezhetetlenek (pl. statikus igeik). Ehhez az egyszerűsítéshez azért folyamodunk, mert a chrestomathia keretei között nem áll módunkban kifejteni az aspektualitáshoz kapcsolódó elméleti kérdéseket.

A formai csoportosítás alapján az igeik többsége *perfektív*, ezeknek képző segítségével alkotható meg az imperfektív párja. Természetesen a megfelelő akcióminőség-képzővel¹⁰ (pl. inchoatív, rezultatív stb.) az imperfektív igeik is perfektiválhatók.

Mielőtt az ige csoportokat áttekintեն, meg kell ismerkednünk a nganaszan igeik egy másik sajátosságával. Az ige-övekhez az igei személyragok *koaffixumok*-kal, azaz kapcsolóelemek segítségével kapcsolódnak.

A **perfektív** igeikhez járuló koaffixum (S3)-"ᑕ" (-"ə, -"a, -"o), reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozásban -"ᑭ" (-"i) elemű.

¹⁰ Az akcióminőség morfológiai eszközökkel jelöli a cselekvés vagy történés módját.

Példák: *tətuɖa* 'odaad': *təɖa"am* 'adtam', *tujša* 'megjön': *tuu"om* 'megjöttem'.

Az **imperpektív** igékhez az (S1)-NTU (-ntu, -ndu, -tu, -nti, -ndi, -ti, -ntü, -ndü, -tü, -nti, -ndi, -ti, -čü, -či), reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozásban -NTA₁ (-nti, -ndi, -ti, -nta, -nda, -ta) morféma segítségével kapcsolódnak a ragok.

Példák: *niłiɖi* 'él': *niłitiɖim* 'élek', *munuɖa* 'mond': *mununtum* 'mondok'.

Az alábbiakban bemutatjuk az igék aspektus szerinti csoportosítását. Ez az összefoglaló nem tér ki minden részletre, csak általános képet nyújt a nganaszan igékről.

Kettős aspektusú igék: Van néhány olyan ige, amelynek a tövéhez mind a két koaffixum kapcsolódhat úgy, hogy az aspektusnak nincsen morfológiailag kifejezett jele: *h"anɣuɖa*: *h"anɣu"om* 'részeg voltam', *huanɣutum* 'részeg vagyok'; *sojbusa*: *sojbu"o* 'hallatszott', *sojbutu* 'hallatszik' stb.

Perfektív (befejezett) igék:

1) Ide tartoznak pl. az állapotváltozást leíró igék: *tujša* 'megjön', *kačəməsa* 'meglát', *kousa* 'marad', *ɣəmsa* 'megesz', *ɣətəɖa* 'megtalál', *hotəɖa* 'leír', *čiiɖi* 'bemeleg', *čimšəɖa* 'eltűnik', *ɣomtəsa* 'leül', *bənəɖa* 'lepihen', *nənsuɖi* 'meg/feláll', *kuntuɖa* 'elalszik' stb.

2) Imperpektív igéből valamilyen akcióminőség-képző (pl. inchoatív képző) segítségével képzett perfektív igék: *d'oraləsa* 'sírní kezd', *soruləsa* 'esni kezd (eső)', *hišiłəši* 'nevetni kezd' stb.

Imperpektív (folyamatos) igék:

1) A nganaszban a statikus szituációt kifejező igék formailag úgy viselkednek, mint az imperpektív igék, ragozásuk során az imperpektív igékhez járulók koaffixumot vesznek fel. Ebbe a csoportba kerülnek például az állapotigék, tehát azok az igék, amik valamilyen tulajdonság meglétét vagy hiányát fejezik ki: *kərbuɖa* 'akar', *ɣəɖusi* 'látszik', *isa* 'van', *nəɣhuɖa* 'rossz', *niłitiɖi* 'hasonló vmihez', *tašüsa* 'keserű', *niłi* 'nincs' stb. Példamondatok: *Kouɖu ɣəɖuti*. 'Látszik a Nap.', *Kofəra tašüti*. 'Keserű a kávé.'

2) A statikus képzővel ellátott imperpektív igék alapigéje ugyan perfektív, de a statikus képző az igepárt formailag imperpektívvé teszi: *ɣomtiisa* 'ül', *bəniɖa* 'pihen', *kund"asa* 'alszik', *nənd"iɖi* 'áll' stb.

3) Néhány tartós cselekvést kifejező ige: *basuɖa* 'vadászik', *ɣusiɖi* 'csinál', *ɣəjbəusa* 'dolgozik', *hiɖi* 'nevet', *d'orəɖa* 'sír', *mɨnsi* 'megy' stb.

Tövek

A névszókhoz hasonlóan az igéknek is három tövük van. Az időjelek, módjelek és képzők e három tö valamelyikéhez kapcsolódhatnak.

S1: Az infinitívuszi töből képezhető az infinitívusz képzőjének az elhagyásával. Ez a tö magánhangzóra és mássalhangzóra is végződhet. A töben nem megy végbe hangváltozás.

S2: A tagadott töből vagy az egyes szám második személyű felszólító módú töből hozható létre a gégezárlhang elhagyásával. A töben nem kell magánhangzó-változással számolni, de az érintett hangok esetében a fokváltakozás végbemegy. Azoknál az igéknél, amelyeknek az S1 töve mássalhangzóra végződik, úgy kaphatjuk meg az S2 tövet, ha az S1 töhöz *ə* kötőhangzót kapcsolunk.

S3: A harmadik tö esetében szét kell választani a perfektív és az imperfektív igéket. A perfektív igék töve az aorisztoszi idő egyes szám harmadik személyű (Sg3) alakjából hozható létre az *-ʔ* koaffixum elhagyásával. Az imperfektív ige töve az a tö, amelyhez a *-MUʔ* nomen actionis képző kapcsolódik. A harmadik tö esetében a tövégi magánhangzó is megváltozhat.

Az alábbiakban a hangváltozások alapján hozunk példákat. Azokat az eseteket is ismer-tetjük, ahol semmiféle változás nem megy végbe.

U-tő	I-tő
S1: <i>bajkumsa</i> 'öregszik': <i>bajkum-bəndubtaad'a</i> 'győz': <i>bəndubtaa-basud'a</i> 'vadászik': <i>basu-čüüd'a</i> 'elér': <i>čüü-d'amu</i> "sa 'elrepül': <i>d'amu-d'ebtəd'a</i> 'vedlik': <i>d'ebtə-d'eləruəd'a</i> 'gyengül': <i>d'eləruə-d'elubtugujša</i> 'gyengít': <i>d'elubtuguj-hotəd'a</i> 'leír': <i>hotə-kabtəgəjša</i> 'leesik': <i>kabtəgəj-kabtərəsa</i> 'ellaposodik': <i>kabtərə-kontud'a</i> 'elvisz': <i>kontu-kotud'a</i> 'megöl': <i>kotu-</i>	<i>bīdīrsi</i> 'iszik': <i>bīdīr-bīnīmsi</i> 'inni akar': <i>bīnīm-bīntəd'i</i> 'kinéz': <i>bīntə-d'əŋhīruəd'i</i> 'elvakít': <i>d'əŋhīruə-d'embi</i> "ši 'öltözik': <i>d'embi-d'iləbtigujši</i> 'felel': <i>d'iləbtiguj-d'ülsid'i</i> 'abbahagy': <i>d'ülsi-hursəd'i</i> 'befog': <i>hursə-konid'i</i> 'elmeleg': <i>konj-nənsud'i</i> 'feláll': <i>nənsu-nīlid'i</i> 'él': <i>nīli-sjad'a</i> 'elmerül': <i>sja-</i>
S2: <i>bajkumə</i> "öregedj": <i>bajkumə-bəndubta</i> "győzd le": <i>bəndubta-d'ebtə</i> "hullad": <i>d'ebtə-hodə</i> "írd le": <i>hodə-kodu</i> "öld meg": <i>kodu-kondu</i> "vidd el": <i>kondu-əj</i> → <i>əi</i> <i>kabtəgəi</i> 'ess le': <i>kabtəgəi-uj</i> → <i>u</i> <i>d'elubtugu</i> "gyengíts": <i>d'elubtugu-</i>	<i>bīndə</i> "nézz ki": <i>bīndə-bītīrə</i> "ígyál": <i>bītīrə-d'əŋhid'ia</i> "öltözz fel": <i>d'əŋhid'ia-hursə</i> "fogd be": <i>hursə-nənsu</i> "állj fel": <i>nənsu-nīli</i> "élj": <i>nīli-uj</i> → <i>u</i> <i>d'iləbtigu</i> "emeld fel": <i>d'iləbtigu-</i>

U-tő	I-tő
perfektív igék	
S3:	
ə → ü, u (uə → uu)	ə → j, i
hoδü"ə 'leírt': hoδü- d'ebtu"ə 'vedlett': d'ebtu- d'eləruu"ə 'elgyengült: d'eləruu-	hurši"ə 'befogott': hurši- bīndi"ə 'kinézett': bīndi- sij"ə 'elmerült': sij-
ə → i	uə → uu
kabtəri"ə 'ellaposodott': kabtəri- əj → əi	d'əŋhīruu"ə 'elvakított': d'əŋhīruu-
kabtəgəi"ə 'leesett': kabtəgəi-	
u → a	j → a
konta"ə 'elvitte': konta- koða"ə 'megölte': koða-	kona"ə 'element': kona-
u → u, ü → ü	j → j, i → i
bəru"ə 'lenyűzta': beru- čüü"ə 'elért': čüü-	beri"ə 'elvágtat': beri- d'ülsj"ə 'abbahagyta': d'ülsj-
aa → ai	
bəndubtai"ə 'legyőzte': bəndubtai-	
	u → u
	nənsu"ə 'felállt': nənsu-
C → Cu, Cü	C → Cj, Ci
bəjkumu"ə 'öregedett': bəjkumu- d'amud'ü"ə 'repült': d'amud'ü-	d'əŋhid'i"ə 'felöltözött': d'əŋhid'i- bīnīmī"ə 'inni akart': bīnīmī-
imperpektív igék	
basu"muə 'vadászat': basu-	bītīrj"mīə 'az ivás': bītīrj- nīlī"mīə 'az élés': nīlī-

A példák jól szemléltetik, hogy egyes igéknek két (pl. *hursəd'i*), de akár mind a három alakja (pl. *nənsud'i*) megegyezhet. Találhatunk olyan igéket is, amelyeknek mind a három töve különbözik (pl. *hotəd'a*).

Példa néhány alakváltozásra

S1: *tətu-d'a* 'ad'

TƏTUSA₁

1) ritmikai fokváltakozás

2) magánhangzó-harmónia

S2: *tədu-*"

TƏTU"

1) szillabikus fokváltakozás

S3: *təda-"a*

TƏTA"Ə

1) szillabikus fokváltakozás

2) A"Ə → a"a

S1: <i>koni-d'i</i> 'megy' KONI _{SA} ₁ 1) ritmikai fokváltakozás 2) magánhangzó-harmónia	S2: <i>koni-</i> " KONI"	S3: <i>kona-"a</i> KONA"Ə 1) A"Ə → a"a
S1: <i>mi-si</i> 'ad' MISSA ₁ → MI"SI 1) S → Ø / __S 2) magánhangzó-harmónia 3) S → Š / __i	S2: <i>mid'a-</i> " MISƏ" 1) szillabikus fokváltakozás	S3: <i>mid'i-"a</i> MISI"Ə 1) szillabikus fokváltakozás

Igeidők

A nganaszban kijelentő módban a következő igeidőket különböztetjük meg: semleges idő (aorisztosz), múlt idő, régmúlt, szükségességi múlt, jövő idő.

Semleges idő: Ez az idő határozatlan jellegű, az ige időértéke az aspektusától függ. A befejezett igeik múlt idő jellegűek, mégpedig a közeli múltra vonatkoznak: *kotud'a: koda* "am 'megöltem'; az imperfektív igeik jelen idő értékűek: *ηəδusi: ηəδuti* 'lát-szom'.

Múlt idő: Jele **-SUƏ** (-*suə*, -*siə*, -*d'üə*, -*d'ia*). Reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozásban az időjel **-ŠÜÜ** (-*šüü*, -*d'üü*, -*šii*, -*d'ii*). Az időjel az első tőhöz (S1) kapcsolódik. Példa: *ηiliđ'iam* 'éltem', *kotud'üə* 'megölted', *ηəmursuə* 'evett', *buəd'üəmi* 'beszélgettünk' stb.

Régmúlt: Az időjel összetett: **-SUƏD'ƏƏ** (-*suəd'əə*, -*siəd'əə*, -*d'üəd'əə*, -*d'iad'əə*). Reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozásban az időjel **-SUƏD'ƏI** (-*suəd'əi*, -*siəd'əi*, -*d'üəd'əi*, -*d'iad'əi*). Az időjel az első tőhöz (S1) kapcsolódik. Ennek az igeidőnek a használata igen ritka, szinte alig fordul elő: *kotiüd'üəd'əəm* 'megöltem volt', *ηəδəd'üəd'əədu* 'találták volt'. A ragozási paradigmákat bemutató táblázatokban a továbbiakban nem hozunk rá példát.

Jövő idő: Az időjel a következő: **-SUTƏ** (-*sutə*, -*sitə*, -*suđə*, -*siđə*). Reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozásban az időjel: **-ŠÜTI** (-*šüti*, -*šüđi*, -*šütü*, -*šüdü*, -*šiti*, -*šiđi*). Az időjel az első tőhöz (S1) járul. Példák: *basu"sutə* 'vadászni fog', *hođatə"sudə* 'írni fogok'.

Szükségességi múlt: Az időjel összetett: **-SUTƏD'ƏƏ** (-*sutəd'əə*, -*suđəd'əə*, -*siəd'əə*, -*siđəd'əə*). Reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozásban az időjel: **-SUTƏD'ƏI** (-*sutəd'əi*, -*suđəd'əi*, -*siəd'əi*, -*siđəd'əi*). Ennek az igeidőnek a segítségével olyan cselekvéseket és történéseket lehet megnevezni, amelyeknek a múltban be kellett következniük. Ennek az igeidőnek a használata ritka: *kođu"sutəd'əəm* 'meg

kellett ölnöm', *Dual'ai" tənə ɲosədu'lünə, tənə mi'h'aadəəm, mi'siδəd'əəm?* 'És ha én megtagadtalak volna téged, ha átadtalak volna, át kellett adnom téged.' Ezt az alakot először E. Helimski vette számba a nganaszan nyelvtant bemutató összefoglalójában (1998). A ragozást bemutató táblázatokban erre az alakra szintén nem hozunk példát.

Ragozás

A nganaszan igéket háromféleképpen lehet ragozni: 1) alanyi ragozás, 2) tárgyas ragozás 3) reflexív ragozás. Mivel a tárgy száma kifejezésre jut az igei személyragokon, háromféle tárgyas ragozási paradigmát különböztethetünk meg: 1) egy tárgyra utaló, 2) két tárgyra utaló, 3) több tárgyra utaló. A többes számú tárgy jelölése önálló igeragokkal történik. A ragok előtt a már ismert *J többesszámjel szerepel. Ez a jel beépül a ragokba, azok mássalhangzójának lágyságát okozza. Hasonló a helyzet a dualisi tárgy jelölésekor is. A többes számú tárgyra utaló ragok előtt ebben az esetben a -KƏI dualisjel és -J jel jelentkezik. A -J ebben az esetben is a személyragok mássalhangzójának a lágyulását okozza. A dualisi tárgy jelölése minden bizonnyal másodlagos fejlemény, ezzel magyarázható, hogy ugyanazok az igeragok szerepelnek, mint a több tárgyra utaló ragozás esetében. Reflexív ragozásban rendszerint a visszaható igék állnak, de mint a mondatant bemutató részben látni fogjuk, más igék is ragozhatók eszerint a ragozás szerint.

Az igei toldalékok kapcsolódási sorrendje a következő:

tő + (képző) + koaffixum / időjel / módjel + személyrag

A befejezett igék koaffixuma (-"Ə, -"I) a harmadik tőhöz (S3) kapcsolódik, míg az imperfektív igék koaffixuma (-NTU, -NTA₁) az elsőhöz (S1). Példák a kapcsolódásra:

munu-NTU+Ø mond+koaff+[VxIndetSg3]	→ RF	munu ^N TU NUN	→ mununtu 'mond'
basu-NTU+Ø vadászik+koaff+[VxIndetSg3]	→ RF	basu ^N TU Ø-NUN	→ basutu 'vadászik'
kona-"Ə+Ø elmegy+koaff+[VxIndetSg3]	→ HAS	kona ^{"a}	'elment'
d'ii-"Ə+Ø megszül+koaff+[VxIndetSg3]	→ Ø-HAS	d'ii ^{"ə}	'megszült'

Mélyszerkezet

		Személy	Sg	Du	Pl
alanyi		1.	-M	-MI	-MU"
		2.	-D	-RI	-RU"
		3.	-Ø	-KƏJ	-"
tárgyas	egy tárgy	1.	-MƏ	-MI ^N	-MU"
		2.	-RƏ	-RI ^N	-RU"
		3.	-TU	-TI ^N	-TUD
	két tárgy	1.	-KƏI-J-NƏ	-KƏI-J-NI ^N	-KƏI-J-NU"
		2.	-KƏI-J-TƏ	-KƏI-J-TI ^N	-KƏI-J-TU"
		3.	-KƏI-J-TU	-KƏI-J-TI ^N	-KƏI-J-TUD
	több tárgy	1.	-J-NƏ	-J-NI ^N	-J-NU"
		2.	-J-TƏ	-J-TI ^N	-J-TU"
		3.	-J-TU	-J-TI ^N	-J-TUD
reflexív		1.	-NƏ	-NI ^N	-NU"
		2.	-D	-NTI ^N	-NTU"
		3.	-" vagy -TƏ ^N	-NTI ^N	-NTƏ"

Allomorfok

		Szem.	Sg	Du	Pl
alanyi		1.	-m	-mi	-mu", -mī", -mü", -mī"
		2.	-ŋ	-ri	-ru", rī", -rū", -ri"
		3.	-Ø	-kəj, -gəj	-"
tárgyas	egy tárgy	1.	-mə	-mi	-mu", -mī", -mü", -mī"
		2.	-rə	-ri	-ru", -rī", -rū", -ri"
		3.	-tu, -du, -tī, -dī -tū, -dū, -tī, -dī -cü, -ci	-di	-tuŋ, -duŋ, -tīŋ, -dīŋ -tūŋ, -dūŋ, -tīŋ, -dīŋ -cüŋ, -ciŋ
	két tárgy	1.	-kəiŋə, -gəiŋə	-kəiŋi, -gəiŋi	-kəiŋü, -gəiŋü -kəiŋi, -gəiŋi
		2.	-kəičə, -gəičə	-kəiči, -gəiči	-kəičü", -gəičü" -kəiči", -gəiči"
		3.	-kəičü, -gəičü -kəiči, -gəiči	-kəiči, -gəiči	-kəičüŋ, -gəičüŋ -kəičiŋ, -gəičiŋ
	több tárgy	1.	-hə	-hi	-hü", -hi"
		2.	-čə	-či	-čü", -či"
		3.	-cü, -ci	-či	-cüŋ, -ciŋ
reflexív		1.	-nə	-ni	-nu", -nī", -nū", -ni"
		2.	-ŋ	-nti, -ndi, -ti, -či	-ntu", -ndu", -tu" -nti", -ndi", -ti" -ntü", -ndü", -tü", -cü", -nti", -ndi", -ti", -či"
		3.	-" -də	-nti, -ndi, -ti, -či	-ntə", -ndə", -tə", -čə"

Alanyi ragozás

<i>níliď'i</i> 'él'				<i>koníď'i</i> 'megy'			
	Sg	Du	Pl	Sg	Du	Pl	
sem. idő	1	<i>níliťim</i>	<i>níliťimi</i>	<i>níliťimi</i> "	<i>kona</i> "am	<i>kona</i> "ami	<i>koana</i> "ami"
	2	<i>níliťiŋ</i>	<i>níliťiri</i>	<i>níliťiri</i> "	<i>koana</i> "aŋ	<i>kona</i> "ari	<i>kona</i> "ari"
	3	<i>níliťi</i>	<i>níliťigəj</i>	<i>níliťi</i> "	<i>kona</i> "a	<i>kona</i> "agəj	<i>kona</i> "a"
múlt idő	1	<i>níliďiəm</i>	<i>níliďiəmi</i>	<i>níliďiəmi</i> "	<i>koníďiəm</i>	<i>koníďiəmi</i>	<i>koníďiəmi</i> "
	2	<i>níliďiəŋ</i>	<i>níliďiəri</i>	<i>níliďiəri</i> "	<i>koníďiəŋ</i>	<i>koníďiəri</i>	<i>koníďiəri</i> "
	3	<i>níliďiə</i>	<i>níliďiəgəj</i>	<i>níliďiə</i> "	<i>koníďiə</i>	<i>koníďiəgəj</i>	<i>koníďiə</i> "
jövő idő	1	<i>níliśiďəm</i>	<i>níliśiďəmi</i>	<i>níliśiďəmi</i> "	<i>koní</i> "siďəm	<i>koní</i> "siďəmi	<i>koní</i> "siďəmi"
	2	<i>níliśiďəŋ</i>	<i>níliśiďəri</i>	<i>níliśiďəri</i> "	<i>koní</i> "siďəŋ	<i>koní</i> "siďəri	<i>koní</i> "siďəri"
	3	<i>níliśiďə</i>	<i>níliśiďəgəj</i>	<i>níliśiďə</i> "	<i>koní</i> "siďə	<i>koní</i> "siďəgəj	<i>koní</i> "siďə"

Tárgyas ragozás

Semleges idő (aorisztosz)

<i>čeniď'i</i> 'ismer'				<i>kotud'a</i> 'megöl'			
	Sg	Du	Pl	Sg	Du	Pl	
egy tárgy	1	<i>čeniŋtimə</i>	<i>čeniŋtimi</i>	<i>čeniŋtimi</i> "	<i>koda</i> "amə	<i>koda</i> "ami	<i>koda</i> "amu"
	2	<i>čəniŋtirə</i>	<i>čeniŋtiri</i>	<i>čeniŋtiri</i> "	<i>koda</i> "arə	<i>koda</i> "ari	<i>koda</i> "aru"
	3	<i>čeniŋtiti</i>	<i>čeniŋtidi</i>	<i>čeniŋtidiŋ</i>	<i>koda</i> "atu	<i>koda</i> "adi	<i>koda</i> "aduŋ
két tárgy	1	<i>čeniŋtikaiŋə</i>	<i>čeniŋtikaiŋi</i>	<i>čeniŋtikaiŋi</i> "	<i>koda</i> "akəiŋə	<i>koda</i> "akəiŋi	<i>koda</i> "akəiŋi"
	2	<i>čeniŋtikəičə</i>	<i>čeniŋtikəiči</i>	<i>čeniŋtikəiči</i> "	<i>koda</i> "akəičə	<i>koda</i> "akəiči	<i>koda</i> "akəiči"
	3	<i>čeniŋtikəiči</i>	<i>čeniŋtikəiči</i>	<i>čeniŋtikəičiŋ</i>	<i>koda</i> "akəiči	<i>koda</i> "akəiči	<i>koda</i> "akəičiŋ
több tárgy	1	<i>čeniŋtiŋə</i>	<i>čeniŋtiŋi</i>	<i>čeniŋtiŋi</i> "	<i>koda</i> "iŋə	<i>koda</i> "iŋi	<i>koda</i> "iŋi"
	2	<i>čeniŋtičə</i>	<i>čeniŋtiči</i>	<i>čeniŋtiči</i> "	<i>koda</i> "ičə	<i>koda</i> "iči	<i>koda</i> "iči"
	3	<i>čeniŋtiči</i>	<i>čeniŋtiči</i>	<i>čeniŋtičiŋ</i>	<i>koda</i> "iči	<i>koda</i> "iči	<i>koda</i> "ičiŋ

Múlt idő

<i>čeniď'i</i> 'ismer'				<i>kotud'a</i> 'megöl'			
	Sg	Du	Pl	Sg	Du	Pl	
egy tár.	1	<i>čeniďiəmə</i>	<i>čeniďiəmi</i>	<i>čeniďiəmi</i> "	<i>kotud'iəmə</i>	<i>kotud'iəmi</i>	<i>kotud'iəmu</i> "
	2	<i>čəniďiərə</i>	<i>čeniďiəri</i>	<i>čeniďiəri</i> "	<i>kotud'iərə</i>	<i>kotud'iəri</i>	<i>kotud'iəru</i> "
	3	<i>čeniďiə</i>	<i>čeniďiədi</i>	<i>čeniďiədiŋ</i>	<i>kod'iətu</i>	<i>kotud'iədi</i>	<i>kotud'iəduŋ</i>
két tár.	1	<i>čeniďiəgəiŋə</i>	<i>čeniďiəgəiŋi</i>	<i>čeniďiəgəiŋi</i> "	<i>kotud'iəgəiŋə</i>	<i>kotud'iəgəiŋi</i>	<i>kotud'iəgəiŋi</i> "
	2	<i>čeniďiəgəičə</i>	<i>čeniďiəgəiči</i>	<i>čeniďiəgəiči</i> "	<i>kotud'iəgəičə</i>	<i>kotud'iəgəiči</i>	<i>kotud'iəgəiči</i> "
	3	<i>čeniďiəgəiči</i>	<i>čeniďiəgəiči</i>	<i>čeniďiəgəičiŋ</i>	<i>kotud'iəgəiči</i>	<i>kotud'iəgəiči</i>	<i>kotud'iəgəičiŋ</i>
több tár.	1	<i>čeniďiəŋə</i>	<i>čeniďiəŋi</i>	<i>čeniďiəŋi</i> "	<i>kotud'iəŋə</i>	<i>kotud'iəŋi</i>	<i>kotud'iəŋi</i> "
	2	<i>čeniďiəčə</i>	<i>čeniďiəči</i>	<i>čeniďiəči</i> "	<i>kodud'iəčə</i>	<i>kotud'iəči</i>	<i>kotud'iəči</i> "
	3	<i>čeniďiəči</i>	<i>čeniďiəči</i>	<i>čeniďiəčiŋ</i>	<i>kotud'iəči</i>	<i>kotud'iəči</i>	<i>kotud'iəčiŋ</i>

Jövő idő

čeniḍ'i 'ismer'

		Sg	Du	Pl
egy tárgy	1	<i>čeniṣītamə</i>	<i>čeniṣītami</i>	<i>čeniṣītami</i> "
	2	<i>čəniṣītərə</i>	<i>čeniṣītəri</i>	<i>čeniṣītəri</i> "
	3	<i>čeniṣītəḍi</i>	<i>čeniṣītəḍi</i>	<i>čeniṣītəḍiŋ</i>
két tárgy	1	<i>čeniṣītəgaiḥə</i>	<i>čeniṣītəgaiḥi</i>	<i>čeniṣītəgaiḥi</i> "
	2	<i>čeniṣītəgaičə</i>	<i>čeniṣītəgaiči</i>	<i>čeniṣītəgaiči</i> "
	3	<i>čeniṣītəgaiči</i>	<i>čeniṣītəgaiči</i>	<i>čeniṣītəgaičiŋ</i>
több tárgy	1	<i>čeniṣitiḥə</i>	<i>čeniṣitiḥi</i>	<i>čeniṣitiḥi</i> "
	2	<i>čeniṣitičə</i>	<i>čeniṣitiči</i>	<i>čeniṣitiči</i> "
	3	<i>čeniṣitiči</i>	<i>čeniṣitiči</i>	<i>čeniṣitičiŋ</i>

kotud'a 'megöl'

		Sg	Du	Pl
egy tárgy	1	<i>kodu"sutəmə</i>	<i>kodu"sutəmi</i>	<i>kodu"sutəmu</i> "
	2	<i>kodu"sutərə</i>	<i>kodu"sutəri</i>	<i>kodu"sutəru</i> "
	3	<i>kodu"sutədu</i>	<i>kodu"sutədi</i>	<i>kodu"sutəduŋ</i>
két tárgy	1	<i>kodu"sutəgaiḥə</i>	<i>kodu"sutəgaiḥi</i>	<i>kodu"sutəgaiḥi</i> "
	2	<i>kodu"sutəgaičə</i>	<i>kodu"sutəgaiči</i>	<i>kodu"sutəgaiči</i> "
	3	<i>kodu"sutəgaičü</i>	<i>kodu"sutəgaiči</i>	<i>kodu"sutəgaičiŋ</i>
több tárgy	1	<i>kodu"südüḥə</i>	<i>kodu"südüḥi</i>	<i>kodu"südüḥi</i> "
	2	<i>kodu"südüčə</i>	<i>kodu"südüči</i>	<i>kodu"südüči</i> "
	3	<i>kodu"südüčü</i>	<i>kodu"südüči</i>	<i>kodu"südüčiŋ</i>

Reflexív ragozás

ḡiḍi"šiši 'védekezik'*tamtüša* 'mászik'

		Sg	Du	Pl	Sg	Du	Pl
sem. idő	1	<i>ḡiḍi"šitina</i>	<i>ḡiḍi"šitini</i>	<i>ḡiḍi"šitini</i> "	<i>tamtüḍü"ünə</i>	<i>tamtüḍü"ini</i>	<i>tamtüḍü"ünü</i> "
	2	<i>ḡiḍi"šitiŋ</i>	<i>ḡiḍi"šititi</i>	<i>ḡiḍi"šititi</i> "	<i>tamtüḍü"üŋ</i>	<i>tamtüḍü"iti</i>	<i>tamtüḍü"ütü</i> "
	3	<i>ḡiḍi"šitiḍə</i>	<i>ḡiḍi"šititi</i>	<i>ḡiḍi"šititə</i> "	<i>tamtüḍü"ü</i> "	<i>tamtüḍü"iti</i>	<i>tamtüḍü"ütə</i> "
múlt idő	1	<i>ḡiḍi"šišiina</i>	<i>ḡiḍi"šišiini</i>	<i>ḡiḍi"šišiini</i> "	<i>tamtüšüənə</i>	<i>tamtüšüəni</i>	<i>tamtüšüənü</i> "
	2	<i>ḡiḍi"šišiŋ</i>	<i>ḡiḍi"šišiiti</i>	<i>ḡiḍi"šišiiti</i> "	<i>tamtüšüəŋ</i>	<i>tamtüšüəti</i>	<i>tamtüšüətü</i> "
	3	<i>ḡiḍi"šišiida</i>	<i>ḡiḍi"šišiiti</i>	<i>ḡiḍi"šišiitə</i> "	<i>tamtüšüə</i> "	<i>tamtüšüəti</i>	<i>tamtüšüətə</i> "
jövő idő	1	<i>ḡiḍi"šišiḍina</i>	<i>ḡiḍi"šišiḍini</i>	<i>ḡiḍi"šišiḍini</i> "	<i>tamtüšütünə</i>	<i>tamtüšütüni</i>	<i>tamtüšütünü</i> "
	2	<i>ḡiḍi"šišiḍiŋ</i>	<i>ḡiḍi"šišiḍiti</i>	<i>ḡiḍi"šišiḍiti</i> "	<i>tamtüšüdüŋ</i>	<i>tamtüšütüti</i>	<i>tamtüšüdütü</i> "
	3	<i>ḡiḍi"šišiḍiḍə</i>	<i>ḡiḍi"šišiḍiti</i>	<i>ḡiḍi"šišiḍitə</i> "	<i>tamtüšüdü</i> "	<i>tamtüšütüti</i>	<i>tamtüšüdütə</i> "

Igemódok

A módjelek sem koaffixumokkal, sem időjelekkel nem kapcsolódnak. A legtöbb igemód csak az aorisztoszi időben használatos, de egyes módoknak létezik jövő idejű alakja (pl. felszólító mód), sőt múlt idejű alakja is (pl. kérdő mód). Ha egy igemód több időben használható, akkor minden esetben eltérő módjellel találkozunk. A kijelentő mód jelöletlen, így az alábbiakban ezzel nem foglalkozunk külön.

1) Imperatív (felszólító mód)

a) semleges (aorisztoszi) idő

Mind a 9 személynek és minden ragozási típusnak megvan a felszólító módú alakja, de egységes módjel nincsen. A személyek szerint más-más módjeleket találhatunk. Reflexív ragozásban az adott módjelenk némileg módosult alakja jelentkezik. Az egyes szám első személy esetén nem mindig a kijelentő módban használatos igeragok állnak. A felszólító mód jele minden esetben az első (S1) tőhöz kapcsolódik. Az egyes szám második személynek (Sg2) teljesen különálló paradigmája van, ahol a módjel és a személyragok nem elemezhetők szét. A következő táblázat a módjeleket mutatja be, a Sg2-es alakokat csak az ezt követő összefoglaló táblázat tartalmazza.

	Alanyi, tárgyas ragozás	Reflexív ragozás
Sg1, Du1, Pl1	-KU ₀	-KU ₀
Du2, Pl2	-DU	-DA ₁
Sg3, Du3, Pl3	-DƏƏ	-DƏI

A létige (*iša*) Sg2 alakú felszólító módja kivételes alak: *ɣuə* "legyél".

A módjeles alakok mélyszerkezeti formája

		Sg		Du		Pl	
alanyi		1.	-KU ₀ -TƏM	-KU ₀ -MI ^N		-KU ₀ -MU"	
		2.	-"	-DU-RI ^N		-DU-RU"	
		3.	-DƏƏ	-DƏƏ-KƏJ		-DƏƏ"	
tárgyas	egy tárgy	1.	-KU ₀ -MƏ	-KU ₀ -MI ^N		-KU ₀ -MU"	
		2.	-TƏ	-DU-RI ^N		-DU-RU"	
		3.	-DƏƏ-TU	-DƏƏ-TI ^N		-DƏƏ-TUD	
	két tárgy	1.	-KU ₀ -KƏI-J-NƏ	-KU ₀ -KƏI-J-NI ^N		-KU ₀ -KƏI-J-NU"	
		2.	-KƏI-J-NƏ	-DU-KƏI-J-TI ^N		-DU-KƏI-J-TU"	
		3.	-DƏƏ-KƏI-J-TU	-DƏƏ-KƏI-J-TI ^N		-DƏƏ-KƏI-J-TUD	
	több tárgy	1.	-KU ₀ -J-NƏ	-KU ₀ -J-NI ^N		-KU ₀ -J-NU"	
		2.	-J-NƏ	-DU-J-TI ^N		-DU-J-TU"	
		3.	-DƏƏ-J-TU	-DƏƏ-J-TI ^N		-DƏƏ-J-TUD	
reflexív		1.	-KU ₀ -NƏ	-KU ₀ -NI ^N		-KU ₀ -NU"	
		2.	-TID	-DA ₁ -NTI ^N		-DA ₁ -NTU"	
		3.	-DƏI-" vagy -DƏI-TƏ ^N	-DƏI-NTI ^N		-DƏI-NTƏ"	

A módjeles alakok allomorfjai

		Sg	Du	Pl	
alanyi ragozás	1.	-kutəm, -gutəm, -kudəm, -gudəm	-kumi, -gumi	-kumu", -kumi"	
	2.	-"	-ηuri, -ηiri	-ηuru", -ηiri"	
	3.	-ηəə	-ηəəgəj	-ηəə"	
tárgyas ragozás	egy tárgy	1.	-kumə, -gumə	-kumi, -gumi	-kumu", -kumi"
		2.	-tə, -də	-ηuri, -ηiri	-ηuru", -ηiri"
		3.	-ηəədu, -ηəədi	-ηəədi	-ηəəduη, -ηəədiη
	két tárgy	1.	-kugəjənə, -gukəjənə	-kugəjəni, -gukəjəni	-kugəjənü", -gukəjənü" -kugəjəni", -gukəjəni"
		2.	-kəjənə, -gəjənə	-ηukəjədi, -ηugəjədi -ηikəjədi, -ηugəjədi	-ηukəjəcü", -ηugəjəcü" -ηikəjəci", -ηugəjəci"
		3.	-ηəəgəjəcü, -ηəəgəjəci	-ηukəjədi, -ηugəjədi -ηikəjədi, -ηugəjədi	-ηəəgəjəcüη, -ηəəgəjəcüη
tárgyas ragozás	több tárgy	1.	-kuənə, -guənə	-kuəni, -guəni	-kuənü", -guənü" -kuəni", -guəni"
		2.	-ənə	-ηəci, -ηici	-ηəcü", -ηici"
		3.	-ηəicü, -ηəici	-ηəici, -ηəiti	-ηəicüη, -ηəiciη
reflexív ragozás	1.	-kunə, -gunə	-kuni, -guni	-kunu", -gunu" -kuni", -guni"	
	2.	-tiη, -diη	-ηandi, -ηanti -ηindi, -ηinti -ηindi, -ηinti	-ηandu", -ηantu" -ηindi", -ηinti" -ηindi", -ηinti"	
	3.	-ηəi", ηəidə	-ηəindi, -ηəinti	-ηəinta"	

Ragozási példa

Alanyi ragozás

tujša 'megjön'

nisi tagadó segédige

	Sg	Du	Pl	Sg	Du	Pl
1.	tujkudəm	tujkumi	tujkumu"	nīkudəm	nīkumi	nīkumi"
2.	tu"	tujhuri	tujhururu"	nī	nīhiri	nīhiri"
3.	tujηəə	tujηəəgəj	tujηəə"	nīηəə	nīηəəgəj	nīηəə"

Tárgyas ragozás

kontud'a 'hoz / visz'

nisi tagadó segédige

	Sg	Du	Pl	Sg	Du	Pl
egy tárgy	1. kontugumə	kontugumi	kontugumu"	n̄ikumə	n̄ikumi	n̄ikumij"
	2. kontudə	kontuhuri	kontuhuru"	n̄intə	n̄injiri	n̄injiri"
	3. kontiηəədu	kontuηəədi	kontuηəəduη	n̄iηəədi	n̄iηəədi	n̄iηəədiη

két tárgy	1. <i>kontugukajña</i>	<i>kontugukajni</i>	<i>kontugukajñü"</i>	<i>ñikugajña</i>	<i>ñikugajni</i>	<i>ñikugajñi"</i>
	2. <i>kontugajña</i>	<i>kontuñukajçi</i>	<i>kontuñukajçü"</i>	<i>ñikajña</i>	<i>ñiñigaji</i>	<i>ñiñigajçi"</i>
	3. <i>kontuñækajçü</i>	<i>kontuñukajçi</i>	<i>kontuñukajçüñ</i>	<i>ñiñækajçi</i>	<i>ñiñægajçi</i>	<i>ñiñægajçiñ</i>
több tárgy	1. <i>kontuguñä</i>	<i>kontuguñi</i>	<i>kontugunu"</i>	<i>ñikuñä</i>	<i>ñikuñi</i>	<i>ñikuñi"</i>
	2. <i>kondaña</i>	<i>kontuñaçü</i>	<i>kontuñaçü"</i>	<i>ñiñä</i>	<i>ñiñiçi</i>	<i>ñiñiçi"</i>
	3. <i>kontuñajçü</i>	<i>kontuñajçi</i>	<i>kontuñajçüñ</i>	<i>ñiñajçi</i>	<i>ñiñajçi</i>	<i>ñiñajçiñ</i>

Reflexív ragozás

<i>tamtüsa</i> 'mászik'			<i>ñisi</i> 'nincs'		
Sg	Du	Pl	Sg	Du	Pl
1. <i>tamtü"küñä</i>	<i>tamtü"küni</i>	<i>tamtu"küñü"</i>	<i>ñikunä</i>	<i>ñikuni</i>	<i>ñikunü"</i>
2. <i>tamtüdiñ</i>	<i>tamtü"ñandi</i>	<i>tamtü"ñandu"</i>	<i>ñidiñ</i>	<i>ñiñinti</i>	<i>ñiñinti"</i>
3. <i>tamtüñajdä / tamtüñaj</i>	<i>tamtü"ñajti</i>	<i>tamtü"ñajintä"</i>	<i>ñiñajdä / ñiñaj</i>	<i>ñiñajinti</i>	<i>ñiñajintä"</i>

Példamondatok: *Ñeññandu!"* 'Vetkőzzetek le!' *Heđiti" naməgai!"* 'Menjél egyenesen!' *Ñiñä" kund"ä!"* 'Ne aludjanak!' *Koñiri labku d'a!* 'Menjete el (ketten) a boltba!' *Əmti kačəmətə, əmti maa kuhu?* 'Ezt nézd, milyen bőr ez?' *Hiiñd'a makətə büügünä!* 'Ménjek el éjjel a sátorból!' *Kañkə katəgimtətu, bəndi ñonsiguđəm.* 'Már világosodik, menjek csak ki!'

b) jövő idő

A jövő idejű alakoknál egységes módjellel találkozhatunk. Itt csak a reflexív ragozásban áll módosult alak. Az Sg2 alakoknak most is eltérő módjelei jelentkeznek.

Alanyi és tárgyias ragozás: S1+KU₀Ə+Vx (-kuə, -guə, -küə, -güə).

Reflexív és több tárgyra utaló tárgyias ragozás: S1+ KÜ₀Ü₀+Vx (-küü, -güü).

Az Sg2-es alakok a következőképp foglalhatók össze:

Sg2	alanyi	egy tárgy	két tárgy	több tárgy	reflexív
mélysz.	-KƏD / -KƏ	-KƏ ^N TƏ	-KƏI-JTƏ	-J-NƏ	-KID
allomorfo	-kəñ, -gəñ -kə, -gə	-kətə, -gətə	-kəičə, -gəičə	-ñä	-kiñ, -giñ

Példamondatok: *Dətum"ä"mijənə d'alid'a tujkəñ!* 'Gyere el a születésnapomra!' *Satəraj, d'ürimijčə" bəñd'ə" d'əbtukəñ!* 'Sarki róka, mesélj el minden hírt!'

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a (S1)+KU₀Ə igemód használata kezd áttérjedni a Sg2 alakra is: *Təgətə ñemigəitə tujhiü" mikuəə d'əsəgəitə d'a.* 'Aztán a szüleid megjöveletekor, add át (öt) a szüleidnek.'

2) Kérdő mód (interrogatív)

Azokban a kérdő mondatokban, amelyekben ige áll, az igét a kérdő mód jelével kell el látni. A kérdő módnak külön jele van múlt, semleges (aorisztoszi) és jövő időben. A módjelekhez a kijelentő módban használatos igeragok kapcsolódnak. Azokban a mon-

datokban, ahol nincs ige, a kérdés a hangsúllyal fejezhető ki, mégpedig az emelkedő-eső típussal: *Əmij maa?* 'Ez mi?' *Maad'a d'end'alkə?* 'Miért drága?' stb.

A szamojéd nyelvekben léteznek ún. kérdő igék is. A nganaszanban ilyen a *kumunsa* 'mit mond', amely ragozva szintén megkapja a kérdő mód jelét: *Əmə kobtuarə kumuŋhu?* 'Mit mondott ez a lány?'

a) semleges idő

Alanyi és tárgyas ragozás: (S1)+DU+Vx (-ŋu, -ŋj, -ŋü, -ŋi).

Reflexív és több tágyra utaló tárgyas ragozás: (S1)+DA₁+Vx (-ŋa, -ŋj, -ŋi).

Példák: *Kuŋi"ia mijij?* 'Hová mész?' *Hulə" d'ügutuəmu*, *kuŋini konijij?* 'Keressed meg az eltűntet, hová mehetett?' *Kuŋidə tujjuru*? 'Honnan jöttök?'

b) múlt idő

Alanyi és tárgyas ragozás: (S1)+HU+Vx (-hu, -bu, -hij, -bij, -hü, -bü, -hi, -bi).

Reflexív és több tágyra utaló tárgyas ragozás: (S1)+HA₁+Vx (-h^aa, -ba, -hij, -bij, -hi, -bi). A H mellett megjelenő *a* hang az *a* → "a / h__ szabály értelmében "a-vá válik.

Példák: *Maad'a basubuj?* 'Mire vadászta?', *Əmə məuntənu ŋil'ibijij*. 'Vajon ezen a helyen laktatok?', *Maa ŋusijij?* 'Mit építettél?'

c) jövő idő

Alanyi és tárgyas ragozás: (S1)+NTƏ-DU-Vx (-ntəju, -ndəju, -təju, -ntəji, -ndəji, -təji, -čəju, -čəji).

Reflexív és több tágyra utaló tárgyas ragozás: S1+NTƏ+DA₁+Vx (-ntəja, -ndəja, -təja).

Példák: *Kuŋi"ia hoðətəjum blankəmə?* 'Hogy kell kitöltenem az űrlapot?', *Tijinj'a kuŋi"ia hursətəjijij" maðunu" d'a?* 'Hát most hogy megyünk vissza a sátrainkhoz?' *Maa kuŋi"ia ičəju?* 'Na, most mi lesz?' *Hojməgətənu kuŋimənu heðijitəjijijij*? 'A sötétben merre megyünk?' stb.

Néha előfordulnak olyan kérdő mondatok is, ahol az ige-nincsen módjel, csak a jövő idő jelével van ellátva. Ebben az esetben a hangsúlyozás és esetleg a mondatban szereplő kérdőszó utal arra, hogy kérdő mondatról van szó. Példák: *Kanəntənu b'arə"šidi" labku?* 'Mikor nyit a bolt?' *Saniršüdəj nanunə?* 'Játszol velem?'

3) Feltételes mód (irrealis)

Ebben az igemódban a beszélő olyan eseményeket, cselekvéseket nevez meg, amelyek más körülmények között végbemennének. Kifejezhető vele *óhajítás*, *kívánság*, *feltételesség*. A módjelek után a szokásos igeragok állnak.

Alanyi és tárgyas ragozás: (S1)+HA₁A₀TƏƏ+Vx (-h^aaadəə, -baadəə, -hjadəə, -bijadəə, -hiadəə, -biadəə).

Reflexív és több tágyra utaló tárgyas ragozás: (S1)+HA₁A₀TƏI+Vx (-h^aaadəi, -baadəi, -hjadəi, -bijadəi, -hiadəi, -biadəi).

Példák: *Munubaaðəəm, tə" hılədatəjijim*. 'Megmondanám, de félek.' *Hiind'ad'imi"ə, kund"ah"aaðəəmu", tə" biəðij" təjəjij*. 'Leszállt az éj, aludnánk, de nagyon erős a szél.' *Əmni ŋil'ibjadəəm*. 'Bárcsak itt élnék!'

A feltételes mód analitikusan, tehát összetett szerkezettel is kifejezhető. Ebben az esetben az ige múlt idejű alakja mellett a létige gerundiuma (*ihü*”) áll. A gerundiumos alakok elláthatók birtokos személyragokkal. Ez a típusú szerkezet leginkább az összetett mondatokban jelentkezik: *Bajka* "a *kuəd'üə ihü*", *nüə* " *ɲonəntuɲ kouh*" *aaðəə*". 'Ha az öreg meghalna, a gyerekek maguk maradnának.' *Məu d'üɲhəl'ikü isüə ihü* "tū, *ɲuširhiadəə ɲəndi*" *ai*". 'Ha a föld mocsaras lenne, bizonyára remegne.' Ezeknek a mondatoknak a szerkezetét a 184–185. oldalon mutatjuk be.

4) Óhajtó mód (optativ)

Az optatív *feltételességet*, *óhajtást* fejez ki. A módjel után a szokásos igeragok állnak.

Alanyi és tárgyaz ragozás: (S1)+**HA**₁**A**₀+Vx (-*h*"*aa*, -*baa*, -*hja*, -*bja*, -*hia*, -*bia*).

Reflexív és több tágyra utaló tárgyaz ragozás: (S1)+**HA**₁**I**+Vx (-*h*"*ai*, -*bai*, -*hii*, -*bii*).

Példák: *Kuməni mimbjatiɲ, hüətə náciɲ təhəriši, nagür nəmbəkü bii*"*itə*". Hová is mennének, egyre csak a három gyengécske egyre csak ment egymás után.'

5) Elbeszélő mód (narrativ)

Olyan események, cselekvések, jelenségek elbeszélésekor használja a beszélő, amelyek megtörténtekor maga nem volt jelen, de mások elbeszéléséből értesült róluk.

Alanyi és tárgyaz ragozás: (S1)+**HAMHU**+Vx (-*banhu*, -*b'anhj*, -*bambu*, -*b'ambj*, -*bahu*, -*b'ahj*, -*h'anhj*, -*h'ambj*, -*h'ahu*, -*h'ahj*).

Reflexív és több tágyra utaló tárgyaz ragozás: (S1)+**HAMHA**₁+Vx (-*banha*, -*b'anhj*, -*bamba*, -*b'ambj*, -*bah*"*a*, -*b'ahj*, -*h'anh*"*a*, -*h'anhj*, -*h'amba*, -*h'ambj*, -*h'ah*"*a*, -*h'ahj*).

Példák: *Naagəi*" *basubahuɲ*. 'Azt beszélük, hogy jól vadászol.' *D'esirə kolidü'b'anhj*. 'Azt beszélük, hogy az apád haláspolitik.'

A múlt és a jövő idejű alakok analitikus szerkezettel fejezhető ki, mégpedig úgy, hogy a megfelelően ragozott főige mellett a létige ragozott alakja áll segédigeként. A múlt idejű alakokban a főige múlt időbe kerül, a létige pedig aorisztoszi narratívba:

Kaɲkəgüə d'ojbaruə ɲi nüə nilid'əə ibahu.

valamikor árva lány gyerek él-Perf-Sg3-subj van-Mnar-Sg3-subj

'Élt egyszer egy árva lány.'

A jövő idejű alakokban a főige jövő időbe kerül, mellette a létige aorisztoszi narratívuma áll: *Koruðu*"*d'a büü*"*šüdüɲ ibahuɲ*. 'Azt beszélük, hogy a faluba fogsz jönni.'

6) Lehetőségi mód (inferential)

Ha a beszélő nem látja az eseményt, cselekvést, amiről beszél, de számára úgy tűnik, hogy ez végbemegy, akkor az ígét lehetőségi módba teszi. Ezzel az igemóddal fejezhető ki a kételkedés, bizonytalanság is.

Alanyi ragozás, tárgyaz ragozás: (S1)+**HATU**+Vx (-*h*"*atu*, -*h*"*aðu*, -*batu*, -*baðu*, -*h'atj*, -*h'adij*, -*b'atj*, -*b'adij*)

Reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozás: $S1+HATA_1+Vx$ ($-h^aata$, $-h^aada$, $-h^aati$, $-h^aadi$, $-bata$, $-bada$, $-b^aati$, $-b^aadi$)

Példák: *Kuni čimsəbaɗaŋ?* 'Hát te meg hová tűntél?', *D'eŋkuə baŋ taj čajhorih^aɗi-tə*. 'A fehér kutya megijesztette a réneket.', *Əmni kund^ah^aturu*. 'Úgy tűnik, hogy ti itt alszotok.'

A mai nyelvben ezt az igemódot lassan felváltja egy analitikus szerkezet. Ebben az esetben a főige folyamatos melléknévi igeneve mellett a létige igemódos alakja áll:

Siti maɗajčüə ih^aɗu.

ő_{pron} vendégeskedik-PtImp van-Minf-Sg3-subj

'Mintha vendégségben lenne.'

A múlt idejűség úgy fejezhető ki, hogy a főige múlt időben áll, ezt a létige igemódos alakja követi: *Siti maɗüjşüə ih^aɗu*. 'Mintha vendégségben lett volna.' Mint ahogy a semleges időben, úgy múlt időben is kifejezhető igeneves szerkezettel. Ebben az esetben a főige befejezett melléknévi igeneve szerepel a mondatban: *Takəə kuəɗ'umu tujşüəɗ^əə ih^aɗu*. 'Úgy tűnik, hogy az a férfi jött meg.'

Jövő idejű mondatokban a főige felveszi a jövő idő jelét, a létige pedig az igemód jelét: *Siti maɗajşütə ih^aɗu*. 'Mintha majd vendégségbe menne.'

7) Abessiv mód

Ezzel az igemóddal olyan eseményre lehet utalni, ami nem ment végbe.

Alanyi ragozás, tárgyas ragozás: $(S1)+MƏTUMA_1^1A_0+Vx$ ($-mətuma^a$, $-məɗuma^a$, $-mətimə^a$, $-məɗimi^a$)

Reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozás: $(S1)+MƏTUMA_1^1I+Vx$ ($-mətuma^i$, $-məɗuma^i$, $-mətimə^i$, $-məɗima^i$).

Példa:

D'esinə kūmaarəku kuɗiagəličə kačəməɗuma^am.

apa-GenPxSg1 kés-Nsim sehol lát-Mab-Sg1-subj

'Az apáméhoz hasonló kést még nem láttam.'

8) Figyelmeztető mód (prohibitív)

Akkor használja a beszélő, ha felhívja a hallgató figyelmét valamire, inti vagy óvja.

Alanyi, tárgyas és reflexív ragozás: $(S1)+LI+Vx$ ($-li$, $-li$).

Példa: *Tə, toliŋkuəj, tənə maaliŋ nəlħəɗuliŋ tiŋiniküə*. 'Na, te csaló, elhibázzalak-e most!'

9) Auditív

Ezzel az igemóddal a hallás útján megismert cselekvés fejezhető ki. Ez az igemód abban eltér a többitől, hogy nem ragozott ige szerepel a kifejezésben, hanem névszói vagy határozói képzés.

A határozói szerkezet a következőképpen épül fel: $(S1)+MUNƏ+^a$ ($-munə^a$, $-miŋə^a$). Ebben az esetben a gégezárhang a határozói latívusz képzésére szolgál.

Példák: *Təhi"ia buəratundətu, bintiši"a d'el'iriaði nil'ia koni"mīnə*. 'Így szólt éppen, amikor a rozsomák leesett.' *Kuñini hid'itia sojbumunə*? 'Hol hallatszik a nevető?'

A névszói szerkezet a következőképpen épül fel: S1+MUNUJ+Px. (-munuj, -mīnij). A birtokos személyragok közül a függő esetekhez járuló alakok jelennek meg. A -MUNUJ morféma igei és névszói tőhöz is járulhat. A birtokos személyrag a szerkezet alanyát jelöli, őket az alanynak megfelelően akkor is ki kell tenni, ha az alany egyébként megjelenik a mondatban: *Bəntini baŋ log'a"mīnīči*. 'Az utcán ugat a kutya.', *Šiljčəküə tujmunučü*. 'Hallatszik, hogy valaki jön.', *Tətil'ai" laŋə"bsamunučü*. 'Csak a kiáltás hallatszott.'

10) Kötelező mód (debitiv)

Ez az igemód a cselekvés végrehajtásának kötelező érvényét fejezi ki. Használata igen ritka, ennek az lehet az oka, hogy hasonló jelentés gerundiumos szerkezettel is kifejezhető. (Ezt lásd a mondatant bemutató fejezetben, az 146. oldalon.)

Alanyi és tárgyas ragozás: (S1)+**BSUTƏ**+Vx (-bsutə, -bsudə, -bsūtə, -bsūdə).

Reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozás: (S1)+**BSUTI**+Vx (-bsuti, -bsudi, -bsūti, -bsūdi).

Példa: *Koðubsuðəm*. 'Nekem meg kell ölnöm.'

Az igemódos alakoknak képezhető a múlt ideje is, mégpedig úgy, hogy a főige módjeles alakja mellett a létige múlt idejű alakja áll: *Təə čühəŋi šiəðirmə b'arəbsiðəm išiüəm*. 'Ebben a pillanatban ki kellett nyitnom az ablakunkat.'

Az igemód jövő idejű alakjaira alanyi ragozásban a -"**SUTƏƏ** (-"sutəə, -"sūtəə, -"sudəə, -"sūdəə) módjellel alkothatók meg. Meg kell jegyeznünk, hogy a módjel jövő idejű alakjai annyira ritkán fordulnak elő, hogy képzésükben az anyanyelvi adatközlők is bizonytalankodnak. Példák: *Küð'ahü" sūtj basadiŋə təðu"sutəðəəm*. 'Holnap oda kell adnia nekem a pénzt.' *Taluə takənu mənə büüki"əm, tagətə tarumsutəðəəm šiuarunə nanu*. 'Holnapután elutazom, ezért el kell válnom a barátaimtól.'

11) Megengedő mód (admissiv-kohortativ)

Szintén a nagyon ritkán előforduló igemódok közé tartozik. Ezzel az igemóddal a beszélő azt fejezi ki, hogy a cselekvés végrehajtásához hozzájárul. Az igemód jelentése hasonlít a magyar -hat/-het képzős igeik jelentéséhez.

Alanyi és tárgyas ragozás: S1+^N**KƏƏ**+Vx (allomorf: -kəə)

Reflexív és több tárgyra utaló tárgyas ragozás: S1+^N**KƏI**+Vx (allomorf: -kəi)

Példa: *Koðukəinə*. 'Megölhetem magam.' *Ŋikəəŋ d'indi", nüəčə ihütə*. 'Lehet, hogy te ezt nem hallottad, hisz te még gyerek vagy.' *Bəndi ŋənd'ikəəuŋ!* 'Menj csak ki! (Kimehetsz!)

IGENEVEK

Főnévi igenevek

A nganaszanban kétféle főnévi igenevet különböztetünk meg:

1. Az általánosan használt főnévi igenév végződése (S1)-**SA₁** (-sa / -sj / -ši / -ša / -d'a / -d'i): *ɲamsa* 'megenni', *buəd'a* 'beszélni', *tujša* 'megjönni', *kuntud'a* 'elaludni' stb.
2. A másik főnévi igenév végződése -**KA₀J-SA₁** (-kajša, -gajša), amely szintén az első tőhöz (S1) kapcsolódik. Az így képzett főnévi igenevek a cselekvés befejezte utáni pillanatnyi állapotot fejezik ki. A képző *J* hangja gyakran beleolvad az öt követő *S*-be meglágyítva azt: *tuuga(j)ša* 'éppen megjönni', *kotuga(j)ša* 'éppen megölni', *čüüga(j)ša* 'éppen elérni'. A képző csak perfektív igékhez járul, tehát pl. a *barəd'a* – *barətəd'a* 'várni – megvárni' igepárból csak a *barəd'a* alak veheti fel e képzőt. (A **barətakajša* alak nem hozható létre.) Példák: *H"amtu ləti"kajša kəndətətu hoalu"ətu*. 'Miután felvágta a fát, rárakta a szánra.' *Tuugajša d'atənə laɲjürü*. 'Megjövén engem hív.'

Melléknévi igenevek

A nganaszanban öt különböző melléknévi igenevet tartunk számon: participium imperfectum, participium perfectum, participium necessitatis, participium abessivum és participium passivum.

Participium imperfectum (folyamatos melléknévi igenév)

A participium imperfectum az ige által megnevezett cselekvést vagy történést folyamatosnak jelzi, azaz utal a tulajdonság és a főige egyidejűségére. Az igenév képzője: -**NTUƏ** (-ntuə, -nduə, -tuə, -ntjə, -ndjə, -tjə, -čüə, -čjə), amely az infinitívuszi tőhöz (S1) járul: *ɲiljtjə* 'élő', *kund"atuə* 'alvó', *basutuə* 'vadászó' stb

Ha az ige *R* mássalhangzóra végződik (pl. frekventatív képzőt tartalmaz), akkor az -*NT*- mássalhangzók kiesnek, tehát az igenév képzője -**UƏ** (-uə, -jə, -üə, -jə): *tolaruə* 'tolvajló, tolvaj', *laɲgürüə* 'kiáltó', *təiriə* 'repülő' stb.

Participium perfectum (befejezett melléknévi igenév)

A participium perfectum a tulajdonságként megnevezett cselekvést vagy történést befejezettnek, tehát a főigéhez képest előidejűnek jelzi. Az igenév képzője -**SUƏD'ƏƏ** (-suəd'əə, -sjəd'əə, -šüəd'əə, -šiəd'əə, -d'üəd'əə, -d'jəd'əə), amely az infinitívuszi tőhöz (S1) járul. Az igenév képzője járulhat folyamatos és befejezett igékhez is: *kuəd'üəd'əə* 'aki meghalt', *barətəsuəd'əə* 'aki várt', *ɲiljd'jəd'əə* 'aki élt', *kəntjd'jəd'əə* 'aki megfa-

gyott', *nyüüntəsüəd'də* 'aki gyűjtött' stb. Ritkábban előfordul a **-D'ƏƏ** alakú képző is: *bəcad'də* 'az elkapott'.

Participium necessitatis (gerundivum)

A participium necessitatis a jövőben valaki által végrehajtandó cselekvést fejezi ki. Az igenév képzője **-SUTƏ** (*-suta*, *-sita*, *-suda*, *-sida*, *-sütə*, *-sita*, *-südə*, *-sida*) az infinitívuszi tőhöz (S1) kapcsolódik: *tujšüdə* 'akinek meg kell jönnie', *basu"sutə* 'akinek vadásznia kell', *təru"sutə* 'akinek dolgoznia kell', *hodətə"sutə* 'akinek tanulnia kell' stb.

Az igenévnek van múlt idejű alakja is: (S1)-**SUTƏD'ƏƏ**. Ebben az esetben olyan cselekvést fejez ki, amelynek be kellett volna következnie, de a cselekvő nem hajtotta végre: *tujšüdəd'də* 'akinek jönnie kellett volna', *melidə"sida'd'də* 'akinek valamit csinálnia kellett volna' stb.

Participium abessivum (tagadó igenév)

Az igenév a tulajdonságként megnevezett cselekvést vagy történést olyannak jelzi, ami még nem ment végbe. Az igenév képzője az infinitívuszi tőhöz (S1) kapcsolódó **-MƏTUMA₁"A₀** (*-mətuma"a*, *-mətimj"a*, *-məduma"a*, *-mədimj"a*): *tujməduma"a* 'aki még nem jött meg', *niłj"mətimj"a* 'aki még nem élt', *büümətuma"a* 'aki még nem ment el', *kəntimətimj"a* 'a még be nem fagyott', *hodətəməduma"a* 'a még nem tanuló'.

Az igenévnek van múlt idejű alakja is: (S1)-**MƏTUMA₁"A₀D'ƏƏ**: *kotu-mətuma"ad'də* 'a még meg nem ölt'.

Participium passivum

A passzív igenév **-MƏƏ** képzője az infinitívuszi tőhöz (S1) kapcsolódik. Alapvetően csak tranzitív igéből hozható létre: *d'əbtuməə* 'az elbeszél', *kotuməə* 'a megöletett', *čiiməə* 'az elrejtett', *sočələməə* 'a megvarrott', *bir'amtiməə* 'a megsebesült', stb.

Az igenév múlt idejű alakja a (S1)-**MƏƏD'ƏƏ** képző segítségével hozható létre: *kotuməəd'də* 'a rég megölt'. Ennek az alaknak a használata igen ritka.

Gerundium

A gerundium olyan igenév, amely egyrészt kifejezheti a cselekvés vagy törtézés feltételességét, másrészt összetett mondatok esetén a tagmondatok cselekvésének egyidejűségét. Ezt az alakot az összes északi-szamojéd nyelv ismeri. A nganaszanban a gerundiumnak két formája van: (S1)-**HÜ"** (*-hü*, *-hi*, *-bü*, *-bi*) és (S1)-**HÜ"NÜ"** (*-hü"nü*, *-hi"ni*, *-bü"nü*, *-bi"ni*) képzős alakok. A **-HÜ"** képzős alakok a jelen időre vonatkoznak: *tujhü* 'ha/amikor valaki jön', *čeniłbi* 'ha/amikor valaki tudja', *ihü* 'ha/amikor valami

van' stb. A -HÜ"NÜ képzővel ellátott forma a jövő idejűséget fejezi ki: *ihü"nü* 'ha valami lesz', *tujhü"nü* 'ha valaki jönni fog' stb.

A cselekvés végrehajtóját (agens) a gerundiumon megjelenő birtokos személyrag jelöli: *tujhünə* 'ha/amikor én jövök', *tujhü"nünə* 'ha/amikor én majd megjövök'. A gerundium a függő esetekhez járuló birtokos személyragokat veszi fel.

Az ige gerundiumos alakjai igen gyakran fordulnak elő az időhatározói alárendelést kifejező mondatúrákban. Erről a mondattípusról a mondattani fejezetben részletesen szólnak. Lásd az 179-180. oldalon.

Supinum (célhatározói igenév)

A supinum segítségével célhatározói szerkezetek fejezhetők ki. A cselekvés végrehajtóját a supinumon kötelezően megjelenő birtokos személyrag jelöli. Az igenévhez a függő esetekhez járuló birtokos személyragok járulnak. A nganaszanban a célhatározói igenévnek két alakját különböztetjük meg. A (S1)-**NAKƏ** (-*nakə*, -*nagə*, -*n'akə*, -*n'agə*) képzővel a pozitív jelentésű alakok hozhatók létre: *hoḍəṭəṇagənu* 'hogyan tanuljunk', *kontunakənə* 'hogyan elvigyelek'.

A tagadó jelentésű alakok képzője a (S1)-**MU^NKƏ^NTƏ** (-*muṇkatə*, -*miṇkatə*, -*müṇkatə*, -*miṇkatə*, -*muṇgətə*, -*miṇgətə*, -*müṇgətə*, -*miṇgətə*). A képző összetett, első tagja a -MU^N nomen actionis képző, míg második tagja az elatívuszrag: *niṇkumungətə* 'hogyan az ember ne izzadjon', *büümüṇgətətə* 'hogyan te ne menjél el', *d'əṛəṭəmuṇkatə* 'hogyan ne kezdjen el sírni' stb.

A NÉVSZÓK PREDIKATÍV RAGOZÁSA

A mondatban szinte bármely szófaj (névmás, igenév, határozószó stb.) állhat állítmányként, mégpedig úgy, hogy felveszik az igei személyragokat. Ez alól csak a személyes névmás kivétel, mivel ezek az alakok igei személyragok nélkül töltik be az állítmányi szerepet. A predikatív végződés az alanyi ragozás személyragjaival egyeznek meg.

Személy	Sg	Du	Pl
1.	-M	-MI ^N	-MU ^N
2.	-Ŋ	-RI ^N	-RU ^N
3.	-Ø	-KƏJ	-"

A predikatívan ragozott nem igei állítmánynak is van múlt és jövő ideje. Ebben az esetben a szó igei személyragokkal ellátott alakja mellett kopulaként az *isa* létige időjeles alakja is szerepel.

jelen idő		'jó'		'nagybácsi'		'vadász'
	Sg1	<i>mənə́ náagəəm</i>	Du1	<i>mi ísimi</i>	Pl1	<i>mīŋ basutuəmi</i> "
	Sg2	<i>tənə́ náagəəŋ</i>	Du2	<i>tii ísiri</i>	Pl2	<i>tīŋ basutuəri</i> "
	Sg3	<i>sīti náagəə</i>	Du3	<i>sīti ísigəj</i>	Pl3	<i>sītīŋ basutuə</i> "
múlt idő		'jó'		'nagybácsi'		'vadász'
	Sg1	<i>mənə́ náagəəm isüəm</i>	Du1	<i>mi ísimi isüəmi</i>	Pl1	<i>mīŋ basutuəmi</i> " <i>isüəmi</i> "
	Sg2	<i>tənə́ náagəəŋ isüəŋ</i>	Du2	<i>tii ísiri isüəri</i>	Pl2	<i>tīŋ basutuəri</i> " <i>isüəri</i> "
	Sg3	<i>sīti náagəə isüə</i>	Du3	<i>sīti ísigəj isüəgəj</i>	Pl3	<i>sītīŋ basutuə</i> " <i>isüə</i> "
jövő idő		'jó'		'nagybácsi'		'vadász'
	Sg1	<i>mənə́ náagəəm isüdəm</i>	Du1	<i>mi ísimi isüdəmi</i>	Pl1	<i>mīŋ basutuəmi</i> " <i>isüdəmi</i> "
	Sg2	<i>tənə́ náagəəŋ isüdəŋ</i>	Du2	<i>tii ísiri isüdəri</i>	Pl2	<i>tīŋ basutuəri</i> " <i>isüdəri</i> "
	Sg3	<i>sīti náagəə isüdə</i>	Du3	<i>sīti ísigəj isüdəgəj</i>	Pl3	<i>sītīŋ basutuə</i> " <i>isüdə</i> "

Ha személyes névmás áll állítmányi szerepben, akkor az nem veszi fel az igei személyragokat: *Əmə́ tənə́*. 'Ez te vagy.'

Példamondatok a predikatív ragozás használatára:

Főnév: *Mənə́ d'ed'im*. 'Én apa vagyok.'

Névmás: *Tii sīliri?* 'Ti ketten kik vagytok?', *Tənə́ maəŋunəŋ* 'Te mi vagy?'

Melléknévi igenév: *Tənə́ H"acürəməgətə iməəŋ*. 'Te Pajturmából származol.'

Számnév: *Sītīŋ bii"tīŋ, tīŋ četəriari*". 'Ők tízen vannak, ti csak négyen vagytok'

Határozószó: *Kuntəga"am*. 'Messze vagyok.', *Mənə́ tamnum*. 'Én ott vagyok.'

A predikatívan ragozott névszók birtokos személyraggal is elláthatók, ebben az esetben a birtokos személyrag megelőzi az igei személyragot (Px-Vx sorrend):

Mīŋgümüənə́ tənə́ d'esī-rə-m.

[tō]-hát_{uff}-PxSg1 te apa-PxSg2-Sg1

'Hát én a te apád vagyok.'

HATÁROZÓSZÓK

Morfológiai felépítésük alapján a nganaszan határozószókat három csoportba oszthatjuk őket: 1) primer, 2) ragos vagy képzett 3) összetett határozószók. A leg-ritkébbak a primer, tehát sem raggal, sem képzővel el nem látott határozószók (pl. *talū* 'tegnap / holnap'). Ragos vagy képzett határozószót sokkal gyakrabban találhatunk. A határozószók egy része nem a megszokott ragokat, hanem ún. ősi esetragokat vesz fel. Ezek a határozószók főnévi, névmási (*əm-*, *tə-*) vagy gyakrabban névutói eredetűek, amelyeken az ősbí, primer esetragok fordulnak elő. Az így létrejött határozószók már lexikalizálódtak. Az ősi esetragok a következők:

Esetrag	Mélyszerkezet	Allomorfok
Lat	- ^N	
Lok	-NU	- <i>nu</i> , - <i>nī</i> , - <i>nū</i> , - <i>nī</i>
El	-TƏ	- <i>tə</i> , - <i>δə</i>
Prol	-MƏƏNU	- <i>məənu</i> , - <i>məəni</i>

Ezek az esetragok többnyire hely- és időhatározókon fordulnak elő. A helyhatározóknál iránynégyességet figyelhetünk meg, míg az időhatározókon többnyire a lokatívuszi, elatívuszi, ritkábban latívuszi esetrag jelentkezik. Ez arra enged következtetni, hogy ezek az idő-határozószók is tulajdonképpen helyhatározók, melyek időhatározóként is használhatók.

A határozószók nemcsak az ősi esetragokkal láthatók el, hanem a ma használatos esetragokkal is. Néhány esetragnak a képzőkhöz hasonló speciális funkciója alakult ki:

- 1) A **többes számú birtokos eset** segítségével melléknévből mód- és időhatározószó képezhető: *ñaagəə* 'jó' → *ñaagəi* 'jól', *ɲukəgəə* 'sok (Adj)' → *ɲukəgəi* 'gyakran'.
- 2) Hasonló funkciót tölt be az **egyes szám prolatívusz** (-MƏNU) is: *əɾəkəɾə* 'szép' → *əɾəkəɾəmənū* 'szépen', *nəɲhuə* 'rossz' → *nəɲhuəmənū* 'rosszul'.
- 3) Szintén különleges funkcióval rendelkezik a **többes számú prolatívusz** (-"MƏNU) is, segítségével a disztributív-temporaliszi (ismétlődő időviszonyt kifejező) határozószók alkothatók meg: *śirū* 'tél' → *śira"mənū* 'telente', *təɲə* 'nyár' → *təɲu"mənū* 'nyaranta'.

Vannak olyan határozószók is, amelyek képzőkkel vannak ellátva, azonban csak néhány képző vesz részt a képzésben. Esetenként előfordul, hogy nem rendszerszerű képzésről, hanem a képzett szó eseti lexikalizációjáról van szó.

A (S2)-^C**SƏBTƏ** szociatív, azaz társhatározói képzővel módhatározószók képezhetők: *ɲubusəbtə* 'ujjastul', *ɲüəsəbtə* 'gyerekestül', *taasəbtə* 'rénestül', *kab'asəbtə* 'sámánruhástul' stb.

A (S1)-**KAJ**, (S1)-**KALI** fosztóképzőkkel szintén módot és körülményt kifejező határozószók alkothatók: *kəntəgaj* 'szán nélkül', *ɲəndujkal'i* 'csónaktalanul' stb.

Az eseti képzések közé tartozik a gerundiumi alak lexikalizációja: *küð'ahü* "holnap' [felébredve].

Léteznek olyan határozószók is, amelyek szóösszetételként lexikalizálódtak. Ebben az esetben mindig egy időre utaló főnév és legtöbbször az *əmə* 'ez' mutató névmás összetételéről van szó. A névszó általában valamilyen esetragot is felvesz, esetleg névutó járul hozzá: *əməd'alitənu* 'ma', *ɣam'ajhüəd'a* 'tavaly', *əməhüəd'a* 'idén' stb.

Számon tarthatunk olyan határozószókat is, amelyek névutójukkal lexikalizálódtak. A leggyakoribb eset egy időtartamra utaló főnév és a *d'a* névutó kapcsolata, de előfordulnak más névutók is: *təɣəd'a* 'nyáron', *norud'a* 'tavasszal', *širüd'a* 'télen', *kambad'a* 'kora tavasszal', *d'alid'a* 'nappal', *hiind'a* 'éjjel', *küð'atud'a* 'reggel', *təbada* 'azóta', *təčühən* 'akkor' stb.

Az alábbiakban a határozószókat szintaktikai funkciójuk alapján soroljuk fel. Nem áll módunkban az összes határozószó felsorolása, csak a leggyakrabban használtakat mutatjuk be.

Helyhatározók:

əməd'a ~ *əməni* 'ide', *əmn* 'itt', *əmkətə* 'innen', *əməən* 'ott (Prol)'

bəndu"ua 'felfelé', *bəntunu* 'fent', *bəntudə* 'fentről', *bəntuməənu* 'fenti hely mentén'

bəndi 'az utcára ki', *bəntini* 'kint', *bəntidə* 'kintről', *bəntiməən* 'kinti hely mentén'

bəənu 'a parton' (*bəə* 'széle vminek')

d'erə 'középre', *d'ern* 'középen', *d'erkətə* 'középről', *d'erməən* 'vminek a közepe mentén'

hu"ua 'hátra', *huənu* 'hátral', *huədə* 'hátralról', *huəməənu* 'vminek a hátsó része mentén' (*huə* 'hátsó rész')

ka'damənu 'körül'

kiñši ~ *kiñši"ia* 'lefelé', *kiñšini* 'lent', *kiñšidə* 'lentről'

kuntəga"ad'a 'messzire', *kuntəga"atənu* 'messze', *kuntəga"agətə* 'messziről', *kuntəga"aməənu* 'messze (Prol)'

məki"ia 'hátra', *məkini* 'hátral', *məkidə* 'hátralról', *məkiməən* 'hátral' (*məku* 'hát')

mii"ia 'ide'

əajbid'a 'messzire', *əajbi'tən* 'messze', *əajbi'də* 'messziről' (*əaj* 'messziség')

nera"ia 'előre', *nerən* 'elől', *nerədə* 'előről', *nerəməən* 'elől' (*nerə* 'első rész')

nirini 'szemben'

ɣil'i"ia ~ *ɣil'ə* 'lefelé', *ɣil'ənu* 'lent', *ɣil'ədə* 'lentről', *ɣil'əməənu* 'lenti hely mentén' (*ɣil'ə* 'alsó rész')

təndə ~ *təni* ~ *təhi"ia* 'oda'

taba"ia ~ *tabə* 'oda', *tamnu* ~ *tamni* 'ott', *tamkətə* 'onnan', *taməənu* 'ott (Prol)'

tajji 'szembe', *tajjini* 'szemben'

Időhatározók:

talu 'tegnap / holnap', *küð'ahü* " 'holnap', *d'ala* " *talu* 'minden nap', *talua takənu* 'tegnap előtt / holnapután'

huənu 'aztán', *nokunu* 'hamarosan', *təni* 'akkor', *hünsərəənu* 'régén', *helini ~ helir'ani* 'néha', *təl'iani* 'rögtön'

helir'ai " 'néha'

hüətə 'mindig' (variánsa: *hüəti* " PíLat),

mərə 'hamarosan'

herəðə 'kezdettől fogva', *təgətə* 'aztán', *təsiaðə* 'most'

kaŋkəgəl'iči 'soha'

taga " *a ~ tagə'da* 'aztán'

tənu " *mənu* 'nyaranta', *sira* " *mənu* 'telente', *d'ala* " *mənu* 'nappalonként'

kaŋkə 'már'

tijin'a 'most'

Módhatározók:

ərəkərəmənu 'szépen', *helid'aməni* 'egyenletesen', *homəgəmənu* 'élesen', *nəŋhəmənu* 'rosszul', *tanuamənu* 'ritkán' stb.

nerəni 'együtt'

kaniməli " 'korán', *kuntəgəi* " 'sokáig', *lakər'ar'ai* " 'hirtelen', *nakürü* " 'háromszor', *ŋonəi* " 'megint', *ŋukəgəi* " 'sokszor' stb.

kab'asəbtə 'sámánruhástul', *hüəsəbtə* 'gyerekestül', *ŋubusəbtə* 'ujjastul', *taasəbtə* 'rénestül'

bik'ali 'víz nélkül', *d'ütüg'ali* 'kezetlenül', *kəntəgaj* 'szán nélkül', *makaj* 'sátor nélkül', *hemigali* 'ányátlanul', *ŋəndujkali* 'csónaktalanul', *sakirk'aj* 'cukortalanul', *taagaj* 'réntelenül' stb.

təni " *ia ~ təni* 'így'

NÉVUTÓK

A névutócsaládok tagjain ugyanazok a primer esetragok fordulhatnak elő, amelyeket a határozószók is felvehetnek. Egyes névutók esetében az ősi rag helyett a ma használatos rag kerül a névutóra. Az ősi ragok a következők:

Esetrag	Mélyszerkezet	Allomorfok
Lat	- ^N	
Lok	-NU	-nu, -ni, -nü, -ni
El	-TƏ	-tə, -də
Prol	-MƏƏNU	-məənu, -məəni

A névutók alaptagja főnév vagy melléknévi igenév lehet.

A névutós szerkezet a mondatban legtöbbször hely- vagy idővonatkozású határozói viszonyt fejez ki. A helyhatározói viszonyt kifejező névutók általában az iránynégyességeknek megfelelően a 'hol', 'honnan', 'hová', 'mi mentén' kérdésekre adhatják meg a választ, de vannak egyalakú névutók is. Egyes névutók, nemcsak hely-, hanem időviszony vagy akár más jelentés kifejezésére is képesek. Sok névutó főnévi eredetre vezethető vissza. A névutókat aszerint csoportosítjuk, hogy a velük alkotott szó szerkezetek milyen határozói viszonyt fejeznek ki. Csak a leggyakrabban használt névutókat soroljuk fel.

A helyhatározói viszonyt kifejező névutók a következők:

Latívusz	Lokatívusz	Elatívusz	Prolatívusz
<i>bəntu</i> 'föle'	<i>bəntunu</i>	<i>bəntudə</i>	<i>bəntuməənu</i>
<i>bəra</i> 'szélére'	<i>bəraŋi</i>		<i>bəraməənu</i>
<i>d'era</i> 'közé'	<i>d'erni</i>	<i>d'erkətə</i>	<i>d'erməəni</i>
<i>d'üδid'əra</i> 'középre'	<i>d'üδid'ərnj</i>	<i>d'üδid'ərkətə</i>	
<i>d'üti</i> 'középre'	<i>d'ütinji</i>	<i>d'ütəδə</i>	<i>d'ütiməəni</i>
<i>ka'da</i> 'mellé, köré'	<i>ka'danu</i>	<i>ka'dadə</i>	<i>ka'daməənu</i>
<i>kuñd'i</i> '-ba/-be'	<i>kunsiŋi</i>	<i>kunsiδə</i>	<i>kunsiməəni</i>
<i>na</i> '-hoz/-hez/-höz'	<i>nanu</i>	<i>natə ~ nagətə</i>	<i>naməənu</i>
<i>ni</i> '-ra/-re'	<i>nini</i>	<i>niitə</i>	<i>niməənu</i>
<i>niid'a</i> 'irányába'	<i>niini'</i>	<i>niüδə</i>	
<i>ŋil'a</i> 'alá'	<i>ŋilənu</i>	<i>ŋiladə</i>	<i>ŋiləməənu</i>
<i>tagə ~ tagəd'a</i> 'mögé'	<i>takənu</i>	<i>takəδə</i>	<i>takəməənu</i>

Vannak olyan helyhatározói névutók, amelyeknek csak egy alakja van:

d'a '-ba/-be': *labku d'a* 'boltba', *Moskoba d'a* 'Moszkvába', *Dudinka d'a* 'Dugyinkába'.
d'aδi''kü 'szemben': *Manu d'aδi''kü hirəgəə lənsə bəduatətu*. 'A sátrakkal szemben nagy bokor nő'.

niid'a 'vmi irányában található, vmi felé': *Dua niid'a səŋüli"ə, siŋə niid'a səŋüli"ə, ɲarbuðə niid'a səŋüli"ə*. 'Dél felé nézett, észak felé nézett, kelet felé nézett.'

A hely- és időviszonyt kifejező névutók a következők:

Latívusz	Lokatívusz	Elatívusz	Prolatívusz	Alapszó
<i>nerə</i> 'elé'	<i>nerəni</i>	<i>nerəðə</i>	<i>nerəmənəni</i>	<i>nerəə</i> 'első rész'
<i>čübə</i> '-ig'	<i>čühənəni</i>	<i>čühəðə</i>	—————	<i>čühə</i> 'időpont'
<i>huə</i> 'után'	<i>huənu</i>	<i>huəðə</i>	<i>huəmənənu</i>	<i>huə</i> 'hátsó rész'

Példamondatok: *D'alijə ɲəmkətu ɲerəni ɲobtimimb'a*ta. 'Ebéd előtt megmosakszik.', *Əmkətə Bələčaanə čübə šiti d'alijə hirə həðibša*. 'Innen Volocsánka kétnapi járásra van.', *Təə čühənəni d'esimə bəjka*"imsüə. 'Azóta az apám megöregedett.', *Maðajčü" ɲatuɲ huənu čii"təki"ə matə*. 'A vendégek egymás után meríttek be a sátorba.', *Dül'aðə d'a d'itubü"ənə huənu d'esirə tuu"o*. 'Miután rálöttem a farkasra, megjött az apád.'

A csak időviszonyt kifejező névutók a következők:

bəimənu 'időtartam alatt/óta': *D'ala" bəimənu təjkəgəə biə biəmimb'a*ti. 'Napok óta erős szél fúj.' *Časə bəimənu toli"aru*". 'Egy órán át loptatok.'

baaðə 'óta': *Moskobətuənu d'üdürhü"ətu baaðə siŋi ɲikəti siŋigəličənə buə*". 'Moszkvában járta óta nem beszél senkivel.'

bəühü" 'elteltével': *Nakürə hii bəühü" ɲimbi"ə ɲanasanəčü" təndə d'əŋəčü ɲətəguəru*". 'Három éjszaka elteltével ezeket a lékeket nézzék meg az öregek.'

A részeshatározói viszonyt kifejező névutók a következők:

d'a '-nak/-nek': *Təmuŋku mununtu taa d'a*. 'Az egér mondja a rénnek.'

d'aði"kü '-nak/-nek, -ért': *Mənə d'aði"künə əmti kəntə, siŋi d'aði"küti takə kəntə*. 'Nekem ezt a szánt, neked azt a szánt.'

Társhatározói névutó:

nanu '-val/-vel': *Somatu" d'omtasuə" d'ürəki" nanu*. 'Az enyecék a nyenyecékkel harcoltak.', *Mənə tuu"om ɲinənə nanu*. 'A bátyámmal jöttem.'

Ok- és célhatározói névutó:

niidə 'miatt, végett': *Miŋ təndə kərsu niidə muhd'ü"šütəmi*. 'Emiatt a dolog miatt még beszélünk.' *Ninti tu" surua niidə*. 'Az eső miatt nem jött.'

Egyéb névutók:

komə ~ komənu ~ koməənu 'kívül': *ɲüənə komə* 'a fiamon kívül'

bəbəətə 'helyett': *N'eminə bəbəətə ɲad'aðu koni"siŋə*. 'Az anyám helyett a húga megy el.'

niimənu '-ról/-ről, -ra/-re': *Tənə maa niimənu siŋəriŋiŋ?* 'Mire gondolsz?', *Basuðə niimənu d'ürimüti*. 'A vadászatról mesél.'

A névutók birtokos személyragos alakjai

A személyes névmás névutós alakja a magyarhoz hasonlóan fejezhető ki, tehát a névutó az adott számnak és személynek megfelelő birtokos személyragot veszi fel, mégpedig ezeknek a függő esetekhez járuló formáit. Az így ragozott névutók önállóan használhatók, de sok esetben megjelenik előttük a személyes névmás is.

<i>ηil'anunə</i> 'alattam'	<i>ηil'anuni</i> 'kettőnk alatt'	<i>ηil'anunu</i> 'alattunk'
<i>ηil'anuntə</i> 'alattad'	<i>ηil'anundi</i> 'kettőtök alatt'	<i>ηil'anundu</i> 'alattatok'
<i>ηil'anuntu</i> 'alatta'	<i>ηil'anundi</i> 'kettőjük alatt'	<i>ηil'anundun</i> 'alattuk'

Példamondatok: *Tənə bəbətətə miŋ kona"amu*. 'Helyetted mi mentünk.', *Tiŋ nūδətu"əmnj ləδi"tim nīlj*. 'Miattatok nem tudok itt élni.' *Bəndə" sɨj komənuntu*. 'Rajta kívül mindenki.'

SZÓALKOTÁSI MÓDOK

SZÓKÉPZÉS

Minden képzőcsoport mellett megadjuk, hogy mi lehet a képzés kiinduló, valamint végpontja. A képzőknél eltekintünk az allomorfok felsorolásától, de megadjuk, hogy melyik tőhöz kapcsolódnak. A következő rövidítések fordulnak elő:

Nom: névszó	Subs: főnév	Adj: melléknév	Verb: ige
Adv: határozószó	Num: számnév	Pos: névutó	Pron: névmás

Denominális nomenképzők (Nom → Nom)

1. A kiválasztó képzők: (Subs → Subs, Adj → Adj, Pron → Pron)

Az összes északi-szamojéd nyelvben találhatunk ún. kiválasztó képzőket. Az így képzett szavak azt fejezik ki, hogy a tárgy egy adott csoportból lett kiválasztva.

1.1. Dualisi kiválasztó képző (S1)-D'Ü₀M.

A tárgy egy kéttagú csoportból választható ki: *heŋkəd'üm* 'a fekete a kettő közül', *meŋd'adəd'üm* 'az újabb a kettő közül', *kud'üm* 'melyik a kettő közül', *təd'üm* 'ez a kettő közül' stb.

1.2. A (S2)-BTƏƏ képzőnek kijelölő szerepe van. Igen gyakran jelentkezik családtagokat megnevező szavakon, valamint helyet megnevező mellékneveken: *niniŋbtəə* 'az idősebb', *ŋabubtəə* 'a legidősebb (a nővérek közül)', *ŋad'abtəə* 'a fiatalabb testvér', *miibtəə* 'közeli', *d'üđibtəə* 'középső', *bərabtəə* 'szélső', *huəbtəə* 'hátsó' stb.

2. Augmentatív (nagyító) képzők: (Subs → Subs, Adj → Adj)

2.1. (S2)-"Ə: *česiti"ə* 'nagyon hideg', *d'əbsalka"ə* 'bozontos szemöldökű', *d'ünta"ə* 'nagyon süket', *nəmbə"ə* 'nagyon rossz', *ani"ka"ə* 'nagyon nagy' stb.

A"Ə > A"A, lásd a 43. oldalon.

2.2. Az (S2)-RA₁"Ə képző ritkán jelentkezik és mára már elvesztette produktivitását, tehát már nem képeznek vele új szavakat: *d'ikara"ə* 'nagy hegy', *tolara"ə* 'nagy tolvaj', *d'üntara"ə* 'nagyon süket', *kotara"ə* 'nagy vihar', *muŋkarba"ə* 'nagy fa' stb.

A"Ə > A"A, lásd a 43. oldalon.

2.3. A (S3)-RBA₁"Ə képzővel ellátott szavak azt fejezik ki, hogy a jelölt tulajdonság erőteljesen jelentkezik: *ani"kaurba"ə* 'nagyon nagy', *d'üntərba"ə* 'nagyon süket', *hul'ürba"ə* 'hatalmas kö', *šəərbī"ə* 'hatalmas lyuk' stb. Az augmentatív jelentés hangsúlyozottabb, mint az előző két képző esetében.

A"Ə > A"A, lásd a 43. oldalon.

3. Diminutív (kicsinyítő) képzők: (Subs → Subs, Adj → Adj)

3.1. (S1)-^NKU₀: *ərakəaku* ‘szépecske’, *baluaku* ‘szigorúcska’, *naagaku* ‘elég jó’, *ńenačaku* ‘nagyocska’, *ńüaku* ‘kisgyerek’, *təmuŋku* ‘egér’, *kaanaŋku* ‘patakocska’ stb.

3.2. (S2)-A₀"KU₀: Az alapszó S2 tövéből a képző előtt az utolsó magánhangzó kiesik. Pl. *horə* ‘arc’, S2-tő: *horə* → *hora"ku* ‘arcocska’. További példák: *bakira"ku* ‘kis hegyecsúcs’, *d'ikara"ku* ‘hegyecske’, *kola"ku* ‘halacska’, *səma"ku* ‘sapkácska’, *tantağa"ku* ‘egy kissé széles’ stb.

3.3. (S2)-ADKU₀: Az alapszó S2 tövéből ebben az esetben is kiesik a képző előtti utolsó magánhangzó: *konə* ‘kölyök’, S2-tő: *konə* → *konanŋku* ‘kölyköcske’, *d'anŋuranŋku* ‘kis tundra’, *d'aməðanŋku* ‘vadállatocska’, *barušanŋku* ‘ördögöcske’, *ləranŋku* ‘tapasztalatlanka’, *maðanŋku* ‘sátracska’, *nəmbanŋku* ‘rosszacská’ stb.

3.4. A -MA"KU₀ képző összetett, rendszerint személyneveken fordul elő. A képző második eleme az -A"KU₀ kicsinyítő képző, míg az első tagja a -MU^N nomen actionis képző. Példák: *D'iŋim'a"ku*, *Ləbti"m'a"ku*, *Domtuma"ku*.

8. Szimilitív (hasonlító) képző (S1)-RƏKU: (Subs → Adj, Post → Adj): ‘valamihez hasonló, -szerű’: *d'esirəkj* ‘az apára hasonló’, *heŋkərəgj* ‘feketeszerű’, *kümaarəku* ‘késszerű’, *narəgura* ‘rád hasonló’ (Pos+Nsim+PxSg2), *narəgumə* ‘rám hasonló’, *h'aləraaku* ‘kemény’ [‘köhöz hasonló’], *kintəraaku* ‘szürke’ [‘füstre hasonló’], *bigajl'əku* ‘folyóhoz hasonló’, *maləgu* ‘sátorhoz hasonló’, *baləgu* ‘kutyához hasonló’.

Az *R* msh. előtt *l* lesz (*r* → *l* / C# __). Részletesebben lásd a 68. oldalon.

9. Nomen possessoris képzői: (Subs → Adj)

A nomen possessoris képzőkkel ellátott szavak azt fejezik ki, hogy a tárgy az alapszóval jelölt tulajdonsággal rendelkezik.

9.1. (S1)-TƏƏ: *h"aəðəə* ‘fás’, *koljðəə* ‘halas’, *kourütəə* ‘napos’, *ńenamatəə* ‘szomszédos’, *kouðəə* ‘napos’, *nujbaðəə* ‘szomorú’, *maiðəə* ‘májusi’ stb.

9.2. (S1)-LA₁(")A₀ ~ -RA₁(")A₀: *h'al'üraa* ‘köves’, *kočəlaa* ‘beteg’, *sor"ala"a* ‘esős’, *tonsiraa* ‘viharos’, *kintalaa* ‘füstös’, *ńikəlj"a* ‘erős’, *tansəlaa* ‘családos’, *h"andula"a* ‘ravasz’, *d'ialj"a* ‘zuzmós’ stb.

9.3. (S1)-NA₁"A₀: *d'üəna"a* ‘homokos’, *d'ienj"a* ‘zuzmós’. A képző ma már nem produktív és igen ritka.

9.4. (S1)-NƏƏ: *d'üənəə* ‘homokos’, *čüü"nəə* ‘különálló’. A képző elszigetelten fordul elő, ma már egyáltalán nem produktív.

9.4. (S1)-BUƏ: *ńimbja* ‘felnőtt’ [‘névvel bíró’], *d'eɓtabuə* ‘ludas’, *kəkurbja* ‘ködös’.

9.5. (S3)-LKƏ: *čimialkə* ‘éles fogú’, *d'eɓsalkə* ‘bozontos szemöldökű’, *d'eɓd'alkə* ‘értékes’, *mersalkə* ‘nagy vállú’, *ŋondalkə* ‘értelmes’ stb.

10. Nomen possessoris loci (S1)-TUƏ (Subs → Adj)

A melléknév azt fejezi ki, hogy valami az alapszóval jelölt helyhez tartozik: *turkutia* ‘a tóhoz tartozó’, *matuə* ‘sátorhoz tartozó’, *šed'əətiə* ‘úthoz tartozó’, *baguðətiə* ‘tengerhez tartozó’.

11. (S1)-T^lAJ: (Subs → Subs). A képző segítségével kifejezhető, hogy az alapszó mint játékszer értendő: *taad'aj* ‘játékren’, *ńüəd'aj* ‘baba’, *kəntəd'aj* ‘játékszán’, *matəd'aj* ‘já-

téksátor' stb.

12. Múlt idejű névszó képzője (S1)-D'ƏƏ (Subs → Subs):

čajbəd'əə 'volt gyomor', *basad'əə* 'volt vas', *kəntəd'əə* 'volt szán', *tuntid'əə* 'volt sarki róka', *buəδud'əə* 'elhangzott szavak' stb.

13. A fosztóképző (S1)-KAJ (Subs → Subs) leggyakrabban az *isa* létige participium imperfectumával (*ičüə*) együtt jelenik meg a szó szerkezetben: *šejmīkaj ičüə* 'vak' ['szem nélkül levő'], *čüürüg'aj ičüə* 'felhőtlen', *nig'aj ičüə* 'nőtlen', *nüəgaj ičüə* 'gyermektelen', *d'iağ'aj ičüə* 'zuzmó nélküli' stb.

14. A (S1)-TI'' képző segítségével elvont főnevek képezhetők: (tő → Subs): *d'üraði''* 'mélység', *hel'iði''* 'segítség', *səŋkəði''* 'súly', *təŋkəði''* 'erő' stb.

15. Limitáló (korlátozó) képző (S1)-RA₁A₀ 'csak' (Subs → Subs, Adj → Adj): *ŋarkaraa* 'csak medve', *ŋuaraa* 'csak ajtó', *kolirja* 'csak hal', *bigaj'laa* 'csak folyó' stb.

16. A (S3)-"BALƏ képzőnek speciális jelentése van: 'valamiben való bővelkedés' (Subs → Adj): *kurj''b'alə* 'piszkos', *širu''balə* 'jeges', *d'ia''b'alə* 'zuzmóban gazdag', *h'alü''balə* 'köves', *nekiru''balə* 'koszos', *kombu''balə* 'hullámokban gazdag' stb.

17. A -KU₀ képző elhomályosult tövekhez járul, segítségével főnevek, illetve melléknévek képezhetők: *negiku* 'kosz, koszos', *šidajku* 'világos', *sumugu* 'siker', *soŋku* 'nyers', *kabtajku* 'síkfelület' stb. A képző ma már nem produktív.

18. A -KƏ képző segítségével elhomályosult tövekből vagy névszókból hozható létre főnév: *həkəgə* 'melegség', *hojməgə* 'sötétség', *d'arəgə* 'betegség', *nersəgə* 'ellenség' stb. A képző mára elvesztette produktivitását.

19. A -D'Ə konnegatív-reciprok képző (viszonossági kollektívumképző) (Subs → Subs): A képzővel olyan főneveken találkozhatunk, amelyeken hangsúlyozzuk, hogy a cselekvők a cselekvést együtt hajtják végre, a megnevezett személyek egymáshoz tartoznak. A képző segítségével sokszor új lexéma jön létre. A képzett alakok legtöbbször dualisban állnak: *niniđ'əgaj* 'a báty és a nővér' (← *nini* 'báty'), *nisiđ'əgaj* 'házastársak' (← *nj* 'nő'), *ŋahud'əgaj* 'a nővér és a báty' (← *ŋahu* 'nővér'). Példamondatok: *Təgətəndi ŋonəi'' bii''iagaj təgaj nisiđ'əgaj*. 'Aztán megint elmentek, ezek a házastársak.', *Ŋahud'əgaj sanirügaj*. 'A nővér és a báty játszanak.'

Deverbális nomenképzők (Verb → Nom)

1. Nomina loci (Verb → Subs)

A nomen loci képzőivel ellátott névszók a cselekvés helyét jelölik meg.

1.1. A (S1)-RƏMU képzővel ellátott névszók a cselekvés szokásos helyét fejezik ki: *basurəmu* 'vadászhely', *katurəmu* 'legelő', *niliŋrəmi* 'lakóhely', *təŋu''ləmu* 'nyári szállás'. Az *R* msh. előtt *l* lesz (*r* → *l* / *C#* _). Részletesebben lásd a 68. oldalon.

1.2. A (S1)-BSA^N képzővel ellátott főnevek olyan cselekvés helyét jelölik, ami csak időlegesen megy végbe: *basubsa* 'vadászhely', *kətubsa* 'legelő', *barəbsa* 'váróhely'. Mássalhangzós tövek esetében a *B* kiesik (*C* → Ø / *C₁#* _ *C₃*). Részletesebben lásd a 40. oldalon. A képző *N* hangja alanyesetben már lekopott, de ragozás során ismételtelen jelentke-

zik. Lásd az 54. oldalon.

1.3. (S1)-SƏMU: *ɣəmərsəmu* 'asztal', *kəɾədəmi* 'leszállóhely', *təibəə d'amu"səmu* 'a madarak repülési útvonala', *səd'əi"səmi* 'hely, amit útnak használnak'. A képző igen ritkán fordul elő.

Az *S* a fokváltakozás következtében válhat *d'*-vé. Lásd a 61–64. oldalon.

1.4. (S1)-"MUƏ: *heširia"mja* 'a transzbaesés helye', *mətumua* 'a hely, ahol valamit elváltak'. A képző után állhat a **-D'ƏƏ** képző. Az így képzett szavak az elmúlt cselekvés helyét fejezik ki: *niliṃjad'əə* 'a hely, ahol laktak', *basu"muəd'əə* 'a hely, ahol vadásztak' stb.

2. Nomina actionis (Verb → Subs)

A nomen actionis képzővel ellátott szavak megnevezik a cselekvést vagy a történést. A nganaszanban sok esetben ugyanazzal a képzővel ellátott szavak egyszerre jelölik a cselekvést és annak eredményét is (nomen acti).

2.1. A (S1)-BSA^N képzős szavak a cselekvést nevezik meg: *bačəbsa* 'lélegzés', *büübsa* 'járás', *kuəbsa* 'halál', *d'iəbs'a* 'születés' stb.

Mássalhangzós tövek esetében a *B* kiesik ($C \rightarrow \emptyset / C_1\#_C_3$). Részletesebben lásd a 40. oldalon. A képző *N* hangja alanyesetben már lekopott, de ragozás során ismételtelen jelentkezik. Lásd az 54. oldalon.

2.2. (S2)-"MUƏ: *d'ia"mja* 'születés', *ɣəɾəd'i"mja* 'kimenés', *basu"muə* 'vadászat' stb.

Az nem teljesen világos, hogy milyen szemantikai különbség van a **-BSA^N** és a **-"MUƏ** képzős szavak között. Valószínűleg a **-"MUƏ** képzővel ellátott főnevek jobban hangsúlyozzák a cselekvés befejezettségét, míg a **-BSA^N** képzős szavak jelentése ebből a szempontból semleges.

2.3. A (S1)-HÜ"Ə képzős szavak valamilyen, a múltban lezajlott cselekvést neveznek meg: *kuəbu"ə* 'halál', *hemjimi"ə* 'anyává válás', *büübü"ə* 'járás, jövetel'.

A *H* a fokváltakozás következtében válhat *b*-vé. Lásd 61–64. oldalon.

2.4. A (S1)-MU^N képzős szavak a jelenben lezajló cselekvést nevezik meg: *südə"mü* 'vég' (lásd még *südə"müə* 'vég'), *bəduamu* 'növekedés' stb.

A képző *N* hangja alanyesetben már lekopott, de ragozás során ismételtelen jelentkezik. Lásd az 54. oldalon.

3. Nomen instrumentalis (S1)-BSA^N (Verb → Subs). A képzővel ellátott szavak megnevezik a cselekvés eszközt: *d'ürkəbsa* 'húzóháló', *hodəbsa* 'ceruza', *kola"ša* 'villa'.

Mássalhangzós tövek esetében a *B* kiesik ($C \rightarrow \emptyset / C_1\#_C_3$). Részletesebben lásd a 40. oldalon. A képző *N* hangja alanyesetben már lekopott, de ragozás során ismételtelen jelentkezik. Lásd az 54. oldalon.

4. Nomen agentis (Verb → Subs)

A nomen agentis képzős főnevek megnevezik a cselekvő személyt.

4.1. A (S2)-ŠI képzős szavak a cselekvés szokásos végrehajtóját jelölik. Az így képzett szavak gyakran foglalkozásnevek: *basuši* 'vadász', *koljədiši* 'halász', *tamtuši* 'eladó', *hodəši* 'tanár, titkár' stb.

4.2. A (S1)-KUTƏ képzős szavak azt fejezik ki, hogy a személy a cselekvést szívesen hajtja végre: *basugutə* 'aki szívesen vadászik', *h"anɣugutə* 'aki szívesen iszik', *laɣürkutə* 'aki általában kiabál', *ɣəjbəukutə* 'munkaszerető' stb. A *K* a fokváltakozás

következtében g lesz. Lásd 61–64. oldalon.

5. Melleknévképző (S1)-BUƏ (Verb → Adj): *hihiə* ‘főtt’, *kuəbuə* ‘halott’, *šaiibiə* ‘odaégett’, *čürübüə* ‘kiszáradt’, *binəbuə* ‘kivirágzott’ stb.

Denominális verbumképzők (Nom → Verb)

1. Valamilyennek lenni: (S3)-Ø (Adj → Verb, Subs → Verb). Az így képzett igék alapszava leggyakrabban melleknév vagy főnév: *nəŋhə* ‘rossz, kicsi’ → *nəŋhud’a* ‘rossznak, kicsinek lenni’, *ŋətu* ‘látkép’ → *ŋədušj* ‘látszik’, *česiša* ‘hideg van’, *tašüša* ‘keserűnek lenni’ stb. Példamondatok: *Biə česiiti*. ‘A leves hideg.’ *Koferə tašüti*. ‘Keserű a kávéd.’

2. A névszóhoz kapcsolódó cselekvés végrehajtása: (S1)-Ø (Adj → Verb, Subs → Verb): *d’oŋkud’a* ‘lyukat fúr’, *šeliđi* ‘élesít’, *d’ariđ’a* ‘betegeskedik’, *d’ürjimišj* ‘mesél’ stb.

3. A névszó által megnevezett helyre menni: (S3)-" (Subs → Verb): *muŋku"sa* ‘az erdőbe megy’, *təŋu"sa* ‘a nyári szállásra megy’.

4. Transzlatív képző: (S3)-M ‘vmivé válni’ (Adj → Verb, Subs → Verb, Num → Verb): *babimša* ‘vadrénne válik’, *bəh’amša* ‘elromlik’, *šidišimši* ‘megkettőződik’, *kolamša* ‘hallá válik’, *d’arəgimši* ‘megbetegszik’, *kočəgal’imsa* ‘meggyógyul’, *katəgimši* ‘kivilágosodik’ stb.

5. Transzformatív képző: (S3)-MTU ‘vmilyené / vmivé tenni’ (Adj → Verb, Subs → Verb, Num → Verb). A képző összetett, első eleme a transzlatív képző, amihez a kauzatív képző (-BTU) járul: *bijumitišj* ‘bevizez’, *homəgimtiđi* ‘élez’, *haməgimtiđi* ‘puhít’, *nakürümtüđ’a* ‘megháromszoroz’ stb.

6. Szenzitív képző: (S1)-J ‘vmilyenek érződni’ (Subs → Verb): *kintajša* ‘füstszaga van’, *bahiđ’ajša* ‘gombaszagú’ stb. Példamondatok: *D’ütümə bahiđ’ajči*. ‘A kezem gombaszagú.’

7. Kaptatív képző: (S1)-TU ‘vminek a megszerzésével foglalatostkodni’ (Subs → Verb): *ŋutađusa* ‘bogyót szed’, *ŋül’adəđusa* ‘farkasra vadászik’, *koljəđišj* ‘halászik’ stb.

8. (S1)-TU ‘valahol lenni’ (Subs → Verb): *ŋil’əđusa* ‘lent van’, *huəđusa* ‘hátsul van’, *nerəđišj* ‘elöl van’ stb.

A *T* a fokváltakozás miatt válhat *ə*-vé. Lásd a 61–64. oldalon.

9. (S1)-TU ‘időt eltölt valahol’ (Adv → Verb, Subs → Verb). Ez a képzési mód ma már egyáltalán nem produktív. Az így képzett szavak lexikalizálódtak: *təŋəđusa* ‘a nyarat eltölti’, *šürüəđusa* ‘telel’, *noruəđusa* ‘eltölti a tavaszt’, *hiünd’adusa* ‘eltölti az éjjelt’ [nem alszik] stb.

10. Insztrumentatív képző: (S3)-BTU ‘vmit vminek a segítségével elvégezni’ (Subs → Verb). A cselekvő eszközként az alapszóval megnevezett tárgyat használja a cselekvés végrehajtásához: *sakjruɓtud’a* ‘cukroz’, *kubađ’abtud’a* ‘gyönggyel varr’ stb.

11. (S2)-IR ‘vmit elfogyaszt’ (Subs → Verb). A képző produktív, de használata korlátozott, csak étel-, italnevekhez vagy étkezést megnevező szóhoz járulhat: *obedairsa*

‘ebédel’, *čairsa* ‘teázik’, *ηəmsairsa* ‘húst eszik’, *užinairsa* ‘vacsorázik’, *zaftakairsa* ‘reggelizik’ stb.

12. (S1)-**IR** ‘vmivel játszik’ (Subs → Verb): *kartairsa* ‘kártyázik’, *nüəðairsa* ‘babázik’, *katərairsa* ‘dámázik’, *sanirsa* ‘játszik’ stb.

13. (S3)-**TƏ** ‘vmit birtokol’ (Subs → Verb, Num → Verb): *tobəkə"tasa* ‘fejszéje van’, *šiði"tasj* ‘két rénje van’, *tuðü"tasa* ‘síléce van, síel’ stb.

14. (S3)-**LƏ** ‘vmiként használ’ (Subs → Verb): *səma"ləsa* ‘sapkaként használ’, *ηaða"šiləda* ‘teherrénként használ’, *kəmiləsa* ‘fogantyúként használ’ stb.

15. **Perditív képző**: (S1)-**KALIM** ‘vmi nélkül marad, vmi nélkülivé válik’ (Subs → Verb): *kəntəgalimša* ‘szán nélkülivé válik’, *kočəgalimša* ‘meggyógyul’ [betegség nélkülivé válik]. A képző összetett, első tagja a -KALI fosztóképző, második tagja az -M transzlatívképző.

Deverbális verbumképzők (Verb → Verb)

1. **Transzlatív képző**: (S1)-**M** ‘vmilyenné válni’: *d'əŋgumsa* ‘meghal’, *ηəmnamsa* ‘megéhezik’ stb.

2. **Tranzitív-kauzatív képzők**:

2.1 (S1)-**RU**. Ez a képző igen ritka és már nem produktív. Az így képzett szavak már lexikalizálódtak: *hirid'i* ‘főz’, *ηənarusa* ‘meglep’, *hursərjsj* ‘visszaküld’ stb.

2.2. (S1)-**BTU**: *ηəməbtusa* ‘etet’, *h"əŋgubtusa* ‘leitat’, *šül'übtüša* ‘feléleszt, meggyógyít’, *mənəgəjčüda* ‘leejt’ stb.

Msh. után a *B* kiesik ($C \rightarrow \emptyset / C_1\#_C_3$). Lásd a 40. oldalon. A *T* a *j* után palatalizálódik ($t \rightarrow t', č / j\#_$). Lásd a 68. oldalon.

3. **Faktitívképző**: (S1)-**RU****TU**. A képző összetett, mindkét eleme tranzitívképző: *ho-tərubtud'a* ‘írat’, *koturubtud'a* ‘megölet’, *konturubtud'a* ‘vitet’, *ηəmlubtusa* ‘etettet’, *heđijləbtjsj* ‘meneszt (elküld)’ stb.

4. **Passzív képző**: (S1)-**RU**: A passzív képző tranzitív és intranszitív igékhez egyaránt járulhat: *ηəməbturusa* ‘el van látva étellel’ [meg van etetettve], *h"əŋkurad'a* ‘lerészegett állapotban van’, *koturusa* ‘meg van ölve’ stb.

5. **Reciprokképző**: (S3)-**IR**: *səbulairsa* ‘integet’, *d'oðaküürsa* ‘egymást köszöntik’, *kəjηairsa* ‘allegorikus nyelven beszélget’ stb.

A nganaszanban létezett egy allegorikus nyelv, amelyet az énekekben, és a mindennapokon is használtak. Ennek a nyelvnek jellegzetes terminológiája volt, gyakran használtak benne szimbolikus képeket és körülírásokat. Ma már ezt a nyelvezetet csak a legidősebb nemzedék képes használni és megérteni.

6. **Statikus képző** (S1)-**ÜC**: Olyan igékhez járul, amelyek mozgásváltozást írnak le (pl. leül). A képző előtt az alapszó tövének utolsó magánhangzója kiesik. Ezekből az igékből a képző segítségével állapotige képezhető: *ηomtəša* ‘leül’ → *ηomtüsü* ‘ül’, *nənsud'i* ‘megáll’ → *nənd'ijsj* ‘áll’, *bənəd'a* ‘lefekszik’ → *bənüša* ‘fekszik’ stb.

7. Imperfektívképző: (S1)-NTƏ. A képző aspektusképző, a perfektív igéket imperfektívvé teszi: *mitəd'i* 'ad', *hođətəd'a* 'ír', *čiiṭəsi* '(el)megy', *kajbüṭasa* 'seper', *h^uantəd'a* '(le)tesz', *kandajküṭəd'a* 'megsértődik' stb.

Az NTƏ-ből a fokváltakozás következtében lesz -tə. Lásd 61–64. oldalon.

8. Frekventatívképzők: A frekventatív képzős igék olyan cselekvést vagy történést írnak le, amelyek egy időintervallumon belül rendszertelenül ismétlődnek. A magyarban ezt leggyakrabban a -gat/-get képzős igék fejezik ki.

8.1. (S1)-"NAR: A képző összetett, mindkét eleme egy frekventatívképző, azonban a -na elem önálló képzőként ma már nem található meg a nganaszanban. A képző funkcióját igen nehéz meghatározni, rendszerint mozgást jelentő igéken fordul elő. A rendelkezésre álló példamondatok alapján funkciója megegyezik az -R frekventatívképző jelentésével, azzal a különbséggel, hogy a -"NAR képzős igék nem olyan rendszeresen végbemenő cselekvésre utalnak: *büü"narsa* 'elmege', *kou"narsa* 'le-marad', *tuu"narsa* 'eljön', *ḡoṇḡd'i"nⁱarsj* 'kimegy', *hojku"narsa* 'fut'. Példamondatok: *D'esjma büü"naru gorodəgətə.* 'Apám néha elmege a városból.', *Helinj taa"tuu"naru"maḡu" d'a.* 'A rének néha idejönnek a sátrakhoz.'

8.2. (S2)-R: Ma már többnyire mint aspektusképző használatos. Egyes igék imperfektív párja nem az -NTƏ képzővel, hanem az -R képzővel képezhető. Ugyanakkor a frekventatív jelentést sem veszítette el teljesen a képző: *ḡamursa* 'eszik', *mənəgəirsə* 'leesik', *d'inərsə* 'grimaszolgat', *laḡjirsə* 'kiabál', *ḡuṣiirsə* 'mozog', *tolarsə* 'lop' stb.

9. Duratívképző (S1)-KUḡ. Ma már nem produktív, rendszerint a -BTU-ra végződő szavak imperfektív párja képezhető vele: *bjndəbtigujśa* 'vasal', *sakəbtugujśa* 'megkóstol', *karčələbtikujśi* 'összekócol', *kirküdəbtugujśa* 'megdöbönt' stb.

A képző K-ja a fokváltakozás hatására válhat g-vé. Lásd a 61–64. oldalon.

10. Habituatívképző (S1)-MUMHA^N: A habituális igék szokásos, rendszeresen ismétlődő cselekvést fejeznek ki: *berənimbⁱəsi* 'rendszerint elmege vmi mellett', *d'oḡurmimbⁱəsə* 'rendszerint gyalogol', *ḡəmurmumbəsə* 'rendszerint eszik', *ḡatəmumbəsə* 'rendszerint vár'. Példamondatok: *Küḡ'atud'a hiri"təmiḡhⁱantj čaj.* 'Reggelente teát főz.', *Hüətə d'oḡurmimbⁱatu tudatini.* 'Ő mindig sível megy.'

Az alakváltozatok a fokváltakozás és a magánhangzó-harmónia következményei. Lásd a 61–64. és a 55–59. oldalon.

11. Iteratívképző (S1)-KƏ: Az iteratív igék gyakran, viszonylagos rendszerességgel végbemenő cselekvést fejeznek ki: *koukəd'a* 'marad'. Példamondatok: *Taa" tujkətu"maḡu" d'a* 'A rének a sátrakhoz járnak.' *Imid'imə ḡukəgəi" nūimənintə d'ürimigətj.* 'A nagyanyám sokat mesél rólad.'

A képző K-ja a fokváltakozás hatására válhat g-vé. Lásd a 61–64. oldalon.

12. Attenuatívképző (S1)-BTU: Az attenuatívképzős igék a nem teljes, kis intenzitású cselekvéseket írják le: *sakəbtusə* 'megkóstol', *d'orəbtusə* 'pityereg', *b'arəbtjśj* 'megnyit (pl. ajtót)', *d'iləbtjśj* 'megemel', *surhəbtusə* 'felugrik'. Példamondatok: *Nūəmə nūmə"kü'r'ai" d'orəbta"iḡə.* 'A gyerekem sírt egy kicsit.', *Luuči d'iləbtjśj ḡomtū"ə bəbətj.* 'Megemelve a ruháját leült a bőrökre.'

13. Temporáliszképző: (S1)-KƏL: Olyan cselekvéseket írnak le az így képzett igék, amelyeknek a lefolyása időben korlátozva van. A képző igen ritkán fordul elő. *Kolj ɲanasana buəduṃənu buəgaʔi* 'A hal emberi nyelven szólalt meg.'

A képző K-ja a fokváltakozás hatására válhat g-vé. Lásd a 61–64. oldalon.

14. Inchoatív-rezultatív képzők: Az inchoatívképzővel ellátott ige a cselekvés kezdetét hangsúlyozza. A rezultatív jelentést hordozó igék ellenben a cselekvés eredményes lezajlását emelik ki. Az alább bemutatandó képzők általában az inchoativitást fejezik ki, de esetenként a rezultatív jelentés is feltételezhető.

14.1. (S1)-LƏ: *d'əɲhɪləsi* 'fényleni kezd', *d'orələsa* 'sírni kezd', *munsələsa* 'fornni kezd', *hišiləsi* 'nevetni kezd'. Példamondatok: *Maa huləɲij?* 'Mit kezdte el mondani?' *Tundiaku nuɟba* 'Ti' 'idə. 'A rókácska elszomorodott.'

A képző az inchoativitáson kívül szemelfaktív jelentés kifejezésére is alkalmas. Szemelfaktívnak azokat az igéket nevezzük, amelyek a cselekvés egyszeri bekövetkeztére utalnak. A magyarban ilyen pl. a *felvillan* és a *megmoccan*. A nganaszanban az így képzett igék alapszava mindig duratív, tehát tartós cselekvést jelöl: *səɲuləsə* 'meglát', *d'orələsa* 'felsír', *hišiləsi* 'felnevet'. Példamondatok: *Tairia sojmü soɟbuʔi* 'Felhangzott a repülő hangja.' Sokszor csak a szövegösszefüggés alapján dönthető el, hogy a képzett szó inchoatív vagy szemelfaktív jelentést hordoz-e.

14.2. (S1)-"KƏ: *d'arədikəd'i* 'megbetegedik', *kitə* 'kəsə 'elkezd ébreszteni', *ɲəmə* 'kəsə 'enni kezd', *ɲakədikəd'i* 'elkezd elvenni'. Példamondatok: *Siti ɲualəi* 'ŋohd'i' 'kasia makata, kobtua kačəməbüətu. 'Éppen elkezdett kimenni a sátorból, amikor meglátta a lányt.', *Nemimə manə kitə* 'kəsə čüjmə ɲakəʔi' 'Az anyám elkezdve ébreszteni engem, megrántotta a takarómat.'

15. Inceptívképző: (S1)-NTƏ"KƏ: Az így képzett igék nem a cselekvés kezdetét, hanem az arra való készülést hangsúlyozzák. A képző összetett, első eleme az imperfektív képző, második eleme pedig a -"KƏ inchoatív-rezultatív képző: *d'embütəkəd'i* 'készül öltözni', *h"antəkəd'i* 'készül letenni', *hudurtəkəd'i* 'készül befogni', *koḏum-təkəd'i* 'vihar készülődik' stb.

Az NTƏ-ből a fokváltakozás következtében lesz -tə. Lásd 61–64. oldalon.

16. Volitívképző: (S1)-NANTU: A cselekvés bekövetkeztének az óhaját fejezik ki az így képzett igék: *hoḏətanantusa* 'írni akar', *kund* 'anantusa 'aludni akar', *ɲilɲantud'a* 'élni akar', *hedjɲinantusa* 'menni akar' stb.

17. Intencionáliszképző: (S2/S3)-"HAN: Az intencionáliszképzős igék a cselekvésre való hajlandóságot, szándékot fejezik ki: *čüi* 'n'arh'ansa 'be szándékozik menni', *tuu* 'narh'ansa 'el szándékozik jönni' stb.

Az alakváltozatok a fokváltakozás és a magánhangzó-harmónia következményei. Lásd a 61–64. és a 55–59. oldalon.

18. (S1)-ALU: Igen ritkán előforuló képző, az így képzett igék a cselekvés bőségességét, intenzitását fejezik ki: *Matəti šeri* 'ədi, *kurəgüə ɲəmsutini ɲəməbatalutudi*. 'Bevitték a sátorba, mindenféle hússal bőségesen megettették'.

19. Mediálisképző (S1)-N: Ezzel a képzővel mediális¹¹ cselekvéseket kifejező igék képezhetők. A képző ma már nem produktív, elhomályosult, csak néhány igén fordul elő: *hinši* 'fő', *čiminsa* 'siet', *lümüinsa* 'fut', *lənjinsi* 'ég' stb.

20. (S1)-DALƏ 'is-is': A képző a cselekvés együtteségét fejezi ki, a mondat mindkét igéjén szerepel: *D'ed'ini* "basu^haləkəndu", *taacüguj^haləkəndu*. 'Apáink vadásznak is és rénpásztorkodnak is.' *Talu kolidi^halə* "sidiəm basu^halə" *sidiəm*. 'Holnap halászni és vadászni is megyek.'

21. Korlátozó képző (S1)-RA₁A₀ 'csak': Igével igen ritkán fordul elő: *i^had'a* 'csak van'. Az *R* msh. előtt *l* lesz (*r* → *l* / *C#*__). Részletesebben lásd a 68. oldalon.

22. A -ŠA morféma igen ritkán fordul elő, jelentése 'ellentétben, ellenben': *Maad'a taaj mentiöini^h nišarinditə hu*? 'Miért ijesztgeted a réneket, ha nem kell?'

Sajátos jelentéstartalmú képzőszerű morfémák

A nyomatékosító elemek legtöbbje mind igéhez, mind névszóhoz kapcsolódhat. Egyesek közülük ma már teljesen képzőkké váltak, míg mások még csak a képzővé válás útján indultak el. A nyomatékosító morfémás módosítószavakból klicizálódás¹² útján alakultak ki, azonban ma már általában megelőzik a ragokat. Éppen ez a tulajdonságuk mutat arra, hogy elindultak a képzővé válás útján.

1. Szimilatív (hasonlító) -RƏKU 'valamihez hasonló, -szerű': Névszókhoz kapcsolódva már képzővé vált, ezért a képzők között tárgyaltuk. (Lásd a 128. oldalon.) Igével kapcsolódva a személyragagok már követik, de az igei koaffixum még előtte áll: *Ninti^hrəkiri d'erəbaðu*? 'Ügy tűnik, ti (ketten) őt nem köszöntitek?'

2. (S1)-KÜƏ 'hát' nyomatékosító morféma: Igei használatára nincsen sok példa, és ezekben is általában a főnévi igenévhez kapcsolódva fordul elő. Van azonban példa ragozott alakra is: *d'üjarküətü* 'villámlanak', *ηarkagüə* 'hát a medve', *ηül^hadəküə* 'hát a farkas', *Tujküəda tuu*"o, *tə maa torutu təi^hu*? 'Megjönni, megjött, de mi haszna van?' *Kunda*"*küəda kunduatu*. 'Aludni alszik.' stb.

3. A -ČƏ 'ha, sőt' jelentésű morféma igével és főnévvel alig kapcsolódik, leggyakrabban névmásokon szerepel. A névmásoknak ilyenkor speciális jelentése van, ezeket a névmásokat tárgyaló fejezetben mutattuk be. (Lásd a 96. oldalon.) Példák: *ičətu* 'sőt van', *Tahar^habə mənə məučəmə Hotəriə nimi*"*h'ə^hə^h*. 'Így, azt beszélük, hogy a földemet Hotəriə-földnek hívják.'

4. A (S1)-BTA 'vagy' morféma igen ritkán fordul elő: *Basubtabu^h nibtəbi^h* 'Vadásztál vagy nem?'

¹¹ Mediálisnak azokat a szituációkat nevezzük, amelyeknek csak egyetlen szereplője van, aki a cselekmény előidézője és egyben elszenvetője is. A reflexívvel ellentétben a cselekvés nem önmagára irányul.

¹² Klitizálódásnak azt a folyamatot nevezzük, amikor egy szintaktikailag önálló szó (pl. módosítószó, névmás stb.) az adott mondatban elveszti önálló grammatikai funkcióját, ennek következtében hangsúlyát is, így hozzátapad az előtte vagy utána álló szóhoz.

5. A (S1)-KÜ⁰NMÜ⁰ ‘hiszen’ morféma gyakran fordul elő, leginkább névszókön találkozhattunk vele: *Nīgūmūnti tu*. ‘Hiszen ő nem jön.’, *d’engujkūmūmā* ‘hiszen a csapdám’, *taagūmū* ‘hiszen a/egy rén’, *bigajkūmū* ‘hiszen a/egy folyó’ stb.

A képző K-ja a fokváltakozás hatására válhat g-vé. Lásd a 61–64. oldalon.

6. A (S1)-KƏLIČƏ ‘sőt (nem)’ jelentésű morféma igéhez és névszóhoz is kapcsolódhat. Ragok állhatnak utána, de a képzők megelőzik: *Ninti ħəmun’antugəPičə*. ‘Sőt enni se akar.’ *Matə čiid’a d’atənə nintigaj səĵurkəPičə*. ‘Belépve a sátorba, rá se néztek.’, *təmurkukəPičə* ‘sőt egerek se’, *ħondakəPičičün* ‘sőt eszük se’, *d’intəgəPičəmə* ‘nyílam se’ stb.

A képző K-ja a fokváltakozás hatására válhat g-vé. Lásd a 61–64. oldalon.

7. A -DU⁰TU⁰ ‘végre, hiszen’ morféma igék esetében csak a személyragokat tűri meg maga után, a koaffixumokat és az időjeleket maga elé engedi. Névszók esetében a birtokos személyragok megelőzik: *mijəħudantə* ‘éppenúgy tesznek ők is’, *kačəmi’əĵutuðu* ‘végre észrevette őt’. *ħojməĵutu* ‘hiszen a lábam’, *d’ütüĵütü* ‘hiszen ez kéz’, *kiribaĵutu* ‘hisz ez kenyér’ stb.

A T a fokváltakozás következtében válhat δ-vé. Lásd a 61–64. oldalon.

SZÓÖSSZETÉTEL

Szóösszetételről akkor beszélhetünk, ha a két egymáshoz kapcsolódó szó összetételként, egyúttal sajátos jelentésben lexikalizálódott. A nganaszanban az összetételeknek mindig csak az utótagját láthatjuk el képzőkkel és ragokkal.

Fontos kritérium az összetételek megállapításánál a hangsúly is. A nganaszanban az összetételek hangsúlya eltér a szintagmák hangsúlyától, azaz a lexikalizálódott szó egy főhangsúllyal (‘ a szótag előtt) és egy mellékhangsúllyal (‘ a szótag előtt) rendelkezik: *kuu’basa* ‘gyöngy’, *ħəmə’ħüə* ‘idei év’.

Az alábbi összefoglalóban szerkezetük alapján csoportosítjuk az összetételeket. A következő rövidítéseket használjuk: Subs_{Nom} – alanyesetben álló névszó, Subs_{Akk} – tárgyesetben álló névszó, Subs_{Gen} – birtokos esetben álló névszó, Subs_{PlGen} – többes szám birtokos esetben álló névszó, Pron – névmás, Part – igenév. A következő összetételi típusokat figyelhetjük meg:

Subs_{Nom} – Subs_{Nom}: *kuubasa* ‘gyöngy’ (gyöngy+vas), *kuubini* ‘gyöngysor’ (gyöngy+madzag), *liüə’sad’ir* ‘vaj’ (orosz+zsír), *tairiəĵənduj* ‘repülő’ (repülő+csónak), stb.

Subs_{Gen} – Subs_{Nom}: *tuuĵənduj* ‘gőzös’ (tűz+hajó), *d’üdübasa* ‘gyűrű’ (kéz+vas), *koubasa* ‘fülbevaló’ (fül+vas), *d’üəbəbə* ‘lőporzsák’ (homok+tok), *bađ’aci* ‘kapocs’ (vas+fog), *ħüəb’aj* ‘pelenka’ (gyerek+sörény), *bikatoħi* ‘folyótorkolat’ (folyó+törzs), *d’alid’ər* ‘dél’ (nap+közép), *bađ’a’bəbə* ‘pénztárca’ (pénz+tok), *tuubiđi* ‘fegyver’ (tűz+nyíl), *tuubi* ‘vodka’ (tűz+a vize) stb.

Subs_{PlGen} – **Subs_{Nom}**: *l̥indiməu* ‘tundra’ (síkság+föld), *kojkü"ma"* ‘templom’ (bálvány+ház) stb.

Pron – **Subs_{Nom}**: *əməd'alj* ‘mai nap’, *əməhiə* ‘idei év’, *ɲam'ajhiə* ‘tavaly’ stb.

JELENTÉSBŐVÜLÉS

A nganaszanban a ritkább szóalkotási módok közül a jelentésbővülésre találunk példát. Első helyen adjuk meg az eredeti jelentést, amit az új jelentés követ: *basa* ‘vas’ > ‘pénz’; *biđj* ‘nyílvessző’ > ‘töltény’; *d'üə* ‘homok’ > ‘lőpor’ stb.

SZÓKINCS

A legrégebbi réteg

A nganaszan szókincs legrégebbi rétegét azok a szavak képezik, amelyek az uráli alapszókincs tagjai. Ezeknek a szavaknak egy része természetesen a magyar nyelvben is megtalálható. A magyar és a nganaszan nyelvet beszélők között nemcsak térben hatalmas a távolság, hanem időben is: ezeket a nyelveket mintegy hatezer év választja el egymástól, és ez a távolság igencsak „meglátszik” a két nyelven, ha összehasonlítjuk alapszókincsüket. A szókincs legrégebbi rétegének szemléltetésére olyan szavakat választottunk, amelyeknek megfelelője nyelvünkben is megvan, az alábbi táblázat csupán illusztrációként szolgál, nem tartalmazza az összes rokon szót. A harmadik oszlopban a kikövetkeztetett alapnyelvi (PU) alakokat is megadtuk a szemléltetés kedvéért, így jobban nyomon követhető a két nyelvben végbemenő eltérő vagy megegyező hangfejlődés. A nganaszan szó jelentését csak akkor adjuk meg, ha az eltér a magyar megfelelőjétől.

Példák a közös szókincsre:

Névmások	<i>én</i>	<i>mənə</i>	* <i>mə</i> ‘én’ (finn <i>minä</i>)
	<i>te</i>	<i>tənə</i>	* <i>tə</i> ‘te’ (finn <i>sinä</i>)
	<i>mi</i>	<i>mij</i>	* <i>mə</i> ‘mi’ (finn <i>me</i>)
	<i>ti</i>	<i>tij</i>	* <i>tə</i> ‘ti’ (finn <i>te</i>)
	<i>mi</i>	<i>maa</i>	* <i>mə</i> ‘mi, dolog’
	<i>ki</i>	<i>sɪ-</i>	* <i>ke</i> (<i>ki</i>) ‘ki’
	<i>ho- (hol, hogyan, stb.)</i>	<i>ku- (kuñä)</i>	* <i>ku-</i> (-ko) ‘ki, mely, ?mi’
	<i>ta-hát (tehát); to-va, tú-l</i>	<i>tə-ti ‘az’, tə-ni ‘oda’</i>	* <i>to</i> ‘az’
Az emberi testtel kapcsolatos szavak	<i>fej, fő</i>	<i>h’aj</i> ‘vég, csúcs’	* <i>päñe</i> ‘fej, fő’
	<i>szem</i>	<i>šejmij</i>	* <i>šilmä</i> ‘szem’
	<i>ideg</i>	<i>d’enti</i>	* <i>jänte</i> ‘ideg’
	<i>ín</i>	<i>taŋ</i>	* <i>sene</i> (* <i>sōne</i>) ‘ér, ín’
	<i>íz</i>	<i>ŋobia</i> (Castrén)	* <i>ip3</i> – * <i>ip3-s3</i> – * <i>ip3-s3</i> ‘íz; szag’
	<i>könny</i>	<i>kəəlɪ</i>	* <i>kiñe(-l3)</i> (* <i>küñe(-l3)</i>) ‘könny’
	<i>láb</i>	<i>latəə</i> ‘csont’	* <i>luwe</i> ‘csont’
	<i>szív</i>	<i>səə</i>	* <i>šidä(-m3)</i> ‘szív’
	<i>tüdő</i>	<i>čeiñdə</i>	* <i>täwe</i> ‘tüdő’
	<i>ujj</i>	<i>čiidə</i> ‘ruhaujj’	* <i>soja</i> ‘kar → (ruha)ujj’

Rokonságnevek	ős 'apa'	<i>d̥esi</i>	* <i>ičä</i> 'apa'
	eme	<i>ñemi</i>	* <i>emä</i> 'anya, asszony'
	napa	<i>ŋinəbə</i>	* <i>an3-(-pp3)</i> 'anyós'
	nő	<i>ni</i>	* <i>niŋä</i> 'nő, asszony, fiatalasszony'
	öre-g	<i>iri</i> 'nagyapa'	* <i>er3</i> 'nagy, sok'
	vő	<i>biŋi</i>	* <i>wäŋe</i> 'vő, vőlegény'
Élővilág, természet	fa	<i>h^uaa</i>	* <i>puwe</i> 'fa'
	hab	<i>kuŋhu</i>	* <i>kumpa</i> 'hullám'
	hal	<i>kolj</i>	* <i>kala</i> 'hal'
	hajnal	<i>kou</i> 'Nap'	* <i>koje</i> 'hajnalpír'
	hó(nap), hold	<i>ki-čəðəə</i>	* <i>kuŋe</i> 'hold, hónap'
	köd	<i>kintə</i> 'füst'	* <i>kint3</i> (* <i>künt3</i>) 'köd, gőz, füst'
	holló	<i>kula-</i> "a	* <i>kul3-k3</i> 'holló'
	nyúl	<i>ñomu</i>	* <i>ñoma(-l3)</i> 'nyúl'
	szügy	<i>šinšə</i> 'mell'	* <i>šičä</i> ~ * <i>šinčä</i> 'belső rész'
	tó	<i>tu-rku</i>	* <i>tow3</i> 'tó'
Számnevek	víz	<i>bi</i> "	* <i>wete</i> 'víz'
	kettő	<i>šiti</i>	* <i>kakta</i> ~ * <i>käktä</i> 'kettő'
	öt	<i>bii</i> " 'tíz'	* <i>witte</i> 'öt' (vö. finn <i>viite</i> -)
	háml-, hánt, háncs	<i>kamu</i>	* <i>kama</i> 'héj'
	köcsög	<i>kita</i> 'csésze'	* <i>kič3</i> (* <i>küč3</i>) 'edény nyírfakéregből'
	íj	<i>d̥intə</i>	* <i>joŋ(k)s3</i> 'ív, görbület'
	mony 'tojás'	<i>mənu</i>	* <i>muna</i> 'tojás, here'
	nyél	<i>ñir</i>	* <i>niðe</i> (* <i>nüðe</i>) 'nyél'
	szíj	<i>soŋ</i>	* <i>šəw3</i> 'istráng'
	toll	<i>čüə</i> 'szárny'	* <i>tulka</i> 'toll, szárny'
Igékt	vas	<i>basa</i> 'vas'	* <i>waške</i> 'vmilyen fém'
	él	<i>ñili-</i>	* <i>elä-</i> 'él'
	em-lő	<i>ñimi-</i>	* <i>ime-</i> 'szív, szop'
	farag	<i>bəri</i> "- 'el-, leszakít'	* <i>par3-</i> 'vág, kiváj, vakar'
	fél	<i>hi'i-</i>	* <i>pele-</i> 'fél'
	(meg)hal	<i>kuə-</i>	* <i>kola-</i> 'meghal'
	mar, morzsa, morzsol	<i>məru-</i> 'eltörik'	* <i>mura</i> (* <i>mur3</i>) 'darab, morzsa, szétmor-zsolódik, összetörik'
	men-(ni)	<i>mjin-</i>	* <i>mene-</i> 'megy'
	monda-(ni)	<i>munu-</i>	* <i>msn3-</i> (* <i>mon3-</i>) 'beszél'
	nyal	<i>ñon̄d̄ətə-</i>	* <i>ñole-</i> (* <i>ñöle-</i>) 'nyal'
	nyel	<i>ñeltəmə-</i> 'elnyel' <i>ñeluagə</i> 'finom'	* <i>ñele</i> (* <i>ñēle-</i>) '(le)nyel'
	talál	<i>tuj-</i> 'jön'	* <i>tule-</i> 'jön'

Egyéb	<i>tud</i>	<i>tumtə</i> ‘felidéz, megsejt, kitalál’ <i>tumtəə</i> ‘rejtvény’	<i>*tumte</i> ‘érint, tapint, tapogat’
	<i>al- (alatt stb.)</i>	<i>ɲiʔə</i>	<i>*ala</i> ‘alatt; alul’
	<i>fel</i>	<i>hirə</i> ‘magas’	<i>*piðe</i> (~ <i>-kä</i>) ‘magas; hosszú’
	<i>fél</i> ‘vminek a fele’	<i>helj</i>	<i>*pälä</i> ‘fél, fele; oldal’
	<i>név</i>	<i>nim</i>	<i>*nime</i> ‘név’
	össze	<i>bənsə</i> ‘egész, mind’	<i>*weńcz</i> ~ <i>*wećz</i> ‘egész, minden’

A fentebb bemutatott rokon szavak alapján megfigyelhetjük, hogy egyes esetekben hasonló hangfejlődés ment végbe a két nyelvben, míg más esetekben a hangok fejlődése teljesen eltért. A könnyebb összehasonlítás érdekében megadjuk a proto-uráli (PU) és a proto-szamojéd (PS) mássalhangzókat is. A hangfejlődési tendenciákat a teljesség igénye nélkül az alábbi táblázatban foglaljuk össze:

	Magyar	PU	PS	Nganaszan
szókezdő msh.	<i>f-</i>	<i>*p-</i>	<i>*p-</i>	<i>h- (f-)</i> ¹³
	<i>j-/i-</i>	<i>*j-</i>	<i>*j-</i>	<i>d'-</i>
	<i>h-</i> (veláris mgh. előtt)	<i>*k-</i>	<i>*k-</i>	<i>k-</i>
	<i>k-</i> (pal. mgh. előtt)			<i>s-</i> (<i>e</i> és <i>i</i> előtt)
	<i>l-</i>	<i>*l-</i>	<i>*l-</i>	<i>l-</i>
	<i>m-</i>	<i>*m-</i>	<i>*m-</i>	<i>m-</i>
	<i>n-</i>	<i>*n-</i>	<i>*n-</i>	<i>n-</i>
	<i>ń-</i>	<i>*ń-</i>	<i>*ń-</i>	<i>ń-</i>
	<i>ø-</i>	<i>*s-</i>	<i>*s-</i>	<i>ś-, s-</i>
	<i>t-</i>	<i>*t-</i>	<i>*t-</i>	<i>t-</i>
	<i>v-, ø-</i>	<i>*w-</i>	<i>*w-</i>	<i>b-</i>
	<i>mgh.</i>	<i>*mgh.</i>	<i>mgh.</i>	<i>ń-, η-</i> (protetikus)
szóbelseji msh., msh.-kapcsolatok	<i>-d-</i>	<i>*-nt-</i>	<i>*-nt-</i>	<i>-nt-</i>
	<i>-b-</i>	<i>*-mp-</i>	<i>*-mp-</i>	<i>-mb-</i> ¹⁴ (<i>-ηh-</i>)
	<i>-z-</i>	<i>*-t-</i>	<i>*-t-</i>	<i>-t-/."</i>
	<i>-l-</i>	<i>*-l-</i>	<i>*-l-</i>	<i>-l-</i>
	<i>-ø-/j-</i>	<i>*-l'-</i>	<i>*-j-</i>	<i>-j-</i>
	<i>-r-</i>	<i>*-r-</i>	<i>*-r-</i>	<i>-r-</i>

¹³ Castrénál és még a XX. század elején is szókezdő *f-* volt.

¹⁴ Fokváltakozás utáni alak, ami az *-lŋh-* hangkapcsolat gyengült változata.

A szókincs újabb rétege

A szókincsnek újabb rétegét képezik azok a szavak, amelyek az uráli alapnyelvből ugyan nem mutathatók ki, de a közös szamojéd alapnyelvre visszavezethetők. Ebbe a csoportba szintén a nyelv alapszókincséhez tartozó szavak tartoznak. A teljesség igénye nélkül csak néhányat sorolunk fel:

Igék:

PS **ät3-* 'látható' > ngan. *ηədu-*

PS **amtə-* 'leül' > ngan. *ηomtə-*

PS **əm-* 'eszik' > ngan. *ηəm-*

PS **jarə-* 'sír' > ngan. *d'orə-*

Névmások: PS **ämä¹* ~ **ämäj* 'más, másik' > ngan. *ηam¹aj*

Természeti jelenségek és életmód:

PS **enenkə* ~ **nenenkə* 'szúnyog' > ngan. *nenənkə*

PS **məja* 'föld' > ngan. *məu*

PS **jaə* 'föld, hely' > ngan. *d'üə* 'homok'

PS **kəə* 'jávorszarvas' > ngan. *kəu*

PS **warə* 'part' > ngan. *bərə*

Testrészek: PS **wetö* 'bél' > ngan. *betuə*

Már a közös szamojéd alapnyelv is kapcsolatban állt más nyelvekkel, így többnyire a mandzsu-tunguz nyelvekből kerültek át az alapnyelvbe jövevényszavak. Ezek közé olyan fontos és igen gyakran használt szavak tartoznak, mint pl.:

Jenyiszej: ngan. *D'entəd'ia* < PS **Jentəsä* < tung. **Jendesī*

tundr: ngan. *d'aŋur* < PNS **jäŋor* < tung. **ja(ŋur)*

oldal: ngan. *kəi* < PS **kəjwə* < tung. **xəw* ~ **xəwtə* stb.

Az altaji nyelvcsalád mandzsu-tunguz ágán kívül a törökségi ág népeivel is kapcsolatban állhattak a szamojédok. Erről tanúskodnak a kölcsönös szóátvételek. Mi most csak olyan eseteket mutatunk, ahol az ős-szamojédba került be kölcsönszó:

PT **baluk* ~ **balyk* 'hal' > PS **pəjkV* > ngan. *hokj* 'jukola'

PrT **bal'mak* 'cipő' > PS **pəjmā* > ngan. *h^uajmu*

PrT **ür* ~ **ör* 'zsír' > PS **jür* > ngan. *d'ir*

PrT **jür* 'száz' > PS **jür* > ngan. *d'ir* stb.

Az összamojéd alapnyelv felbomlása után sem szakadtak meg a tunguz-nganaszan nyelvi kapcsolatok. Erről tanúskodnak azok a szavak, amelyek valamelyik mandzsu-tunguz nyelvre vezethetők vissza a nganaszanban. Meg kell jegyeznünk, hogy a nganaszan szókincs e rétege ma még igen kevésbé kutatott. Ebbe a csoportba a legkülönbözőbb szavak tartoznak, pl.:

ŋül^uadə < evenki *ŋēlekī* 'farkas'

maagəə < evenki *maŋa* 'kemény'

ŋaagəə < evenki *ŋaka* 'jó' stb.

d'abaku < evenki *dəvək, dəvəki* 'piros'

nirü < evenki *niravī* 'barát'

Néhány nganaszan szó hasonlóságot mutat jukagír szavakkal (pl. ngan: *meńd'ad'a* ~ juk. *mižerpə*- 'új'). Azonban ezeknek az adatoknak a vizsgálata és értelmezése még nem történt meg. Annyi bizonyos, hogy már az északi-szamojéd alapnyelv is kapcsolatban állhatott a jukagírral és nem zárható ki, hogy a leánynyelveket beszélők is érintkeztek jukagír népe sséggel.

A nganaszan a legtöbb szót az oroszból kölcsönözte. Az első átvételek a XVII. századtól kerülhettek a nyelvbe. Egészen a XX. századig a nganaszanok és az oroszok nem érintkeztek rendszeresen. Ezekre a kapcsolatokra az volt a jellemző, hogy nem terjedt ki a teljes népe sségre, többnyire csak az adófizetésben részt vevő vagy kereskedő férfiak érintkeztek az oroszokkal. Így az átvett szavakra is az jellemző, hogy a kereskedelem szavai, termékek nevei, az orosz társadalmi életben előforduló jelenségek nevei kerültek be a nyelvbe. Leginkább névszókat találhatunk a kölcsönszavak között, igék csak igen ritkán kerültek át az oroszból.

Terméknevek: *bümagə* 'papír' (< бумага), *čaj* 'tea' (< чай), *solətu* 'üveg', (< золото 'arany'), *serəbjri* 'ezüst' (< серебро) stb.

Kereskedelmi kifejezések: *labku* 'bolt' (< лавка), *maŋgašinə* 'üzlet' (< магазин) stb.

Szociális kifejezések: *kin'asə* 'törzsi vezető' (< князь), *l'ekjɾ* 'orvos' (< лекарь), *l'ekaarsə* 'orvosság' (< лекарство), *səkuənə* 'törvény' (< закон), *dəraβa* 'Üdvözlét!' (< здорово); *h'asibə* 'köszönöm' (< спасибо) stb.

A 30-as 40-es évektől kezdve az orosz-nganaszan nyelvi kapcsolatok megélénkultek, a lakosság sokkal nagyobb rétegére terjedtek ki. Ebben az időben többnyire olyan szavak kerültek át a nyelvbe, amelyek a szovjet rendszer jellegzetes fogalmait jelölik meg: *birigadə* 'brigád' (< бригада), *kəlkuaβə* 'kolhoz' (< колхоз), *səbiəskə* 'szovjet' (< советский), *birgədirə* 'brigádvezető' (< бригадир). Átkerültek azonban olyan szavak is, amelyek a modern világ fogalmai közé tartoznak: *mətəurə* 'motor' (< мотор), *mašinə* 'autó' (< машина), *kinəu* 'mozi' (< кино), *uručkə* 'toll' (< ручка) stb.

Nem szabad elfelejtenünk arról sem, hogy a nganaszanok kapcsolata a másik két északi-szamojéd néppel sosem szakadt meg. Különösen élénkek voltak a kulturális és nyelvi kapcsolatok az enyecekkel, hiszen a két nép évszázadokon keresztül együtt élt. Ez egyben azt is jelenti, hogy nyilván nyelvi kölcsönzések is végbementek. A nganaszan szókészlet e rétege még igen kevésbé kutatott. A kutatók dolgát megnehezíti, hogy sokszor nehéz eldönteni, közös eredetre vezethető-e vissza a szó, avagy későbbi kölcsönzésre.

Vannak olyan orosz eredetű szavak a nganaszanban, amelyek az enyecen vagy a nyenyecen keresztül kerültek a nganaszanba. Ilyen pl.:

or. *корова* 'tehén' > eny. *koraə* > ngan. *kuraə*

or. *хлеб* 'kenyér' > eny. *kirba* > ngan. *kiriba* stb.

Azonban nemcsak kölcsönzések útján gazdagodott a nyelv, hanem találunk példát a jelentésbővülésre és szóképzésre is. Ezekre a példákat a 127–137. oldalon mutattuk be.

Indulatszók

Az indulatszavak segítségével a beszélő az érzelmeit, akaratát tudja kifejezni. Az indulatszavak a mondatnak nem szerves részei, semmiféle mondatrészi szerepet nem töltenek be. A nganaszanban a következő indulatszavakat ismerjük:

Érzelmet kifejező indulatszók:

aj-ia – elégedettséget fejez ki

aii – kellemetlen érzést fejez ki

ou”, *oju*” – csodálkozást fejez ki

d’ou – fájdalmat fejez ki

kaðəu” – bosszankodást, félelmet fejez ki

čəšaj – hideg érzésekor használatos

hej – meleg érzésekor használatos

hemou” – csodálkozást fejez ki

aj” – sajnálkozást fejez ki

aj isabo – félelmet fejez ki

Akaratnyilvánító indulatszók:

təj – kutya nógatása

tə-tə ~ tə”ə ‘na gyerünk’

Hangutánzó szók:

a”a”aulə – kacsahangja;

kud’a”-kud’a” – sirályhangja

ka-ka-kaa – bűvármadár kiáltása eső előtt

kukar’li-kukar’li – bűvármadár kiáltása párzáskor

kabⁱa”-bⁱa”-bⁱa” – a fajdhangja

prⁱa-prⁱa – a fekete sirályhangja

liḱ-liḱ-liḱ – a lúdhangja

hur-hur – a rének horkantása

au-au – fiatal rén kiáltása

ih-ih – kalapács koppanása

MONDATTANI ÁTTEKINTÉS

A szamojéd nyelvek mondattana ma még szinte teljesen feltérképezetlen. Születtek ugyan ezzel a területtel foglalkozó művek – többek között egy monográfia is (Терешенко 1973) –, ennek ellenére számos kérdés ma még nem megfelelően tisztázott. Az alábbi áttekintés csak a legfontosabb jelenségekkel foglalkozik, nem vállalkozik arra, hogy átfogó képet nyújtson a nganaszan mondattanról.

A nganaszban a mondatok felépítése alapján egyszerű és összetett mondatokat különböztethetünk meg. Az egyszerű mondatok sajátos alcsoportját képezik a mondatsűrítő szerkezetek. Ezek logikailag összetett mondatok ugyan, de formailag nem. A mellékmondati részt ez a mondattípus egy igeneves szerkezetbe sűríti. Erről a tulajdonságáról kapta az elnevezését is.

Az alábbi fejezetben először olyan jelenségeket mutatunk be, amelyek a mondattan egészére érvényesek, majd pedig az egyes mondattípusokat tárgyaljuk.

MONDATRÉSZEK

Alany: Az alany leggyakrabban alanyesetben álló főnév vagy névmás: *Numaŋku ŋanasa hotürə hođətəndu*. 'Egy fiatalember levelet ír.' *Siti gərədəndə čüü"ə*. 'Bejött a városba.' *Bənsəgaj nij hontigaj*. 'Mindkettőjüknek van felesége.' A személyes névmás kitétele nem kötelező, mivel az igei személyrag utal az alany személyére és számára: *Hiləđ'atətim*. 'Félek.'

Melléknév alanyi szerepben csak létezést vagy valaminek a hiányát kifejező mondatokban fordul elő:

Nəmbəmu" d'aŋku.

rossz-PxPl1 nincs_{part}

'Rosszunk nincsen.'

Néha a mondatban a melléknév főnevesülhet is:

Numə" bajka"agitə təŋgəti".

fiatal-Pl öreg-PIE1 erős-Kimp-PI3-subj

'A fiatalok erősebbek az öregeknél.'

Tipikus képviselője az alannak a melléknévi igenév is, habár általában az alanyi szerepben megjelenő folyamatos melléknévi igenevek már főnevesültek:

Basutə" , kətuɬtugujčüə" ŋuŋa"ində" kənətorəndə.

vadászik-PtImp-Pl, pásztorkodik-PtImp-Pl összegyűlik-Kperf-PI3-refl igazgatóság-Lat

'A vadászok és a pásztorok összegyűltek az igazgatóságon.'

Kəndü" ka'da ɲu'üntuə" d'ürimiki"ə".

szán-PIGen mellett_{pos} összegyűlik-PtImp-PI beszél-Vres-Kperf-PI3-subj

‘A(kik) szán mellett összegyűltek, beszélgetni kezdtek.’ [A szán mellett összegyűltek beszélgetni kezdtek.]

Ritkán ugyan, de állhat alanyként számnév is: *Nagür basad'üə*. ‘Hárman vadásztak.’ [Három vadásztak.]

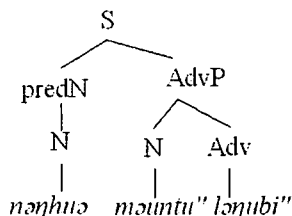
Az alany helyét elfoglalhatja a gerundium is, de csak speciális jelentésű mondatokban. Gerundium áll alanyként olyan általános érvényű kijelentésekben, ahol a mondat állítmánya predikatívan ragozott melléknév. A gerundium ebben a típusú mondatban nem határozói igenévként viselkedik, hanem inkább nomen actionisként. Az alanynak lehet bővítménye is, ami minden esetben megelőzi és birtokos esetben kerül:

Nəɣhuə məuntu" ləɣubi".

rossz-Sg3-subj föld-GenPxPI2 ég-VAcond

‘Rossz, ha ég a földetek.’ [Rossz a földetek égése.]

A mondat szerkezete a következő:

További példák: *Nanuntu" nūlibi" ɲaagəə*. ‘Nálatok jó lakni.’, *Nika'li nūlibi" nəɣhə*. ‘Nő nélkül élni rossz.’

Ebbe a csoportba tartoznak azok a mondatok is, amelyeket magyarra a kell+főnévi igenév szerkezettel fordítunk. Ebben az esetben a nganaszanban állítmányként legtöbbször a *ɲaagəə* ‘jó’ melléknév szerepel, az alapige pedig gerundiumba kerül. Erre a mondat típusra jellemző, hogy az alapige megtartja a vonzatát.

Hotürə ɣuənəbü" ɲaagəə.

levél-Akk küld-VAcond jó-Sg3-subj

‘Levelet kell küldeni.’

Kiriba d'əɲujhü", ɲaagəə hirətəbi" ʔepeškəj.

kenyér-Gen hiányzik-VAcond, jó-Sg3-subj főz-VAcond lepény-PIAkk

‘Ha nincsen kenyér, lepényt kell sütni.’

Ritkábban más melléknév is betöltheti az állítmány szerepét:

Berəɣə d'a heđi'ibi" kuntəga"ə

hegy-Gen Pos megy-VAcond hosszú-Sg3-subj

‘A hegyig sokáig kell menni.’ [Hegyig menés hosszú.]

A meteorológiai kifejezések esetében előfordulhatnak alanytalan mondatok is: *Sorutu*. ‘Esik.’, *Soru'li"ə*. ‘Eleredt.’ Ezeknek a mondatoknak megvan az alannyal kife-

jezett azonos jelentésű párja is. A mondat alanya a meteorológiai jelenséget megnevező főnév, amihez ebben az esetben *sorud'a* vagy a *sorua"təsa* 'esik' ige járul:

Sorua sorua"tətu.

eső esik-Vimp-Kimp-Sg3-subj
'Esik az eső.'

Hii bəimənu širü sorua"təsuə.

éjjel alatt_{pos} hó esik-Vimp-Perf-Sg3-subj
'Egész éjjel esett a hó.'

Állítmány: Az állítmány legtipikusabb képviselője az ige: *Əmə ŋanasagətə hīləd'atəjəm.* 'Félek ettől az embertől.' Ugyanakkor predikatívan ragozva minden szó-faj előfordulhat állítmányként. (A predikatív ragozást lásd a 119–120. oldalon.) A nganaszan predikatív ragozás kopulát használ. Szintaktikailag két típust különböztetünk meg:

1) NP NP_V: Ebben a szerkezetben a kopula szerepét a névszón jelentkező igei személyrag tölti be. A nganaszanban a jelen időben álló alakok tartoznak ide. Példák: *Mənə Lirəm.* 'Én Lire vagyok.' *Tij tanuaru", mīj əmnj ŋukəgəmu".* 'Ti kevesen vagytok, mi itt sokan vagyunk.' *Əmə korutənu mīj nagürmu".* 'Ebben a házban hárman vagyunk.' *Mənə tamnum.* 'Én ott vagyok.'

2) NP cop NP_V: Most a kopula szerepét nem pusztán a személyrag tölti be, hanem megjelenik igei kopula is. A nganaszanban a jövő idejű és a múlt idejű alakok hozhatók így létre. Példák: *Mənə tamnum işüəm.* 'Én ott voltam.' *Tij tanuaru" işüdəri", mīj əmnj ŋukəgəmu" işüdəri".* 'Ti kevesen lesztek, mi itt sokan leszünk.'

A melléknemek közül az -Ə és a -D'Ə képzősek nem tölthetnek be állítmányi szerepet, míg a -D'IR képzősek csak állítmányként jelenhetnek meg a mondatban. (Lásd még a 87–88. oldalon.)

Az állítmányi szerepben megjelenő személyes névmás nem veszi fel a predikatív személyragokat: *Əmə tij.* 'Ezek ti vagytok.', *Əmə sūtij ŋənəntuŋ.* 'Ezek ők maguk.'

Tárgy: Tárgyként leggyakrabban főnév áll, de megjelenhet melléknév, melléknévi igenév, névmás, sőt néhány ige mellett a főnévi igenév is. A mondat tárgya mindig tárgyesetbe kerül. Kivételt csak a felszólító mód néhány alakja képez. A felszólító módú ige mellett álló tárgy morfológiai megformáltságát az alábbi táblázat foglalja össze. Azokat az eseteket, amelyekre nem találtunk példát, kihúztuk. Csillaggal az olyan alakokat jelöljük, ahol csak feltételezhető a ragozás, de ez az alanyi és a tárgyas ragozás egyezése miatt egyértelműen nem dönthető el. Kereszt jelöli azt az esetet, ahol a tárgy morfológiai megformáltsága miatt nehéz eldönteni, hogy alanyi- vagy tárgyesetben álló tárgyról van-e szó. Ebben az esetben analógiásan következtettünk arra, hogy milyen esetben áll a tárgy.

	Sg1	Sg2	Sg3	Du1	Du2	Du3	Pl1	Pl2	Pl3
alanyi ragozás mellett	Akk	Nom	Akk	–	*Nom	*Nom	–	*Nom	Nom
tárgyas ragozás mellett	Akk	Akk	–	–	–	–	–	*Akk	–

A táblázat adatait az alábbiakban példamondatokkal szemléltetjük. Igyekeztünk olyan mondatokat választani, ahol a tárgy birtokos személyranggal van ellátva, mivel ezekben az alakokban az alany- és a tárgyeset jól elkülöníthető.

A) Felszólító mód + alanyesetű tárgy:

Sg2 VxIndef: *Əmə biniməni bakaðəəə huanə*! 'Ebbe a kötélbe tedd a nyakad!'

Du2 *VxIndef: *Nüəri, niniři hi"jiri*! 'Gyerekek, hívjátok a bátyátokat!'

Du3 *VxIndef: *Nakələğəj tana"kaəmə*. 'Azok ketten vegyenek nekem posztót!'

Pl2 *VxIndef: *Nifia nagür h'ad'ir čiəguəri*! 'Eresszetek le három kampót!'

Pl3 alanyi ragozás: *Sitiŋ madučün hoəəə*! 'Állítsák fel a sátrukat!'

B) Felszólító mód + tárgyesetű tárgy:

Sg1 VxIndef: *Əmlədi śiəə nikuəm ɲonəi" biarə*. 'Ilyen dolgot többé ne tegyek!'

Sg1 VxDef: *Əmə hotürə hotəgumə*. 'Írjam meg ezt a levelet!'

Sg2 VxDef: *Təndəmtə nintə d'ukə*! 'Ne vedd el ezt!'

Sg3 VxIndef: *D'esidə, nemiðə torəmiðəmtu ɲətəəə*! 'Az apa és az anya találjon magának támaszt!'

Pl2 *VxIndef: *Bəltə hoəəmtu ɲonəə d'iamtu koiguəri*! 'Csak a hátsó részét és az agyát hagyjátok meg!'

A tárgyi szerepben álló személyes névmás mindig ragozatlan: *Maad'a mənə hikəbtigujŋi?* 'Miért ijesztgetsz engem?'

Főnévi igenév is állhat a mondat tárgyaként a modális igék (pl. *čeniđ'i* 'tud, képes valamire', *d'erusa* 'nem tud', *kərbud'a* 'akar' stb.) mellett. Az érzelmeket kifejező igék (pl. *məhünsa* 'szeret', *hiłi"si* 'fél' stb.), a fázisigék (pl. *saŋiđ'i* 'abbahagy' stb.) mellett is főnévi igenév jelenik meg tárgyaként:

Siti d'erutu hiritəj, niibtəđ'a, d'emb'a sočürasa.

ő nem-tud-Kimp-Sg3-subj főz-inf, mos-inf, ruha-Akk varr-inf

'Ő nem tud főzni, mosni, ruhát varrni.'

Jelző: A jelző rendszerint a jelzett szó előtt helyezkedik el (AdjN sorrend). Jelzőként állhat melléknév, melléknévi igenév, névmás, főnév és számnév.

Melléknév: *Hirəəə d'igə nintə mamu" naəəəi" ɲəduŋi*.

magas-Gen hegy-Gen mögül_{pos} sátor-PxPl1 látszik-Kimp-Sg3-subj

'A sátrunk jól látszik a magas hegy mögül.'

Melléknévi igenév: *Benəđ'üəđ'aj taañə biðiŋtigujčün*.

elfárad-PtPerf-PIAkk rén-AkkPIPx-Sg1 itat-Kimp-Sg2-subj

'A fáradt rénjeimet itatod.'

Névmás: *Əmə d'alı ɲanuɖumtusudəm hoðərtənu.*

ez-Akk nap-Akk feljegyez-Fut-Sg1-subj napló-Lok

‘Ezt a napot feljegyzem a naplómbe.’

Számnév: *Śiði korutənu kunduatu*”.

kettő-Gen ház-Lok alszik-Kimp-Pl3-subj

‘Két házban alszanak.’

Főnév: *Ad'a koru*” *toɲkəgəə.*

dolgán-Gen ház kényelmes-Sg3-subj

‘A dolgán háza kényelmes.’

Ahogy a fenti példa is mutatja, a birtokos jelzőként álló főnév birtokos esetben kerül.

A melléknemek közül azok, amelyek -D'IR moderatív képzőt vettek fel, nem állhatnak jelzőként. (Lásd a 88. oldalon.)

Határozó: Határozóként általában határozószó, határozóragos vagy névutós névszó és melléknévi igenév állhat: *Talu mənə šitəbirsiam.* ‘Tegnap meséltem.’ *Taa*” *d'iatəni ɲəmurumbatu*”. ‘A rének rénzuzmóval táplálkoznak.’ *Śiti śiði*” *tuu*”o. ‘Ő kétszer jött.’ *Časə bəimənu mələkuə tamturu*”a. ‘Egy óra alatt eladták a tejet.’ [Egy óra alatt a tej eladódott]

Módhatározói szerepben gyakran fordul elő a főnévi igenév:

Tərad'ij buəduj d'əbtud'a, kuəd'umu d'embi”*təki*”*idə.*

ilyen-PIAkk szó-PIAkk szól-inf, férfi öltözik-Vint-Sg3-refl

‘Ilyen szavakat szólván, a férfi elkezdett öltözködni.’

A főnévi igenév és a számnév együttese a mondatban számhatározói funkciót tölthet be: *Četə iša sanirümü*”. ‘Négyen játszunk.’ *Nagətənu*” *šiti iša kona*”*agaj.* ‘Tö-lünk ketten mentek el.’

TAGADÁS ÉS TILTÁS

A nganaszanban a mondat tagadása és a tiltás a *hiisj* tagadó segédige használatával fejezhető ki. A tagadó kifejezésben (NEGP) a mondat szorosabb értelemben vett állítmánya a segédige személyragos alakja, ami mellett a főige tagadott töve áll. A tagadó segédige formailag folyamatos, tehát a folyamatos igékhez járuló koaffixumot (-NTU-) veszi fel. A főige tagadott töve megegyezik a Sg2 alanyi ragozású felszólító módú alakkal. A létige (*iša*) tagadott töve kivételes alak: *ɲuə*”.

hisz tagadó segédige + *mi''si* 'ad'

Alanyi ragozás

		Sg	Du	Pl
sem. idő	1	<i>hindim mid'a"</i>	<i>hintimi mid'a"</i>	<i>hintimj" mid'a"</i>
	2	<i>hindij mid'a"</i>	<i>hintiri mid'a"</i>	<i>hintirj" mid'a"</i>
	3	<i>hintj mid'a"</i>	<i>hintigaj mid'a"</i>	<i>hintigaj mid'a"</i>
múlt idő	1	<i>hisziam mid'a"</i>	<i>hisziami mid'a"</i>	<i>hisziamj" mid'a"</i>
jövő idő	1	<i>hiszidam mid'a"</i>	<i>hiszidami mid'a"</i>	<i>hiszidamj" mid'a"</i>

Tárgyas ragozás – egy tárgy

		Sg	Du	Pl
sem. idő	1	<i>hintimə mid'a"</i>	<i>hintimi mid'a"</i>	<i>hintimj" mid'a"</i>
	2	<i>hintirə mid'a"</i>	<i>hintiri mid'a"</i>	<i>hintirj" mid'a"</i>
	3	<i>hintidj mid'a"</i>	<i>hintidi mid'a"</i>	<i>hintidij mid'a"</i>
múlt idő	1	<i>hisziamə mid'a"</i>	<i>hisziami mid'a"</i>	<i>hisziamj" mid'a"</i>
jövő idő	1	<i>hiszidamə mid'a"</i>	<i>hiszidami mid'a"</i>	<i>hiszidamj" mid'a"</i>

Tárgyas ragozás – két tárgy

		Sg	Du	Pl
sem. idő	1	<i>hintigəinhə mid'a"</i>	<i>hintigəihni mid'a"</i>	<i>hintigəihni" mid'a"</i>
	2	<i>hintigəičə mid'a"</i>	<i>hintigəiči mid'a"</i>	<i>hintigəiči" mid'a"</i>
	3	<i>hintigəiči mid'a"</i>	<i>hintigəiči mid'a"</i>	<i>hintigəičij mid'a"</i>
múlt idő	1	<i>hiszəgəinhə mid'a"</i>	<i>hiszəgəihni mid'a"</i>	<i>hiszəgəihni" mid'a"</i>
jövő idő	1	<i>hiszidəkəinhə mid'a"</i>	<i>hiszidəkəihni mid'a"</i>	<i>hiszidəkəihni" mid'a"</i>

Tárgyas ragozás – több tárgy

		Sg	Du	Pl
sem. idő	1	<i>hintjnhə mid'a"</i>	<i>hintjnhni mid'a"</i>	<i>hintjnhni" mid'a"</i>
	2	<i>hintjčə mid'a"</i>	<i>hintjči mid'a"</i>	<i>hintjči" mid'a"</i>
	3	<i>hintjči mid'a"</i>	<i>hintjči mid'a"</i>	<i>hintjčinj mid'a"</i>
múlt idő	1	<i>hisziinhə mid'a"</i>	<i>hisziinhni mid'a"</i>	<i>hisziinhni" mid'a"</i>
jövő idő	1	<i>hiszidinhə mid'a"</i>	<i>hiszidinhni mid'a"</i>	<i>hiszidinhni" mid'a"</i>

ńisj tagadó segédige + *kotud'a* 'megöl'

Reflexív ragozás

	Sg	Du	Pl
sem. idő	1 <i>ńintĩnə kodu</i> "	<i>ńintĩni kodu</i> "	<i>ńintĩni</i> " <i>kodu</i> "
	2 <i>ńindĩŋ kodu</i> "	<i>ńindĩti kodu</i> "	<i>ńindĩti</i> " <i>kodu</i> "
	3 <i>ńintĩdə ~ ńindĩ</i> " <i>kodu</i> "	<i>ńindĩti kodu</i> "	<i>ńindĩtə kodu</i> "
múlt idő	1 <i>ńišiĩnə kodu</i> "	<i>ńišiĩni kodu</i> "	<i>ńišiĩni</i> " <i>kodu</i> "
jövő idő	1 <i>ńišiđinə kodu</i> "	<i>ńišiđini kodu</i> "	<i>ńišiđini</i> " <i>kodu</i> "

A *ńisj* tagadó segédigével kifejezett tagadás minden esetben mondattagadást jelent. A tagadás hatóköre mindig a tagadó segédige után álló mondatrészekre terjed ki. A segédige ellátható igeeképzőkkel, valamint a tagadott szerkezetben a mód- és időjelet is a segédige veszi fel.

Nanuntu" [_{NEGP} *ńisjđəm hotatutə*"].

-val_{pos}-PxPl2 nem-Fut-Sg1-subj küzd-Vcong

'Veletek nem fogok küzdeni.'

Təndə huə ŋonəi" [_{NEGP} *ńigətĩđi kačəmə*"].

ez-Gen után_{pos} ismét nem-Viter-Kimp-Du3-obj lát-Vcong

'Azután többször nem látták (őt).'

[_{NEGP} *ńintə hi'ĩdə*"]

nem-Mimp-Sg2-obj fél-Vcong

'Ne félj!'

A tagadott igező és a tagadó ige közé általában nem ékelődhet be más mondatrész. Ez alól csak a mondatértékű kifejezések a kivételek:

ńišiđini", *ńandĩtĩmĩ*", *hursə*".

nem-Fut-Pl1-refl, úgy-tűnik-Kimp-Pl1-subj, visszatér-Vcong

'Nem fogunk, úgy látszik, visszatérni.'

Az általános tagadó segédigén kívül vannak mellékjelentéssel bíró tagadó segédigék is. A mondatban ezeket szintén a főige tagadott töve követi.

kasad'a 'majdnem, alig nem':

Turku takəđə səü"*hü*"*ərə, mənə kasad'üəŋ d'ĩdu*".

tó-Gen mögül_{pos} lövés-PxSg2 én majdnem-Perf-Sg2-subj eltalál-Vcong

'Amikor a tó mögül löttél, majdhogynem eltaláltál engem.'

lədi"*tĩsĩ* 'nem tud':

Dojbuəmə lədi"*tĩtĩm d'ĩltə*".

fej-AkkPxSg1nem-tud-Kimp-Sg1-subj felemel-Vcong

'Nem tudom felemelni a fejemet.'

ɲuəli- ‘hogyhogy nem, méghogy nem’: Általában összetett mondatok főmondatában megfogalmazott kérdésekben használatos, de előfordul egyszerű mondatban is. A szót predikatívan kell ragozni:

Kəndəmtə ɲuəlim meliḍə"!

szán-AkkPxSg2 méghogy-nem-Sg1-subj csinál-Vcong

‘Méghogy nem csinálom a szánodat?!’

Duəlimə sočələ", sočələsuḍəmə, kuhumə kaŋkə nəməə.

hogyhogy-nem-Sg1-obj varr-Vcong, varr-Fut-Sg1-obj, bőr-PxSg1 már bőrt-kikészít-PtPass

‘Hogyne varrnám meg, megvarrom, a bőr már ki is van készítve.’

Mondattagadás fejezhető ki az ige abesszív módos alakjával is: *Šüarmj" ɲonəə tujməḍuma" a*. ‘A barátunk még nem jött.’ Az igemódot a 115. oldalon mutattuk be.

Amennyiben a létezést tagadjuk, tehát az egzisztenciális mondatok tagadásakor, nem segédigét kell használni, hanem a *d'angujsa* ‘hiányzik, nincs’ jelentésű igét: *Kuntəgai"i" d'angujü*. ‘Sokáig hiányzik.’ *Təhini maagəličə ɲül"adə d'angujh"atu*. ‘Itt semmiféle farkas nincs.’

Szintén a létezés tagadható a *d'aŋku* tagadószóval is. Ezt a tagadószt kell használni pl. a birtok tagadásakor. A tagadószt és a tagadott szót számban egyeztetni kell. A tagadószó rendszerint a mondat utolsó pozícióját foglalja el. Előtte az a mondatrész áll, amire a tagadás vonatkozik:

Sijti maagəličə səəḍi d'aŋku.

ő_{pron} semmi szív-PxSg3 nincs_{part}

‘Neki egyáltalán nincsen szíve.’

Təndə" ɲanasanə" turku bəṛəṇu d'aŋku".

ez-Pl ember-Pl tó-Gen part-Lok nincs_{part}-Pl

‘Azok az emberek nincsenek a tó partján.’

További példa: *Bad'anü" d'aŋku*. ‘Nincs pénzünk.’

Ha nem egzisztenciális mondatokban tagadjuk a mondatrészeket, akkor a tagadás a *ɲintuu ~ ɲintu"* tagadószóval történik. A tagadószó mindig a tagadott mondatrész előtt áll, és vele számban egyeztetni kell.

Taaŋə ɲintu" ɲukəgəə".

rén-PIPxSg1 nem_{part}-Pl sok-Pl

‘Nem sok rénem (van).’

További példák: *Komnatatənu kintələbtikujhi" ɲintuu ɲaagəə*. ‘A szobában tilos a dohányzás.’ *ɲintuu bamə*. ‘Nem az én kutyám.’

Tagadás fejezhető ki a *d'erusa* ‘nem tud’ negatív értelmű igével is. E mellett nem áll főige, hanem az ige önmagában tagadó értelmű:

Lüəšitəda d'erusa, ɲaadəḍə"ki"ə.

oroszul-beszél-inf nem-tud-inf, nganaszanul-beszél-Vres-Kperf-Sg3-subj

‘Nem tudván oroszul, nganaszanul szólalt meg.’

Sitij nonəntuŋ maagəličə d'erutu''.

ők_{pron} maga_{pron}-PxPI3 semmi-Akk nem-tud-Kimp-PI3-subj

‘Ők maguk semmit se tudnak.’

A tagadó mondatokban szerepelhetnek tagadó kvantorok is. Kvantoroknak olyan elemeket nevezünk, amelyek valamilyen logikai-jelentéstani műveletet jelölnek. A negatív kvantorok tehát olyan összetevők, amelyek azt állítják, hogy a nekik alárendelt predikátum a szóban forgó halmaz egyik elemére sem igaz. Negatív kvantorok pl. *maagəličə* ‘semmi’, *siŋigəličə* ‘senki’, *kurədiŋəličə* ‘semmilyen’, *kaŋkəkəliči* ‘semmikor’, *kuŋi''iagəliči* ‘sehová’ tagadó névmások. A negatív kvantor azt a halmazt megnevező szó előtt áll, amire a kvantor vonatkozik: *Siŋigəličə hiŋti tu*. ‘Senki sem jön meg.’ A mondat jelentése kifejtve a következőképpen hangzik: [Nem igaz, hogy van olyan ember, aki megjön.], *Maagəličə hii d'erutum*. ‘Semmi(lyen) félelmet nem ismerek.’ A mondat jelentése kifejtve: [Nem igaz, hogy van olyan félelem, amit ismerek.]

Ugyan a példamondatokban van tagadósó is, de jelentéstanilag mégsem fejezik ki a mondatok többszörös tagadást. Ezekben a mondatokban a tagadás hatóköre a teljes predikátumra (beleértve a kvantort is) kiterjed. Ezt szemléltetik a mondatok szögletes zárójelben megadott értelmezései.

A tagadó névmások – sok más uráli nyelvhez hasonlóan – csak olyan igék mellett állhatnak, amelyek önmagukban fejeznek ki tagadást (tagadó igék, negatív jelentésű igék): *Sitij nonəntuŋ maagəličə d'erutu*. ‘Ők maguk semmit sem tudnak.’

Szemantikailag tagadás fejezhető még ki fosztóképzős névszóval, amely mellett a létige megfelelően ragozott alakja áll. Azonban ha a tagadó kifejezést szerkezetileg olyan összetett predikátumnak fogjuk fel, amelyben a szorosan vett állítmányt a tagadósó vagy tagadó ige képviseli, akkor azt mondhatjuk, hogy a fosztóképzős kifejezések szerkezetileg nem tagadóak, hanem állítóak. Ezt a következő példamondatokkal mutatjuk be:

Đam¹ajd¹um niŋ¹ali ičü.

másik-Nkiv nő-Advcar van-Kimp-Sg3-subj

‘A másiknak nincsen felesége.’ [A másik nő nélkül van.]

Nemig¹ali ihü''tü'', ŋu''ajčəŋi konigumi''!

anya-Ncar van-VAcond-PxPI2, egy-Lok megy-MimpFut-PI1-subj

‘Ha nincsen anyátok, menjünk együtt!’ [Anya nélküli levéskor, együtt menjünk!]

A BIRTOKLÁS KIFEJEZÉSE

A birtoklás kifejezésének alapvetően kétféle lehetősége van a nganaszanban: 1) habeo-szerkezetek vagy 2) létige és birtokos személyrag fejezi ki a birtoklást.

1) A habeo-szerkezetben a birtoklás külön segédigével fejezhető ki (pl. német *haben*, angol *to have*, orosz *иметь* stb.). A birtoklás ilyen kifejezése leginkább az indoeurópai nyelvekre jellemző, de több uráli nyelv (pl. szölkup, magyar, vogul, osztják, finn stb.) is rendelkezik birtoklást kifejező igével. A nganaszanban ennek a csoportnak a segédigék szerint az alábbi két alcsoportját különböztethetjük meg:

- a) A birtoklást a **honsi** 'van, birtokol' jelentésű ige fejezi ki. Az így kifejezett birtoklás a birtok létét hangsúlyozza. A birtok ragos vagy ragtalan tárgy: *Nüaj honyi?* 'Vannak gyerekeid?' *Nini hondim.* 'Van egy bátyám.'

Nakürə kuəd'ümu nüə honti.

három-Akk fiú-Akk gyerek-Akk birtokol-Kimp-Sg3-subj

'Három fiú gyerek(e) van.'

- b) Birtoklást fejez ki a **ɟudasa** 'birtokol' ige is. A birtok ebben az esetben is tárgyesetben álló névszó:

Mənə səd'əmti" ɟudatum.

én_{pron} út-AkkPxPI2 birtokol-Kimp-Sg3-subj

'Én birtoklom az utatokat.'

Əmti mənə ɟutaʔi" əmə.

ez-Akk én_{pron} birtokol-Vinch-Kperf-Sg1-obj

'Ezt én birtokba vettem.'

A **ɟudasa** igével kifejezett birtoklás magának a birtoklásnak a tényét emeli ki. Meg kell jegyeznünk, hogy ennek az igenek a használata sokkal ritkább, mint a **honsi** igéé.

2) Az uráli nyelvekben a birtoklást rendszerint egy határozós szó szerkezet és a létige ragozott alakja fejezik ki (magyar *nekem van*; finn *minulla on*). A nganaszanban a határozós szó szerkezet helyett az alanyesetű névszó + létige szerkezet használatos. Ez azt jelenti, hogy a birtokos mindig alanyesetben áll, mellette pedig a létige (*isa*) ragozott alakja szerepel. A birtokszó a birtokosnak megfelelő birtokos személyraggal van ellátva és szintén alanyesetben áll.

A nganaszanban a birtokos kitétele igen ritka, gyakoribb, hogy erre csak a birtokszó személyragja utal. A mondatok szerkezete alapján két alcsoportot különíthetünk el:

- a) A birtoklást a **taisa** 'ott/itt van' kifejezés segítségével fejezhető ki. Ez az ige a *tə* mutató névmásból és az *isa* létigéből épül fel. A birtokszó alanyesetben álló főnév, ami birtokos személyragot is felvesz. Az igtét számban és személyben a birtokszóval kell egyeztetni.

D'amaku bajka" a matu tǎičü.

madár öreg sátor-PxSg3 itt-van-Kimp-Sg3-subj

‘Madár apónak van sátra.’

Nüj tǎišüa, šiti kuəd'ümu nüädi tǎišüagaj.

nő-PxSg3 itt-van-Perf-Sg3-subj, kettő férfi gyerek-PxSg3 itt-van-Perf-Du3-subj

‘Volt felesége, és volt két fia.’

Donə kobtuati tǎišüa.

még lány-PxDu3 itt-van-Perf-Sg3-subj

‘Kettejüknek volt még egy lányuk.’

- b) A birtoklás tényét jelezheti pusztán a birtokos személyrag is. Ebben az esetben a mondatban egyáltalán nem szerepel kopula:

Ŋenača" a kəburudarəku hođürtü.

nagy serpenyő-Nsim minta-PxSg3

‘Egy nagy serpenyőre hasonlító mintája (van).’

Maad'a mənə tərəd'i ŋimə?

miért én ilyen név-PxSg1

‘Miért (van) nekem ilyen nevem?’

Negatív értelemben a *d'angujša* ige, valamint a *d'an̄ku* tagadószo használatos. Ezeket a tagadásnál (a 152. oldalon) mutattuk be.

A HATÁROZOTTSÁG KIFEJEZÉSE

A határozottságot a nganaszanban a következő nyelvi eszközökkel lehet kifejezni:

- 1) Birtokos jelző:

Tibijku mjačikə hoajhü"ə.

fiú-Gen labda kipukkad-Kperf-Sg3-subj

‘Kipukkadt a fiú labdája.’

- 2) Mutató névmás:

Əmə ŋanasagətə hiləd'atətīm.

ez-Gen ember-El fél-Kimp-Sg1-subj

‘Félek ettől az embertől.’

Əmtij kniga ŋeŋd'al'iaku tuətubü".

ez-Akk könyv-Akk könnyen olvas-VAcond

‘Ezt a könyvet könnyű olvasni.’

3) Birtokos személyrag:

Banud'üəd'aj taañā biđibtiğujčij.

elfárad-PtPerf-PIAkk rén-PIAkkPxSg1 itat-Vdur-Kimp-Sg2-subj

'Itatod az elfáradt rénjeimet.'

D'esigəjñā četua d'ehinimij"əgəj.

apa-DuPxSg1 nagyon öregszik-Vtrl-Kperf-Du3-subj

'A szüleim nagyon megöregedtek.'

Mint sok más uráli nyelvben, a birtokos személyragos alakok a nganaszban sem minden esetben fejeznek ki tényleges birtokviszonyt. A PxSg2 és a PxSg3 ragok sokszor csak a determinálásra szolgálnak:

a) PxSg3:

– Ez a személyrag teszi határozottá a természeti jelenségeket:

Məudu sürü ŋil'ənu čüiməə.

föld-PxSg3 hó-Gen alatt_{pos} rejt-PtPass-Sg3-subj

'A földet hó fedi.' [A föld hó alatt rejtve van.]

Ləkər'ai" ŋuədu hojməgimi"ə.

hirtelen ég-PxSg3 sötét-Vtrl-Kperf-Sg3-subj

'Hirtelen elsötétült az ég.'

– Elbeszélő szövegekben fordul elő determináló funkcióban:

Kuə čühəgəñj taa hul'i"ə təmuŋkumtu.

egy-idő-múlva házi-rén keres-Vinch-KperfSg3-subj egér-AkkPxSg3

'Egy idő múlva a rénszarvas keresni kezdte az egeret.'

Təndə ŋanasanəmtu nənsutij"əđj.

ez-Akk ember-AkkPxSg3 felemel-Kperf-Sg3-obj

'Ezt az embert felemelte.'

b) PxSg2:

– Párbeszédekben és elbeszélésekben előfordul determináló funkcióban, anélkül hogy ténylegesen PxSg2 birtokra utalna. Ennek használatát az alábbi mondatpárral szemléltethetjük. Az első mondat bevezeti a szubjektumot (lány), amiről beszélünk, míg a második mondat a már ismert, tehát határozott szubjektumról tesz kijelentést.

Baarbəduŋ hontj kobtua.

gazda-PxPI3 birtokol-Kimp-Sg3-subj lány-Akk.

'Az uruknak van egy lánya.'

Kobtuara četuamj nən'ajku.

lány-PxSg2 nagyon szép-Sg3-subj

'A lány nagyon szép.'

HASONLÍTÓ SZERKEZETEK

A nganaszan hasonlító szerkezetben – sok más uráli nyelvhez hasonlóan – az összehasonlítást és a kiemelést a névszó elatíviszragos alakjának a segítségével lehet kifejezni. Példák: *Darka tuntigatə ani"ə*. 'A medve nagyobb a rókánál.' [Medve rókától nagy.], *Mənə taansamə taansagətətə najbəgəə*. 'Az én lasszóm hosszabb, mint a tiéd.' [Az én lasszóm a te lasszódtól hosszú.] A példamondatok szemléltetik, hogy az alanyesetben álló alany (*ɣarka* 'medve', *taansamə* 'lasszóm') és az alapfokban álló melléknév (*ani"ə* 'nagy', *najbəgəə* 'hosszú') mellett az elatíviszragos hasonlító határozó (*tuntigətə* 'rókától', *taansagətətə* 'lasszódtól') utal lényegében az összehasonlításra.

A hasonlító szerkezet mód- és fok-mérték határozója mindig prolatívuszban álló melléknév: *Nagətənə ərəkərəmənu nīlī"!* 'Élj jobban nálam!', *Dahumə ɣahugətətə səɣha'aygə hüəmənu nīmka*. 'A nővérem öt évvel fiatalabb a nővérednél.'

A mondatban állhatnak moderatív képzővel ellátott melléktörzsek is. Ebben az esetben nincs szükség a fok-mérték határozó kitételére:

Mənə taanə taagitətə mərə"Pikü".

én_{PRON} házi-rén-PIPxSg1 házi-rén-PIEl-PxSg2 gyors-Nmod-PI3-subj

'Az én rénjeim egy kicsit gyorsabbak, mint a tiéd.'

EGYEZTETÉS

A jelző és a jelzett szó egyeztetése

A nganaszban a jelzőt a jelzett szóval számban és részlegesen esetben is egyeztetni kell. A melléknév csak alany-, tárgy- és birtokos esetben állhat. A függő esetben álló főnév jelzője birtokos esetben kerül. Az egyeztetést az alábbi táblázat foglalja össze:

Melléknév	Főnév
Alanyeset	Alanyeset
Tárgyeset	Tárgyeset
Birtokos eset	Birtokos eset
Birtokos eset	Latívisz
Birtokos eset	Lokatívisz
Birtokos eset	Elatívisz
Birtokos eset	Prolatívisz

Példamondatokkal szemlélítve:

Nom: *Ŋaagəə koru* " *ŋədu*tj. 'Látszik egy jó ház.'

Akk: *Mənə ŋusitjəm meŋd'ad'a(m) korudə(m)*. 'Új házat építék.'

Gen: *Təndə satərə kuhu četuami ŋaagəə*. 'Ennek a rókának a bőre nagyon jó.'

Lat: *Ŋaagə matə konj*"*sitə*mj". 'Bemegyünk az új sátorba.'

Lok: *Ŋaagə matənu ŋilibi*" *ŋaagəə*. 'Az új sátorban élni jó.'

El: *Ŋaagəə makətə ŋindjətə*" *bünandu*". 'Nem akarnak elmenni a jó házból.'

Prol: *Kurəd'iküə bəlj ad'a šiəd'aməŋj kəjŋj*"tū. 'Valamilyen éneket dalol dolgán nyelven.'

DuNom: *Ŋaagəəj korukəj ŋədu*tjəj. 'Látszik két jó ház'

DuAkk: *Ŋaagəgi koruki ŋədu*tjüm. 'Látok két jó házat.'

DuGen: *Ŋaagəgi koruki čirid'əgəj meŋd'ad'əgəj*. 'A két jó ház teteje új.'

DuLat: *Ŋaagəgi maki na konj*"*sitə*mj". 'Bemegyünk a két új sátorba.'

PlNom: *Ŋaagəə*" *korudə*" *ŋədu*tj. 'A jó házak látszanak.'

PlAkk: *Ŋaagəəj korudəj ŋədu*tjüm. 'Jó házakat látok.'

PlGen: *Ŋaagəi*" *korudu*" *čirid'a*" *meŋd'ad'a*". 'A jó házaknak új tetejük van.'

PlLat: *Ŋaagəi*" *mati*" *konj*"*sitə*mj". 'Bemegyünk a jó házakba.'

A mondatban a számnévi jelzőkre is ugyanezek az egyeztetési szabályok érvényesek:

Əmə" *ad'a*" *matüdə korutənu ŋilij*".

ez-PI dolgán-PI hat-Gen ház-Lok él-Kimp-PI3-subj

'Ezek a dolgának hat házban laknak.'

A számnévi jelző után a főnév általában egyes számban marad: *Četə kuəd'ümu basutu*". 'Négy férfi vadászik.' Találhatunk azonban olyan példákat is, ahol a számnév után a főnév már többes számban áll. Ezt esetleg orosz hatással magyarázhatjuk: *Matənu nagür nj*" *tuu*"o". 'A sátrunkba három nő jött.'

Ha a predikatívan ragozott névszónak jelzője is van, akkor a jelző is felveszi a személyragot: *Tənə numəŋkuŋ kətubtugujčüəŋ*. 'Te fiatal pásztor vagy.' *Mij numəŋkumu*" *kətubtugujčüəmu*". 'Mi fiatal pásztorok vagyunk.'

Az alany és az állítmány egyeztetése

A mondat alanyát számban és személyben az állítmánnyal egyeztetni kell. Ha a mondat alanya mellett társhatározó áll (tehát ez a mondatrész csak logikailag alany, grammatikailag nem), az állítmányt formailag a grammatikai alannyal (S) kell egyeztetni:

Mənə ŋad'anə nanu"*om*.

én fiatalabb-testvér-GenPxSg1 -val_{pos} jön-Kperf-Sg1-subj

'Az öcsémmel jöttem.'

További példák: *Kuəd'ümüə nüə bansəbtə h"angü"ə*. 'A fiú kutyástul elszaladt.'
D'esimə d'eru"tuəmə basu"šina buətu. 'Az apám egy ismeretlen vadással beszél.'

Ez alól a szabály alól kivételt képeznek azok az esetek, amikor hangsúlyozott, hogy a cselekvést az alany és a társa *közösen* hajtották végre. Ilyenkor az igét értelmileg kell egyeztetni: *Taa bahina buəd'üəgaj*. 'A rén és a vadrén beszélgetnek.' [A rén a vadrénnel beszélgetnek.] *Ñerb'a"ku əligaku tıbjık'akuna sanirügaj turku bəratənu*. 'A kislány a folyó partján játszik egy kisfiúval.' [A kislány (egy) kicsi fiúval játszanak a folyó partján.] A következő mondat azt szemlélteti, hogy értelmi egyeztetésnél, ha a társhatározói mondatrész és a tényleges alany személye nem egyezik meg, akkor a grammatikai alanyhoz kell személyben egyeztetni.

Mil'iani satərə nanu d'ödürküəmi.

csak-én_{PRON} róka-Gen -val_{POS} megy-MimpFut-Du1-subj

'Csak én megyek a sarki rókával.'

Ha a mondatban két grammatikai alany van, akkor az állítmány dualisba kerül:

Kaŋkəgüə d'amaku bəjka"a ŋonəə təmunku bəjka"a ŋilid'igaj.

alany1

alany2

valamikor madár öreg és egér öreg él-Perf-Du3-subj

'Valamikor élt egy Madár apó és egy Egér apó.'

Amennyiben az alany számnévi jelzővel van ellátva, az alanyt és az állítmányt grammatikailag kell egyeztetni, tehát az állítmány továbbra is egyes számban áll: *Bəbəəd'əətənundu nagür bahi ŋonəi" kətutu*. 'A helyén ismét három vadrén legel.' *Kərutətu məuntənu šiti ma" nənd'itj*. 'A csupasz földön áll két sátor.' Szép számmal találhatunk olyan példákat is, ahol az alany és az állítmány értelmileg egyeztetett. Ezt a jelenséget esetleg az orosz nyelv hatásával magyarázhatjuk. Példák:

D'ed'itəninə nagür ŋanasa ŋilitj''.

apa-Lok-PxSg1 három ember él-Kimp-Pl3-subj

'Az apámnál három ember lakik.'

Hünsəərənu šiti anika"a ŋə" ŋilid'igaj.

régi-Lok kettő nagy sámán él-Perf-Du3-subj

'Élt egyszer két sámán.'

A kettes szám használata

A dualis használata a szamojéd nyelvekben – mint több más uráli nyelvben is – sajátos jelenség, amely több egymáshoz kapcsolódó kérdéskört foglal magába. Arról már az imént tettünk említést, hogy ha a mondatban két alany van, akkor az állítmány kötelezően dualisban áll. Ez egyúttal arra is utal, hogy a két alany a cselekvést együtt hajtja végre: *Šiti Dud'inkətənu n̄liŋiŋəj*. 'Ők Dugyinkában (együtt) laknak.'

Gyakran találkozhatunk a kettes szám *elliptikus* használatával, különösen a 'szülő' megnevezésekor. Ebben az esetben az 'anya' vagy az 'apa' jelentésű szó áll dualisban, de nem két anyáról, vagy két apáról van szó, hanem a kettes szám a szülőre utal:

Təgəta n̄emigəitə tujhü" mikuəra d'esigəitə d'a.

ez-El anya-DuGenPxSg2 megjön-VAcond ad-Mimp apa-DuGenPxSg2 -nak_{POS}

'Aztán a szüleid megjövetelekor, add át (öt) nekik.'

A szülő kifejezésére az újabb forrásokban már előfordul a többes szám használata is: *Kuñini torəuŋu" d'ed'ičə?* 'Hol dolgoznak a szüleid?' *D'ed'iŋə torəutu" sobhoðətanu.* 'A szüleim a szovhozban dolgoznak.'

Gyakran használatos a dualis a páros testrészek megnevezésénél: *S'ejmīgəjŋə koud'a hošəðutugəj*. 'A szememet elvakítja a Nap.' [A szemeim a Naptól elvakulnak.] *Kougəjŋə bənsəgi m̄ij"əŋ əməd'alj*. 'Ma mindkét füledet lefagyasztottad.' Ugyanakkor a páros testrészek állhatnak többes számban is: *Koud'a šejm̄iŋə hošəðutu*. 'A szememet elvakítja a Nap.'

Meg kell jegyeznünk, hogy a dualis helyett a *šiti* 'kettő' számnév is használható. Ebben az esetben általában egyes számban áll a jelzett főnév, ritkábban felveszi a dualis jelét: *šiti səmu ~ šiti səmugəj* 'két sapka'.

AZ IGERAGOZÁSI TÍPUSOK HASZNÁLATA

Az igeragozási típusok használata egyelőre nem teljesen tisztázott a szamojéd nyelvekben, így a nganaszanban sem adhatók meg általános érvényű szabályok, csak tendenciák vannak.

A nganaszan igéket a tárgyukhoz való viszony alapján négy csoportba oszthatjuk: intranzitív, tranzitív, kauzatív-reflexív, mediális. Mielőtt ezeket a csoportokat bemutatnánk, meg kell ismerkednünk néhány fogalommal.

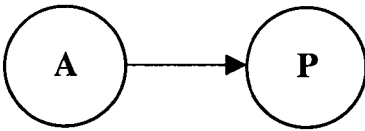
Azokat az igéket, amelyek mellett sosem állhat tárgy, *intranztív*nak hívjuk. A *tranzitív* igéknek lehet tárgyi bővítménye. A tranzitív ige által leírt szituációnak mindig két szereplője van. A cselekvés az agensztől (A: cselekvő alany) indul ki és a patiensre (P: a cselekvés elszenvedőjére) irányul.

A tranzitív igék egyik alcsoportjának tarthatjuk a reflexív igéket is, hiszen ezeknek szintén van tárgyuk. Azonban ebben az esetben a cselekvés kiinduló- és végpontja megegyezik, a cselekvés a cselekvőre irányul.

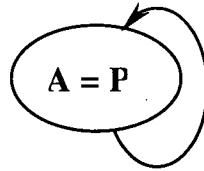
Különleges csoportot képeznek a mediális igék. Mediálisnak azokat a szituációkat nevezzük, amelyeknek csak egyetlen szereplője van, aki a cselekmény előidézője és egyben a cselekvés következményeinek az elszenvedője is. A reflexívvel ellentétben a cselekvés nem közvetlenül önmagára irányul. A mediális igék minden esetben intranzitívak.

A tranzitív és a reflexív szituáció különbségét az alábbi ábrákkal mutatjuk be:

Tranzitív szituáció

Reflexív szituáció

E rövid bevezető után tekintsük át a nganaszan igék csoportjait!

Intranzitív: *d'oðürsa* 'jár', *bəðuasa* 'növekedik', *basud'a* 'vadászik' stb. Ezeket csak az alanyi ragozás szerint lehet ragozni.

Tranzitív: *d'eḡabtusa* 'becsap', *hoðatad'a* 'ír', *berişi* 'megnyúz', *čenið'i* 'ismer' stb. Ezeket az alanyi és a tárgyas ragozás szerint is lehet ragozni.

Tranzitív-reflexív: Ezek az igék attól függően, hogy melyik ragozás szerint ragozódnak vagy tranzitív vagy reflexív jelentésűek lesznek. Az ige tranzitív jelentésben akkor szerepel a mondatban, ha az alanyi vagy a tárgyas ragozás paradigmája szerint van ragozva. Ha az ige a reflexív ragozás személyragjait veszi fel, akkor visszaható jelentésű lesz.

- d'embi"şi*
 - 'öltöztet': *Nüamə d'eḡhid'i"əra*. 'Felöltöztettem a gyerekem.'
 - 'öltözik': *Nüə d'eḡhid'i"iðə*. 'A gyerek felöltözött.'
- d'iləd'i*
 - 'feleml': *Sitj h"alə d'il'i"əti*. 'Felemlte a követ.'
 - 'felemlkedik': *Sitj ḡoçu hi d'il'i"iðə*. 'A lábára állt.'
- kotud'a*
 - 'megöl': *Kuəd'umu babi koda"a*. 'A férfi megölte a rént.'
 - 'megöli magát': *Kuəd'umu koda"iðə*. 'A férfi megölte magát.'

Példamondattal szemléltetve:

Mij ḡuħa"amu" ḡukəḡəj ḡudaj.

mi gyűjt/gyűlik-Kperf-PII-subj sok-PIAkk bogyó-PIAkk

'Sok bogyót gyűjtöttünk.'

Miŋ ɣuŋa "iŋü" matəta.

mi gyűjt/gyűlik-Kperf-P11-refl sátor-Lat-PxSg2

‘A sátradbán gyűltünk össze.’

Mediális: *bəluacūsa* ‘megharagszik’, *bənəda* ‘pihen’, *büüda* ‘elmegy’ stb. A pozícióváltást, a testhelyzetváltást és általában a mozgást kifejező igék tartoznak ide. Tehát olyan cselekvéseket megnevező igék tartoznak ide, amelyeket élőlények végeznek a saját testükkel. Ezenkívül a mentális vagy kognitív cselekvéseket kifejező igék is a mediális csoportba tartoznak a nganaszanban. A nganaszanban a mediálisnak nincsen kötelező képzője, de általában a reflexív ragozás személyragjait veszik fel. A pusztá mozgást (pl. megy, utazik stb.) kifejező igék az alanyi ragozás szerint is ragozhatók:

Alanyi ragozás:

Səŋiŋči koidi bū "a kuŋi"ia səjmiči səjüri. ‘Otthagya a magtárát, elment, amerre a szeme lát.’

Reflexív ragozás:

Satəra kubuntu nəkaləsəjədaŋə nɿ Hatanga d'a bū "aiɖə. ‘A nő, akitől a rókaprémet vettem, Hatangába ment.’ [Rókaprémet általam vett nő Hatangába megy.]

További példák a mediális igékre: *Məu d'əgəliŋiɖə Kou takəmənu.* ‘A Föld a Nap körül kering.’ *Berətiə kičədaətənu məudu šiði "noŋəruədu "iɖə.* ‘A múlt hónapban kétszer rengett a föld.’ *Tənə kačəməsa ŋənərašüüɖə.* ‘Meglátván téged meg fog lepődni.’

Az alábbiakban áttekintjük az egyes ragozási paradigmák használatát:

A) Alanyi ragozása minden ige típusnak van.

1) Az **intranszítív** igéket csak az alanyi ragozás szerint lehet ragozni: *Hunsəraənu nəa "ŋuəčənu basud'üə.* ‘Régen a nganaszanok együtt vadásztak.’ *Taa "tuu "o" maɖu "d'a.* ‘A rének a sátrához jöttek.’ *Matənunu "bəndə" ŋuəl'iai "kunduatu.* ‘A sátrunkban már mindenki alszik.’ stb.

2) A **transzítív** igék a mondatban akkor veszik fel az alanyi ragozás személyragjait, ha a mondat tárgya ki van téve.

i) A tárgy állhat közvetlenül az ige után:

Siti b'arimi b'ati šiədiŋə.

ő_{PRON} kinyit-Kimp-Sg3-subj ablak-Akk

‘Az ablakot nyitja ki.’

Hekutiə biŋəŋi əliŋaku nüəmə nobti "əm.

meleg-PtImp víz-Lok kicsi-Akk gyerek-AkkPxSg1 mosdat-Kperf-Sg1-subj

‘Meleg vízben mosdatom a kicsi gyereket.’

ii) A tárgy közvetlenül megelőzheti az ige:

D'esimə satəra koda "a.

apa-PxSg1 róka-Akk öl-Kperf-Sg3-subj

‘Apám rókát ejtett.’

H'alətənu bənə bajba" a.

kő-Lok kutya-Akk megdob-Kperf-Sg3-subj

'Megdobta követ a kutyát.'

iii) Ha a mondatban a tárgy névmás, akkor általában (de nem kivétel nélkül) az alanyi ragozás szerint ragozott ige áll mellette. Ebben az esetben a tárgy akár el is távolodhat az igétől: *Sijtj mənə sal'i"ə.* 'Megsértett engem.' *Təndəmtj šiküda"agaj.* 'Ezt ketten felakasztották.' *Sijtj ɲənəntuɲ maagəfičə d'əru"tu".* 'Ők maguk semmit sem tudnak.' *Tənə ɲaagəi" čənɲimɲ.* 'Téged jól ismerlek.'

B) A tárgyas ragozás használata igen bonyolult és a mai napig nem teljesen tisztázott. Mint ahogy az imént is láthattuk, nem kötelező az ige tárgyasán ragozni, ha tárgy van a mondatban. A tárgyas ragozás és a tárgy határozottsága között sincsen semmiféle összefüggés. Az alábbiakban néhány tendenciát adunk meg a tárgyas ragozás használatára vonatkozóan:

1) Kötelező a tárgyas ragozás használata, ha a mondatból vagy a mellékmondatból hiányzik a tárgy. Ebben az esetben erre a ragozással lehet utalni:

D'ed'itj makətə sijtj konda" a, matənu" konda" atu.

apa-GenPxSg3 sátor-El ő vizz-Kperf-Sg3-subj, sátor-Lat-PxPl1 vizz-Kperf-Sg3-obj

'Elvitte őt az apja sátrából, elhozta a mi sátrunkba.'

Təhiðətu ɲənəi" taa d'a čündü" kəsa, ɲamtagitə kami" atu.

asztán ismét rén-Gen -hoz_{pos} odaugrik-inf, szarv-PIEl elkap-Kperf-Sg3-obj

'Asztán ismét odaugorva a rénhez, elkapta (aszt) a szarvánál.'

Ŋasjči" huturi" ičü kəndətəndu.

valahogy befog-Kperf-Sg3-plobj szán-Lat-PxSg3

'Valahogy csak befogta (azokat) a szán(já)ba.'

2) Ha a tárgy a mondat elejére kerül, és az ige és a tárgy közé más mondatrész ékelődik (pl. az alany vagy határozó), akkor az ige általában a tárgyas ragozás ragjait kapja:

Nakürə taa ɲül'adə koda" itü.

három-Akk rén-Akk farkas megöl-Kperf-Sg3-obj

'A farkas három rént ölt meg.'

Matə tujša, kobtua tɲimɲ'ar'ai" sijtj ɲaagəi" kačəmi" ədu.

sátor-Lat bejön-inf, lány-Akk rögtön ő jól néz-Kperf-Sg3-obj

'A sátorba bejőve, rögtön jól megnézte a lányt.'

Meñd'ad'agi kəntəgəičü hıləsı nınıntəti mid'i"əgəičü.

új-DuAkk szán-DuAkkPxSg3 megijed-inf báty-Lat-PxSg3 ad-Kperf-Du-obj
'Megijedvén a két új szánját odaadta a bátyjának.'

- 3) Ha az ige a hangsúlyos mondatrész, akkor a tranzitív igét tárgyasan kell ragozni:

Mənə čenimimə maðəmtə.

én ismer-Kimp-Sg1-obj sátor-AkkPxSg2
'Ismerem a sátradat.'

- C) A **reflexív ragozás** használatára a következő tendenciákat lehet megadni:

1) A tranzitív-reflexív igéket visszaható jelentésben mindig reflexíven kell ragozni: *Bajkuədu d'ita"iðə.* 'A férfi meglötte magát.' *Merəgai" d'ənhid'i"ina.* 'Gyorsan felöltöztém.' *D'alja ɣəməkətu ɳerəni ɳobtamimbata".* 'Ebéd előtt mindig mosakszik.'

2) A mozgás-, testhelyzet- vagy állapotváltozást leíró igéket általában reflexíven kell ragozni: *Bajka"a babəgətə d'il'i"iðə.* 'A férfi felállt az ágyról.' *Bintiši ɣənəbi"iðə.* 'A rozsomák megállt.' *Əmti ni tuu"iðə Kodutu" d'a.* 'Ez a nő megérkezett Dugyinkába.' *Hunsəə səd'əəmənɳi büü"sütiina.* 'Más úton fogok elmenni.'

Ha a mozgást jelentő igék nem az állapotváltozást hangsúlyozzák, akkor általában az alanyi ragozás szerint ragozódnak: *Kəuñd'ərimhi" ɣül'aðə tujşüðə.* 'Amikor dél lesz, jön majd a farkas.'

- 3) A mentális cselekvéseket leíró igék általában a reflexív ragozás személyragjait kapják: *Siti kirküdü"iðə.* 'Megdöbbsent.'

Ŋənəɣkindi" məuðuru"katənə.

szűnyog-PLat szenved-Kimp-Sg1-refl
'Szenvedek a szűnyogoktól.'

- 4) A -LƏ inchoatív képzővel ellátott igék gyakran (de nem kivétel nélkül) szerepelnek reflexíven ragozva. Ha tranzitív ige kapja az inchoatív képzőt, akkor az soha nem ragozható reflexíven.

Intranszitiv igék: *Əmni šeɣkələşidini".* 'Itt fogunk éjszakázni.' *Təşia tagətəndi ɳaagəi" ɳilili"itə".* 'Attól kezdve aztán jól éltek.' *Četuamɳi honəli"itə".* 'Nagyon megéheztek.'

Tranzitiv ige: *Babij kotəli"ə" təhiə məuntə.* 'Vadrént kezdtek ölni azon a földön.'

VONZATOK¹⁴

Amikor a mondatokat vizsgáljuk, nem nehéz észrevennünk, hogy a mondat alkotó-elemeinek egy része meghatározza a saját környezetét. Ezeket a lexikai egységeket régenseknek nevezzük, azokat pedig, amelyek előfordulását a régens meg szabják vagy lehetővé teszik vonzatoknak hívjuk. Példával szemléltetve:

Məna nüəmə d'embitəndim. 'Felöltöztetem a gyerekeket.'

A fenti mondat régens a *d'embitəndim* 'felöltöztetem', vonzatai pedig a *məna* 'én' és a *nüəmə* 'gyerekeket.'

A vonzatoknak két csoportját különböztethetjük meg. Míg a *kötelező* vonzat a mondat sérülése nélkül nem hagyható el, addig a *fakultatív* vonzat elhagyható a mondatból. Azt, hogy egy vonzat a szerkezetben kötelező-e, az elhagyhatósági próbával vizsgálhatjuk. A következő két mondatot úgy alakítjuk át, hogy elhagyjuk belőlük a kiemelt részeket. A helytelen mondatot *-gal fogjuk jelölni:

1a <i>Nüə</i> "taaj d'ebtaðandu".	→ 1b * <i>Nüə</i> "d'ebtaðandu".
'A gyerekek a réneket utánozzák.'	→ * 'A gyerekek utánozzák.'
2a <i>Nüə</i> "matənu hiritəti".	→ 2b <i>Nüə</i> "hiritəti".
'A gyerekek a sátorban főznek.'	→ 'A gyerekek főznek.'

Az 1a mondat bővítménye nem hagyható el anélkül, hogy a mondat ne sérülne, így ebben a mondatban az ige tárgyi bővítménye vonzatnak minősül. Tehát a *kötelező vonzat*-ról azt mondhatjuk, hogy a régensnek olyan bővítménye, amely a szerkezetben kötelezően szerepel. A 2a mondat bővítménye anélkül is kihagyható a mondatból, hogy a mondat egésze sérülne. A 2b mondat helyes. Ugyanakkor egyelőre nem lehetünk abban biztosak, hogy a régensnek ez a fakultatív vonzata, hiszen a vonzatokon kívül előfordulhatnak más mondatrészek is, amelyek akár szabadon el is hagyhatók. Mivel ezek általában a leírt szituáció helyét, időpontját, okát stb. adják meg, szabad határozóknak szokták hívni őket. Meg kell jegyeznünk, hogy szabad határozó lehet másfajta bővítmény is, nem csak határozó.

A szabad határozók és a fakultatív vonzatok elhatárolása nem problémamentes, anyanyelvi kompetenciái nélkül szinte lehetetlen. Anélkül, hogy most ezt a témakört részletesebben kifejtenénk, azt mondhatjuk, hogy ha egy bővítmény kitétele lehetővé teszi egy újabb szabadon kitehető bővítmény megjelenését, és ez azzal jár, hogy a kérdéses bővítmény már nem hagyható el a mondatból, akkor ezt *fakultatív vonzat*nak nevezzük. Mivel a nganaszanban nem tudjuk megállapítani, hogy melyik bővítmény a szabad határozó és melyik a fakultatív vonzat, így ezeket most – kényszerűségből – együtt kezeljük.

¹⁴ A vonzatokat Komlósy András: Régensök és vonzatok című munkája alapján ismertetjük. (In Kiefer Ferenc (szerk.) 1992: *Strukturális magyar nyelvtan*, Budapest, Akadémiai

E rövid bevezető után vizsgáljuk meg a régenseket! A nganaszanban egyelőre csak az igékre koncentrálunk, habár tudjuk, hogy vonzata pl. melléknévnek és határozószónak is lehet. Amikor a régenseket beépítjük a mondatba, akkor ezek bizonyos tulajdonságok teljesülését követelik meg a környezetüktől. Vegyük sorra ezeket!

1. A régensek csak korlátozott számú vonzatot vehetnek maguk mellé. A nganaszanban a legtöbb régens egy, két vagy három vonzattal áll. Négy vonzatot kívánó régensre eddig nem találtunk példát, de ez nem zárja ki ennek létezését. Példamondattal szemlélítve:

[₁ *Sṣiṭṭ*] [₂ *nī nüəmtuṭ*] *nimtid'ia*" [₃ *Annə*].

ők_{pron} nő lány-AkkPxPI3 nevez-Perf-PI3 Anna

‘Ők Annának nevezték el a lányukat.’

A kihagyhatósági tesztet elvégezve azt is megállapíthatjuk, hogy az ‘elnevez’ igének a nganaszanban is két kötelező (*nī nüəmtuṭ* ‘lányukat’ és *Annə* ‘Annának’) és egy fakultatív vonzata (*sṣiṭṭ* ‘ők’) van.

2. A régensek nemcsak a vonzatok számát, hanem azok szintaktikai funkcióját is meghatározzák. Tehát kijelölik, hogy mellettük alany, tárgy, egyéb vonzat vagy szabad határozó álljon.

Vannak olyan nyelvek, ahol az alany kitétele minden esetben kötelező (lásd angol, német). A nganaszanban – a magyarhoz hasonlóan – az alany elmaradhat a mondatból. Sőt, vannak igazi alanytalan mondatok is, ahol az alany kitétele nem is lehetséges. Legtöbbször a meteorológiai kifejezések tartoznak ide, pl:

D'aṇuru" *niid'ətu četuaṃi hojməgimi*"ə. ‘A tundrán nagyon besötétedett.’

D'alamtətu. ‘Reggeledik.’

Kaḍamtətu. ‘Virrad.’

Tehát azt mondhatjuk, hogy a nganaszan az alany kezelésében a magyarhoz nagyon hasonlóan viselkedik, azaz az igék egyenként jelölik ki, hogy állhat-e mellettük alany. Ezek alapján az alanyt vonzatnak tekinthetjük.

3. A régensek azt is megszabják, hogy az általuk leírt szituációkban milyen tematikus szereppel rendelkező szereplők vehetnek részt. A tematikus szerepek tehát szereptípusok, amiknek a képviselői az azonos fogalmi szerepek. A tematikus szerepeknek nem jelentéstani, hanem szintaktikai funkciójuk van. Nézzük ezt meg példamondatban, vizsgáljuk meg a példamondatok szintaktikai alanyát!

a) *Taa*" *nočibtiḡujči ninṣṣə*. ‘A bátyád fogja ki a réneket.’

b) *Taa*" *nočibtiḡujlindəṭə*" *ninṣṣəṭəṭə*. ‘A rének kifogattnak a bátyád által.’

Az a) mondat alánya a báty, aki egyben a cselekvő is. A b) mondat alánya rénszarvas, de ebben az esetben nem cselekvőről, hanem éppen a cselekvés elszenvedőjéről van szó. Ebben a mondatban a cselekvés tematikus szerepét is a báty játssza. A legfontosabb tematikus szerepek a következők: agens – cselekvő, instrumentum – eszköz, patiens – elszenvedő, lokális – hely, experiens – átélő.

4. Vannak olyan régensek, amelyek nemcsak a szintaktikai funkciót és a tematikus szerepet határozzák meg, hanem a vonzat formáját is korlátozzák, mégpedig úgy, hogy kijelölik annak esetét is. Az esetmegadás mindig nyelvspecifikus. Vizsgáljuk meg a következő mondatpárokat. A kiemelt részek szintaktikai funkciója (szabad határozó) és tematikus szerepe (lokális) megegyezik, a régensek mégis más esetet, ill. névutós kifejezést rendelnek hozzájuk.

1a *nənsi'di* 'vki áll vhol': [_{Lokális} *Barətanu*] *nənd'iti*. 'A parton áll.'

1b *nənsud'i* 'vki megáll vhol': *Siti nənsu"ə* [_{Lokális} *Barəta*]. 'Ő megállt a parton.'

2a *šəŋkəd'i* 'vki éjszakázik vhol': *Šəŋgəti* [_{Lokális} *d'aŋuru*] *nini*. 'A tundrán töltötte az éjszakát.'

2b *šəŋkaləsi* 'vki megszáll vhol': *Šəŋkal'i"ina* [_{Lokális} *gost'inicatə*]. 'Szállodában szálltam meg.'

Megfigyelhetjük, hogy a nganaszanban azok a régensek, amelyek egy statikus cselekvést fejeznek ki (*áll, ül, éjszakázik* stb.) lokatívuszi esetet adnak a vonzatuknak, míg egy dinamikus cselekvés végpontjára, azaz egy statikus cselekvés kezdőpontjára (*megáll, leül, megszáll* stb.) utaló igék latívuszban álló vonzatot várnak.

A következő mondatpárral szemléltetjük azt, hogy azonos jelentésű (de lexémaként mégis eltérő) régensek is már esetet jelölhetnek ki vonzatuknak.

1a *Banəgəta hilə'datətim*. 'Félek a kutyától.'

1b **Banəj hilə'datətim*.

2a *Siti banəj hil'i"ti*. 'Félem a kutyákat.'

2b **Siti banəgəta hil'i"ti*.

Ha felcseréljük a vonzatok eseteit, akkor hibás mondatokat kapunk (1b, 2b).

Az alábbiakban bemutatjuk a leggyakrabban használt igék vonzatstruktúráját. Megadjuk a vonzatok számát, szintaktikai funkcióját és a megkívánt esetet. A vonzatok számánál most nem teszünk különbséget ezek fajtája között, tehát a fakultatív vonzatokat is megadjuk. Az esetkijelölést mindig alsó indexben jelöljük. Abban az esetben, ha a régens névutós kifejezést vár el, akkor a névutót adjuk meg. A névutó mellett alsó indexben utalunk arra, hogy névutóról van szó.

Két vonzattal rendelkező igék

1. Alanyt és tárgyat vonzó igék (N_{Nom} V N_{Akk}):

A legtöbb tárgyias ige ebbe a csoportba tartozik. Most a teljesség felsorolása nélkül csak néhányat mutatunk be.

d'üə"sa 'vki zavar vkit': *Nüəmə mənə d'üə"tu*. 'A gyerekem zavar engem.'

heljəjsi 'vki segít vkinek/vkit': *Siti d'ed'imti heljədi*. 'Segít az apjának.'

hil'i"si 'vki fél vmit/(vmitől)': *Siti banəj hil'i"ti*. 'Ő fél a kutyáktól.'

honsi 'vki birtokol vmit': *Nüəj honji?* 'Vannak gyerekeid?'

naɖajkabtu'da 'vki megun vmit': *Takəə ŋanasa mənə naɖajkabta"ə*. 'Az az ember megunt engem.'

ŋəmsa 'vki eszik vmit': *Mənə ŋəmsu ŋəmu"əm*. 'Én húst ettem.'

2. Alanyt és egyéb vonzatot vonzó igék:

2.1. N_{Nom} V N_{Lok}

d'ügüša 'vki eltéved vhol': *Kotəra"atənu d'üku"o*. 'Eltévedt a viharban.'
hedütišj 'vki utazik vmin/vmivel': *Heđitišjimi" taatini*. 'Rénnel jövünk.'
təiša 'vmi van vkinek': *D'ed'itənišj" naagəə bantu təičü*. 'Az apánknak jó kutyája van.'

2.2. N_{Nom} V N_{Lat}

kuntud'a 'vki elalszik vhol': *Nüə kunda"a bəbatə*. 'A gyerek elaludt az ágyban.'
məuđurud'a 'szenved vmitől': *Nənəjkindi" məuđurukətanə*. 'Szenvedek a szűnyo-
 goktól.'
nənsud'i 'vki megáll vhol': *Siti nənsu"ə Boločənkəndə*. 'Ő megállt Volocsánkában.'
jomtəd'a 'vki leül vhová': *Siti jəmursandə jomtətənda*. 'Ő az asztalhoz ült le.'
juñiud'a 'vki összegyűlik vhol': *Bəndə" mərutə juña"ində*. 'Mind a partra gyűltek.'
šəjkələšj 'vki megszáll vhol': *Šəjkəli"inə gost'iñicatə*. 'A szállodában szálltam meg.'

2.3. N_{Nom} V N_{EI}

bənuđ'a 'vki elfárad vmitől': *Bəna"am səđ'əgətə*. 'Elfáradtam az úttól.'
hiləd'atəd'i 'fél vmitől': *Nagətətə hiləd'atəti*. 'Félek tőled.'
müntüša 'vmi tele van vmivel': *Dəna"sagitə ma" müntütü*. 'A sátor tele van embe-
 rekkal.'

2.4. N_{Nom} V N_{ProI}

d'orəd'a 'vki sirat vkit': *Nemüđi d'orəd'üə siti nüəmənuntu*. 'Az anya siratta a gye-
 rekét.'
siñərirsj 'vki gondol vkire': *Sijimənu siñərirsj*? 'Kire gondolsz?'

2.5. N_{Nom} V d'a_{Pos}

bəluačüša 'vki megharagszik vkire': *Siti d'atənə bəluačə"a*. 'Ő megharagudott rám.'
basud'a 'vki vadászik vmire': *Mənə babi d'a basutum*. 'Én vadrére vadászom.'
d'abtatusa 'vki büszkélkedik vmivel': *Mənə d'abtatum d'üənə d'a*. 'Én büszke
 vagyok a gyerekemre.'
d'omtə"kaša 'vki megharagszik vkire': *Siti d'omtuki"ə nininti d'a*. 'Ő a bátyjára ha-
 ragudott meg.'
kosəd'a 'vmi megszárad vhol': *Tukiđiñə kod'ü"ə kou d'a*. 'Az ágyneműm a napon
 száradt.'
mađajša 'vki vendégeskedik vkinél': *Siti mađajčü Dud'inka d'a d'editi d'a*.
 'Dugyinkában, az apjánál vendégeskedik.'
nađajšüša 'vmi unalmas vkinek': *Ni janasanu" d'a nađajšü*. 'Ne legyél unalmas
 az embereknek.'
jeñərirsə 'vki csodálkozik vmin': *Tujsatə d'a nəñəriri*. 'Csodálkozik a jöttödn.'
jeñüəd'a 'vki meglepődik vmin': *Tujsatə d'a jeñüü"ə*. 'Meglepődött a jöttödn.'
jantəmirsə 'vki imádkozik vkhez': *Kičəđə d'a jantəməđi*. 'Imádkozz a Holdhoz!'
səjürsə 'vki néz vkit/ vmire': *Basutuə d'a səjüri*. 'A vadászt nézi. / A vadászra néz.'
toručürsə 'vki küzd vkivel': *Somatu" toručürsüə" d'üraki" d'a*. 'Az enycek a nye-
 nyekkel küzdöttek.'

2.6. N_{Nom} V nanu Pos

d'omtuasa 'vki harcol vkivel': *Somatu" d'omtuasuə" d'üraki" nanu.* 'Az enyecék a nyenyecekkel harcoltak.'

2.7. N_{Nom} V nüiməni_{Pos}

d'erusa 'vki nem tud vmiről': *Tə, tiŋ əmə nüiməni d'eruhuru"?* 'Hogyhogy ti erről nem tudtok?'

tiŋiajčisi 'vki hallgat vmiről': *Əmə nüiməni tiŋiajčibi" naagəə.* 'Erről hallgatni kell.'

2.8. N_{Nom} V V_{inf}

buəd'a 'vki vmilyen nyelven beszél': *Buə" l'üə"šitəd'a / naad'ətəd'a!* 'Beszélj oroszul / nganaszanul!'

sojbud'a 'vki hallatszik': *Bəntini siličəküə sojbutu buəd'a.* 'Valaki az utcán beszélget.' *Maðə takənu maagüə sojbutu d'odürsa.* 'Valami jár a sátor mögött.'

Három vonzattal rendelkező igék

1.1. N_{Nom} V N_{Akk} N_{Nom}

nimidi 'vki (el)nevez vkit, vminek': *Siŋtiŋ niŋüəmtuŋ nimidiə Annə.* 'Annának nevezték el a lányukat.'

1.2. N_{Nom} V N_{Akk} N_{Lat}

miši 'vki ad vmit vkinek': *Bantətu mišiə latəj.* 'Csontot adott a kutyának.'

1.3. N_{Nom} V N_{Akk} N_{Lok}

bajbud'a 'vki megdob vkit vmivel': *H'alətənu banə bajba"ə.* 'Megdobta kövel a kutyát.'

1.4. N_{Nom} V N_{Akk} N_{Prol}

d'indiši 'vki hall vmit, vhol': *Miŋ d'ürimij d'indišiəmi" rad'ioməni.* 'A híreket a rádióban hallottuk.'

naikiđiši 'vki vesz vmit vmiért': *Siŋti naikiđiti taamtu bađə"mənu.* 'Pénzért vette a rénjét.'

1.2. N_{Nom} V N_{Akk} d'a_{Pos}:

d'ebtud'a 'vki elmond vmit vkinek': *Bəndəj kərsačü nemibtü"ia d'a d'ebta"ičü.* 'A feleségének mindent elmesélt.'

1.1. N_{Nom} V N_{El} N_{Lok}:

naňšüürsa 'vki lecsúszik vholon vmivel': *Nüə naňšüürü d'ikara"agətə kəndətənu.* 'A gyerek szánkóval csúszik le a hegyről.'

AZ EGYSZERŰ MONDAT

Mielőtt a mondatok szerkezetére rátérnénk, kisebb terminológiai kitérőt kell tennünk anélkül, hogy egyes kérdések részletesebb kifejtésére vállalkoznánk. Amikor egy mondat alapszórendjéről beszélünk, három egység egymáshoz viszonyított elhelyezkedését vizsgáljuk. Ezek pedig a következők: **S**-sel a mondat alanyát, **O**-val a mondat tárgyát, míg **V**-vel az állítmányt jelöljük. A határozói bővítményt a szórend vizsgálatakor **X**-szel fogjuk jelölni.

Egy mondatot mindig két nagy egységre bonthatunk, mégpedig a predikátumra és a topikra. *Topik*nak azt a mondatösszetevőt nevezzük, amely megnevezi azt a személyt, dologot vagy csoportot, amelyről a mondat másik összetevője valamilyen állítást tesz. Azt az összetevőt pedig, ami az állítást, kijelentést tartalmazza *predikátum*nak nevezzük.

[*topik* *Süarmə*] [*predikátum* *niliṭi Beləcaŋkəṭənu.*] ‘A barátom Volocsánkában él.’

A predikátum fontos része a fókusz. *Fókusz*nak azt az összetevőt hívjuk, amely azt a részhalmazt azonosítja, amelyre a predikátumban tett állítás igaz. A fókuszpozíciónak pedig azt a helyet nevezzük, ahova azt a mondatösszetevőt helyezzük, ami az adott mondatban a fókusz. Ennek ígéhez viszonyított helye nyelvenként változhat. Ha az előző példamondatot vizsgáljuk, akkor a jelentését a következőképpen fejthetjük ki: ‘A barátomról azt állítjuk, hogy Volocsánkában él.’ Tehát ennek a mondatnak a fókusza:

Süarmə niliṭi [*fókusz* *Beləcaŋkəṭənu.*] ‘A barátom Volocsánkában él.’

A fókusz minden esetben hangsúlyos. Egy mondat alapszórendje megváltozhat, ha valamilyen mondatrészt ún. fókuszpozícióba emelünk.

A mondatrészek sorrendje

A nganaszanban – ellentétben a többi szamojéd nyelvvel – meglehetősen szabad a szórend. A mondatrészek sorrendjét mindig az aktuális tagolás befolyásolja. Az alapszórend: **SOV**. Ezt a sorrendet mutatják a neutrális mondatok:

Məna nüəmə d'embjəndim.

én_{pron} gyerek-AkkPxSg1 öltöztet-Kimp-Sg1-subj

‘Felöltöztetem a gyereket.’

Radio d'eli təkubtj'am.

rádió-Gen hang-Akk erősít-Kperf-Sg1-subj

‘Felhangosítottam a rádiót.’

Az alapszórend a fókuszálás hatására megváltozhat. A fókuszpozíció – eltérően a magyartól – az ige *mögött* van. A fókuszpozíció meghatározására legegyszerűbben a kérdésesztet használhatjuk, hiszen a kiegészítendő kérdésre adott válasz minden esetben fókuszpozícióba kerül:

[fókusz **Kuñini**] *čeniṁtigujṁ ni ṇaḍ'arə?* 'Hol tanul a húgod?'

Čeniṁtigujči [fókusz **pośalkənu** "koləṁnu.] 'A falu iskolájában tanul.'

Találhatunk olyan kérdő mondatokra adott válaszokat is, ahol a fókusz pozíciója az ige előtt van. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez a pozíció sokkal ritkábban fordul elő, mint az ige mögötti.

[fókusz **Kuñi**"ia] *miṇiṇ?* 'Hová mész.'

[fókusz **Beləčankə d'a**] *miṇḍim.* 'Volocsánkába megyek.'

Az egyes mondatrészek fókuszba emelése megváltoztathatja a mondat alapszórendjét, és a következő szórendi változatokat hozhatja létre:

SVO:

Siti hodətamunh^hantu hotürəj.

ő_{PRON} ír-Vhab-Kimp-Sg3-subj levél-PIAkk

'Ő általában levelet ír.'

OVS:

Obədə hiritimiṇhⁱanti ṇemiḃti"amə.

ebéd-Akk főz-Vhab-Kimp-Sg3-subj feleség-PxSg1

'Rendszerint a feleségem főzi az ebédet.'

Az **OSV** sorrend esetében az igré esik a mondat tartalmi hangsúlya. Ez a sorrend nem fordul elő akkor, ha a mondat bővítménye tárgy. Ha határozói viszony képviseli a bővítményt, akkor találkozhatunk ezzel a mondatrenddel. Erre a 166. oldalon hozunk példákat.

Külön csoportot képviselnek azok a mondatok, amelyekben a tárgy is és az alany is névmás. Ebben az esetben a leggyakoribb szórend az **SOV** és az **SVO**:

SOV: *Siti mənə ṇalimti"ə.* 'Ő megörvendeztetett engem.'

SVO: *Mənə naḍ'əmta"am siti.* 'Én őt sebesítettem meg.'

Mivel az állítmány személyragja utal az alanyra, így az **OVS** szórend is előfordulhat, mégpedig akkor, ha az alany kerül fókuszpozícióba: *Mənə naḍ'əmta"a siti.* 'Ő sebesített meg engem.'

A **jelző (A) és a jelzett szó (N) szórendje** kötött. A jelző megelőzi a jelzett szót, kivéve akkor, amikor a jelző értelmezői pozícióba kerül: *Ṇakələ" mənəmə ṇu"əj!* 'Vedd el a tojásomat, az egyetlen!' Az értelmezői jelző előfordulása meglehetősen ritka.

A jelző és a jelzett szó sorrendje szintén megfordul (tehát **NA** sorrend alakul ki), ha a jelzett szó testrésznév:

Təndə" buəḍu" huənu ŋua kunsiməni horə najbəgəə ini"ia"ku ṇətumi"ə.

ez-PIGen szó-PIGen után_{POS} ajtó-Gen -ban_{POS} arc hosszú öregasszony megjelenik-Kperf-Sg3-subj

'Ilyen szavak után az ajtóban egy hosszúkás arcú öregasszony jelent meg.'

Matə kad'anu mərsi tantəgəə kuəḍ'umu ṇomtütü.

sátor-Lat mellett_{POS} váll széles férfi ül-Kimp-Sg3-subj

'A sátor mellett egy szélesvállú ember ül.'

A legkövetlenebb helye a **határozónak** van. Leggyakrabban a mondat élére kerül (**AdvSV** sorrend). Különösen gyakran szerepel ebben a pozícióban az időhatározó:

Talu mənə šitəbjirsiam.

tegnap én mesél-Perf-Sg1-subj

‘Tegnap elmondtam egy mesét.’

Küđatud’a hiri”təmiŋh’antj čaj.

reggel főz-Vhab-Kimp-Sg3-subj tea-Akk

‘Reggel teát szokott főzni.’

Ha a határozó a topik pozícióban áll, és az alanyt fókuszáljuk, akkor **AdvVS** sorrenddel találkozhatunk:

Əmtj korutənu nilitj tibiŋ’aku.

ez-Gen ház-Lok él-Kimp-Sg3-subj-fiú-Ndim

‘Ebben a házban egy fiúcska lakik.’

A határozó állhat az alany és az állítmány között is, ekkor az **SAdvV** sorrend jön létre:

Ninimə hüəti” d’atənə tu”naurh”antu.

báty-PxSg1 mindig -hoz_{pos}-Npräd-PxSg1 jön-Vfreq-Vint-Kimp-Sg3-subj

‘A bátyám mindig el szokott jönni hozzám.’

A határozó elfoglalhatja a fókuszpozíciót is, tehát az igei állítmány utáni helyet, ekkor **SVAdv** sorrendről beszélhetünk:

Mənə süaruŋə süürüdsuə” Moskobatənu.

én_{pron} barát-PIPxSg1 telet-Perf-Pl-subj Moszkva-Lok

‘A barátaim a telet Moszkvában töltötték.’

Amennyiben a mondatnak két határozója van, akkor a mondat élén az időhatározó áll: *Talu sjtj h”ašišiədi h”aatəni.* ‘Tegnap egy pálcával ütött meg.’

Ha a tárgy és a határozó mondatbeli helyét összehasonlítjuk, megfigyelhetjük, hogy alapvetően ugyanazokat a pozíciókat foglalhatják el. Ez alól csak egy kivételt találtunk. Míg **AdvSV** sorrend lehetséges, addig **OSV** sorrendre nem találtunk példát.

A **kérdő mondatok** szórendje nem tér el a kijelentő mondatok szórendjétől. Kiegészítendő kérdés esetén a mondat élén a kérdőszó áll, az ige pedig felveszi a kérdőmód jelét. A kérdőszót az a mondatrész követi, amire a kérdés vonatkozik. *Kanəntənu b’arə”šidi” labku?* ‘Hánykor nyit a bolt?’ *Kuŋi”ia hođatəŋum blankəmə?* ‘Hogy töltsem ki a nyomtatványt?’

A kérdőszót megelőzheti nyomatékosított mondatrész: *Tij əhi maad’a tımijčijiri”?* ‘Hát ti, miért hallgattok?’ *Tənə kurədi šiad’a čenimtigujijij?* ‘Te milyen nyelvet tanulsz?’

Eldöntendő kérdés esetén az ige a szokásos módon kérdőmódba kerül. Az ige általában a mondat elején vagy a végén foglal helyet: *Huđurtəŋu d’esirə taaj?* ‘A réneket fogja befogni az apád?’ *Əmə məuntənu nilibiri”?* ‘Ezen a földön éltetek?’

A felszólító mondatokban túlsúlyban van az (S)OV sorrend. Az alanyt csak ritkán teszik ki a mondatban, erre rendszerint az igei személyrag utal: *Əmə hotüra hotəgumə!* 'Írjam meg ezt a levelet!' *Sijtij mađučün hoanəə!* 'Állítsák fel a sátrukat!'

Módosítósók

A mondatban a különféle módosító elemek használata meglehetősen gyakori. Az emocionális kiemelésre a nganaszanban sokféle lehetőség áll rendelkezésre, pl. képzőszerű morfémák vagy módosítósók (partikulák) használata. Az alábbiakban csak a partikulákat mutatjuk be, a képzőszerű morfémákat a szóképzésnél tárgyaljuk. (Lásd az 135–136. oldalon.) A módosítósók bemutatásakor mindik megadjuk, hogy a mondatban hol helyezkedhetnek el.

A mondatba beépülő módosítósók:

Feltételeességet, bizonytalanságot kifejezők:

əku 'lehet, talán': A partikula mindig az állítmány után áll, így általában a mondat végén helyezkedik el. Példák: *Šürüədu kuntəga"ə isüdə əku*. 'A tél bizonyára hosszú lesz.', *Takəə tundj dīda"arə əku*. 'Azt a rókát talán eltaláltad.'

mjntu 'lehet': A partikula mellett mindig gerundium áll. Példák: *Huləbsakali nintuu mjntu konibi*. 'Meghívás nélkül nem kellemes menni.', *əmnj sijtj barələbü"tə mjntu*. 'Te itt várhatsz.'

min'tə ~ min'təgənj 'lehet, bizonyára': a nyomatékosított szó előtt helyezkedik el. A mondatban gyakran szerepel egyidejűleg az *əku* partikula is. Példák: *D'esjma min'təgənj koruədu d'a büü"südü" əku*. 'Apám lehet, hogy a faluba megy.', *Min'təgənj mađa" d'a bi"aidə*. 'Lehet, hogy vendégségbe ment.', *Min'tə nəŋhuəna"ə ičətu?* 'Lehet, hogy valami rossz történik?'

ŋəndi"ai" 'bizonyára': Mindig a nyomatékosított szó előtt áll. Példák: *Kuəd'umura hurši"ə ŋəndi"ai" basu"muəgətətu*. 'A férjed bizonyára a vadászból tért vissza.', *Ŋəndi"ai" mŋj nokunu munku" d'a konj"sijəmj*. 'Mi bizonyára hamarosan az erdőbe megyünk.'

Bizonyosságot kifejező:

tə" 'hiszen': A partikula mindig a nyomatékosított mondatrész után áll. Sokszor kliticizálódik, azaz kiejtésben hozzákapcsolódik az előtte álló mondatrészhez. Példák: *Ərakəmənu hədətəndur-tə"*. 'Hiszen szépen írsz!', *Matə-tə" tuu"omu*. 'Hiszen haza érkeztünk.', *Soruli"ə-tə"*. 'De hisz eleredt az eső.', *Ou", četua mənə sali"əri"-tə"*. 'Ó, nagyon megsértettek engem.'

Meglepődést fejez ki a következő:

tə 'nahát, hogyhogy': A partikula mindig a mondat elején áll. Példa: *Tə, tij əmə niimənj d'eruhuru"*? 'Hát ti meg hogyhogy erről nem tudtok?'

Korlátozást fejeznek ki a következők:

bəltə 'csak': A nyomatékosított szó előtt áll. Példa: *Bəltə hodətənduŋ, bəltə tuəbtugujčüŋ*. 'Csak írsz, csak olvasol.'

tətiⁱai 'csak, csakúgy': *Mənə nīmə"kü" d'ilšitindim naad'ədə, tətiⁱai" lədi"tim buə*. 'Én egy kicsit értek nganaszanul, csak nem tudok beszélni.'

nasj 'alig': A partikula mindig a módosított szó előtt áll. Példa: *Čenintjəmə ŋanasa nasj bačətu*. 'Az ismerősöm alig lélegzik.'

Nyomatékosítást fejeznek ki:

ku 'nagyon': *Ku" ərakəmənu ŋətumsjə*. 'Nagyon szépen született.'

četua 'nagyon': *Tətirə četua ahi"əmənu d'arišə-tə*. 'Ez nagyon-nagyon beteg volt.'

Huzamosabb időre vonatkozó nyomatékosítást kifejezők:

ŋjⁱ"tə+Px 'egyre csak': A partikula mindig a nyomatékosított szó előtt áll, és kötelezően megjelenik rajta az alanynak megfelelő birtokos személyrag. Példa: *Ŋjⁱ"tənə d'arədiŋdim*. 'Egyre csak vajúdom.', *Ŋjⁱ"tətə d'arədiŋj*? 'Egyre csak vajúdsz?', *Ŋjⁱ"tətu barətətu*. 'Ő egyre csak vár.'

Kérdést, nyomatékosítást fejez ki:

əhi 'vajon, hát': Mindig az után a szó után áll, amit nyomatékosít, amire rákérdez. Csak kérdő mondatban fordul elő. Példák: *Sitj ŋhi kumunsudə*. 'Vajon ők mit mondanak?', *Tətirə nintuu nali əhi?* 'Hát vajon ez nem öröm?', *Tj ŋhi maad'a tjmiajčijiri*? 'Hát ti, miért hallgattok?'

Együttességet fejez ki:

təbtə 'is': Mindig az előtt a szó előtt áll, amire vonatkozik. Példa: *Nüəmtj ŋəməbtugujša, təbtə d'orəkətu*. 'Miután megetette a gyereket, ő is sírt.'

ŋonəə 'még, is': Mindig a nyomatékosított szó előtt áll. Példák: *Donəə tənə təhini išüdəŋ*. 'Te is ott leszel.', *Donəə mənə əmə məuntənu nili"siđəm*. 'Én is ezen a földön fogok élni.'

Mondatértékű módosítószók (felelőszók)

A mondatértékű felelőszók mindig a mondat elején helyezkednek el. Kérdésre adott válaszokat vezetnek be.

Igenlést, beleegyezést kifejezők:

tə, tətə 'jó, persze': *Tə, tujkəŋ šiđi d'alj bəihü*. 'Jó, gyere el két nap múlva.', *Tətə, nakələ əmtj kuhu*. 'Jó, vidd el ezt a bundát.'

lⁱ"j, lⁱ"j əə 'igen, jó': *lⁱ"j, küđahü" basa"sudəm*. 'Igen, holnap vadászni fogok.', *lⁱ"j, təhini nili"siđəm bəndə təŋə*. 'Jó, ott fogok egész nyáron lakni.', *lⁱ"j, šiti Dud'inkətənu nilitjəj*. 'Igen, ők (ketten) Dugyinkában laknak.'

Tagadást kifejezők:

d'aŋku 'nem': Csak olyan mondatot vezethet be, amelyikben tagadás áll. Példák:
D'aŋku, nintiŋə d'iðu. 'Nem, te nem lőtted le (azt).', *D'aŋku, nindim kundua*.
 'Nem, én nem alszom.'

nintuu ~ nintu 'nem': Olyan mondatot vezet be, amelyben nem áll tagadás. Példák:
Nintu, koni " *ŋam¹ad'ümə šiəðjə d'a*. 'Nem, menj a másik ablakhoz.'

Az aktív és a passzív mondat

Az *agens* (cselekvő alany), a *patiens* (cselekvés tárgya) és az igei állítmány (V) morfológiai megformáltsága alapján a nganaszanban két mondatípust különböztetünk meg: az aktívát és a passzívát.

Az aktív mondatok *agense* (A) alanyesetben álló névszó vagy névmás. A *thematikus szerep* szerinti *agens* egyúttal a mondat grammatikai alanya is (S). A *thematikus szerep* szerinti *patiens* (P) tárgyesetben álló főnév vagy névmás, és egyúttal a mondat tárgya is (O). Az igei állítmány az összes ragozási típus szerint ragozható.

Taa " *ñočibtigujči ninjə*.

rén-PIAkk kifog-Vdur-Kimp-Sg3-subj báty-PxSg2

thematikus szerep:	A	V	P
grammatikai viszony:	S	V	O

'A bátyád fogja ki a réneket.'

A passzív mondatokban az *agens* és a grammatikai alany nem egyezik meg. Az a mondatrész, amely *thematikus szerepe* szerint *agens*, a mondatnak grammatikai szerepe szerint nem az alanya, hanem *határozói viszonyt* kifejező bővítménye lesz (A=Adv). A mondat *thematikus szerep* szerinti *patience* alanyesetben áll, és a mondat grammatikai alanya lesz (P=S). Az igei állítmány minden esetben a **-RU** (*-ru*, *-ri*, *-rü*, *-ri*, *-lu*, *-li*, *-lü*, *-li*) passzív képzővel van ellátva. Az igt csak az alanyi vagy a reflexív ragozás szerint lehet ragozni. Ha fenti aktív mondatot passzív mondattá alakítjuk, akkor a következő mondatot kapjuk:

Taa " *ñočibtigujPindjə* " *ninjə*.

rén-PI kifog-Vdur-Vpass-Kimp-PI3-refl báty-Lat-PxSg2

thematikus szerep:	P	V	A
grammatikai viszony:	S	V	Adv

'A bátyád fogja ki a réneket.'

További példa:

Hođür hotərubtara " *a d'irəktə d'a*.

levél ír-Vpass-Kimp-Sg3-subj igazgató-Gen PO

'A levelet megírták az az igazgatónak.'

Az első példamondat igéje reflexíven ragozott (*ñočibtigujPindjə* " 'kifogódnak'), míg a

második példamondaté alanyian (*hotərubtara* "a 'megíratott'"). Egyelőre nem tudunk szabályokat megadni arra, hogy mikor melyik ragozás használható a passzív mondatban.

A passzív mondat állítmánya lehet névszó is, mégpedik bármely ige passzív igeneves alakja (-MƏƏ), amit predikatívan kell ragozni:

Əmti səmu numayku kobtuatə sočələməə.

ez sapka fiatal-Gen lány-Lat varr-PtPass-Sg3

'Ez a sapka egy fiatal lány által varratott.'

A passzív mondatnak kötelező eleme a *patiens*, ugyanakkor az *agens* elhagyható. Az *agens* a következő esetekben hiányozhat a mondatból:

1. Az *agens* általános vagy határozatlan: *Ŋaa* "luu" *taa* "kuhugitə sočürərumumbatandə". 'A nganaszan ruhát rénbőrből varrják.' [A nganaszan ruhák általában rénbőrből varródnak.]

2. A beszélő számára ismeretlen az *agens*: *Časə bəimənu mələkuə tamtūrura* "a. 'A tejet egy óra alatt eladták.' [A tej egy óra alatt eladatott.] *Satərə tubiđitənu kotuməə*. 'A sarki rókát puskával ejtették el.'

Ha a mondatban van *agens*, akkor az mindig határozott. Az élő *agens* mindig **latívusszal** van kifejezve: *Šitəbi imid'indətuŋ d'əbtuməə*. 'A mesét a nagyanyjuk mondta el.'

Az élettelen, eszközként is értelmezhető *agens* **lokatívuszban** áll, de ritkábban latívuszos alakban is előfordul. Ez utóbbi szerkezet esetlegesen a tényleges *agens*-szerepből sugárzódott át. Példák: *Bahi taansatənu nəməməə*. 'A vadrént lasszóval fogták el.' *Šürüdə məuđu kaulərumumbata* "šürütənu / šürütə". 'Télen a földet hó fedi.' *Satərə* "d'əngujčini kəmiüdüřümumbatandə". 'Sarki rókát csapdával lehet fogni.'

A műveltető szerkezet

Ha a műveltetést a szemantikai oldaláról közelítjük meg, akkor azt mondhatjuk, hogy a műveltetés lényege valamilyen esemény okozása, kiváltása. Amikor műveltető szerkezetet hozunk létre, az alapszerkezet predikátumát úgy változtatjuk meg, hogy a létrejövő új predikátumnak a bővítménye eggyel bővül. Ennek az új résztvevőnek a szerepe pedig az, hogy kiváltsa az eredeti predikátum által leírt eseményt. A műveltető szerkezetekben két fő tartalmi viszonyt különíthetünk el: a kauzativitást és a faktitivitást.

1) Ha az eredeti szituáció predikátuma nem jelölte egy *agens* cselekvését, de az új predikátum mellett megjelenik az *agens*, akkor kauzatív szerkezetéről beszélünk. A létrejövő új predikátum csak ige lehet, míg a kiinduló predikátum más szófajú elem is lehet. Példamondattal szemlélítve:

Rad'io d'eli tənəkəgəə.

rádió-Gen hang erős-Sg3-subj

'A rádió hangja erős.'

→

Rad'io d'eli tənəkubti "əm.

rádió-Gen hang-Akk erős-Vkauz-Kperf-Sg1-subj

→

Felhangosítottam a rádiót.

Ñemj tarumu"ə nüəgita. → *Ñemj nüəgita tarumta"ə.*
 anya elvállik-Kperf-Sg3-subj gyerek-PIEI anya-Akk gyerek-PIEI elvállik-Vkauz-Kperf-Sg3-subj
 'Az anya elvált a gyerekeitől.' 'Az anyát elválasztotta a gyerekeitől.'

A kauzatív szerkezet agense jelöletlen és nem kell kötelezően kitenni, hiszen utalhat rá az ige személyragja. Az ige mindig a -BTU tranzitív-kauzatív képzővel van ellátva.

2) A faktitív szerkezetben az eredeti predikátumnak is van agense. Az átalakított mondatban nem ez az agens fog cselekedni, hanem megjelenik egy új szereplő, aki előidézi az alappredikátummal leírt tényállást, tehát a faktitív mondat agense lesz. Az alappredikátum agensét Okozónak fogjuk nevezni.

Siti taamtu koða"ə. → *Šüartətu taamtu koturubta"ə.*
 Ő_{Pron} rén-AkkPxSg3 öl-Kperf-Sg3-subj|barát-Lat-PxSg3 rén-AkkPxSg3 öl-Vfakt-Kperf-Sg3-subj
 'Megölte a házirént.' → 'Megölette a barátjával a házirént.'

A faktitív szerkezetben megjelenő új szereplő, tehát a mondat agense mindig latívusszal van jelölve. Az Okozót nem kell kitenni, erre az ige személyragja utalhat. A létrejövő új ige mindig a -RUBTU faktitív képzőt veszi fel.

A műveltetés fent bemutatott eseteiben olyan példákat hoztunk, ahol az alkotóelemek egyetlen lexikai egységbe tömörülnek. A műveltetésnek ezt a típusát morfológiai műveltetésnek nevezzük. A nganaszanban ennek a használata a leggyakoribb.

Az úgynevezett lexikai műveltetésre, tehát arra az esetre, amikor a műveltetést szuppletív igepárok fejezik ki, csak korlátozott számban találhatunk példát. Feltételezhetnénk, hogy a *numəda* ('hirtelen) felébred' ige műveltető párja a *kitid'i* 'felébreszt' ige. Hogy ez így legyen, az kell, hogy a 'felébred' jelentésű igék egyikének se legyen kauzatív képzővel ellátott párja, valamint, hogy a 'felébreszt' jelentésű ige grammatikai viselkedésére és jelentésére nézve is úgy viselkedjen, mint ahogy a hiányzó alaktól várnánk el. Eddigi ismereteink szerint azt mondhatjuk, hogy a 'felébred' igének nincsen képzett párja. A 'felébreszt' ige viselkedését a következő mondatokkal szemléltetjük:

Ñüə numü"ə. → *Ñemj nüəmtu kiði"ə.*
 gyerek felébred-Kperf-Sg3-subj anya gyerek-AkkPxSg3 felébreszt-Kperf-Sg3-subj
 'A gyerek felébredt.' → 'Az anya felébresztette a gyereket.'

Mondatsűrítő szerkezetek

Ez a mondattípus formailag egyszerű mondatnak tekinthető, de logikailag mégis alárendelést fejeznek ki. Ezeknek a szerkezeteknek a magját egy igenév, nomen actionis vagy egyéb igéből képzett névszó, tehát egy nominális szerkezet képezi, aminek

a segítségével egy egész mellékmondat jelentése sűrítető egy kifejezésbe. Különösen gyakran jelenik meg ebben a formában a határozói vagy a feltételes viszony.

A nominális szerkezet alanya jelölhető birtokos személyraggal vagy a szerkezet előtt birtokos esetben álló főnévvel, esetleg névmással. A szerkezet magja felvehet esetragokat és állhat utána névutó is. Jellemző, hogy az igéből képzett névszói szerkezet megőrzi a vonzatát.

1. Időhatározói mellékmondatot sűrítő szerkezet:

Ennek a mondattípusnak többféle kifejezési lehetősége van, aszerint hogy a mondat elő-, egy- vagy utóidejűséget fejez ki. Külön csoportot képviselnek a feltételességet is kifejező időhatározói szerkezetek.

1.1. Egyidejűség kifejezése -NTU-NTΘ (+Px):

Egyidejűség kifejezésére kétféle mód nyílik. A leggyakoribb, hogy a mondatban a participium imperfectum rövid alakja (-NTU) szerepel, amihez latívuszrag járul (-NTΘ). A szerkezet alanyára birtokos esetben álló névszó (első mondat) vagy birtokos személyrag (második és harmadik mondat) utalhat:

Təməŋku büütündə bəndə" ɲəmaki"ə.

egér-Gen megy-PtImp-Lat mind-Pl eszik-Vres-Kperf-Pl3-subj

‘Amikor az egér elment, mind enni kezdtek.’

D'ürəkətinə mədəjčündə, ɲinirə kəməd'üə ɲukəgəə sətərə.

nyenyec-PlLok vendégeskedik-PtImp-Lat-PxSg2, báty elejt-Perf-subj sok-Akk róka-Akk

‘Amikor te a nyenyecéknél vendégeskedtél, a bátyád sok sarki rókát ejtett el.’

Dəmərtutəmu", sɟiɟi husi"ə ɲabumtu.

eszik-PtImp-Lat-PxPl1, ő_{PRON} hív-Kperf-Sg3-subj nővér-AkkPxSg3

‘Amíg mi ettünk, ő behívta a nővérét.’

1.2. Egyidejűség kifejezése -BU"Θ(+Px):

Időhatározói mellékmondat a -BU"Θ nomen actionissal is kifejezhető. Ezekben a mondatokban az alanyra a nomen actionison jelentkező birtokos személyrag utal. A nomen actionis mindig megtartja annak az igének a vonzatát, amiből képeztük:

Numəŋku ihü"əmə, ɲəjbəukəndum mərigəi".

fiatal van-Nact-PxSg1, dolgozik-Kimp-Sg1-subj gyorsan

‘Fiatal vagyok, gyorsan dolgozom.’

Bentiməni həditiɟi"əmə, kəcəməsuəm dəramuə ɲim.

kint-Prol megy-Nact-PxSg1, lát-Perf-Sg1-subj ismeretlen-Akk nő-Akk

‘Amikor az utcán mentem, egy ismeretlen nőt láttam.’

Kunduhü"ərə, Ləmo tujšüə.

alszik-Nact-PxSg2, Ljamo jön-Perf-Sg3-subj

‘Amikor aludtál, Ljamo megjött.’

1.3. Előidejűség kifejezése -BU''Ə-KƏ^NTƏ-(Px):

A -BU''Ə nomen actionis és az elatíviszrag segítségével létrehozott nominális szerkezet egy cselekvés kezdetének az időpontjára utal. A szerkezet alanyára ebben az esetben is a birtokos személyrag és a birtokos esetben álló névszó utalhat. A névszó kitétele nem kötelező:

Šürü tujhü''əgətəi, nemimə hüəti'' d'ariđışia.

hó-Gen jön-Nact-El-PxSg3, anya-PxSg1 mindig betegeskedik-Perf-Sg3-subj

‘Azóta, hogy leesett a hó, az anyám mindig betegeskedett.’

Dətumhi''əgətənə, d'esigəjni nūlid'əgəj Kirəstətnu.

megjelenik-Nact-El-PxSg1, apa-DuPxSg1 él-Perf-Du3-subj Kresty-Lok

‘Azóta, hogy megszülettem, a szüleim Krestyben élnek.’

1.4. Előidejűség kifejezése -MƏTUMA₁''A₀ + létige-NTU-NTƏ+Px:

Ebben a szerkezetben a főige participium abessivumba kerül (-MƏTUMA₁''A₀), mellette pedig a létige (iśa) participium imperfectumának rövid alakja áll, amihez latíviszrag kapcsolódik. A létige igeneve kötelezően birtokos személyragot vesz fel, ami az alanyra utal. A szerkezet grammatikai alanya (S) – ami logikailag tárgy lehet – alanyesetben áll:

Nakələməđuma''a ičūtətə nənduj, nətərubtuđə id'itətə.

vesz-PtAb van-PtImp-Lat-PxSg2 csónak, megmutat-Mimp-Sg3-obj nagyapa-Lat-PxSg2

‘Mielőtt megveszed a csónakot, mutasd meg a nagyapádnak.’

Təl'ibtiməđuma''a ičūtənə, sūtj d'ebtədasuə nəđuśüəd'əčü d'aņuru nini.

kérdez-PtAb van-PtImp-Lat-PxSg1, ő_{PRON} mond-Perf-Sg3-subj lát-PtPerf-PIPxSg3 tundra-Gen -on_{POS}

‘Mielőtt kérdeztem, elmondta a tundrán látottakat.’

1.5. Feltételes időhatározói kifejezések:

Ebben az esetben a nominális szerkezet alapját képező ige a gerundium képzőjét (-HÜ'') veszi fel. A képző után állhat birtokos személyrag, ami a szerkezet alanyára utal. Az alanyra utalhat birtokos esetben álló főnév is:

Tujhütü, mənə hujkəŋ.

jön-VAcond-PxSg3, én_{PRON} hív-MimpFut-Sg2-subj

‘Ha/amikor megjön, szólj nekem.’

Taatə náagəi'' ihü'', nışıđəŋ d'ükü'' d'aņurtini kodu d'erməŋi.

rén-GenPxSg3 jól van-VAcond, nem-Fut-Sg2-subj eltéved-Vcong tundra-PI Lok vihar-Gen közép-Prol

‘Ha jó a réned, nem tévedsz el a viharban a tundrán.’

A jövő idejűséget a gerundium jövő idejű alakjával (-HÜ''NÜ) fejezhetjük ki, amit szintén birtokos személyrag követhet: *Tujhününtü, əmtirə bəhd'ə məđəmu'' əmı''ia nətəkəbününtü, tənə kuraa konə, əmə kuba''a nəkələ'', bakəəđəmtə kəmə''!* ‘Ha/amikor ő majd megjön, amikor elkezd az egész sátrunkat átkutatni, te borjú, fogd ezt a nagy bőrt, vedd a bőrkaparót!’

2. Célhatározói mondatok:

A célhatározós szerkezeteket magyarra (németre, oroszra stb.) összetett mondatokkal fordíthatjuk le, de a nganaszanban ezek a szerkezetek formailag nem összetettek. Ez a szerkezet szintén többféleképpen fejezhető ki. A nominális szerkezet alaptagja lehet supinum, de nomen actionis is.

2.1. Célhatározói szerkezet supinummal -NAKƏ+(Px):

Az ige felveszi a supinum képzőjét, amihez rendszerint birtokos személyrag járul. A supinum megtartja az alapige vonzatát:

Bukurə küürətəumi, kolij kəmədüün¹agəni.

háló-Akk köt-Kimp-Du1-subj, hal-PIAkk fog-Nsup-PxDu1

‘(Mi ketten) hálót kötünk, hogy halat fogjunk.’

Küəd'ümu nüə kona^a bikaa məru d'a, tuuəntuu kačənagətu.

férfi gyerek megy-Kperf-Sg3-subj folyó-Gen part-Gen -ra_{Pos}, gőzös-Akk néz-Nsup-PxSg3

‘A fiú elment a folyópartra, hogy megnézze a gőzöst.’

További példák: *Mənə nəkəliⁱəm bümaga, hođə^akənagənə.* ‘Elvettem a papírt, hogy elkezdjek írni.’ *Tij nanuntu^a d'ürjini¹agə tuu^aom.* ‘Azért jöttem, hogy beszéljek veletek.’

A szerkezetben tagadás is kifejezhető. Ebben az esetben a supinum tagadott alakja (-MUNKƏ^NTƏ) járul az igéhez: *Nijkumugətə, hi^aək'al'i d'odürhü^a haagəə.* ‘Hogy ne izzadjon (az ember), kabát nélkül kell menni.’

2.2. Célhatározói szerkezet főnévi igenévvél:

Ennek a szerkezetnek a kialakulása másodlagos. Minden bizonnyal orosz hatásra szivárgott be a nyelvbe. A fiatalabb nemzedék gyakran használja ezt a kifejezési módot a supinum helyett: *Sijtə tatud'üə nüəči, ɟətarubtukujša lekəru d'a.* ‘Elhozta a gyerekeit, hogy megmutassa az orvosnak (öket)’ *Banunə ɟəməbtugujša, ɟon'di^aəm.* ‘Hogy megegyeztem a kutyámat, kimentem.’ *Mənə šiüarnə nanu koniⁱsijtəmi hiiñd'a kolijdiⁱsi.* ‘A barátommal megyek éjjel halászni.’

3. Vonatkozó mellékmondatokat rövidítő szerkezetek:

A vonatkozó mellékmondatok összetett mondatként igen ritkán használatosak a nganaszanban. Ezek helyett túlnyomórészt igeneves szerkezetek jelentkeznek, ahol az igenév a főnév jelzőjeként áll. Az igenév megőrzi a bővítményeit, ezek a tőle balra eső pozíciót foglalják el. Ebben a szerkezetben szinte minden igenév előfordulhat.

3.1. Főnévi igenévvél alkotott mondatok:

A főnévi igenév ezekben a mondatokban mintegy jelzőként a főnév előtt foglal helyet. Az predikátumot a nominális szerkezet alaptagjával kell egyeztetni. A nominális szerkezetben kifejezett cselekvés alanyára a szerkezet alaptagján megjelenő birtokos személyrag utal:

Hoursa binimə najbəgəə.

fát-hord-inf kötél-PxSg1 hosszú-Sg3-subj

‘A kötél, amivel fát hordok, hosszú’ [Fa-hordani kötelem hosszú.]

A fenti példamondat grammatikai alanya és egyben a nominális szerkezet alaptagja a ‘kötél’ (*binji*). A szerkezetben rövidített cselekvés, tehát a ‘*fának a hordása*’ cselekvő alanya Sg1 személyű.

3.2. Participium imperfectummal alkotott mondatok: -NTUƏ+(Px)

A vonatkozó mellékmondatokat sűrítő szerkezetek közül a participium imperfectummal alkotott mondatok egyidejűséget fejeznek ki. Az igenév a jelzett szó előtt áll. A mondat logikai alanyára az igenéven jelentkező birtokos személyrag utalhat. A mondat grammatikai alanya és logikai alanya – mint ahogy az alábbi példamondat is mutatja – nem feltétlenül egyezik meg.

Ŋamsətuəmu" bi"əmi" šinəmətuma" a işüə.

eszik-PtImp-PxPl1 leves-PxPl1 kívül-PtAb-Sg3-subj van-Perf-Sg3-subj

‘A leves, amit eszünk, még nem hűlt ki.’

3.3. Participium perfectummal alkotott mondatok: -SUƏD'ƏƏ+(Px)

Az igenév ebben az esetben is a jelzett szó előtt áll. Az igenévvél kifejezett cselekvés vagy történés a mondat főigéje által jelölt esemény előtt ment végbe. A nominális szerkezet alanya és a mondat alanya lehet eltérő és azonos is. Az első két mondatban az alanyok eltérőek, a harmadik azonos alanyokra mutat példát.

Taluə tujsüəd'əə hiniŋə ŋu"əi" naagəə süar ŋonəi" tuu"o.

tegnap jön-PtPerf báty-GenPxSg1 egy jó barát ismét jön-Kperf-Sg3

‘A bátyámnak, aki tegnap jött meg, egy jó barátja ismét eljött.’

Tujsüəd'əə ni ŋəməbta"am.

jön-PtPerf-Akk nő-Akk etet-Kperf-Sg1-subj

‘A nőt, aki megérkezett, megettettem.’ [A megérkezett nőt megettettem.]

Tujsüəd'əə ni ŋəmu"ə.

jön-PtPerf nő eszik-Kperf-Sg3-subj.

‘A nő, aki megérkezett, eszik.’ [A megérkezett nő eszik.]

3.4. Participium necessitassal alkotott mondatok: -"SUTƏ vagy -"SUTƏD'ƏƏ+Px

A mondatban az igenév a jelzett szó előtt áll. A múlt idejűség az igenév múlt idejű alakjával fejezhető ki. A nominális szerkezet alaptagja megtartja annak az igének a vonzatát, amiből képeztük. A példamondatban megfigyelhetjük, hogy a főmondat és a nominális szerkezet alanya most is lehet különböző.

Kəntəmə meliḏəsiḏəd'əə ŋanasa d'arəḏiti.

szán-AkkPxSg1 csinál-PtNecPerf ember beteg-Kimp-Sg3-subj

‘Az ember, akinek a szánomat kellett volna elkészítenie, beteg.’

3.5. Participium abessivummal alkotott mondatok: -MƏTUMA₁"A₀

Az igenév ebben az esetben is a nominális szerkezet alaptagjának a jelzője. A szerkezet és a mondat alanya most is eltérhet egymástól.

Mij nənsud'üünü" kəntimətima" a turku d'a.

mi_{PRON} feláll-Perf-Pl1-refl befagy-PtAb-Gen tó-Gen pos

‘Mi a be nem fagyott tónál táboroztunk.’

3.6. Participim passivummal alkotott mondatok: -MƏƏ

Az igenév a nominális szerkezetben most is jelzői szerepű.

Küəgətə məjməə" kəndə" maagəə" imuŋh"andu".

nyírfá-El készít-PtPass-Pl szán-Pl erős-Pl van-Vhab-Kimp-Pl3-subj

‘A nyírfából készített szánok erősek.’

4. Tárgyi alárendelést rövidítő szerkezeteket csak ritkán találhatunk, de elvértve azért előfordulnak. A nominális szerkezet alaptagja az igéből a -BSA^N képzővel képzett nomen actionis, amihez birtokos személyrag járulhat:

Küdəhü" kolidjbsimj" siŋəruəbtj"əm.

felébred-VAcond halászik-Nact-AkkPxSg1 gondol-Kperf-Sg1-subj

‘Azt gondoltam, hogy holnap elmegyünk halászni.’

A példamondat jól szemlélteti, hogy a nominális szerkezet által leírt cselekvés (ebben az esetben a halászat) alanya (mi) nem egyezik meg a mondat alanyával (én). A nominális szerkezet alanyára a birtokos személyrag utal.

AZ ÖSSZETETT MONDAT

A nganaszanban nem gyakori az összetett mondatok használata. Ha mégis találunk ilyeneket, akkor a mellékmondatok rendszerint kötőszó nélkül kapcsolódnak egymáshoz.

Mellérendelő mondatok

A mellérendelő mondatok többsége kötőszó nélküli *kapcsolatos* viszonyt fejez ki:

Hođətəsa šaditəj, kad'atu hođəbsanəmtu h"antətu.

ír-inf befejez-Kimp-Sg3-subj, mellé_{POS}-PxSg3 ceruza-AkkPxSg3 letesz-Kimp-Sg3-subj

‘Befejezte az írást, (és) letette a ceruzát maga mellé.’

Mənə kauləmuḡh"antumə čüčənu, sɨj kaɲiməli" kuntumumbata".

én_{pron} betakar-Vhab-Kimp-Sg3-obj takaró-Lok, ő_{pron} gyorsan elalszik-Vhab-Kimp-Sg3-refl

‘Én be szoktam takarni a takaróval, ő (pedig) gyorsan el szokott aludni.’

A *ḡonəə* ‘még, még egy’ jelentésű szócska megjelenhet kötőszóként, leginkább halmozott mondatrészek között áll. Használata nem kötelező, a mondatból el is hagyható: *Tənə koda"əḡ d'ebtu ḡonəə ḡəḡuəd'ə. ~ Tənə koda"əḡ d'ebtu, ḡəḡuəd'ə.* ‘Ludat és kacsát ejtettél el.’

Az *ellentétes* viszony kötőszóval és kötőszó nélkül is kifejezhető. Kötőszóként használható a *təi"ai"* ‘csak’ módosítószó, ami kötőszóként ‘de’ jelentésű lesz:

Murḡḡa" ḡaagəə", təi"ai" bəduamətuma"a".

tőzegszeder-PI jó-PI3-subj, csak megnő-PtAb-PI3-subj

‘A tőzegszeder jó, de még nem érett.’

Feltételes jelentésárnyalatú mondatokban kötőszóként a ‘de’ jelentésben álló, eredetileg ‘hiszen’ jelentésű *tə* módosítószócska szerepel: *Tujh"adəm, tə" taəḡ d'əḡḡu".* ‘Eljönnek, de nincsenek rénjeim.’ Kötőszó nélküli ellentétes mellérendelő mondat a következőképpen épül fel:

ḡaagəə ḡaagəi" ḡəḡbəutu, Məru ḡonəi" ḡaagəi" ḡəḡbəutu.

Nyáge jól dolgozik-Kimp-Sg3-subj, Meru még jól dolgozik-Kimp-Sg3-subj

‘Nyáge jól dolgozik, (de) Meru még jobban dolgozik.’

A *következtető* mondatok sosem áll kötőszó:

Taəḡali isüə, kolirḡaj kəmədüšüə.

rén-Ncar van-Perf-Sg3-subj, hal-Nlim-PIakk megfog-Perf-Sg3-subj

‘Nem volt rénje, ezért csak halászott.’ [Rén nélkül volt, csak halakat fogott.]

Választó viszonyt kifejező mondatokra nem találtunk példákat. Ez persze nem zárja ki ezek létezését.

Alárendelő mondatok

A nganaszanban csak ritkán fordulnak elő szerkezetileg is alárendelő mondatok. Ahogy erről már volt szó, az alárendelések nagy részét mondatösszerakó szerkezetek fejezik ki. (Ezeket a 177–182. oldalon mutattuk be.)

Az alárendelő mondatoknak két nagy csoportját különböztethetjük meg: a független és a kategoriális alárendelést.

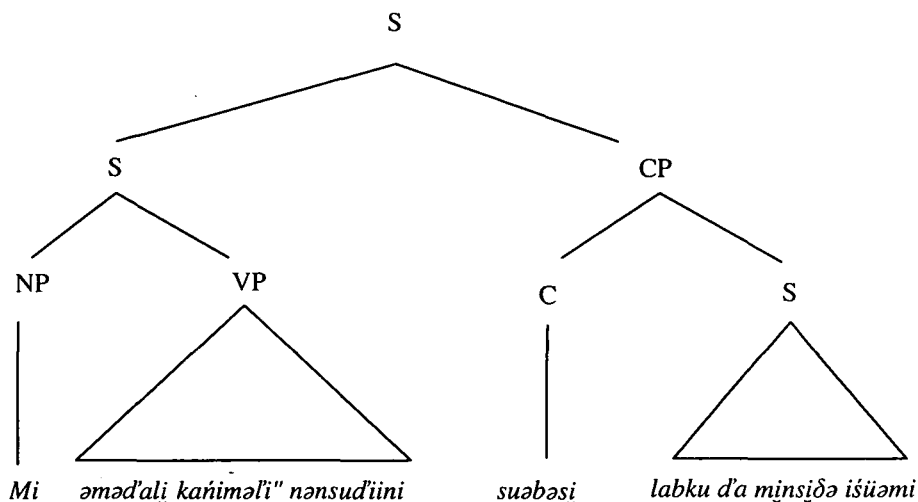
A független alárendeléssel beágyazott mellékmondatok nincsenek a főmondat valamely összetevőjének alárendelve, hanem önmagukban alkotnak egy olyan főmondati összetevőt, ami határozói szerepet játszik. A beágyazott mellékmondatok a főmondat által kifejezett esemény egészére vonatkoznak, azaz a mondategészt módosítják, így mondathatározókként funkcionálnak. Ezek a mondatarározók lehetnek meg-

engedők, feltételesek, okhatározóiak, időhatározóiak stb. A mondathatározói értékű alárendelő mondatok a nganaszanban – a magyarhoz hasonlóan – állhatnak a főmondat előtt vagy után. Az alábbi mondat okhatározói–magyarázó alárendelést szemléltet:

Mi əməd'alī kañimə'li" nənsud'iini, suəbəsi labku d'a mĩnsiḍə isüəmi.

mi_{ProN} ma korán felkel-Perf-Du1-refl, mert_{Conj} bolt-Gen -ba_{Pos} megy-PtNec van-Perf-Du1-subj
'Mi (ketten) ma korán keltünk fel, mert a boltba kellett mennünk.'

A mondat szerkezete a következő:

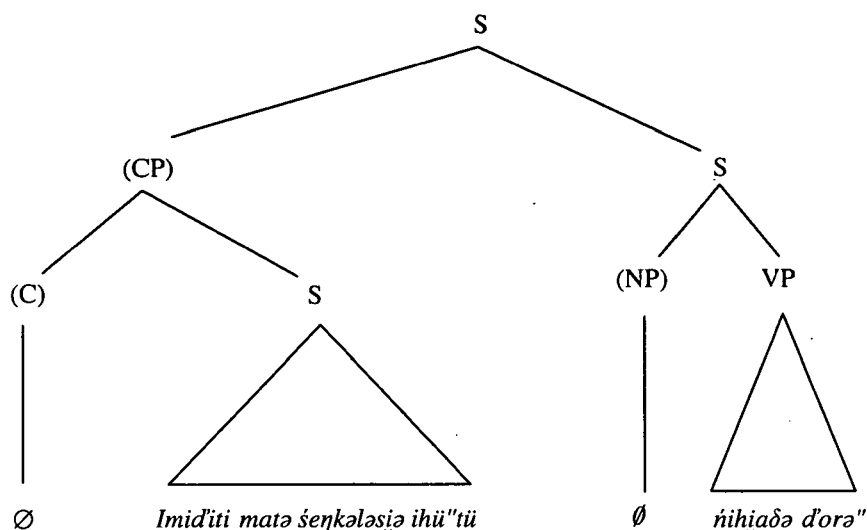

A nganaszanban a *feltételes* alárendelői viszonyt leíró mondatokban a feltételes körülményt kifejező mellékmondat áll a mondat élén. Ezt a következményt kifejtő főmondat követi. Sajátossága ezeknek a mondatoknak, hogy a mellékmondatot általában nem vezet be kötőszó.

Imid'iti matə şəŋkələsiə ihü"tü, hihiəḍə d'orə".

nagyanya-GenPxSg3 sátor-Lat éjszakázik-Perf-Sg3-subj van-VAcond-PxSg3, nem-Mir-Sg3-subj sír-Vcong
'Ha a nagyanya sátrában maradt volna éjszakára, (most) nem sírna.'

Ennek a mondatnak a szerkezetét az alábbi ábra szemlélteti:

Az alárendelések másik típusát kategoriális alárendelésnek nevezzük. Ezekben az alárendelt mondat valamelyik főmondati kategóriának van közvetlenül alárendelve. A magyartól eltérően a nganaszanban a főmondati kategória (pl. névszói kifejezés) *soha* nem tartalmaz az alárendelt mondatra utaló névmási elemet, valamint a mellékmondatot sem vezeti be kötőszó:

Tiŋ ŋuəl'iai" kačəməsuaɾu" Ø, Ø kuhi"ia biɟurtəŋi kolidimɪŋh'anɪ".

ti már lát-Perf-Pl2-subj, hogyan háló-Lok halászik-Vhab-Minter-Pl3-subj

‘Ti már láttátok (azt), (hogya) hogyan kell hálóval vadászni.’

Tənə čeni" n'ɪŋŋi Ø, Ø kuhi"ia koniŋi mənə ini"ia"ku?

te_{PRON} tud-Vcong nem-Minter-Sg2-subj, hová_{PRON} megy-Minter-Sg3-subj én_{PRON} feleség

‘Nem tudod (azt), (hogya) hogy hová ment a feleségem?’

A fent bemutatott két mellékmondat minden bizonnyal azért nem kíván meg semmilyen kötőszót, mert a kérdőszó (*kuhi"ia*) képes kifejezni azt, hogy az általa bevezetett mellékmondat egy főmondati kategóriának van alárendelve.

A magyarban a kategoriális alárendelések közé soroljuk a vonatkozó mellékmondatokat is. Ezzel szemben a nganaszanban nincsenek vonatkozó mellékmondatok. Mint azt a 180–182. oldalon bemutattuk, azt a jelentéstartalmat, amit a magyar vonatkozó mellékmondattal ad vissza, a nganaszan mondatsűrítő szerkezetbe vonja össze.

FELADATOK

1) Add meg a következő szavak latin betűs átírását!

Példák

нялыди 'örül'	halid'i
коу 'fűl'	kou
чюӱдя 'elmege vmeddig'	čüüd'a ~ t'üüd'a

хезытысы 'megy'	_____	дымэзэ 'állat'	_____
кӱә 'nyírfá'	_____	ӱәйбуә 'fej'	_____
синьсе 'mell'	_____	ӱӱукә 'or'	_____
дютӱ 'kéz'	_____	туйса 'jön'	_____
чюә 'toll'	_____	дӱбталукӱ 'vékony'	_____
хорәзиай 'falevél'	_____	кундуаса 'alszik'	_____
деньсиде 'egyenlő'	_____	ӱәзӱсы 'látszik'	_____
дӱри 'sírás'	_____	меньдяде 'új'	_____
куну"иа 'hogyan'	_____	дӱрку 'lék'	_____
люә"са 'orosz'	_____	сяи"сысы 'megsüt'	_____
кәльсюә 'féreg'	_____	каӱгӱчекӱә 'valamikor'	_____

2) Add meg a következő szavak cirill betűs átírását!

Példák

meńd'ađä 'új'	меньдяде
ńilid'i 'él'	нилыди
ńaagä 'jó'	няагәә

śiad'a 'nyelv'	_____	ɲamtä 'szarv'	_____
anika"ä 'nagy'	_____	ɲämsä 'eszik'	_____
kuäd'ümu 'férfi'	_____	hüä 'idő'	_____
hodätäd'a 'ír'	_____	hod'ä 'ferde'	_____
tümin'ä 'most'	_____	hojküd'a 'elfut'	_____
d'imil'asj 'ragaszt'	_____	česägä 'fagy'	_____
śiälaku 'kicsi'	_____	bad'ü"täsa 'közöl'	_____
hüäg'aj 'térde'	_____	h"alä 'kő'	_____
d'omtuasa 'harcol'	_____	miräimü 'lépés zaja'	_____
śirńägä 'sós'	_____	ɲintübtüśi 'emlékeztet'	_____

3) Add meg a következő szavak fonetikus átírását!

Példák

<i>tohi</i> 'gyökér'	[toɦi] ~ [toɣi]
<i>kəl'süä</i> 'féreg'	[kəl'süö] ~ [kəl'sō]
<i>śiəd'a</i> 'nyelv'	[śied'e] ~ [śēd'e]

<i>bakəðəə</i> 'nyak'	_____
<i>śiňśä</i> 'mell'	_____
<i>kuəd'umu</i> 'férfi'	_____
<i>hodətəd'a</i> 'ír'	_____
<i>anika</i> "a 'nagy'	_____
<i>d'imiləsɟ</i> 'ragaszt'	_____
<i>hekutə</i> 'meleg'	_____
<i>hüəɟ'aj</i> 'térdf'	_____
<i>d'obtəl'ikü</i> 'vékony'	_____
<i>kotud'a</i> 'megöl'	_____

<i>ɣamtə</i> 'szarv'	_____
<i>ɣamsa</i> 'eszik'	_____
<i>hüä</i> 'idő'	_____
<i>meňd'ad'a</i> 'új'	_____
<i>hojküd'a</i> 'elfut'	_____
<i>kurəd'i</i> 'milyen'	_____
<i>ɣəjbua</i> 'fej'	_____
<i>h"alə</i> 'kő'	_____
<i>ɣüŋkə</i> 'orr'	_____
<i>horəd'aj</i> 'falevél'	_____

4) Töltsd ki a táblázat hiányzó részeit!

Jelentés	Fonologikus lejegyzés	Cirillbetűs lejegyzés	Fonetikus lejegyzés
'fűst'			kintə
'madár'		дямэзэə	
'gyomor'			mínəðə
'haj'	ɣabtə		
'ad'			tətud'a
'alszik'		кундуаса	
'látszik'		нэзүсы	
'kicsi'	śiəl'aku		
'rövid'		кээликү	
'fehér'			śirajkuo ~ śirajkō
'nehéz'	saŋütüə		
'hová?'	kuňi"ia		
'négy'		четə ~ тетə	
'kilenc'	ɣam'ajčümə		
'megy'		хезытысы	

5) Add meg a következő mélyszerkezeti formák felszíni alakját alanyesetben és birtokos esetben! Ügyelj a fokváltakozásra és a kiegészítő szabályokra is.

Példák

Nom		SgGen	
KOTU 'nagynéni'	<i>kotu</i>	KOTU(Ń)	<i>koðu</i> A T zárt szótagba kerül, fokváltakozik.
MAT 'sátor'	<i>ma"</i> A T gégezárhanggal gyengült.	MATƏ(Ń)	<i>maðə</i> A T zárt szótagba kerül, fokváltakozik.
HORƏT ¹ AJ 'levél'	<i>horəðⁱaj</i> A T zárt szótagban áll, így fokváltakozik.	HORƏT ¹ AJƏ(Ń)	<i>horəðⁱaa</i> AJƏ → AƏ → aa
D'ÜRKƏBSA ^N 'húzóháló'	<i>d'ürkəbsa</i> A nazális lekopott.	D'ÜRKƏBSANƏ(Ń)	<i>d'ürkəbsanə</i> A kvázi-nazális ismét megjelenik rag hatására.
ŃOJ 'láb'	<i>ŋoj</i>	ŃOJƏ(Ń)	<i>ŋuə</i> OJƏ → Oə → ua

Nom		SgGen	
ŃEMI 'anya'		ŃEMI(Ń)	
BAARBƏ 'gazda'		BAARBƏ(Ń)	
TUJ 'tűz'		TUJƏ(Ń)	
KOLİ 'hal'		KOLİ(Ń)	
LATƏƏ 'csont'		LATƏƏ(Ń)	
ŃUTA 'bogyó'		ŃUTAN	
ŃƏNTUJ 'csónak'		ŃƏNTUJƏ(Ń)	
KINTƏ 'fűst'		KINTƏ(Ń)	
H ¹ ASİR 'kampó'		H ¹ ASİRƏ(Ń)	
BAD 'kutya'		BADƏ(Ń)	
ŃANASA ^N 'ember'		ŃANASANƏ(Ń)	

Nom	SgGen
BIKAJ 'folyó'	BIKAJƏ(ŋ)
MƏKU 'hát'	MƏKU(ŋ)
NAKÜR 'három'	NAKÜRƏ(ŋ)
BIT 'víz'	BITƏ(ŋ)
SİR 'só'	SİRƏ(ŋ)

6) Add meg a következő szavak hiányzó birtokos személyragos alakjait!

Példa

Nom	Harm. osztály	PxSg2 -RƏ	PxSg3 -TU
<i>kotu</i> 'nagynéni'	U	<i>koturə</i>	<i>kotuđu</i> ritmikai fokv.
<i>ma</i> " 'sátor' U	U	<i>malə</i> r → l / C#__	<i>matu</i> " → ^T / __#C

Nom	Harm. osztály	PxSg2 -RƏ	PxSg3
<i>ñemi</i> 'anya'	I		
<i>baarbə</i> 'gazda'	U		
<i>ñənduj</i> 'csónak'	U		
<i>čimi</i> 'fog'	I		
<i>ñoj</i> 'láb'	U		
<i>baŋ</i> 'kutya'	U		
<i>d'imi</i> 'enyv'	I		
<i>hüə</i> 'év'	U		
<i>sır</i> 'só'	U		
<i>ñüə</i> 'gyerek'	U		
<i>ñegiku</i> 'piszok'	U		
<i>ñidišibša</i> 'védekezés'	I		
<i>kobtua</i> 'lány'	U		
<i>d'ia</i> 'zuzmó'	I		
<i>d'alj</i> 'nap'	I		

7) Add meg a következő szavak hiányzó alakjait!

Példák

Nom	Harm. osztály	Latívusz (S1)-NT ^N	Lokatívusz (S1)-NT ^Θ U	Többes lat. (S1)-NTI''
<i>kotu</i> 'nagynéni'	U	<i>koδutə</i>	<i>koδutənu</i>	<i>koδuti''</i>
<i>ma''</i> 'sátor'	U	<i>matə</i>	<i>matənu</i>	<i>mati''</i>

Magyarázatok:

KOTUNT^N {SF} → koδuNT^N {RF} → *koδutə*

MATT^NNT^N {T → ^T / __#C} → ma^TNT^N {C₁C₂C₃ → C₁C₃} → ma^TT^N → *matə*

Nom	Harm.- osztály	Latívusz (S1)-NT ^N	Lokatívusz (S1)-NT ^Θ U	Többes lat. (S1)-NTI''
<i>ñemi</i> 'anya'	I			
<i>baarbə</i> 'gazda'	U			
<i>ηənduj</i> 'csónak'	U			
<i>čiimi</i> 'fog'	I			
<i>ηoj</i> 'láb'	U			
<i>baη</i> 'kutya'	U			
<i>d'imi</i> 'enyv'	I			
<i>hüə</i> 'év'	U			
<i>sír</i> 'só'	U			

8) Add meg a következő igék S1 (főnévi igenévi) és S2 (ImpSg2) és S3 (aorisztosz Sg3) töveit a mélyszerkezeti alakok alapján! Zárójelben megadjuk a harmonikus osztályt. Ügyelj a fokváltakozásra és a kiegészítő szabályokra is!

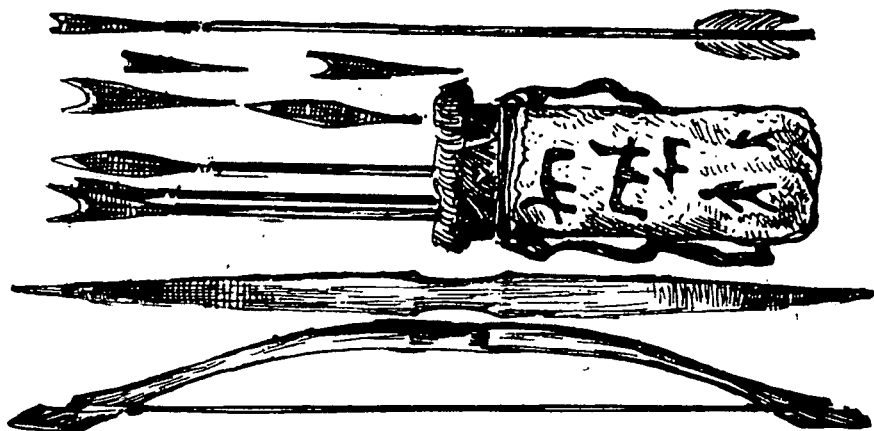
Példák

S1	S2-"	S3-" ^Θ
MISSA ₁ 'ad' (I) <i>mi''-ši</i>	MIS ^Θ " <i>mid'ə-</i> "	MISI" ^Θ <i>mid'i-"ə</i>
TƏTUSA ₁ 'ad' (U) <i>tətu-d'a</i>	TƏTU" <i>tədu-</i> "	TƏTA" ^Θ M <i>təda-"a</i> (A" ^Θ → a"a)

Magyarázatok:

MISSA₁ {S → ^S / __#C} → mi^SSA₁ {msh. után erős fok} → mi^SSA₁ {^S → " / __#C} → mi''SA₁ {A₁ → i / I osztályban, i után} → mi''Si {s → ś / __ {i ü 'a}} → mi''ši

S1	S2-"	S3-"ə
TUJSA ₁ (I) 'jön'	TUJƏ"	TUJU"ə
DONSİSA ₁ (I) 'kimegy'	DONSİ"	DONSİ"ə
KONTUSA ₁ (U) 'megöl'	KONTU"	KONTA"ə
HOTƏSA ₁ (U) 'leír'	HOTƏ"	HOTÜ"ə
BİTİRSA ₁ (I) 'szik'	BİTİRƏ"	BİTİRİ"MUə
D'EMHISSA ₁ (I) 'öltözik'	D'EMHISIƏ"	D'EMHISI"ə
KONİSA ₁ (I) 'megy'	KONİ"	KONA"ə

SZÖVEGEK

Társalgási kifejezések

I. Čenimtirša, Tansə

1.

- Dərəba! Kuñidə tujruŋ?
- Mənə Abamugətə iməəm.
- Sijl̄ n̄iml̄ə?
- Matü"m'akum.
- Maa ŋusij̄ŋ?
- N̄il̄it̄im d'aŋuru" n̄ini, basutum.
- N̄i honj̄ŋ?
- N̄i hont̄im. S̄it̄i n̄imti D'ij̄i"m'aku. S̄it̄i tamtuśi.
- N̄üəj̄ honj̄ŋ?
- I"j̄. Mənə nagür n̄üəmə.
- Kanə n̄üətə hüə"?
- N̄in̄ibt̄imə bii"səŋhəl'ankə. Dabubtəmə bii"nagür, ŋad'abtəmə śiti hüədu.
- Kuñini čenimtiguj̄ŋi" n̄üəčə?
- N̄in̄ibt̄imə, ŋabubta"amə čenimtiguj̄gəj̄ pośolkənu" kolətənu.
- Tənə təiŋu" ŋad'ačə?
- D'aŋku. Mənə nagür n̄in̄imə. S̄it̄iŋ n̄il̄it̄i" H"acürəmutənu.
- Maa mel'i"sij̄ŋ"?
- Korudəj̄ ŋusij̄"t̄i".
- Irirə, imid'irə n̄il̄ij̄ŋ?
- I"j̄, s̄it̄i Dud'inḡkətənu n̄il̄it̄igəj̄. S̄it̄i peñśi"tətuŋəj̄.
- Tənə təiŋu" śüaručə?
- I"j̄. Śüarmə n̄il̄it̄i Beləčəŋkətənu, s̄it̄i taa" l̄ekir, taaj l̄ečirü.

I. Bemutakozás, Család

1.

- Jó napot! Honnan jössz?
- Én Uszty-Avamból származom.
- Hogy hívnak? [Ki a neved?]
- Matümjaku vagyok.
- Mit csinálsz?
- A tundrán élek és vadászom.
- Van feleséged?
- Van. A feleségemet Gyíngimjakunak hívják. Ő eladó.
- Vannak gyerekeid?
- Igen, három gyerekem van.
- Hány évesek a gyerekeid?
- A legidősebb (fiam) 15 éves. Az idősebb lányom 13 éves, a fiatalabb 2.
- Hol tanulnak a gyerekeid?
- A fiam és az idősebb lányom a falusi iskolában tanul.
- Vannak fiatalabb testvéreid?
- Nincsenek, nekem három bátyám van. Ők Pajturmában laknak.
- Mivel foglalkoznak?
- Kőművesek. [Házakat csinálnak.]
- Él a nagymamád és a nagypapád?
- Igen, Dugyinkában laknak, ők már nyugdíjasok.
- Vannak barátaid?
- Igen, a barátom Volocsánkában lakik, állatorvos, rénszarvasokat gyógyít.

II. Maðajša

1.

- Čiiŋiri"! Ņeüŋandu"!
- Kuñi"ia čüüŋaŋ?
- Ņaagaŋi". Bəna"am səd'əgəta.
- Kuñini šəŋkəŋiŋ?
- Šəŋkəŋi"i"iŋə goŋt'iŋicata.

2.

- Dəndi"ai" ŋəmnamu"oŋ. Baru"o hiri"ə bi"ə. Hitiði"ə kolj.
- Əmtiŋə sjiŋ?
- Dəd'abtəə nüəmə.

3.

- Buə" ŋaad'ətəd'a! Məŋə nime"kü" d'iŋ'šitindim ŋaad'ədə.
- Kuñini ŋaad'ədə šiəd'ə čenimtigujŋiŋ?
- Məŋə ŋaad'ədə šiəd'ə čenimtigujčim ŋaŋə nanu buəd'a. Ņüəčə kurəd'i šiəd'ə čenimtigujŋi"?
- Siŋiŋ čenimtigujči" ŋaad'ədə, l'üə"šiədə šiəd'ə. Ņüəŋə buətu" ŋaad'ətəd'a.

III. Labku

1.

- Kanə d'eŋšiði d'aŋəmsu?
- Du"əŋ kilogrammə d'eŋšiði mətü"bii" četə kəh'ajkə.
- Šəŋkəbtu" kilogrammə heljə d'aŋəmsudəmə.
- Kanə d'eŋšiði mənu"?
- Du"əŋ basa šitiðətəbii" kəh'ajkə biiðə d'eŋši.
- Təiŋu" mələkə"?
- l'j, sakjrubtuməə" ŋonəə sakjrk'aj ičüə".

II. Vendégség

1.

- Gyertek be! Vetközzetek le!
- Hogy utaztál?
- Jól, elfáradtam az úttól.
- Hol szálltál meg?
- A szállodában.

2.

- Bizonyára megéheztél. Baruko főzött levest és sült halat.
- Ez ki?
- A kisebbik lányom.

3.

- Beszélj nganaszanul! Érték egy kicsit nganaszanul.
- Hol tanulsz nganaszanul?
- Nganaszanul a barátaimmal való beszélgetés közben tanulok. Milyen nyelvet tanulnak a gyerekeid?
- Oroszt és nganaszant tanulnak. A gyerekeim beszélnek nganaszanul.

III. Bolt

1.

- Mennyibe kerül a liszt?
- Egy kilogramm liszt 64 kopejkába kerül.
- Mérjen le nekem fél kilót!
- Mennyibe kerül a tojás?
- 10 db egy rubel 80 kopejkába.
- Van tej?
- Igen, cukrozott és cukor nélküli is.

2.

- Təiŋu nanuntu" mənə mintəmə kost'ümə?
- I"i, ɣətəðə!
- Əmti kost'ümə nanunə śiəŋ. Təiŋu tərəd'i kost'ümə nīmə"kü" anə"l'ikü?
- I"i, tət'i"l'ai" hunsəə tubiçi.

2.

- Van öltöny az én méretemben?
- Van, próbálja fel!
- Ez az öltöny nekem kicsi. Van ugyan-ilyen egy kicsit nagyobb?
- Igen, csak más gombokkal.

IV. Počta, t'eləfona

1.

- Mənə ɣuənənəntundum bad'a" perebodə, tənə śiədiŋtətə hoðətəŋumə?
- Nintu", koni" ɣam'ad'ümə śiədiŋə d'a!

2.

- Kuŋi"ia hoðətəŋum blankəmə?
- Kačəmə" obrazec!
- Ubədoml'əŋiə nəkələnəntiŋŋ bad'ačə ɣuənəmuəntə niiiməŋi?
- I"i.
- Tərəd'i ihü" nagətətə ɣonəə nagürbii" kəh'ajkə, əmti kbitancirə.

3.

- Nəkələ" zakazəmə Dud'inkə, t'eləfonətu śiti bii"śajbə nagürbii"čətə, hul'inqə L'inančar.
- Barətə"!
- T'eləfona Dud'inkə ninti sojbu".

V. Koča

1.

- Maarə kuŋi"ia iŋu?
- Bah'aməŋi ičü maagüəmə.
- Lekirə hujhi" nāagəə. Əmni təiŋu" l'ekirə"?
- I"i, təičü.

IV. Posta, telefon

1.

- Pénzt akarok küldeni, kitölthetem az úrlapot ennél az ablaknál?
- Nem, menjen a másik ablakhoz!

2.

- Hogy kell kitölteni a nyomtatványt?
- Nézze meg a mintát!
- Akar a pénzátutalásról értesítvényt kapni?
- Igen.
- Akkor még 30 kopejkát kérek, itt van a nyugta.

3.

- Vegye fel a rendelést: Dugyinka, telefon 2-17-34, Lunancsart kérje.
- Várjon!
- Dugyinkában nem veszik fel a telefont.

V. Betegség

1.

- Mi van veled?
- Rosszul érzem magam.
- Ki kell hívní az orvost. Itt van orvos?
- Igen, van.

2.

- Tənə četua d'arinj?
- I"j, četua d'ariti ɣojbuəmə ɣonə loŋhəɽjmə.
- Šabjčə hekuŋj"?
- I"j, mənə četua kutəðundum.
- Bol'niši d'a konəbitə náagəə.

VI. Būübśa

1.

- Kuŋi"ia miŋj?
- Beləčəŋkə d'a miŋdjm.
- Mibtičə təjɣu"?
- I"j, mənə šiti čəmodanəmə.
- Kanəntənu tujsüdə təiriərə?
- Səŋhəl'ankə časə bii"səŋhəl'ankə minutə moskobaa časjmənu.
- Siŋj tənə d'oðu"sutə?
- D'antumə mənə d'oðu"sutə.
- Naagəi" čüüdiŋ!

VII. Ma"

- Kundə malətəŋanu"?
- Košüə məuntə.
- Kanə ɣül'ə?
- Nagürbiiðə hira".
- Kanə d'ejrə?
- Mətü".

2.

- Nagy fájdalomai vannak?
- Igen nagyon fáj a fejem és a gyomrom.
- Van láza? [Forróak a test(rész)e(i)d?]
- Igen, és erősen köhögök.
- Be kell mennie a kórházba.

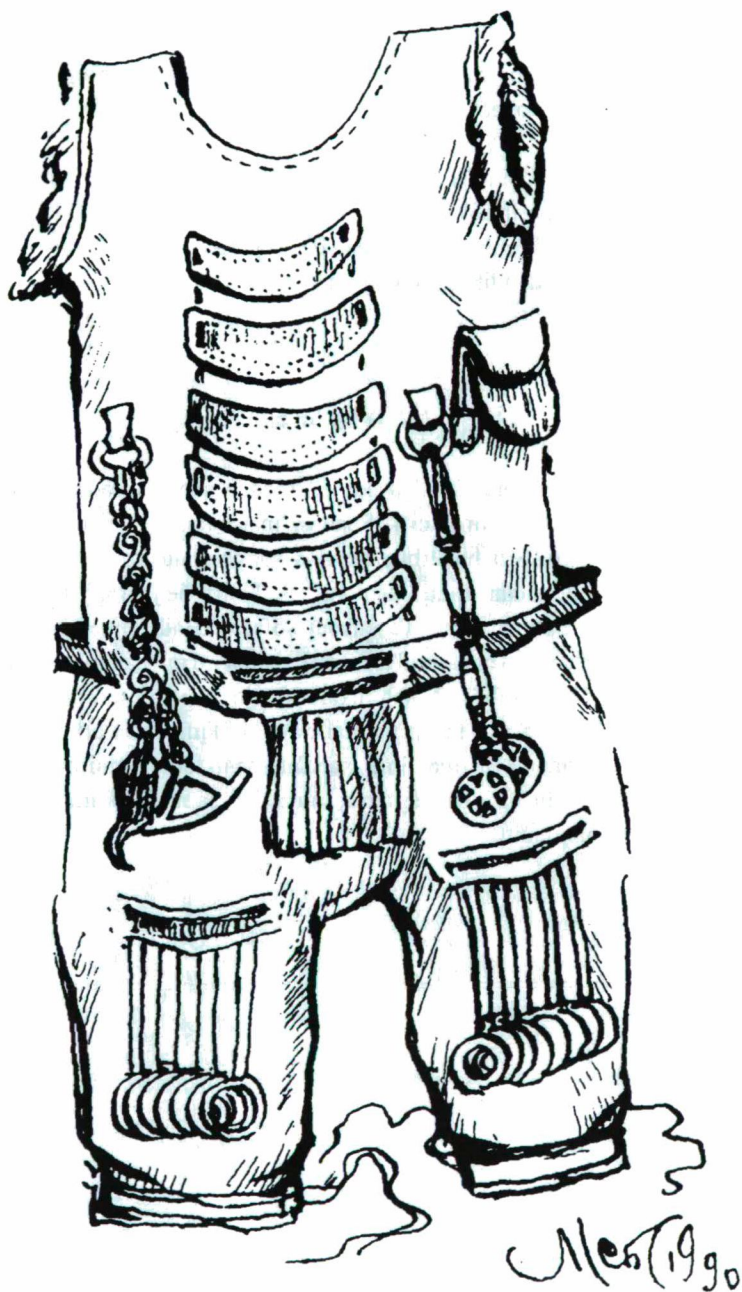
VI. Utazás

1.

- Hová mész?
- Volocsankába megyek.
- Van csomagod?
- Igen, két bőröndöm van.
- Hánykor megy a repülőd?
- Öt óra 15 perckor, moszkvai idő szerint.
- Ki vár téged?
- A fiam vár.
- Jó, utat!

VII. Sátor

- Hová állítjuk a sátrat?
- Száraz helyre.
- Mennyi sátorrúd van?
- Kb. harminc.
- Mennyi sátorbőr van?
- Hat.

ELBESZÉLÉSEK

1. D'ɛŋkuə

1. Əmə hiińd'a taačũgujsũə mənə ɲad'amə. 2. Hiińd'ad'ətu tunjriarŋku, biəga'li isũə. 3. Duəntənu hotəd'i'i ɲukəgəə". 4. Taa" bənũ"ində" ńiibtũgũjsa. 5. Dad'amə təbtə kundubta"iđə.
6. Lakar'ai" sũtj lərsədi"ə d'indiši taa" tolumunəj. 7. Maa kuńi"ia iŋu?
8. D'ɛŋkuə baŋ taaj čajhərih'ađi-tə".
9. Dad'amə ɲaŋkəri"ə: „D'ɛŋkuə, tu" mi"ia! 10. Maad'a taaj mentiđiŋiŋ ńiśarjndj̄tə hu"?
10. Təndə huə D'ɛŋkuə d'indibśarŋku baŋ isə kona"a.

2. D'iŋi"m'aku

1. Mənə ńimə ńaad'ətəmənu D'iŋi"m'aku. 2. Maad'a mənə tərəd'i ńimə? 3. Tahar'a¹⁵ mənə ńimə təńi"ia isə D'iŋim'aku: 4. Suəbəsj mənə ɲətumtəbi"əmə təisũə ə"əmə. 5. Tətirə H'arbə ńimti. 6. Sũtj bəđürbũə ńemj̄nə səd'əəmənu kontud'üəd'əə. 7. Tańd'a"a ičũə ńj səd'əə" bəđürbũətənu ńintj" kauləru". 8. Tətirə ńeŋkərəgĩ"a četuamj. 9. Mənə d'əs̄jmə ńigə hontjə ɲə" isũə. 10. Tə čühəŋj sofsem d'indil'aŋkə ɲə" isũə. 11. Tətirə tahar'a sũtj munud'üə: „Tənə kiti"təsud'əj ɲanəj d'iŋi"nakənə tənə ńim'ə iŋəə D'iŋi"m'aku." 12. Mənə ńibi"ənə ɲətumkə'ličə" sũtj ɲuəl'ai" munud'üə: „Isũđə ńj, ńj ńüəđj isũđə." 13. Təńi"ia isə, mənə ɲətumj"əm. 14. Tjimin'a H'arba"kumə tətj ə"əmə, Baarbə, l'üə"sa hođürmənu Baarbə ńimti, ńaad'ətəmənu təbtə ńimti Baarbə, tətirə tahar'a bənsə sunsudəkə'li kũũ"üə. 15. Tjimin'a, əmətəŋə sam d'aŋkumu"o. 16. Nüəkütü, huəđutə ńüəkütü nanu.

¹⁵ Indulatszó, amit elbeszélés közben gyakran használnak.

1. Gyenkuo¹⁶

1. Ezen az éjjelen a fivérem pásztorkodott. 2. Az éj csendes, szél nélküli volt. 3. Az égen sok csillag látszott. 4. A rének lefeküdtek pihenni. 5. A bátyám is elszunnyadt.
6. Meghallván, hogy a rének tülekednek, hirtelen felugrott. 7. Mi történt?
8. Hát Gyenkuo ijesztgeti a réneket.
9. A bátyám kiáltja: „Gyenkuo, gyere ide! 10. Miért nyugtalanítod a réneket, ha nem kell?”
11. Ettől kezdve Gyenkuo szófogadó kutya lett.

2. Gyingimjaku

1. Nganaszanul Gyingimjaku a nevem. 2. Miért van ilyen nevem? 3. Az én nevem így lett Gyingimjaku: 4. Azért, [mert] amikor én születtem, volt egy nagybátyám. 5. Őt [ezt] Hoarbénak¹⁷ hívják. 6. Ő átvitt egy halottat az anyám útján. 7. Terhes nő útját tilos halottal keresztezni. 8. Ez egy nagyon erős tiltás. 9. Az apám erős sámán volt. 10. Akkoriban nagyon híres sámán volt. 11. Azt mondta akkor: „Hogy megkösse az átkos szellemeket a te neved Gyingimjaku¹⁸ lesz.” 12. Én még meg se születtem, amikor azt mondta: „Lány lesz, lánygyermek lesz.” 13. Így lett, én születtem meg. 14. Most Hoarbácskánk, ez a nagybátyám – Baarbe, orosz írás szerint Baarbe a neve, nganaszanul szintén Baarbénak hívják – utódok nélkül halt meg. 15. Most ezen a nyáron halt meg. 16. A fiával, az utolsó fiával együtt.

¹⁶ Gyenkuo fehér kutyát jelent.

¹⁷ Tubjaku Kosterkin öccséről van szó. Hoarbe a gúnyneve, a hivatalos neve Baarbe.

¹⁸ Csómóra kötött.

3. Dińd'ılı

(Hol'üamtia Kosterkina meséli el fia születését Nad'ežda Kosterkinának.)

1. – Təni"ia igətumu", suəd'ügətumu" manü" hüətini. 2. Šüarunu", əmə d'ikəra"a nıbi" iŋua" mađunu" bəńd'ə"? 3. Bəńd'ə" mađə" isüə": ad'a" iŋəə", ńaa" iŋəə". 4. Mıľ'iana kou"om. 5. Təə təndə təni"ia Dińd'ılı kiińd'əə ŋonəə maad'əəntəmu". 6. Təti təni"ia kurəguj ńüəčəmuəd'əəmə.
7. – Kuńini?
8. – Dińd'ılı kiińd'əə əmənia.
9. – Siŋə ńiíd'ə?
10. – Dua ńiíd'ə. 11. Manuəd'əə, d'ed'itə təihü"ə. 12. Təti Dińd'ılı, təti Arsiə kúa"h"ambüə ŋətumsiəd'əə. 13. Arsiə küü"üa, Dińd'ılı ŋətumı"ə, norud'a. 14. Təgətəni maa ičəŋu? 15. Bəltə tə.
16. – Təti Arsiə sılj təgümü ihü?
17. – Arsiə aśa. 18. Manuə" Arsiə təisüə ad'akü. 19. Bəđürbüəđu əmə siŋə ńini ičü. 20. Təńini isüəmu". 21. Təńini kuəd'üə.
22. – Tətirə četua ani"əmənu d'ariśiə-tə.
23. – Loŋhəriťi d'ariśiə, d'esirə h"ara"suəđu.
24. – D'esimə ńolhəđusuađu ibahu.
25. – Ə"ə, ńolhəđuŋuđusuađu.
26. – Sıťi munud'üə, ə"əmə munud'üə ibahu d'əđətu: „ńolhəđutə.”
27. – Ə"ə.
28. – „Maəđərə aśa maad'a čid'arkujŋuŋ? 29. Mıŋ ńaa" isə kuə"ki"əmu", a tənə ad'a čisarəŋ.”
30. – Loŋhəriťi.
31. – Təni"ia munud'üə ibahu.
32. – Dińd'ılımə mıńdıťi"hi"əmə, təti munuťutud'üə: „Əmtirə ńolhəđa"amə, təsiəđə təndə šejmi huənu təti Dińd'im'aku tujčəki"ə.” 33. Əmti Dińd'im'akumu" ŋətumı"ə d'ikəra"atə.
34. Təti kurəguj kiińd'əə ŋanuə mađusa, matə d'iad'iad'əə.
35. – Təbtə Dudıbtə bəragətəni ičü.¹⁹
36. – A?
37. – Dudıbtə mərutənu ičü.
38. – Tənə?
39. – Kiińd'əəđi.
40. – Sılj, mənəə? ńüənə?
41. – Dińd'ılı.
42. – Dińd'ılı, təni"ia d'ikəroku əmə ńiŋi ŋəđu"? 43. Təni"ia d'ikəroku.
44. – Mıŋ d'igüńü"? 45. Ugaarnə-tə" ?

¹⁹ A *bəragə* az orosz *bepes* 'part' átvétele. Az oroszul egyáltalán nem tudó Pol'am'ie ezért nem érti a megjegyzést.

3. Ngingyili

1. – Így vagyunk, régi időkben vándoroltunk. 2. Barátokkal, hát ez a nagy hegy vajon nem volt tele sátrakkal?! 3. Mindenféle sátrak voltak: dolgánok és nganaszanok is voltak. 4. Csak én maradtam. 5. Akkor ott, ahol Ngingyili köldökszínóra (maradt), ott volt a mi sátorhelyünk. 6. Sőt, ez az a hely, ahol én is szültem.

7. – Hol?

8. – Ngingyili köldökszínoránál, itt.

9. – Észak felé?

10. – Délen. 11. Nagyon régen, amikor még élt az apád²⁰. 12. Ez a Ngingyili, amikor Arszia haldoklott, megszületett. 13. Arszia meghalt, Ngingyili megszületett, tavasszal.

14. Eztán mi történik? 15. Hiszen vége.

16. – Hát ki volt ez az Arszia?

17. – Arszia dolgán. 18. Régen, Arszia dolgánka volt. 19. A sírja északon van. 20. Ott voltunk. 21. Ott halt meg.

22. – Hiszen ő [ez] nagyon beteg volt.

23. – A gyomrát fájlalta, az apád gyógyította őt.

24. – Az apám elengedte őt, így beszélük.

25. – Pontosán elengedte őt.

26. – Azt mondta: a nagybátyám azt mondta nekj: „Engedd el!”

27. – Igen.

28. – „Miért segítesz a dolgánnak? 29. Mi, nganaszanok meghalunk, de te a dolgánt segíted.”

30. – A gyomra.

31. – Így mondta, beszélük.

32. – Amikor Ngingyilimet hordtam, pontosan azt mondta: „Őt [ezt] elengedtem, most ezek után a szemek után Ngingyilike jön.”²¹ 33. Ngingyilénk a hegyen született. 34. Sőt, a köldökszínóra, mivel volt igazi sátrunk, sátorban született.

35. –Szintén a Dudipta partján van.

36. – Mi?

37. –A Dudipta partján van.

38. – A tiéd?

39. – A köldökszínóra.

40. – Kié, ez enyém? A gyerekemé?

41. – Ngingyilié.

42. – Ngingyilié, ott (ahol) ez a hegyecske (van), nem látszik tán? 43. Ott (van egy) dombocska.

44. – A mi hegyeink? 45. Ugarnajáé?

²⁰ Nadežda Kosterkina apjáról, Tubjaku Kosterkinről van szó.

²¹ Amikor meghal, Ngingyili fog jönni.

46. – Ugaarnə d'ikənuðu", təni" a tətə mənə h"aratu inidiəmə. 47. Təni nūəčəndim, tahar¹ a nətəđətj nanunə. 48. Təni"ia təgətəti nūəmə tujšüə-tə" njanuə mađə kuńd'i.

49. – Širüə ihü?

50. – Maad'a, əmə čühə augustə čühüə", širamtəbü"ə. 51. Ləkjru d'a nintjənə nūčəlu". 52. Mununtu: „Maljatini nūəčəkəgə nūəmə!" 53. Ləkjru d'a kuńimənu konjntənim, bjdə" kəndj"təndjət? 54. Tətə tənə nətumsjə, inidiəmə mənə h"aru"ə-tə". 55. Ku" ərəkəramənu nətumsjə. 56. Bələukinü" təšüə", Šergejmj". 57. Təgətəni suəd'ü"əm, əmə sijnə nūid'ə mad'a"ka" a²² d'a. 58. Təniđə suəd'ü"əmu", nagül'ü... kanəmu" ihü"? 59. Nagür bələukəmu" išüə: Tata" a bələukə, mənə, inidiənjitigəjnə, aba"akəjnə. 60. Tənə mal'ü"əmu" təšəđə babij kotəl'i"ə" tənə məuntə. 61. Bahidinü" kodə"a". 62. Tansə"əmu" tətə taačügukətu. 63. Ku" manuə d'esjđj mütia" kətuđu taa" d'a, Nijimjti nanu. 64. Əj, tə čühəgüə! 65. Tə bəltə, maa buətəjum? 66. Bəltə inəə!

²² Oroszul *марк* 'világítótorony'. Szemlélteti, hogy a régebbi átvételek esetében a nganaszan j > d' hangváltakozás végbement.

46. – Pontosan, Ugarnaja hegyei, ott gyógyít engem a nővérem férje. 47. Ott szülök, ott sámánizál körülöttem. 48. Így a fiam egy igazi sátorba született.

49. – Tél lévén.

50. – Miért, ekkor augusztus (volt), a tél kezdete előtt. 51. Orvoshoz engem nem engednek. 52. Azt mondja: „Csak a sátrakban szülj most.” 53. Orvoshoz hova utazzak, amikor a víz befagy? 54. Ő [ez] ott született, a nővérem férje gyógyít. 55. Nagyon szépen született. 56. Balokjaink²³ voltak, Szergejünkéi. 57. Akkor északra vándoroltam a világítótorony felé. 58. Onnan elvándoroltunk, hárman ... hányan voltunk? 59. Három balokunk volt: Tata"ae"²⁴, az enyém, a nővérem férjééké. 60. Ott sátrat vertünk, (a férfiak) elkezdtek vadrént ölni, ott azon a földön. 61. Vadrént öltek nekünk. 62. Tanszénk²⁵ örizte általában a réneket. 63. Az apja nagyon régen a rénekhez küldte²⁶, Nyilimivel²⁷ együtt. 64. Ó, olyan idő(k)ben. 65. Na vége, mit mondjak (még)? 66. Legyen vége!

²³ Szánra szerelt kis házszerű lakóalkalmatosság.

²⁴ A mesélő húga, Tuglakov Kurumaku Fjodorovič (1928) felesége

²⁵ A mesélő legidősebb fia (Valerij).

²⁶ Megtanította réneket terelni.

²⁷ Nadezda Kosterkina legidősebb bátyja (Mihail).

MESEK

4. Kičəδəə kuəd'ümu

1. Hünsərəənu nílíd'ia ɣu"əj ɣə". 2. Du"əδu" sítj kičəδəə čünantud'a kərbul'i"iδə. 3. Četua kuntəgai" heđjítj. 4. Nogutundətu kičəδəə nēmíntj d'a hojka"a.
5. Kičəδəə munu"o:
6. – Mačəküə ɣə" tuu"o. 7. Kuñi"ia ičəɣumi? 8. Hursəɣtəɣjmi?
9. Kičəδəə nēmj mununtu:
10. – Dətə əmnj nintu d'odürmünə hirə. 11. Tujhü"tü, nintə hursəɣj"! 12. Tjimin'a tənə bəjkuərə ɣəə!
13. Kičəδəə ɣəδə d'a hursi"ə. 14. Də" kičəδəə bəjkuə isə kona"a. 15. Kičəδəətə təδü"ə, hüəti" kičəδəətənu ɣəδutj. 16. Heljnj kičəδəə nɪh'antj ɣəδu" ɣuəntənu, nēmíntj d'a d'odürmümb'atu.

5. Danasa ɣonəə ɣül'aδə

1. Du"əδu" ɣanasanə" kotud'üə" ibahu kəukia muɣkutini. 2. Kubumtu nɪə"ə". 3. Šabjmtj helj konda"a matuɣ d'a, heljəmtj təndə koi"əδuɣ. 4. Hiiñd'a təndə šabj heljə d'a mačəküə ɣanasə tuu"o. 5. Dül'aδə təbtə tuu"o. 6. Sítj toljnantj d'iaɣəj šabj. 7. Donəɣüətənu sítj isə kuñi"ia tolartəɣuɣəj? 8. Danasa ɣonəə ɣül'aδə ɣuəl j d'omtuki"əɣəj, šabj ləđitigəj tarurə". 9. Danasa təlibti"ə ɣül'aδəmtu: „Ninijj šarjmitə" tolarsa?" 10. Dül'aδərə mu-nu"o: „Ou", maad'a šarjmitəɣj? 11. Hiiñd'arai" tolarmumbatum. 12. Maagəf'it'əɣətə nɪh'andj m šarjmitə". 13. Tənə, ɣanasə isə, kaɣkə d'ahori"əɣ šarjmsj." 14. Dül'aδə ɣəđi-təj. 15. Danasa süəbtiai" d'ahori"ə šarjmsj. 16. Toljə hotad'ia isə kona"a. 17. D'ebatusə hüətə larkatusuδə.

4. A Hold férje

1. Élt régen egy sámán. 2. Egyszer el akart jutni a Holdig. 3. Nagyon sokáig gyalogolt.
4. Amikor közel ért, a Hold elfutott az anyjához.
5. Azt mondja a Hold:
6. – Valamilyen sámán jött. 7. Most mi lesz? 8. Visszaküldjük?
9. A Holdanya így felel:
10. – A sámánnak itt nincs keresnivalója. [A sámánnak itt nincs járása.] 11. Ha idejött, ne küldd vissza! 12. Hát legyen most a te férjed!
13. A Hold visszatért a sámánhoz. 14. A sámán a Hold férje lett. 15. A Holdhoz ragadt, mindig a Holdon látható. 17. Néha nem látszik az égen a Hold, ilyenkor elmegy az anyjához.

5. Az ember és a farkas

1. Egyszer az emberek jávorszarvasra vadásztak az erdőben. 2. Megnyúzták. 3. A hús felét bevitték a sátorba, a másik felét otthagyták. 4. Éjszaka ehhez a húshoz jött egy ember. 5. Egy farkas is jött. 6. Mindketten meg akarták szerezni a húst. 7. Hogy fogják ezt ők ketten megoldani? 8. Az ember és a farkas elkezdtek veszekedni, a húst nem tudják elosztani. 9. Az ember szemrehányást tett a farkasnak: „Hát te nem szégyelled magad, hogy lopsz?” 10. A farkas így felelt: „Miért kellene magamat szégyellni? 11. Általában csak éjjelenként lopok. 12. Nekem nincs miért szégyenkeznem. 13. Te, az ember, már elpirultál a szégyentől.” 14. A farkasnak igaza van. 15. Az ember valóban elpirult a szégyentől. 16. A tolvaj átváltozott csillaggá. 17. Állandóan piroslik.

6. Šiti nī

1. Naakū, šiti nīti. 2. Dam'aj nīti nōmu horə. 3. Dam'ajčū təbtə nīmti tēičū, maačə ihütü. 4. Šiti nīnjīdītī. 5. Tə ɣam'aj təšiadə rabočijčū tēičū", ɣanasanučū. 6. Təti tahar'a Nōmu horəŋku təšiadə ɣanuə rabočijčū təšiadə ɣanuəmənu ɣəjbəu"šiči nəɣhəmənu šia"šjədətj. 7. Saŋgutu, maagəl'ičə nīntj mitə" šiba"kučū. 8. Dəmsa"kukəl'ičə nīntj mitə", maagəl'ičə. 9. Tahar'a ɣam'aj mununtu: „Tajɣiadu təti nīntuu ɣam'aj nī?” 10. Tahar'a ɣam'ad'ümə nī buəd'a mununtu Nōmu horə: „Təni"arə nīərjət!” 11. Dam'aj mununtu, ɣam'aj nī mununtu bəjka"atu d'a, nantu helinj: „Əməniə Nōmu horə təni"ia buətu.” 12. Təgətətj ɣam'aj mununtu: „Tə tēi"kəlɣə!” 13. Mununtu: „Təti nōmu horəŋku nīərjət, kuhi"ia mjadə.” 14. Tə ɣam'aj mununtu: „Əntiguəmə, kotuguəmə kəči tənə taŋkagüəbüta.” 15. Tə Nōmu horəŋkutu d'a mununtu əndj"... 16. Suəd'ü"ə", suəd'ü"ə", təgətəndi mununtu, Nōmu horəŋkutu d'a mununtu əndj"kəŋ, ɳaagəi" luučə šerə", təšiadə suəd'ükumu"! 17. Suəd'ü"ə"ɣuðu". 18. Tə d'oraka"a h"aatə nənsu"ində". 19. Təgətə mununtu təti bəjkuədu... 20. H"aatə bijnj h"anu"ə, təgətə mununtu: „Əmə bijnjənj bakaðəə h"anə"! – təndə nī d'a. 21. Təti njkü təgətəti mununtu: „Tə-tə.” 22. Mununtu: „Bakaðəə əmənj h"anə" – ɳaagəi" nīljšjətəŋ, ɳaagəi" nīljššidini ɣonəi". 23. Təgətətj nīnjj jsa"amtu šiküdü", Nōmu horəŋkumtu? 24. Tə təndəmtj šiküdə"agəj. 25. Təgətəndi ɣonəi" bii"iagəj təgəj nīšjd'əgəj. 26. Šiba"kuti maðu" d'a. 27. Šiba"kuti na čüü"əgəj – ərəkəmənu ɣəməbta"əčü ɣam'aj njkü təti. 28. Təšia təgətəndi ɳaagəi" nīljli"itə. 29. Bəltə.

6. A két feleség

1. (Élt) egy nganaszanocska, (akinek) két felesége volt. 2. Az egyik feleség a nyúlarcú (nemzetségből származik). 3. A másiknak is volt neve, valami kellett hogy legyen. 4. Pontosan két felesége (van). 5. Az egyiktől munkásaik vannak, embereik. 6. A Nyúlarcocska az egyszerű munkásaival, a munkásaival igazán rosszul bánt. 7. Sértegeti őket, semmit sem ad a szolgálóinak. 8. Húsocskát sem ad, semmit. 9. A másik mondja: „Ott szemben ez nem a másik nő?” 10. A másik asszony azt mondja, a Nyúlarc azt mondja: „Azt hagyd!” 11. A másik mondja, a másik mondja az urának titokban: „Ez a Nyúlarc így beszél.” 12. Aztán a másik mondja: „Hadd legyen.!” 13. Mondja: „Ezt a Nyúlarcocskát hagyd, valamit csinálj!” 14. A másik mondja: „Izé, megöljem, legyen, ha már te nem fogadod el.” 15. Nyúlarcocskának mondja izé... 16. Vándoroltak, vándoroltak, majd (a férj) mondja a Nyúlarcocskának: „Izé, vedd fel a jó ruháidat, most vándorolni fogunk.” 17. Elvándoroltak. 18. Egy hajlott fánál megálltak. 19. Aztán azt mondja a férje... 20. A fára kötelet tett, aztán azt mondja a (férj): „Tedd a nyakadat ebbe a kötélbe!” – mondja az asszonynak. 21. Az asszonyka azt mondja „Jól van!” 22. (A férj) azt mondja: „Ide tedd a nyakadat, jól fogsz élni, jól fogunk élni megint.” 23. Aztán nem felakasztotta a szegénykét, a Nyúlarcocskát! 24. Azt ketten felakasztották. 25. Aztán megint elmentek, ezek a házastársak. 26. A szolgálóihoz haza (mentek). 27. A szolgálókhoz megérkeztek, jól megetette őket ez a másik asszony. 28. Ettől kezdve jól éltek ezen a helyen. 29. Vége.

7. Taa (ḡonəə) təmunḡku

1. Kanḡəḡüə təmunḡku ḡətə"ə taa na. 2. Təmunḡku mununtu taa d'a: – „Taa! f'ünḡkübtairśa sanə"ḡəkumi!" 3. „Təə sanə"ḡəkumi!" – mununtu taa. 4. „Sijlḡ ḡērəḡitini f'ünḡkü-rütəḡaḡə?" 5. „Tənə ḡērəḡi!" – mununtu təmunḡku. 6. „Təə mənə f'ünḡkürüki"inə, bəltə təməḡi tənə təmunḡku ḡi" səḡürə!" – mununtu taa. 7. Taa f'ünḡküra"a. 8. Kuə čühəḡüəḡi təmunḡku huulḡi"ə taamtu. 9. „Tənə takəə ičüḡ, ḡamtüčə ḡəḡutiḡ" – təə taa mununtu. 10. „Təə – taa mununtu – tənə f'ünḡkürüḡi!" 11. Təmunḡku f'ünḡküra"iḡə. 12. Kuə čühəḡüəḡi taa huulḡi"ə təmunḡkumtu. 13. D'ülsjə d'aliməḡi huursj təmunḡkumtu taa kurəḡui" bəna"iḡə. 14. Ləḡiśi huurə" ḡətuki"ə. 15. Huursəḡəə təmunḡkumtu d'ie ḡil'ə hüčətə"iḡə. 16. Təndə təmunḡkumtu d'ienə ḡeltəḡi"əḡi. 17. Təmunḡku taa kuḡd'i čüüd'a kuḡd'itj čerə" bəritə"ki"ə. 18. Təḡi"ia śeḡimjntj kuntə taamtu koḡa"atu. 19. Taamtu kotud'a huəḡiə ḡəiḡə huba"iḡə. 20. Hubaəḡ'a laḡəki"ə: – „Kurəḡi" d'amə"ə" təḡu", bəḡd'ə" ḡuḡüḡandu", miḡśieranə əligaku iśa taa koḡa"am." 21. Bəḡd'i" d'aməḡi" ḡuḡüḡtündə təmunḡku mununtu: – „Təə, ḡəməkəḡuru", bəltə hoḡəmtu ḡonəə d'iamtu koḡiḡiḡi", tiḡiḡi'a mənə kuntugəltəki"inə, bəna"am. 22. Təmunḡku büütündə bəḡd'ə" ḡəməki"ə". 23. Bəḡd'ə taamtuj ḡəmsa ḡu"əi" d'amaku laḡəki"ə: – „Təmunḡku iśəḡ! Dəmsurə!" 24. Təmunḡku ḡonḡd'i"ə bəḡḡi"tətu kuḡśiḡə. 25. Doḡd'itjndəti d'əḡətu čajbəḡḡəə d'üḡəḡi"ə". 26. „Əmtj ḡəmsurə" – təud'i mununtu d'amaku. 27. Təmunḡku siḡḡəḡiḡi mununtu: „Maəḡənə əmə" d'aməḡəḡümü" hujḡaḡiḡə, miḡśieranə hotoobta"a" kontənə taəḡətənə." 28. Təḡi"ia təmunḡku kontəḡətətu hotoobtura"iḡə. 29. Bəltə.

Fonetikus lejegyzés

1. Kankəḡə təmunḡku ḡatou"o tāna. 2. Təmunḡku mununtu tāḡ'a: – „Tā! f'ünḡküptajrśa sanəkəkumi!" 3. „Tə sanə"ḡəkumi!" – mununtu tā. 4. „Sijlḡ ḡērəḡitjḡi f'ünḡkürütəḡaḡə?" 5. „Tənə ḡērəḡi!" – mununtu təmunḡku. 6. „Tə mənə f'ünḡkürükinə, bəltə təməḡi tənə təmunḡku ḡi" səḡürə!" – mununtu tā. 7. Tā f'ünḡküra". 8. Kōḡiḡəḡi təmunḡku hüḡ'e tāmtu. 9. „Tənə takə ičüḡ, ḡamtüt'ə ḡəḡuti" – tə tā mununtu. 10. „Tə – tā mununtu – tənə f'ünḡkürüḡi!" 11. Təmunḡku f'ünḡkürəiḡə. 12. Kōḡiḡəḡi tā hüḡ'e təmunḡkumtu. 13. D'ülsə d'aliməḡi hürsj təmunḡkumtu tā kurəḡə banaiḡə. 14. Ləḡiśi hür" kotuki"ə. 15. Hürsəḡəḡi təmunḡkumtu d'e ḡil'ə hüt'otaḡə. 16. Təndə təmunḡkumtu d'enə ḡeltəḡeḡi. 17. Təmunḡku tā kuḡd'i t'üḡ'a kuḡd'itj t'erə" bəritə"ki"ə. 18. Təḡiə śeḡimjntj kuntə tāmtu koḡaatu. 19. Tāmtu kotud'a hoḡe ḡəḡə hubaiḡə. 20. Hubəḡ'a laḡəki"ə: – „Kurəḡi" d'amə"ə" təḡjuu", bəḡd'ə" ḡuḡüḡandu", miḡśeranə alagaku iśa tā koḡaam." 21. Bəḡd'i" d'aməḡi" ḡuḡüḡtündə təmunḡku mununtu: – „Tə, ḡəməkəḡuru", bəltə hoḡəmtu ḡənə d'iamtu koḡḡori", tiḡiḡi'a mənə kuntugəltəkīnə, bənə"əm. 22. Təmunḡku büütündə bəḡd'ə" ḡəməki". 23. Bəḡd'ə tāmtuj ḡəmsa ḡu"əj d'amaku laḡəki"ə: – „Təmunḡku iśəḡ! Dəmsurə!" 24. Təmunḡku ḡonḡd'i"ə bəḡḡütətu kuḡśiḡə. 25. Doḡd'itjndəti d'əḡətu t'əḡbəḡərə d'üḡəḡi". 26. „Əmtj ḡəmsurə" – təud'i mununtu d'amaku. 27. Təmunḡku siḡḡəḡiḡi mununtu: „Maḡənə əmə" d'aməḡəḡümü" hujḡaḡiḡə, miḡśeranə hotōḡta" kontənə tāḡətənə." 28. Təḡiə təmunḡku kontəḡətətu hotōḡturaḡə. 29. Bəltə.

7. A rénszarvas (és) az egér

1. Egyszer az egér találkozott a rénszarvassal. 2. Az egér mondja a rénszarvasnak: „Rénszarvas! Játsszunk bújocskát!” 3. „No, játsszunk!” – mondja a rénszarvas. 4. „Ki fog elsőnek elbújni?” 5. „Te (fogsz) először” – mondja az egér. 6. „No, én elbújok, csak aztán te egér, ne nézz!” – mondja a rénszarvas. 7. A rénszarvas elbújt. 8. Egy idő múlva az egér keresni kezdte a rénszarvast. 9. „Te amott vagy, a szarvaid látszanak.” 10. „No – mondja a rénszarvas – te rejtőzz el!” 11. Az egér elrejtőzött. 12. Egy idő múlva a rénszarvas keresni kezdte az egeret. 13. Egész napon át keresve az egeret a rénszarvas nagyon elfáradt. 14. Nem tudva keresni, legelni kezdett. 15. Az általa keresett egér a moh²⁸ alá rejtőzött. 16. Ezt az egeret a mohhal elnyelte. 17. Az egér a rénszarvas belsejébe bemenve a belső részét tépni kezdte. 18. Így téve a rénszarvast megölte. 19. Megölve a rénszarvast, a hátsó részén át kiugrott. 20. Kiugorva felkiáltott: – „Amilyen állatok (csak) vannak, mind gyülekezzenek; én magam, habár kicsi vagyok, a rénszarvast megöltem.” 21. Amikor minden állat összegyűlt, az egér (azt) mondja: – „No, egyetek, csak a hátsó részét és az agyát hagyjátok meg, most aludni megyek, elfáradtam.” 22. Amikor az egér elment, mind enni kezdtek. 23. Megéve az egész rénszarvast, egy madárka felkiáltott: – „Egér-bátya! (Íme) a húsod!” 24. Az egér kiment az ürege belsejéből. 25. Amikor kiment, odadobták neki a gyomrát. 26. „Íme a húsod!” – mondta elrepülve a madárka. 27. Az egér elgondolkodva mondja: „Miért hívtam ezeket az állatokat, engem magamat fosztottak meg az általam megölt rénszarvastól.” 28. Így az egér az általa megölt rénszarvas nélkül maradt. 29. Vége.

²⁸ Rénszarvaszúzmóról van szó.

8. Banə turku

1. Donəə məuntənuna əmə Tajmjrə məuntənu təičü ɣonəi" Banə turku. 2. Banə turku tətəi əmə Koduta"agitə d'irsitibii" kilometra. 3. Tagə Pjašina turka"a nanu kuɳigüəni içü. 4. Tətirə tərə" tətəi banə turku hünsərəənu tojbutətua" kətuɓtučüəɳ'alə", tənīmənəi hüətə berikəb'ahj" tərə" sürüd'a ɣuəlj təndə turku sɪrə hontjəmənəi suəd'üsa beričəkəb'ahj". 5. Tərə" tənəi"ia ɣu"əj tansə tənīmənu suəd'übahu" təndə turku, turku tagəd'a. 6. Tənəi"ia tahar'a suəd'ündütənduɣ kodu h'arjümüdüə. 7. Kodutu h'arjümünd'ütə bənd'ika ɣuəlj sürüti" mədə" hüälərə"a". 8. Tərə" mjadəi" ɣəbtə ɣil'əə kəitənəi baagu ibahu, anika"a baagu. 9. Tərə" tənəi"ia baagu d'a bənd'ika təndə mjadə biətə hüäləruki"itə". 10. Tərə" baarbaɗuɣ munubaɳhu əmə kəntəgətənəi" bənd'ika kəndüčü" sultuɣuru". 11. Tənəi"ia bənd'ikəj kəndüčüɣ sultud'a sara{...} nāgəəi" maagəmənu. 12. Tənəi"ia šatj'di tərə" sɪtj kad'antj isüəd'əə banəmtu kəməd'a isüə təndəmtj beri"ə ibahu. 13. Tənəi"ia bənd'ika lajkuləɓtud'a berid'i inšüdə bijnjətu sarəd'a turku sɪrtə tədəɓtə"iðə. 14. Tənəi"ia tədəɓtusa tərə" təndə mal'irə bənd'ika təndə muə d'a bantə kəmərusa bačüra"itə" ibahu. 15. Tənəi"ia bačüruh"adə" tərə" biətə nindjə" m'anjri". 16. Kodu šatibi čühə təndə bantə hüətə kam'aluraad'a. 17. Šülə"ində" təndə" mal'irə" nindjə" hüäləru" tagə baagu d'a. 18. Tə baaðə tətəi turku tərə" nimiti isə kona"a Banə turku. 19. Təɓtə anika"a turka"a tərə" təndə huənu tamnəi hüətə beričətjə" ɣanasanə" suəd'ütüə". 20. Təndə turku beričəkəbintjɣ banə konduləkəbambu. 21. Təndə turku bərə ninaɣəndjɣ təɓtə kodutə kamaru". 22. Tə bəltə.

Fonetikus lejegyzés:

1. Donə mountənuna əmə Tajmjrə mountənu təjčü ɣonəj banə turku. 2. Banə turku təttjə əmə kodutəgitə d'irsitibi" kilometra. 3. Takə Pjasina turka"a nanu kuɳigüə içü. 4. Təttjərə tərəx təttjə banə turku ɣünsərənu tojbutatuo" kətuɓtučüəɳ'alə tənīmənəi hüötə berikəb'axa" tərəx sürüd'a ɣuəlj təndə turku nīmə hontumənu suod'üθa beričəkəb'ahji". 5. Tərəx tənəia ɣuəj tansə tənīmənu suod'übahu" təndə turku turku tagəd'a. 6. Tənəia taharja suod'ündütənduɣ kodu" harjümüdüə". 7. Kodutu harjümünd'ütə bənd'ika ɣuəlj təndə šeptəmbri šeriə sürüdi mədə" hüölarə". 8. Tərəx mjadəi" ɣil'əgəjtənəi bəyü ibahu anikə bəyü. 9. Tərəx tənəia bəyud'a bənd'ika təndə mjadə biətə hüölarukita. 10. Tərəx bārbaɗuɣ munubaɳhu əmə kəntəgətənəi" bənd'ika kəndüčü sultuɣuru". 11. Tənəia bənd'ikəj kəndüčü sultud'a sara[...] nāgəj māgəmənu. 12. Tənəia šatj'di tərəx sɪtj kad'antj isüəd'e banəmtu kaməd'a isüə təndəmtj beri"ə ibahu. 13. Tənəia bənd'ika lajkuləɓtud'a berid'i inšüdə bijnjmtj sarəd'a turku sɪrtə tədəɓtərdə. 14. Tənəia tədəɓtusa tərəx təndə maljərə bənd'ika təndə muod'a bantə kəmərusa bačüraðəibahu. 15. Tənəia bačüruhədə tərəx biətə nindjə nāmiri". 16. Kodu šatibi čübə təndə bantə bantə hüötə kam'alurəd'a. 17. Šüləində" təndə maljərə nindjə hüölaru" takə bəyud'a. 18. Təbaðə təttj turku tərəx nimiti isə xona"a banə turku. 19. Təptə anikaə turka"a tərəx təndə huənu tamənəi hüötə beričətjə" ɣanaθanə" suod'ütuo". 20. Təndə turku beričəkəbintjɣ banə konduləkəbambu. 21. Təndə turku bərə ninaɣəndjɣ təptə kodutə kamaru". 22. Tə bəltə.

8. Kutya-tó

1. Még ezen a földemen, a Tajmir földjén van a Kutya-tó is. 2. Ez a Kutya-tó Dugyinkától²⁹ 120 km-re van. 3. Ott messze, valahol a Pjaszina-tó környékén. 4. Régen ezen a tavon átutaztak szállító szánok, sőt pásztorok is; azon mindig átkeltek, télen természetesen a jeges tavon vándoroltak át. 5. E mögé a tó mögé egy nemzetség vándorolt. 6. Amikor vándoroltak vihar támadt. 7. Amikor vihar támadt, természetesen mindegyik sátrat befújta a hó. 8. A szánok szélárnyékos oldalán volt egy nagy szabad vízfelület. 9. Így az összes szánt a szél a víz felé fújta. 10. A nemzetség vezetője így szólt: „A mi szánunk után kössétek a szánokat!” 11. A szánokat jó erősen egymáshoz kötvén. 12. Amikor ezt befejezte, a mellette lévő kutyáját megfogta és felvágta. 13. Így kiterítve felvágván egy kötéllel az első szánhoz kötvén az a tó jegéhez ragadt. 14. Így odaragadva, az összes család a kutya által egymás után a földhöz tapadt. 15. Mivel így egymás után vannak, a szél nem győzte le őket. 16. Amíg a vihar nem csillapodott ez a kutya tartotta őket. 17. Feléledtek, ezek a családok nem fújódtak be oda a nyílt vízhez. 18. Azóta nevezik ezt a tavat Kutya-tónak. 19. Szintén nagy tó, ott hátul, mindig átkelő emberek vándorolnak ott. 20. Amikor elmennek a tó mellett, kutyát áldoznak. 21. Hogy a tó partján ne fújja be őket a szél. 22. Vége.

²⁹ Dugyinka neve nganaszanul *Kođuta* "a. A szó a viharra utal (*kotu*). Dugyinka környékén gyakoriak a hóviharok, innen kapta a hely a nevét.

A legendának a Tajmir című újság 1996. április 3-ai számában megjelent szövege:
(Az írásmód nem tükrözi a fonologikus írásmódot.)

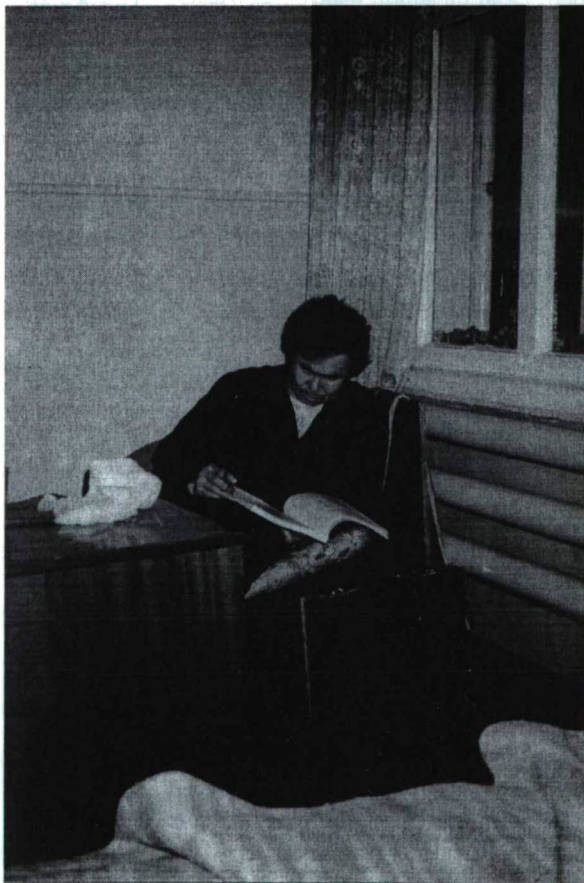
1. Мың моунтэнуну" тэйчу Банэ турку. 2. Тэти турку ичу сэдейсемы кунсыны Кодутаагитэ Авамудя. 3. Хюнсэрэну тэндэ нутэрэмумэну Хатангэгэтэ Дудинкэ чубэ хюотэ дезюркэбаху" масутуруо", тойбутэтуо", нонэ кэтуптугуйчуо". 4. Тэнииа хюнсэрэну нуой тансэ суодюсуо ибаху турку хелиекэйгэтэ турку тагэдя. 5. Тэти турку нихяңты нуолэпсэмэны кэндэ", кунирану ани"э багу" тэймумбату. 6. Мыэээ" турку дерэ чүтүндэ биеды хоарюмюдую", котумую. 7. Бэнсэ сюрюдю биетэ хюалараа, хонтумэну мыэдэ" биетэ хюлэрукие" багудя. 8. Барбэдун мунунту бэнде" кэндючун сарэңэ" нятуңдя сыты кэнтэгэтэту. 9. Сыты банэмту берие лайкылэптудя, нерэптэмту тэндэ бантудя сархэ. 10. Банэмту сырэдя тэдэптаа. 11. Тэнииа тэдютюо бантэ мзычин бэнде" дирэдераиндэ". 12. Тэнииа бан чидяа малирэй лыгумугэтэндун быдэ багундэ. 13. Тэбадэ тэти турку нимти конаа Банэ турку. 14. Тэбаадэ турку бэутэтуо" ня" банэй кондюкэбаху" тэндэ туркудя.

A szöveg fonologikusan írva:

1. Мың маунтэнуну" тэйчү Банэ турку. 2. Тэти турку ичү сэдеи"семы кунсыны Кодута"агитэ Абаму дя. 3. Хюнсэрээну тэндэ нутэрэмумэну Хатангэгэтэ Дудинкэ чүбэ хюэтэ дедүркэбаху" масутуруэ", тойбутэтуэ", нонээ кэтуптугуйщэ". 4. Тэни"иа хюнсэрээну нуэй тансэ суэдюсюэ ибаху турку хелие кэйгэтэ турку тагедя. 5. Тэти турку нихианты нуэлэбсэмэны кэндэ", кунираану ани"э баагу тэймумбату. 6. Мыэдэ" турку дерэ чюүтүндэ биэды хуарумудюэ, котуму"о. 7. Бэнсэ сюрүдюэ биетэ хүалэра"а, хонтумэну мыэдэ" биетэ хүалэру"ки"э" баагу дя. 8. Баарбэдун мунунту бэньде" кэндүчюң сарэңээ" нятуң дя сыты кэнтэгэтэту. 9. Сыты банэмту бери"э лайкулэбтудя, нерэбтээмту тэндэ банту дя сарү"э. 10. Банэмту сырэ дя тэдэбта"а. 11. Тени"иа тэдүтүэ бантэ мыэди" бэньде" дирэдера"индэ". 12. Тэни"иа банэ чидю малирэй лыгумугэтэндун быдэ баагундэ. 13. Тэ баадэ тэти турку нимти кона"а Банэ турку. 14. Тэ бадэ турку бэутэтуэ" ня" банэй кондүкэбаху" тэндэ турку дя.

A legendának a Tajmir című újság 1996. április 3-ai számában megjelent szövege:

1. A földünkön található a Kutya-tó. 2. Ez a tó útban Dugyinkától az Avam irányában van. 3. Régen ezen az úton, Hatangától Dugyinkáig mindig vándoroltak tehert szállító emberek, pásztorok. 4. Így egyszer régen az egyik törzs átkelt a tó egyik oldaláról a másikra. 5. Általában a tó nem egyenletesen fagy be, a jégtáblák közt helyenként szabad víz található. 6. Amikor a szánok közepén voltak, nagy szél kerekedett, vihar lett. 7. A szél mindent befújta hóval, a szánokat a szél a víz felé fújta. 8. A vezetőjük azt mondta: az ő szánjától kezdve az összes szánt egymáshoz kell kötni. 9. A kutyáját, amihez az első részt kötötte, félbevágta. 10. A kutya a jéghez ragadt. 11. Így a kutyához kötött rénszán mind megmenekült. 12. Így a kutya megmentette az egész nemzetséget attól, hogy a szél belefújja őket a vízbe. 13. Ettől kezdve ezt a tavat Kutya-tónak hívják. 14. Ettől kezdve a tavon átutazók kutyát áldoznak.

9. A sámán-tó

1. A tundrán van a Sámán-tó. 2. Ez a Sámán-tó két megállásnyira³⁰ van a folyótól. 3. A folyó neve Dudipta. 4. Állítólag régen, a Sámán-tó partja mentén vonultak a nganaszanok. 5. Valamikor onnan a tudráról, a nyári szállásukról elvándoroltak a víz befagyásának idején. 6. Azt beszélük, hogy egy nemzetség (ott) maradt. 7. Ott volt egy sámánjuk. 8. A víz befagyásának az idején ez a sámánjuk sámánizálván ezt mondta: 9. „Merítsetek el engem ebben a tóban, nekem egy nagy léket csinálva merítsetek el minden sámánviseletemmel együtt. 10. Így elmerítvén engem, az erdő felé menjete, töltsétek a telet az erdőben! 11. A tél elmúltával, tavasszal aztán a víz kinyílásakor³¹, amikor a tó szájai megjelennek³², akkor táborozzatok ott! 12. Három léket vágjatok! 13. Ebbe a három lékbe kampókat (eresszettek) le, a három kampót őrizzétek! 14. Ezen az éjjelen, három éj elteltével, amikor három éjszaka eltelt, az öreg emberek ezeket a lékeket nézzék meg!” 15. A sámán így samanizálván, természetesen a sámán szavát mindent teljesítették a mondottak szerint. 16. Léket vágtak neki. 17. Ebbe a lékbe a sámánt minden sámánruhájával (együtt) elmerítették. 18. Ez a víz befagyott, a víz befagyásakor ők délnek³³ vándoroltak. 19. A tavasz megérkeztek, késő tavasszal, amikor a víz éppen kinyílt, amikor a tavon megjelentek a rianások, a sámán szava szerint három léket vágtak ezen a Sámán-tavon. 20. A három léket őrizték. 21. A harmadik nap éjjelén két fiú őrizte a réneket. 22. Ezek a pásztorok a réneket őrizvén így szóltak: 23. „Ó! Miféle lékek ezek, nézzük meg!” 24. Megnézték hát a középső léket, állítólag a kampó nehéz volt. 25. Azt felfelé húzni kezdvén, a nagy sámán megjelent, minden ruhája felfelé meredve. 26. Természetesen megijedvén, fiatal fiúk lévén, a kampót hirtelen elengedték. 27. A sámán így szólt, a vízből (így) szólt: „Ó! Nagyon megsértettek engem. [Nagy kárt okoztak nekem.] 28. Ettől kezdve a nganaszan nemzetség minden évben a vízbe fog fulladni.” 29. Így ez a két fiú természetesen megijedvén elmesélték (a történetet). 30. Hogy mi történt velük, nem tudom. 31. Ez a Sámán-tó így lett örökre Sámán-tó. 32. Vége.

³⁰ A nganaszanok kb. 15 km-ként állnak meg pihenni. Tehát a két megállásnyi út kb. 30 km-t jelent.

³¹ Olvadásakor.

³² A rianások megjelenésekor.

³³ A dél szó megegyezik az ajtó szóval.

A legendának a *Tajmir* 1994. június 15-ei számában megjelent szövege:

(Az írásmód nem egyezik a fonologikus írásmóddal.)

1. Үззэ турку немья"а дяңуру нини ичу, сизи аника кэрыгэли хирэны. 2. Турку нинтуче аника – дюйхыптыби" мыэдисы ну нуоззэ далы хирэ. 3. Хюнсээрэну тэнимэну хюотэ ня" малюркабаху". 4. Каңкэгюо хюнсерэну тэни малю"о нютузамтутэ нуой тансэ. 5. Үзэтың тэйчу. 6. Туркузу мана"кю кэндэз. 7. Бызы" кэндэйтэндэз бэндэ" үззэ" үзэтээмыңхяндэ" нерэй нилутычинү нуо" дя хуси. 8. Тэны үзэ" үзсээзэсы мунунту: „Мэнэ дёңгу кунсымэны туркутэ сыэрунуру". 9. Норудя, турку" сизй серэби" нагюр дёңку дёңкугуору", бэнди" дёңга"мэну нагюр хядир чизгуоры"." 10. Үана"санэ" үзэтың буозуй бэндей мелызи"э". 11. Үззэмтың дёңгутэ.сыэра"а. 12. Сюро бяуса норумтундэ җонэй турку бэрэ малюиндэ". 13. Накюрэ дёңгу дёңга"а, хасырэй чи"э. 14. Хиндя ситі тыбыйкы"а мунтэтугэй. 15. Нисы сылыгэличендэ үзэюлю" дёңгуй үзэтуки"эгэй. 16. Дюзыптэ дёңгтэ хясырэ сэбу"тэки"эгэй, сэңкумунучу. 17. Хясырэ быны камя"са җэрырбы"а җэтумы"э, бэнсэ кабя"тэсы карчатуту. 18. Тыбыйкы"агэй хымсы бынымты нелхир-мапта"агэй. 19. Үзэ" сыэтаса мунумунучу: „Эмкэтэ нера"а няню" хюотэ бытэ лыгумнарсузо"." 20. Нумайкагэй мазутідя биагэй. 21. Тэни кэрсуодейчи депта"агэй. 22. Куни"иа мели"мичинү мың деру"туму". 23. Тэ базэ ня" бытэ лыгумнару", турку нимтіися кона"а „Үззэ турку".

Fonologikus lejegyzés szerint:

1. Үэдэ турку немья"а дянуру нині ичү, сиди аніка"а кэрыгэли хирэны. 2. Турку нинтуче аника"а – дюйхымэбтыби" мыэдисы ну"эдэ дялы хирэ. 3. Хүнсэрээнү тэнимэну хүэтэ ня" малюркэбаху". 4. Каңкэгүэ хүнсэрээнү тэні малю"э нютудамтутэ ну"эй тансэ. 5. Үзэтың тэйчү. 6. Туркуду мана"кү" кэндэ"э. 7. Быды" кэндэйтэндэз бэньдэ" үэдэ" үзэтэдэмыңхяндэ" нерэй" нилутычинү нуэ" дя хуси. 8. Тэны үзэ" үзэтэдэсы мунунту: „Мэнэ дёңгу кунсымэны туркутэ сыэрунуру". 9. Норудя, турку" сизй серэби" нагүр дёңку дёңкугуэру", бэньди" дёңга"мэну нагүр хядир чизгуэры"." 10. Үана"санэ" үзэтың буэдуй бэньдей мелыди"э". 11. Үэдэмтың дёңгутэ сыэра"а". 12. Сюрү бэүса норумтундэ җонэй" турку бэрэ малю"индэ". 13. Накүрэ дёңгу дёңга"а", хясырээ чии"э". 14. Хииндя ситі тыбыйкы"а муунтэтугэй. 15. Нисы сылыгэличендэ үэдөлю" дёңгуй үзэтуки"эгэй. 16. Дюдэбтэ дёңгу хясырэ сэбу"тэки"эгэй, сэңкумунучү. 17. Хясырэ быны кэмиа"са җэрырбы"а җэтумы"э, бэнсэ кабя"тэсы карчатуту. 18. Тыбыйкы"агэй хымсы бынымты нелхирмэбта"агэй. 19. Үзэ" сыэтэса мунумунучү: „Эмкэтэ нера"а няню" хюэтэ бытэ лыгумнарсудэ"." 20. Нумайкагэй мадүті дя бииниагэй. 21. Тэни кэрсуодейчи дебта"агэй. 22. Куни"иа мели"мичинү мың дерутуму". 23. Тэ базэ ня" бытэ лыгумнару", турку нимті ися кона"а „Үззэ турку".

A legendának a *Tajmir* 1994. június 15-ei számában megjelent szövege:

1. A Sámán-tó a Dudipta tundráján van, két nagy megállásnyira van. 2. A tó nem nagy – megkerülése egy napi járást jelent. 3. Régen itt mindig emberek táboroztak. 4. Egy-szer régen itt egy törzs állította fel a sátrait. 5. Volt egy sámánjuk. 6. A tó éppenhogy befagyott. 7. A víz befagyásakor minden sámán sámánizált, az istenekhez szólt jó életet kérve. 8. Ez a sámán sámánizálva így szólt: „Eresszetek le engem a tóba egy léken keresztül! 9. Tavasszal a rianások megjelenésekor vágjatok három léket, eresszetek le a lékekbe három kampót!” 10. Az emberek mindent a sámán szavai szerint tettek. 11. A sámánt leeresztették a lékbe. 12. A tél elmúltával, amikor megjött a tavasz, ismét a tó partján állították fel a sátraikat. 13. Vágtak három léket, leeresztették a kampókat. 14. Éjjel két fiú őrizte a réneket. 15. Senkinek se szólva, megnézték a lékeket. 16. Elkezdtek húzni a középső kampót, az nehéz volt. 17. A kampó kötelét megfogva meglátták a nagy sámánt, minden ruhája (felfelé) meredt. 18. A fiúk megijedvén elengedték a kötelet. 19. A sámán megharagudván ezt mondta: „Ettől kezdve az emberek mindig a vízbe fognak fulladni.” 20. A fiúk hazamentek. 21. Elmesélték a történeteket. 22. Hogy mi történt, azt nem tudjuk. 23. Ettől kezdve az emberek a vízbe fulladnak, a tó neve pedig Sámán-tó lett.

10. Horəsočəməə

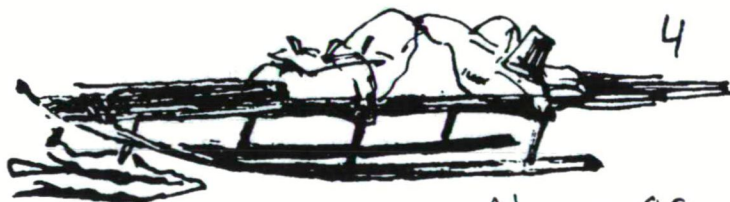
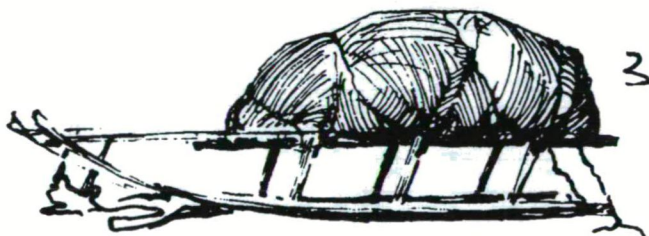
1. Du"əj náa ini"ia"ku nanu bii"iaidə Keta"a d'a basahansa babi" d'a. 2. Matəmti mešəgəj bjdə bərə. 3. Náa bii"iaidə basudə d'a. 4. D'alj bəiməni babij taərisiə 5. Təndə huə hüəti" d'otürü basudə d'a. 6. Ini"ia"ku ɣonəntu matənu ih"adu. 7. Munuɣkəh"atu bəjkuətu d'a: „Tənə ɣu"əjkəl'ičə d'alj matənu ɣuə"! 8. Mənə súmiajčih'andim ɣonəraanə." 9. Bəjkuədu hüəti" munuɣkətu: „Donəə kanəguəm babim kotuɣəlkunə. 10. Təndə huə niri niliɣuəmi matənuni." 11. Náa ɣonəi" bii"iaidə basudə d'a. 12. Duədu" náa ini"ia"ku d'indi"ə siličəküə mirəimuj. 13. Siličəküə tujh"atu"orəku igətu madə d'a. 14. Nj naliɣsijə. 15. Əmnj laka'iai" Horəsočəməə čii"ə matə. 16. Tuu kad'a ɣomtü"ə. 17. Təgətə təl'ibtü"ə: „Kunuɣu tənə bəjkuəə?" 18. Náa ini"ia"ku mununtu: „Bəjkuəmə basutu babi" d'a." 19. Horəsočəməə mununtu: „Mənə ɣəməbtu"! 20. Bəna'am sərəəmənij, ɣəmnantundum." 21. Náa ini"ia"ku ɣəməbta"a Horəsočəməəm. 22. Dəmurša šatid'i Horəsočəməə mununtu: „Timin'a konišidəɣ mənə nanunə, mənə nemiɣbti"iamə isüdəɣ! 23. Matənunə nilišidəɣ." 24. Náa inia"ia"ku mununtu: „Kuñi"ia koniɣtəɣim? 25. Náa niɣümü ninti"ə nili" horəsočəməə na." 26. Əmnj Horəsočəməə nɣm ɣohul'i"ə, matu d'a kona"a. 27. Hüəti" heɣitiɣi hol'ua"mənu. 28. Maagəl'ičə ɣuəd'ədu ninti ɣədu". 29. Hiimtiə náa tuu"o matu d'a basudəgətə. 30. Daɣkəri"ə: „Ini"iaj, ɣəmsudiñə hiri"! 31. Siliɣəl'ičə ninti sojbu". 32. Náa matə čii"ə, səɣül'i"iđə. 33. Matənu siliɣəl'ičə d'angujh"atu. 34. Náa ɣonđ'i"ə bəndi, munu"o: „Mənə timin'a küü"uam. 35. Kuñi"ia niliɣəbinə ini"ia"kuɣ'aj? 36. Sili matəmə mešidə? 37. Sili d'əɣh'adiñə sočürəsudə, sili ɣəmsačüɣušüta?" 38. Náa ɣonəntu madəmtu lujka"a. 39. Bənd'əj kəndətə huanu"očü. 40. Taaɣiti kəməd'a muɣku" d'a suətu. 41. Ad'a matə tuu"o. 42. Təl'ibtigüjči: „Mənə nimbijə süarmə, tənə čenijčəɣiđij" niɣiɣ kuñi"ia koniɣi mənə ini"ia"ku?" 43. Aša mununtu: „D'erutumə. 44. Manu mint'agəni d'indišitəmi. 45. Konigumi madə d'a." 46. Matənu náagəəmənij buəɣəlküni. 47. Dəmurša šatid'i aša mununtu: „Tənə ini"ia"kuəmə kontud'üə h"aa čerə ɣanasa, Horəsočəməə kontud'üə. 48. Talu ɣədušüə siji miəɣəmti. 49. Kərbubütə konigumi niri huuləh'asij tənə ini"ia"kuəmə." 50. Náa mununtu: „Helijbinintə konigumi niri huuləh'asij mənə ini"ia"kuəmə!" 51. Küđ'atundə aša suətəki"ə. 52. Ad'a nemi təbtə büükü"iđə. 53. Aša mununtu náa d'a: „Náa ni luu" nanuntə təihü" nákal'ínə!" 54. Suəd'ü"ə kuə hiričəküəni heɣitiɣimtiɣ kuntiə manakü" ɣonđ'i"ə" turku hontiə lindətə. 55. Nokur'anu horəsočəməi" madə" ɣətumij"ə". 56. Aša madəmtu mij"ə. 57. Dəməki"ə", səɣkəl'i"itə". 58. Küđ'atu aša mununtu náa d'a: „Mənə büüküə h"aa ɣanasanə madə d'a! 59. Kuə hiričəküəni hursəsitinə. 60. D'indəm ɣonəə bitidəj čentiɣi". 61. Horəsočəməə na madu d'a tujhününə tənə matənu ikəj! 62. Tugiɣəni kauləsa ɣomtükəɣ matənu ɣuə kad'anu! 63. Horəsočəməə čiriabü" matə tənə d'itugətə!" 64. Aša bii"iaidə. 65. Náa kou"o ad'a nemi na. 66. Náa siɣəriɣi: „Kuñia"ia mənə süarmə tujšüdə Horəsočəməə na? > > >

10. A Varrott arcú³⁴

1. Egy nganaszan a feleségével elment a Heta folyóhoz vadászni. 2. Sátorat állítottak maguknak a vízpartra. 3. A nganaszan elment vadászni. 4. Egész nap üzte a vadréneket. 5. Aztán mindig vadászni járt. 6. A felesége egyedül maradt a sátorban. 7. Egyre csak mondogatja a férjének: „Legalább egy napot maradj itthon! 8. Én unatkozom egyedül.” 9. A férje mindig így felel: „Még elejtek néhány vadrént. 10. Aztán együtt fogunk élni a sátrunkban.” 11. A nganaszan megint elment vadászni. 12. Egyszer csak a nganaszan felesége meghallotta valaki lépteit. 13. Mintha valaki jönne a sátorhoz. 14. A nő megörült. 15. Ekkor hirtelen a Varrott arcú lépett be a sátorba. 16. Leült a tűzhöz. 17. Aztán azt kérdezte: „Hol van a férjed?” 18. A nganaszan felesége így válaszol: „A férjem vadrénekre vadászik.” 19. Azt mondja a Varrott arcú: „Adj ennem! 20. Elfáradtam az úton, enni akarok.” 21. A nganaszan felesége megetette a Varrott arcút. 22. A Varrott arcú az evést befejezve így szólt: „Most eljössz velem, a feleségem leszel! 23. A sátramban fogsz élni!” 24. A nganaszan felesége így válaszolt: „Hogy mennék el veled? 25. Hiszen nganaszan nő nem élhet varrott arcúval.” 26. Akkor a Varrott arcú megfogta a nőt, és elment a sátrába. 27. Mindig könnyen járt. 28. Semmiféle nyomát nem lehetett látni. 29. Amikor beesteledett hazajött a nganaszan a vadászból. 30. Kiáltott: „Asszony, főzz nekem húst!” 31. Semmi [senki] sem hallatszott. 32. A nganaszan bement a sátorba, körbenézett. 33. A sátorban senki sem volt. 34. A nganaszan kiment és így szólt: „Most elvesztem. 35. Hogyan éljek feleség nélkül? 36. Ki csinálja meg nekem a sátram? 37. Ki varr nekem ruhát, ki főz nekem ételt [húst]?” 38. A nganaszan felszedte a sátrát. 39. Mindent a szánra rakott. 40. Befogva a rénjeit az erdőbe vándorolt. 41. A dolgán sátrához ment. 42. Kérdezi: „Öreg barátom, nem tudod, hová ment a feleségem?” 43. Azt mondja a dolgán: „Nem tudom. 44. Később lehet, hogy megtudjuk. 45. Menjünk be a sátorba!” 46. A sátorban jól elbeszélgettünk! 47. Befejezve az evést, a dolgán így szólt: „A feleségedet a fás nép embere vitte el, a Varrott arcú vitte el. 48. Tegnap láttam a szánjait. 49. Ha akarod, menjünk együtt megkeresni a feleségedet!” 50. A nganaszan így szól: „Ha segítesz, menjünk együtt megkeresni a feleségemet!” 51. Amikor reggel lett, a dolgán vándorolni készült. 52. A dolgán anyja szintén elindult. 53. A dolgán azt mondja a nganaszannak: „Ha van veled nganaszan női ruha, hozd el!” 54. Egy ideig vándoroltak, hosszan mentek, amíg csak ki nem értek egy síkságra, ahol egy tó volt. 55. Hamarosan feltűntek a varrott arcúak sátrai. 56. A dolgán felállította a sátrát. 57. Ettek, aludtak. 58. Reggel a dolgán azt mondja a nganaszannak: „Elmegyek a fás ember sátrába. 59. Egy idő múlva visszatérek. 60. Készítsd elő a nyilat és a nyílvevőket! 61. Amikor a Varrott arcúval bejövök a sátorba, legyél a sátorban! 62. Egy anyaggal betakarva ülj az ajtó mellett! 63. Ahogy belép a Varrott arcú a sátorba, lödd le!” 64. A dolgán elment. 65. A nganaszan a dolgán anyjával maradt. 66. Azt gondolja a nganaszan: „Hogyhogy a barátom a Varrott arcúval jön?
> > >

³⁴ A nganaszanok az arcukon lévő tetoválás miatt varrott arcúaknak hívják az evenkiket.

67. Danasanə munuŋkəndu"-tə", Horəsočəməə maagəŋ'ičəgətə h^uandula"a ŋonəə təŋkəgəə. 68. Aša h^uantubtunantutu mint'agəŋj Horəsočəməəm." 69. Kuə hiričəküəŋj iŋsüdə" ŋətumi"ə. 70. Ad'a ŋemj mununtu ŋaa d'a: „Kaŋkə tujh^uatu!" 71. Naa mununtu: „Kačəməkərə, tənə ŋⁱantulə h^uantubtuh^uađu Horəsočəməəm. 72. Tənə ŋⁱantulə h^uandula"a ih^uađu Horəsočəməəgətə." 73. Horəsočəməə čitində matə ŋaa merigiaj" d'üdə"a d'intəgətə. 74. Kodə"atu. 75. Bəndi ŋond'i"ə. 76. Ašagümü tətubatu ŋantu ini"ia"ku. 77. Naa ini"ia"kutj nanu hurš'i"iđə ŋonəi'fai" d'aŋuru" d'a. 78. Aša ŋilid'i kou"o h^uaa bərə turku kađ'a.

Meri 1920

67. Hiszen az emberek azt beszélnek, hogy a Varrott arcú mindenkinél ravaszabb és erősebb. 68. A dolgán bizonyára be akarja csapni a Varrott arcút.” 69. Kis idő múlva szánok tűntek fel. 70. A dolgán anyja így szól a nganaszhoz: „Már jönnek!” 71. A nganasz az mondja: „Nézd csak, úgy látszik, a fiad becsapta a Varrott arcút! 72. Úgy látszik, a fiad ravaszabb a Varrott arcúnál.” 73. Amikor a Varrott arcú belépett a sátorba, a nganasz gyorsan kilőtte a nyílveessőt az íjből. 74. Megölte (a Varrott arcút). 75. Kiment. 76. A dolgán pedig elhozta a társa feleségét. 77. A nganasz a feleségével ismét visszatért a tundrára. 78. A dolgán ott maradt lakni a fás terület szélén, a tónál.

1. Bálványt szállító szán (*kojkə kəntə*).

2. Bőrt és termékeket szállító szán (*irⁱənkə*).

3. Sátorlapot és az alvásra szolgáló bőrt szállító szán (*tuə^hbuə*).

4. Edényeket és a sátorrudakat szállító szán (*ɣu^hśa*).

11. Basuši kuəbsa

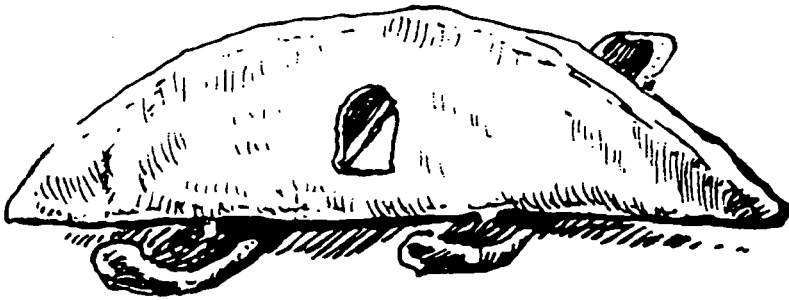
1. Əmti kərsu t'etua hünsəəənu isüə. 2. Bəjka"ai" d'ebtud'üəd'əə. 3. Kuñigüəni d'əŋurə məuntənu šiti ma" nənd'isjə. 4. Tə nini šiti basuši niljd'iəgəj. 5. Dam'aj basuši nj hontjə, kobtuatu təit'ü. 6. Dam'ajd'üm njk'al'i it'ü. 7. Bəjka"a d'ed'iti nanu, ini"ia nēminti nanu matənutu niljti. 8. Bənsəgəj basuşikəj babij ŋukəgəmənu kotətuğəj. 9. Kaŋkəgüə nig'aj it'üə mununtu nantu d'a: „Tənə kobtua hondij. 10. Mint'agəni kobtuamtə nanə tədütəŋuŋ nütənə? 11. Njk'al'i nilibi" bah'a. 12. D'esigəjnə t'etua d'ehinimi"əgəj. 13. Kobtuamtə nəkələn'antindim. 14. Kumuntəŋuŋ?" 15. Nj hontjə basuši mununtu: „Kobtuamtə nantə nisjdəm tədu". 16. Tənə məŋkəə ŋanasəŋ. 17. Kobtuamtə tərəd'i bəjkuə ninti hu". 18. Kobtuamtə ŋüniə ŋanasandə mišidəm." 19. Njk'al'i it'üə basuši mununtu: „Kobtuamtə torəbtumu ŋosədunduŋ. 20. Tərəd'i ihü"tə, šiertəmtə ŋədə"sudəŋ. 21. Nokur'anu suə"sutəmu". 22. Baruši turku na malə"šütünü". 23. Tə t'ühəni latü"! 24. Mənə kojəj mendi"sjdəm." 25. Təni"ia buəd'a šatid'i nig'aj it'üə matu d'a kona"a. 26. Matətu t'üüd'a bəjka"a d'ed'iti d'a mununtu: „Id'a, nənə"mađunu" kobtua nəkələn'antisjəm. 27. Donəgüətənu d'atənə nəŋhəmənu buəd'üə, d'omtəkəsüə. 28. Kuñi"ia mejt'əŋimi?" 29. Bəjka"a mununtu: „Əmə hiimtitə heñd'irmə matə šerigəŋ! 30. Dədə nintut'ə ihü"nə, təbtəriə nīmə"kü" ŋətədəkəsjdəm. 31. Baruši turkutənu it'üə hijlənsəgə hel'iditənə hul'ə"sjdəm." 32. Hiimtitə heñd'irəmti šerij"ə. 33. Təndə huə bəjka"a hiiməni ŋətədətj. 34. Kurəd'iküə bəli ad'a šiad'məni kəŋji"tü. 35. Təndə šiad'ə ŋu"əjkəl'it'ə buədu siljgəl'it'ə d'erutu... 36. Šidi d'alj bəutundə nj hontjə basuši mununtu: „Suə"kumu"! 37. Taanü" bəñd'ə məumtuŋ d'ebad'ü"ə". 38. Maagəl'it'ə kətuđ'a d'əd'it'ij d'əŋgu". 39. Kəndütü" šetəŋij", Baruši turku bərə suə"ŋuru"! 40. Mjñšianə d'əŋuru" d'a büüki"əm. 41. Mint'agəni kanəgüə babi kodutəndum. 42. Tjimin'a šitəbj nj hontjə basuši d'a bii"ia. 43. Əmti basuši d'indəmtu, bitiditi, loh"amtu t'entirij"ə. 44. Təniđə nakürə šerbj"əmti huturi"ə, basahansa bii"ia. 45. Kuntəgai" heđititi. 46. Kurəguj d'alj helj bəud'ü"ə, nj"təti heđititi. 47. Du"əjkəl'it'ə babi ninti kat'əmə". 48. Təgətə nakürə babi kat'əmi"ə. 49. Nənsu"iđə, loh"amtu nəkəl'i"ə. 50. Loh"atu takədə babi" d'a d'onda"laku süül'i"ə. 51. Loh"atu šiaməni səŋül'i"ə. 52. „Ou", maagəl'it'ə babi" d'əŋgu"! 53. Kuməni konij"i"? 54. Tjimin'ariai" nagür bahi təisüə." 55. Basuši ŋot'ü ni nənsu"ə, səŋürü. 56. Babi" bəbəd'əətənu ŋojbuəgal'i it'üə nj"jə šürü nini ŋomtütü. 57. Dəbtüt'ü t'etua nəjbəgəə". 58. Šiti šejmidi mərsit'ininti it'üəgəj. 59. Dantu loŋhəriŋtənjti it'ü. 60. Dəjbəuəgal'i it'üə nj"jə šürü nini ŋomtütü, basutüə d'a səŋürü. 61. Basuši təndə bəiməni šjñəriŋj: „Kuñi"ia it'əŋum? 62. Babij h"aruanantud'üəm, əmni təti hijlənsəgə ŋomtütü. 63. Du"ədə biđi"tə-njənə h"aragumə!" 64. D'indəmtu t'endjrsindjətj ŋojbuəgal'i it'üədu kuñigəl'it'i t'imšü"ə. 65. Bəbəd'əətənundu nagür bahi ŋonəi" kətuđu. 66. Basuši nišj kuntəga"ai" ŋuə"səu"iđə, tət'i"l'ai" səbula"iđə. 67. Nagür bahiđü kuñi"iagüə l'ümü"ə". 68. Basuši nənd'isj ŋonəntu mununtu: „Əmtjərə bah'a kərsu. 69. Dəñd'i"ai" maagüə kərsu ŋətumsjtə nənditj. 70. Nənə"amamə bəjka"a niñ'əđj kərutətu ŋətədə". 71. Dəñd'i"ai" maaraj nəmbəj hel'iditəti mendi"ə. 72. Təə, manə d'a büügünə! 73. Bəjka"a maaraj nəmbəj məntibi"ti, kodu"sutəmə. 74. Tərəd'i bah'a bəjka"a maađəmu"?" 75. Basuši matətu hurši"ə. >>>

11. A vadász halála

1. Ez az eset nagyon régen történt. 2. (Ez egy) öregek által elmesélt (mese). 3. Valahol a tundrán állt két sátor. 4. Ott két vadász élt. 5. Az egyik vadász nős, van egy lánya. 6. A másik vadász nőtlen. 7. A sátorban az öreg apjával és az idős anyjával lakik. 8. Mindkét vadász rénekre vadászik. 9. Egyszer a nőtlen mondja a másiknak: „Neked van egy lányod. 10. Hozzám adnád feleségül? 11. Nő nélkül élni rossz. 12. A szüleim nagyon megöregedtek. 13. El akarom venni a lányodat. 14. Mit szólsz hozzá?” 15. A nős vadász azt mondja: „A lányomat neked nem adom. 16. Te szegény ember vagy. 17. A lányom ilyen férjet nem akar. 18. A lányomat gazdag embernek adom.” 19. A nőtlen vadász azt mondja: „A lányodat hiába sajnálok (tőlem). 20. Ha így van, bajba fogsz kerülni. 21. Hamarosan elvándorlunk. 22. A Baruszi-tónál verünk sátrat. 23. Akkor készülj fel! 24. Én a bálványokat meg fogom érinteni.” 25. Így beszélve a nőtlen a sátrába ment. 26. A sátorba beérve az öreg az apjának ezt mondja: „Apám, én feleségül akartam venni a szomszédunk lányát. 27. De ő maga hozzám gonoszul beszélt, veszekedett. 28. Mit tegyünk?” 29. Az öreg ezt mondja: „Ma este hozd be nekem a sátorba a dobomat! 30. Habár nem vagyok sámán, de egy kicsit sámánolni fogok. 31. És a Baruszi-tóban levő szörnyet fogom hívni.” 32. Este bevitték a dobot. 33. Az öreg egész éjszaka sámánolt. 34. Valamilyen éneket dalol dolgán nyelven. 35. Ennek a nyelvnek senki sem érti egy szavát sem... 36. Két nap múlva a nős vadász azt mondja: „Induljunk! 37. Rénjeink összetaposták az egész földet. 38. Semmi rénszarvaszúzmó nincs. 39. Készítsétek a szánokat, és menjetek a Baruszi-tó partjához! 40. Én pedig a tundrára utazom. 41. Lehet, hogy elejtek néhány vadrént. 42. Most a történet a nős vadászt követi. 43. Így előkészítette az íjat, a nyilakat és a fedezékeszkát. 44. Aztán három utazó rénjét befogta és elment vadászni. 45. Sokáig megy. 46. Már eltelt a nap fele, és ő még mindig megy. 47. Nem lát egyetlenegy vadrént sem. 48. Aztán észrevett három vadrént. 49. Megállt, elővette a fedezékeszkát. 50. A deszka mögött csendesen odamászott a vadrénekhez. 51. Átnézett a deszka résén. 52. „Ó, semmilyen vadrént sincsen! 53. Hova mentek? 54. Az imént három vadrént volt.” 55. A vadász lábra állt, és szétnéz. 56. A vadrének helyén a havon egy fej nélküli nő ül. 57. A haja nagyon hosszú. 58. Két szeme a vállán van. 59. A szája a mellén (van). 60. A fej nélküli nő a havon ül, és a vadászt nézi. 61. Ez alatt a vadász gondolkodik: „Mit tegyek? 62. Vadréneket akartam üzni, erre itt ül egy szörny. 63. Üzzem csak el egy nyíllal!” 64. Mire az íjat megfogta, a fej nélküli valamerre eltűnt. 65. A helyén ismét három vadrént legel. 66. A vadász této-vázás nélkül lőtt, de elhibázta a célt. 67. A három vadrént valahova elfutott. 68. A vadász magában állva ezt mondja: „Ez rossz jel. 69. Úgy tűnik, valamilyen baj lesz. 70. Úgy látszik, nem hiába sámánolt a szomszéd öreg. 71. Valójában a rosszat hívta segítségül. 72. Rendben van, most hazamegyek. 73. Ha valóban az öreg hívta az ördögöt, akkor megölöm. 74. Ilyen rossz öreg kinek kell?” 75. A vadász a sátrához visszatért.

> > >

76. Bəndəj kərsat'ü nemybtj"ja d'a d'ebta"it'ü. 77. Nemybtj"jadj mununtu: „Bəjkuə, t'etua bah'a d'ürimj d'ebta"aj. 78. Təñi"ia ihü"tə, nisydəj kuntəgai" nily"." 79. Kūd'atud'a süəbti"iai" bəndə" nənsu"ində", basusirađuñ nisy nily" toñd'aj'itj. 80. Šejmij'i kañkə turku sijə mantə konjb'adji". 81. Torəbtumu kobtuamtu ɣosəduh"adu. 82. Kobtuamtu tətj nig'aj it'üə kuəd'umuntə misia ihü"tü, nilytj hunsəəmənu konjbiađə.

76. A feleségének mindent elmesélt. 77. Azt mondja a felesége: „Öreg, nagyon rossz hírt hoztál. 78. Ha mindez így történt, akkor te nem fogsz sokáig élni.” 79. És valóban, reggel mind felkeltek, csak a vadász fekszik élettelenül. 80. A szemei már olyanná váltak, mint a tó jege. 81. Hiába sajnálta a lányát férjhez adni. 82. Ha a lányát feleségül adta volna a nőtlen férfinak, akkor az ő élete másképp alakult volna.

Fedezékdieszka, ami mögé a vadászok elbújnak, hogy közel kerülhessenek a vadrénekhez.

12. Šejmī Tod'akuə Danasanə nemijbtj'a

1. Kaŋkəgüə ɲu"əj tala"a bəjka"a nɪlj'd'ia ibahu. 2. Nɪtj təisüə kobtuatu təisüə. 3. Donəə kanəgüə šiba honsja. 4. Kaŋkəgüə bəjka"a mununtu: „Talu kʉd'ahü" suə"šütəmu". 5. Küd'atundə suəd'ü"ə". 6. Bənd'i" nərənɪ bəjka"a mɪntj, təndə huənu kobtuatu, kobtua huənu nɪtj. 7. Bənd'ə" huənu šiba" taat'üŋ tonu"sa hedjɪtjɪtj". 8. Kuə čübičənj kobtua mununtu sɪŋərɪrsj: „Ou", maad'a kəkumɲj?" 9. Təgətə məki"ia ɲarubtusa kačəmi"ə: kəndətu. nini, məkininti šejmɪ tod'akuə ɲanasa ɲomtəbaɖa". 10. Šejmɪči tod'akuə", ɲabtüčü tod'akuə" ih"adu". 11. Təti ɲanasa kobtua čiid'əgətə ɲagəbtjɪsɪ mununtu: „Ŋaagəə kuəd'ümu d'eru"tuəraguŋ ɲandjɪtj. 12. Dam'ajčümə kičədəə bəuhü", maagüə isüdə nanuntə." 13. Təni"ia buəd'a šatj'd'i təti ɲanasa čiimsü"üdə. 14. Təgətə kəkutj beri"ə. 15. Nərəi" taačü ɲətumj"ə, nərənɪtj hedjɪtjɪtj d'əsɪdɪ taatu nanu təbtə ɲətumj"ə. 16. Četuamɪ ərakərə d'alj isə kona"a. 17. Hüəti" hədɪtjɪtj". 18. Kuə hiričəküənj bəjka"a kəri"əmtj nətəra"a, təndə huə taačü ɲočibɪtjki"ə. 19. Kobtua d'ed'imɪtj kačəməsa sɪŋərɪki"ə: „Maləki"ə ɲandjɪtj." 20. Təgətə taačü təbtə ɲočibɪtjki"ə. 21. Nərəbtəəj ɲočibɪtjɪsɪ, kunsɪbjəj ɲočibɪtjguj'lad'a šürü ni ɲomtü"üdə. 22. Nəmɪdɪ nüəmtj šürü nini ɲomtütüə kačəməsa d'adətu kona"a. 23. Təndətu kad'a nənsud'i horətu d'a d'er'ari"ə. 24. Təgətə təl'ibɪtiki"ə: „Nüəküəj, maad'a təni"ia iŋuŋ? 25. Maarə d'ariŋj?" 26. Təgətə nəmɪdɪ mununtu: „Nüəkümə d'arədi"ki"ə ɲandjɪtj. 27. Miŋədəədi četua d'erbajka"a isə konjɪb'atj." 28. Təndə huə hul'i"ə šiti nɪ kobtuatu matə meljənanəgətə. 29. Šiti nɪ merig'ai" meljɪdɪ"əgəj. 30. Kobtua təndə madə kuŋd'i nüəčəkəd'i čii"ə. 31. Šajbə d'alj bəimənj kobtua nüəčətj, d'arədiɪtj. 32. Šajbə d'alj bəutundə d'əsɪdɪ šajbə banə kontə isə kodə"a. 33. Kobtua ɲj"tətu d'arədiɪtj. 34. Kuə čübičənj bəjka"a mununtu: „Nüəkümü" əmə kouŋəə, kaŋgüčəküə karəšütü"üdə mɪnt'agənj. 35. Dədu"h"ansa tujkuəmu". 36. Kuəbü"tü, təbtərja tujkuəmu". 37. Taačüŋ kəmədükü"ə", təgətə suəd'ü"ə". 38. Təti kobtua ɲj"tətu d'arədiɪtj. 39. Kobtuamtuŋ koid'i suəd'ü"ə". 40. Kuə hiričəküənj kobtua madə kad'amənu iŋsüdə nənsuɲɪnɪntj. 41. Du"əj ɲj'antu tujh"adu, təndə kobtua nogu"tətuə ih"adu. 42. D'antu taačü kitid'i ɲuamənu bigil'i"ə, təgətətu mununtu kobtua d'a: „Məŋüntüəmə, kuŋi"ia iŋuŋ? 43. Dɪ"tətə d'arədiŋjɪŋ?" 44. Kobtua mununtu: „Dɪ"tənə d'arədiŋdɪm." 45. D'antu d'üdübad'amtə sohud'ü"ə, kobtuatə mid'i"ətj munud'a: „Əmtj madajšüərə nəgətənə." 46. Təndə huə taatu d'a kona"a, ɲu"əj taa kodə"a. 47. Madutu d'a bii"iaiɖə. 48. Kuə čübičənj kobtua məgutu nini nərb'ajčəsɪ ɲuŋd'i" šia d'a səŋül'i"ə, kačəmi"ə: Šejmɪ Tod'akuə Danasa ɲətumh'atj. 49. Təti ɲanasa mununtu d'adətu: „To"ou, kuŋi"ia iŋuŋ, nɪlɪgüəŋjɪŋ?" 50. Kobtua mununtu: „Ou", šiarmə anika"a. 51. Nɪlɪgüəd'i ɲj"tənə nɪlɪtjɪm." 52. Təti ɲanasa mununtu: „Ŋaagəi" d'il'siti" mənə! 53. Tjɪmin'a nüəčəkəbü"tə, šiti nüərə isüdə – nɪ nüə ɲonəə kuəd'ümu nüə. 54. Kuəd'ümu nüəntə ɲakələsɪdəm, nɪ nüə nantə kousutə. 55. Təti nɪ nüəmtə bətuəgərə kobtua isə konjɪb'ətj čübə! 56. Nəmɪrə, d'əsɪrə tujhü"ti, nɪ nüəmtə nanti mikuərə! 57. Tjɪmin'a məgutə ni latədiŋ, čajbəmtə bəndu"ua toŋd'iajməbtjdiŋ!" 58. Təni"ia munurusa kobtua məgutu ni toŋd'iajməbtj"ə. 59. Təti ɲanasa bəntudə ɲuŋd'i šiaəgətə h'al'ürba"a d'übəi"ə ɲil'i"ia miŋədəətu ni. 60. Miŋədəətu šitimənj kəru"mud'ü"ə. >>>

12. A Sárgaszemű Ember felesége

1. Élt egyszer egy gazdag öreg. 2. Volt egy felesége és egy lánya. 3. És még néhány szolgálja is volt. 4. Egyszer így szól az öreg: „Holnap reggel elmegyünk.” 5. Amikor reggel lett, elindultak. 6. Legelől az öreg megy, utána a lánya, a lány után pedig az asszony. 7. Utánuk a szolgálk mennek a réneket hajtva. 8. Kis idő múlva a lány azt mondja elgondolkozva: „Ó, miért szállt le a köd?” 9. Ekkor hátrapillantva észrevette, hogy a szánján, a háta mögött egy sárga szemű ember ül. 10. A szemei sárgák, a haja (is) sárga. 11. Ez az ember a leány ruhaujját megfogva ezt mondja: „Úgy tűnik te nem ismeresz jó férfit. 12. Kilenc hónap elteltével valami megjelenik nálad.” 13. Akkor a beszédet befejezve az ember eltűnt. 14. Ekkor a köd felszállt. 15. Feltűntek az első rének és feltűnt a rénjével elől menő apa is. 16. Igen szép nap lett. 17. Egyre csak mennek. 18. Kis idő múlva az öreg a (földbe) állította az ösztökélő rudat és elkezdte kifogni a réneket. 19. A lány meglátva az apját ezt gondolta: „Letáborozott, úgy tűnik.” 20. Ekkor ő is elkezdte kifogni a réneket. 21. Éppen hogy kifogta az első rént, a teherréneket még ki se fogva leült a hóra. 22. Az anya meglátván a havon ülő gyermekét, odament hozzá. 23. Megállva mellette, belenézett az arcába. 24. Ekkor megkérdezte: „Gyermek, mi van veled? 25. Mid fáj?” 26. Ekkor az anya azt mondja: „Úgy látszik megbetegedett a gyermekem. 27. Úgy tűnik a hasa nagyon kerek lett.” 28. Aztán hívott két asszonyt, hogy csináljanak a leánynak sátrat. 29. A két asszony gyorsan megcsinálta (a sátrat). 30. A lány bement a sátorba szülni. 31. Hét napon keresztül szül, vajúdik. 32. Hét nap elteltével az apja hét kutyát áldozott. 33. A lány egyrecsak vajúdik. 34. Egy idő múlva az öreg így szól: „Maradjon itt a gyerekünk, egyszercsak remélhetőleg megszül. 35. Mi eljövünk megnézni. 36. Ha meghal, akkor is eljövünk.” 37. Befogták a réneket, aztán elmentek. 38. A lány egyrecsak vajúdik. 39. A lányt ott hagyva mentek el. 40. Kis idő múlva a lány sátra mellett egy szánt lehetett hallani. 41. Egy legény jött, a lányhoz közeledőnek³⁵ tűnik. 42. A legény megkötvén a réneket, benézett az ajtón és ezt kérdezte: „Kedvesem, hogy vagy? 43. Egyre csak vajúdsz?” 44. A lány ezt mondta: „Egyrecsak vajúdom.” 45. A legény levette a gyűrűjét, odaadta leánynak és így szól: „Ez egy ajándék tőlem.” 46. Eztán odament a rénhez, és megölt egy rént. 47. Majd hazament. 48. Egy idő múlva, ahogy a lány a hátán feküdt és a sátor füstnyílása felé nézett, észrevette, hogy megjelent a Sárgaszemű Ember. 49. Ez az ember így szól hozzá: „Na, hogy vagy, élsz-e?” 50. Azt mondja a lány: „Nagy az én szerencsétlenségem. 51. Élni még csak élek.” 52. Ezt mondja ez az ember: „Jól figyelj most rám! 53. Most, amikor szülsz, két gyereked lesz – egy lányod és egy fiad. 54. A fiadat elviszem, a lánygyerek nálad marad. 55. Ezt a lánygyermeked neveld addig, amíg leánnyá nem serdül. 56. Amikor az apád és anyád megjönnek, add oda nekik a lányodat! 57. Na most feküdj a hátadra, a hasad legyen felfelé!” 58. A lány meghallván ezeket a szavakat a hátára feküdt. 59. Ekkor az ember fentről, a füstnyílás réséből egy nagy követ dobott le a hasára. 60. A hasa ketté hasadt. > > >

³⁵ A leány vőlegénye.

61. Šiti nūa ŋonđi"əgəj miñəðəgətəti – ni nūa ŋonəə kuəd'umu nūa. 62. Kuəd'umu nūa ŋətumtərid'i kүү"ua. 63. Kuəd'umu nūənti kuətundə Šejmji Tod'akuə Danasa čiiṃsū"ə. 64. Nj karəd'a maðəmtu hunsəə nāðitə meliði"ə. 65. Təndə huənu ŋukəgəə hūa bəimənu təni"ia niliđ'iəgəj d'esiğəjči d'əŋgəjčündə. 66. Nj nūəði təni"ia nilimindi kundə ani"ə nərbji"jaimi"ə. 67. Kaŋkəgūə bəntini sanirsa ni nūəði maðə d'a hojka"iðə. 68. Matə čiid'i nēminti d'a mununtu: „Aba"ə, kačəməkəəə! 69. Maəŋuna takəðə tujh"əŋu?" 70. Nēmijdi ŋonđi"ə. 71. Səŋjələsa matə čii"ə, nūənti d'a mununtu: „Ni" hjiəd'atə"! 72. Takəðə irigəjčə tujh"atugəj." 73. Kuə hiričəküəni inšüdəgəj maðə kad'a nənsu"ogəj. 74. Nənsud'i taači kiti"əgəj, matə čii"əgəj. 75. D'esiđi mununtu: „To"ou, niligüəb'adiŋ!" 76. Irigəjči kobtuamti nūənti nanu nōđi"əgəj. 77. Təgətə ni nēmigəjči čajbtikəki"ə. 78. Nj mununtu: „Əmə ni nūa maðutj d'a kondusutəri! 79. Təgətə kobtuamhü"tü, ŋ'antutə mikuəri! 80. Mənə əmə kousudəm konturunagənə Šejmji Tod'akuə Danasandə." 81. Təndə huənu d'esiğəjči ni nūəmti maðutu d'a konda"agəj. 82. Matiti čüüd'a irigəjči əmə ni nūa bəðutəki"əgəj. 83. Kanəgūə hūa bəutundə ŋu"əj ŋ'antu d'esi maðutəŋ d'a tuu"o. 84. Matə čiid'i təndə d'esi kobtuatu niimənu təliəbtəki"ə. 85. Bəjka"ə kobtuatu d'əñsiðə nagürbiidə taa hul'i"ə. 86. D'antu d'esi ni d'əñsiðə manur'ai" čəntirih'adi. 87. Təgətə maðutu d'a büüd'a küđ'atundə buərušüəd'əj taaču təðə"a kobtua iri maðə d'a. 88. Təndə huə təti kobtua mjeðəsəbtə kuəd'umu maðə d'a kontura"a. 89. Kanəgūə d'alj bəutundə ŋu"əj šiba ni h"andu" niðə təndə ni d'a d'omtu"ki"ə, laŋə"ki"ə munud'a: „Maad'a tənə nāagəi" niliŋiŋ? 90. Miŋ šiba iša ŋuhugəličələmüdünu" h"andu" d'əŋu"! 91. Kuñi"ia kontumumbəŋuŋ tə ŋukə taa h"anduj?" 92. Təni"ia laŋjüründətu ni səŋjüli"ə šiba ni ŋanə d'a. 93. Dantu kurəguñđi tusajčütü laŋjürsa. 94. Təndə šiba ni d'omtuasa šadijində ni kəi d'a toñd'ajməbti"ə, batutu niidə toñd'ajməbti"ə. 95. Təndə huə bəntiəđi nənəčakumənu kotara"a imü"ə. 96. Maðə kad'aməni maagəličə ninti ŋədu". 97. Kuñi"iagəliči nintu büübśa əmə d'alj bəiməni. 98. Šajbə d'aljməni kotara"a isüə. 99. Šajbə d'alj bəiməni hii", d'ala" ni kəiriamti məria"sjə. 100. Kuəd'umuđu hiiŋhi" d'adətu munuŋkətu čüüñü" kuñđi kund'anagətu, ni nigəti məli" kərbu". 101. Kuə čühəgüəni hii d'üđjđərnj ni bəndi ŋonđi"ə. 102. Bəndi ŋonsjd'i kəndətu d'a kona"a. 103. Kəndə kunsjə luudəmti sohud'ü"ə, təgətə šeri"əti. 104. D'embi"si šatjd'i kəndə kunsjə basəčirəðəmti sohud'ü"ə. 105. Təgətə biə d'adi"kü bii"iaiðə. 106. Nəsiriai" həđitigəti. 107. Kanə d'alj buəŋu, kanə hii buəŋu – maagəličə d'erutu. 108. Kuə hiričəküəni d'ikara"a ni sjičəküətə d'iləriŋiniči nōŋhugətə. 109. Nj kanəgūə bua meliðəsi nəñđ'itjə ma" ŋətamunučü. 110. Təndə maðə ŋətəð'a təni čii"ə. 111. Matə čiid'i ločü ni ŋomtü"ə, maðə kunsjə səŋjüli"ə. 112. Maðə kunsjini tuj sjičəküətə ləŋubtiŋj"ə. 113. Sjiłgəličə d'əŋku. 114. Kotudə niidə šiti kojka kačəmi"ə – d'alj kojka ŋonəə maagūə əligaku kojkakü. 115. Dua kunsjməni anika"a h"adə kojka ŋətumj"ə. 116. Matə čiid'i munu"o: „Nüəküəj, tujh"aduj! 117. Maarə kuñi"ia meŋiŋj?" 118. Nj bəñd'ə niljbsəmti d'ebta"a. 119. Təgətə ni təliəbti"ə: „Tingümüntə siliŋuŋəŋ?" 120. H"adə kojka munu"o: „Miŋgümünə tənə d'esiŋəm. 121. Tiŋimin'a d'ebtutəmə nāagəi" d'il'šiti"! 122. H'anlə tədu"! > > >

61. Két gyerek jött ki a hasából – egy lánygyermek és egy fiúgyermek. 62. A fiúgyermek születésekor meghalt. 63. Amikor a fiú meghalt, eltűnt a Sárgaszemű Ember. 64. Felgyógyulva (a lány) a sátrát más helyre állította. 65. Eztán sok idő elteltével így eldegéltek a szülei nélkül. 66. Így a leány az élete során nagylánnyá serdült. 67. Egyszer a leány kint játszva beszaladt a sátorba. 68. Belépve a sátorba így szólt az anyjához: „Anya, nézd! 69. Micsoda jön ott hátul?” 70. Az anya kiment. 71. Körbenézett és bement a sátorba, majd így szólt a lányához: „Ne félj! 72. Ott a nagyszüleid jönnek.” 73. Kis idő múlva két szán állt meg a sátonál. 74. Megállva megkötötték a réneket és bementek a sátorba. 75. Azt mondja az apa: „Nagyszerű, hogy élsz!” 76. A nagyszülők megcsókolták a lányukat és az unokájukat. 77. Aztán az asszony megitta a szüleit teával. 78. (Majd) így szólt: „Ezt a lánygyermeket vigyétek el a sátratokba! 79. Aztán, amikor lánnyá válik, adjátok egy legényhez (férjhez)! 80. Én itt maradok, hogy a Sárgaszemű Ember elvigyen.” 81. Eztán a szülei a lánygyermeket elvitték haza. 82. Hazatérve a nagyszülők kezdték tovább nevelni ezt a lánygyermeket. 83. Néhány év elteltével egy fiatalember apja érkezett vendégségbe. 84. Belépve a sátorba elkezdte a lánykérést. 85. Az öreg 30 rént kért leánypénzként. 86. A legény apja régen előkészítette a leánypénzt. 87. Eztán hazament és másnap elhozta a leány nagyapjának a sátrához a megígért réneket. 88. Eztán a leányt a szánjaival együtt elvitték a fiú sátrába... 89. Néhány nap múlva a kamusz³⁶ miatt az egyik szolga a leánnyal veszekedni kezdett, így kiabált: „Te miért élsz jól? 90. Nekünk szolgáltnak még kesztyűre sincsen kamusznunk. 91. Hová tettél olyan sok rénkamuszt?” 92. Mialatt így kiabált az asszony belenézett a szolgálólány szájába. 93. A szája teljesen elfeketedett a kiabálásban. 94. Amikor a szolgáló abbahagyta a kiabálást, az asszony az oldalára feküdt, a bejárat irányába felekküdt. 95. Eztán kint nagy-nagy vihar kerekedett. 96. A sátor körül semmit sem lehetett látni. 97. Sehova se lehetett menni a nap folyamán. 98. A hóvihar hét napig tartott. 99. A hét nap alatt az asszony éjjel-nappal csak az oldalán feküdt. 100. Éjjelente hívta a férje, hogy feküdjön a takaró alá, de az asszony sehogy sem akart. 101. Egy idő múlva az éjszaka közepén az asszony kiment. 102. Kiérve odament a szánjához. 103. A szánról levette a kabátját, majd felvette. 104. Az öltözködés befejeztével a szánról levette a vaspálcáját is. 105. Ekkor elindult a szél irányába. 106. Alig tudott menni. 107. Hány nap telt el, hány éj telt el, semmi se tudja. 108. Egy idő után mintha valaki a feje búbjánál fogva egy nagy hegyre emelte volna. 109. Néhány lépést megtéve egy (ott) álló sátor tűnt fel. 110. Meglátva ezt a sátrat bement oda. 111. Belépve a sátorba leült a földre, és megnézte a sátor belsejét. 112. A sátorban valaki tüzet rakott. 113. Senki sem volt (ott). 114. A nyugati oldalon két bálványt pillantott meg – a Nap-bálványt és egy kis bálványocskát. 115. Az ajtóban egy nagy fabálvány tűnt fel. 116. Belépve a sátorba így szólt: „Gyermek, úgy látszik eljöttél! 117. Történt veled valami?” 118. Az asszony elmesélte az egész életét. 119. Aztán ezt kérdezte: „Hát te meg ki vagy?” 120. A fabálvány azt felelte: „Én a te apád vagyok. 121. Jól figyelj arra, amit most mondok! 122. Add a tenyeredet! > > >

³⁶ A rénszarvas lábszárából kikészített rénbőr, amiből kesztyűt és csizmát varrnak.

123. H¹antə ku¹nd¹i maagüə huantəki"əm. 124. H¹antə kunsjə maagüə nikuə¹rə b¹arə"! 125. Matitə čüüriabü"tə b¹arəguə¹rə.! 126. Tjimin¹a biə njl¹əd¹a matə d¹a konj"! 127. Təni"ia munurusa nj bəndi ŋon¹d¹i"ə. 128. Biə njl¹əd¹a hursəd¹i heđitjindjətj məkiđətu babi" kəmnə" konjŋkəndj"... 129. Kuə hiritəküənj kođutu šađj"ə. 130. Nj matitu čüüd¹a kačəmi"ə: mađə kađ¹amənj ŋukəgəə" babi" kəmnəntundu". 131. Kūđ¹atundə ku" ŋaagəə, ə¹rəkə¹rə noruə d¹aljmj"ə. 132. Bənd¹ə" mađutu čerə" kuəd¹ümü" babi" d¹a basahansa ŋajbđ¹a kona"a". 133. Đukəgəəj babij kođa"a". 134. Kuə čübüčənj nj h¹antu kunsjə ŋətəuki"ə. 135. H¹antu kunsjə maagə¹ičə ŋintj kačəmə". 136. Nj sj¹ə¹rjrsj mununtu: „D¹esjmə təni"ia munud¹üə: «H¹antə kunsjnj ŋukəgəə bahi isüđə.» 137. Tjimin¹a ŋukəgəə" babi" šüəbti"iai" iŋu"?" 138. Təndə d¹aligətə kuəd¹ümü" hūəti" babij kotə¹fi"ə". 139. Njčij h¹andutənj ŋiiđə d¹omtuasa šađj"ində". 140. Taačüŋ tə baađə ŋukəgimü"ə". 141. Babi" helj¹tjŋ ŋanud¹əđə taamu"ə". 142. Təndə d¹aligətə bənd¹ə" ə¹rəkə¹rəmənu ŋilj¹fi"itə". 143. Nakü¹rə d¹alj buə¹tundə nj irigəitj imid¹igəitj mađə d¹a ŋilj¹hansj kona"a". 144. Mununtugəj: „Təti kuəd¹ümurə tənə huđ¹isj d¹eñšidəmtə tətud¹a ŋonəi" tujŋə! 145. Nibi"tj tu", hūəti" nani koukəŋ!" 146. Kuə čübičənj kuəd¹ümüdu inšüdüša tuu"o, njmtj matu d¹a hul¹fi"ə. 147. Bəjka"a mununtu: „D¹eñšig¹al¹i ŋisjđə tu". 148. Kūəd¹ümü mununtu: „D¹eñšidəmtj mišidə¹m. 149. Nj¹k¹al¹i ŋilj¹bi" nəŋhə. 150. Mamə četua čerə¹aj ičü. 151. Njmə četua məñüntüm." 152. Kuəd¹ümü njntj d¹eñšidə irigəititi miši mađutu d¹a njntj nanu kona"a". 153. Bə¹ta.

123. A tenyeredbe tettem valamit. 124. A tenyeredet ne nyisd ki! 125. Amikor a sátratokba érsz, (akkor) nyisd ki!” 126. Most a szélirányba menj haza!” 127. Így beszélve az asszony kiment. 128. A szél irányában tér vissza, a háta mögött pedig vadrén csordák mennek... 129. Egy idő múlva elállt a hóvihar. 130. A sátrakhoz érve észrevette, hogy a sátor körül sok rén legelészik. 131. Másnap nagyon szép tavaszi nap lett. 132. Minden sátor férfija elment messzire vadrére vadászni. 133. Sok vadrént ejtettek el. 134. Ezalatt az asszony megnézte, hogy mi van a kezében. 135. A tenyerében nem látott semmit sem. 136. Az asszony elgondolkozva így szólt: „Az apám ezt mondta: «A tenyeredben sok vadrén lesz.» 137. És most hol vannak a vadrének?” 138. Ettől a naptól kezdve a férfiak vadrére kezdtek vadászni. 139. A nők felhagytak a kamusz miatti veszekedéssel. 140. A vadrének ettől kezdve megsaporodtak. 141. A vadrének fele házi rénné változott. 142. Ettől a naptól kezdve mindenki jól kezdett élni. 143. Három nap elteltével az asszony a nagyapja és a nagyanyja sátrához ment, hogy ott éljen. 144. Azok ketten azt mondják: „A férjed, hogy téged visszakapjon, jöjjön el megint és fizesse meg a leánypénzt! 145. Ha nem jön el, itt maradsz örökre nálunk.” 146. Egy idő múlva eljött a férje, az asszonyt haza hívta. 147. Az öreg így beszélt: „Leánypénz nélkül nem megy.” 148. A férj így felel: „A leánypénzt megadom. 149. Feleség nélkül nem jó élni. 150. A sátram igen üres. 151. Nagyon szeretem a feleségemet.” 152. A férj az asszonyért járó leánypénzt odaadta a nagyszülőknek, és a feleségével együtt hazament. 153. Vége.

13. Məu d'amədi" niimənu içüə

1. Əmtirə manu nua ihü"əmə d'esinə d'ebtud'üəd'əə sitəbj, nımti... nımk'aj... hua hotəguəmə. 2. Kərutətu tərəd'i d'ürjm'aku d'amədi" niimənu içüə. 3. Tahar'a büübtartu tərəd'i: kərutətu məuntənu siti ma" nənd'itj. 4. Dam'aj maküə ani"ə. 5. Nənaça"a, çetə tańd'ə maləgu tərəd'i. 6. Siti nənəmairüə ma". 7. Dam'aj tahar'a şeruku hoŋkərəkj ma". 8. Dala mununtu: „Əmiçə tahar'a d'erəmuə" tə" maa maðə" ihütüŋ? 9. Nərəbtəə matə, nənəça"a, ani"ə matə çii"ə. 10. Tahar'a nərəbtəə matənj niljti", niljb'adji": ɲarka, ɲul'adə, bintişi. 11. Ou, tərəd'i" təih"adu" əmkümaçə! 12. Dala təgətə mununtu: „Takəə maðə ɲətəguðəm, nənəmatuŋ." 13. Təni"ia bii"iaidə. 14. Dəlagüə maa? 15. Təjkua"tutu d'əŋku. 16. Tətirə çii"ə tabə. 17. Ej, nəŋhua ɲanuə nagür d'aməda(ɲ)ku ih"adu. 18. Tundiaku, ɲam'aj sətəraŋku, nəgəmtuðuŋ tahar'a sofsəm nəmbəkü tahar'a kuraa konə. 19. D'irh'a tərəd'i, d'irh'a. 20. Tətirə tahar'a təni"ia niljkəndji", nənəmairša. 21. Nagür təti anid'a"ad'üm hüətə basud'a d'otürü". 22. Tahar'a maaraj kotəkəndu". 23. Darkaðuŋ osobənno, nənəça"a ɲanuə şelu babij təðu"kətu. 24. Mərsiti nil'ianj şiadjgəti, kanəɲul'u" – biiðə mandj" igətu". 25. Dam'aj təti ɲul'adə bintişiiti nanu təbtə nintigəj malagəj, bənd'ə" təŋgəti". 26. Kurəguj çiadjriçj bənd'ika" əndj, [hurəgəə...] bənd'ə" hurəgəça"a". 27. Təti tahar'a tundiaku maa nəkələtəŋj, maa bentj təiçü? 28. Təndiçə tahar'a nəntuŋ d'egi"miəd'əəmənj d'odürkəndu". 29. Bətuəd'əj ɲuńüntəgətu", [çəjbə] çəjbəəd'əə", iŋəə". 30. Tətirə tahar'a kanəgüə d'alj bərəbiti, kanə d'alj tahar'a? 31. Kaŋgüçəküə sjiŋ şekud'i"ə". 32. Əmə" nəmbə" şekud'i"ə", anid'ičüŋ təbtə kuńi"iagüə içü". 33. Tatutəki"ə" nəndjti". 34. Manakü" nənəça"a hojmaru d'üdjid'ərd'ə çüü"ki"ə. 35. Tətirə tahar'a ɲu"ədumənu təðu"kəndu" babij. 36. Heljnj nigəti" maagəl'içə təðu". 37. Heljnj nəjbjðə çiid'üəd'əəraaçüŋ təðu"kəndu". 38. Tətirə tahar'a tuntj mununtu nətu d'a: „Mjngümüni" tə" çetua kuə"sutəmu" nəndjti. [Kaŋgüçə]. 39. Əmə" tahar'a nəńü" təbtə. 40. Nəŋhua hüə tuu"o nəndjti. 41. Nəńü" təbtə nindj" nəagəəmənj basu". 42. Tahar'a mjiŋ toli"kəsjdəmj" nəndjti. 43. Mjńsiənj" tahar'a əmə tuntj" ihünü" tolarɲumbatumu" hüətə. 44. Tahar'a toli"kəbininj" mjiŋ koturusuðüńü" nəndjti." 45. Mununtu: „Sətəəəj! Talu tahar'a büügüŋ hiimtakəbü". 46. Əmə anika"ajńü" tujhü" basudəgətə. 47. Konjgəŋ, d'il'şitikəgəŋ. 48. Təńşiətə d'odürhütə, tomnəgəəŋ, tahar'a d'əŋku maagəl'içə." 49. Tə təni"ia mj"əgəj. 50. Təti tahar'a talubtuə nini nagür nənəça"a kona"a basud'a. 51. Təndə" nagür nəmbə"ə – kuńi"iajçi ihütüŋ tarumu"o" – təbtə. 52. Təndə huənu tahar'a hiimta"kəndutə tahar'a nagür nənəça"a ɲj"tənduŋ nindj" tu". 53. Nagür nəŋhuəd'ər'a tuu"o. 54. Ej [nənəça"agüə] tundiaku tahar'a. 55. Əmləd'i kamard'əə mjndjti. 56. Kurəd'i ihününtü? 57. Hünsəəəd'əə ili kurəd'i: bənsə şjrumh'atu. 58. Şjrubala"a, bənsə şj, kurəd'iküə. 59. Dəndi"ai", məu kunsjnj, ɲəndi"ai", d'übəişiəd'əə 60. Dəndi"ai", ɲarka... çii"d'üəd'əə, kuńi"çəküə. 61. Təndəmtj toli"b'atj. 62. Tahar'a sətəraŋku maagüə hünsəəəd'əə latəəj ɲonəi" təða"a. 63. Ej, tahar'a kuraa konə maagəl'içə nintj təðu". 64. Təşiə hüəti"... [hüəti"...]. 65. Şirüdə ɲonəə maa kuńi"ia ɲəðətəŋu"? 66. Kəðuçü tətə" hüütü" – maagəl'içə kətuğal'i içüə. >>>

13. A Föld állatairól szóló ...

1. Ez egy mese, amit régen, amikor gyerek voltam, az apám mesélt nekem. A címe ..., nincsen címe, akkor most leírom. 2. Egy egyszerű, az állatokról szóló mesécske. 3. Így kezdődik: A csupasz földön áll két sátor. 4. Az egyik sátor nagy. 5. Nagy, négyszemélyes sátorra hasonlít. 6. Két szomszédos sátor. 7. A másik reszelő nyelére hasonlít. 8. Ngala³⁷ azt mondja: „Hát ezek miféle furcsa sátrak?” 9. Bement az első sátorba, az óriásiba, a nagyba. 10. Az első sátorban él a medve, a farkas és a rozsomák. 11. Ó, hát ezek meg mifélék! 12. Ekkor Ngala ezt mondja: „Megnézem azt a sátrat is, a szomszédosat.” 13. Így hát bement. 14. Hát Ngala, ez micsoda dolog! 15. Számára nincsen semmi akadály. 16. Bement oda. 17. Úgy tűnik, három kicsi állatocska (lakik ott). 18. A rókácska, a másik a sarki rókácska, a harmadik egy igazán kicsike tehénborjú. 19. Borjú, olyan borjú. 20. Ezek így élnek, szomszédosan. 21. A három nagy mindig vadászni megy. 22. Mindent elejtenek. 23. Különösen a medvéjük, igazi, óriási rénbikákat hoz. 24. Csak a vállain tartja, sokat – kb. 10-et is. 25. A másik, a farkas a rozsomákkal együtt szintén nem különbözik tőle, mind erősek. 26. Sőt, az ő ételtartójuk tele van; hm, [tele] mind tele van. 27. És mit ejt el a rókácska, milyen ereje van neki? 28. Ez a barátaival azon a helyen jár, ahol a (nagyok) feldarabolták (a húst). 29. A beleket gyűjtik, [gyomrot] a gyomrokat, legyen! 30. Hát, hány nap telik el, hány nap? 31. Egy idő múlva megéheznek. 32. Ezek a kicsik megéheznek, a nagyok elvannak valahogy. 33. Úgy tűnik, elszegényednek. 34. Éppen elérkezett a nagy sarki éj a feléhez. 35. Ezek egyenként vadréneket hoznak. 36. Néha semmit sem hoznak. 37. Néha csak azt hozzák messziről, amit korábban elrejtettek. 38. Azt mondja a róka a társainak: „Hát úgy tűnik, meg fogunk halni. [Valamikor.] 39. Ezek, a mi barátaink is. 40. Úgy látszik, egy rossz év köszöntött be. 41. A barátaink is sikertelenül vadásznak. 42. Úgy látszik, mi lopni fogunk. 43. Hát, ahol mi rókák vagyunk, mindig lopunk. 44. Ha mi elkezdünk lopni, meg fognak ölni minket.” 45. Mondja: „Sarki róka! Holnap, ha sötét lesz, indulj el! 46. Amikor a nagyok megjönnek a vadászatból. 47. Menjél, hallgatózzál. 48. Bizony, amikor te mész, te kicsi vagy, nem hallatszík semmi (zaj).” 49. Így tettek. 50. Tehát másnap a három óriás elment vadászni. 51. Ezek, a három kicsi – akárhogy is volt – szintén elváltak. 52. Aztán, sötétedéskor a három óriás még nem jön vissza. 53. Ezzel szemben a három kicsi megjött. 54. Hej, te [óriás] rókácska. 55. Ezt a mellrészt hozza. 56. Hát ez meg milyen? 57. Egy régi vagy milyen: az egész jeges. 58. Jeges, az egész jeges, valahogy. 59. Lehet, hogy a föld belsejéből lehet, (ott) heverő. 60. Lehet, hogy a medve által valahová...elrejtett. 61. Úgy látszik, ezt ellopta. 62. És a sarki rókácska valamiféle régi csontokat hoz. 63. Ej, a borjacská semmit se hoz. 64. Az mindig... [mindig...] 65. Télen maga hogy találna valamit? 66. A karmai rosszak – nincsenek is karmai. >>>

³⁷ Ngala 'csak száj' – a mesék narrátora.

67. Ej, tahar'a tæbtərə tundiaku mununtu: „Əmiçə merig'ai" hiriçiri, merig'ai" ğəmurkumu", tægətə laða"muəđəəjnü" tuusanu" ğil'ə çii"ğüññü", nini'agəni" ğətəru". 68. Tənə tahar'a, satərə, buəduđəəmə čəni" – hiiməkəbü" srazu əmi" tujhü" taba"a bүүгүй!" 69. Təə tətirə kona"a. 70. Təndičə tuu"o" kangüčə. 71. Ou, d'üñgarküätü", d'üñgarküätü". 72. Maagüə" kəntiçə" d'übi"miñiçin çiađirtin ni. 73. Tə matətuñ sümirimi"ə. 74. Satərañku tə məl'çigətə bəndi čindü"ki"ə. 75. Nixə" tələ" təküə əmi"ja b'arəbtü"? 76. Təməəni d'il'šitiki"ə ğunsidə b'arə. 77. Təməəni tahar'a d'il'šitikəd'i siti d'indi"ə. 78. Təti tahar'a ğarka mununtu: „Əj, miñšianj" tæbtə šəkud'iamj". 79. Takəə, ih"aađəmi" miñšianj", tahar'a əmə" nənamaññü" nəmbə"ə", ğəndi"ai", ğonəi"ğ'al'i" tatu"təki"ə", honəli"i"tə" četuamj əku. 80. Tahar'a təndičə toli"kəsiđə" nərə"a. 81. Dəndi"ai" tiñin'a tolarmumbatu". 82. Miñ əmi"ja ikumu": 83. »Əmiçə, miñ ğəmsaññü" tolarhününtüñ, miñ nišidəmi", ğəndi"ai", širü mətu". 84. Taluə baađə tahar'a ğuəčənu nikummu" basu". 85. Du"əjmu" kouhününtü nəagəə. 86. Tahar'a kouğəə. 87. Manakü" kouñd'ərimhiti tətirə bүүгүйüdə! 88. Təbə čiiğüə, təndə matə! 89. Kačəməkuəđə, kuñi"ia niłiñi"! 90. Bəñd'ə məđəmtin əmi"ja əntibi" nəagəə, ğətəđ'a.« 91. Təndə d'ürimj d'indi"ə tahar'a satərañku turimid'i"ə matu d'a. 92. Siti maagəli'čə səəđi d'añku. 93. Ej, ğuəli hijimj"ə! 94. Kurəğuj əmi"ja d'ünd'iiti. 95. Tahar'a təti mununtu, tundiaku mununtu: „Kađ'au, maad'a təni"ia iñuñ? 96. Maa hiłə buədu ğəndi"ai", d'indi"əñ?" 97. Tətirə bəñd'ə d'indi"šiađəəjčü buəduj d'ebta"a, təti satərañku. 98. Tə"ə, tahar'a tundiaku nujba"li"iđə. 99. Mununtu: „Tahar'a šiañmtəki"əmi" nənditi nərə"agüə". 100. Miłi'čəni" tæbtə talu nikuəmu" ğuəčənu, bənsəmu" bü"! 101. Duəjmü" tæbtə kouhütü nəagəə." 102. Siti mununtu: „Tənə tə", kuraa konə, əməđ'alj nišianj maagəli'čə tədu". 103. Talu ğurə"kuəbutə nəagəə. 104. Tə" küđ'ahü" mił'iani satərə nanu d'odürküəmi! 105. Tahar'a bükəbününə, küđ'atud'a mənə buəduđəmtə koi"siđəm." 106. Tə təni"ia miłi'tə", maa ičəñu? 107. Kunda"itə", nəməğəi". 108. Ou, küđ'atuñd'ə tuu"o. 109. Tətirə tahar'a tundiakumu" niñ'ađj kunda". 110. Nənačə"a ğanuə əmləd'i kəburudarəgu tərəd'i hođür hontjərəkj bintiši nənəčə"a kuba"a tədə"a. 111. Mununtu: „Dəndi"ai", bintiši kou"sutə. 112. Bintiši tæbtə ləndujčə"a {...} süarkitəti. 113. Tətirə ğəndi"ai" koiri"iđə tæbtə. 114. Miñ kuraa konənu" mantə. 115. Tahar'a tujhününtü əmtirə bəñd'ə məđəmu" əmi"ja ğətəkəbününtü tənə, kuraa konə, əmə kuba"a nəkələ", bakəəđəmtə sərə" ili kəmə", nənəčə"a šil'aka"a nimeəni tahar'a əmi"ja bənsə lajkuđə! 116. Tahar'a manakü" bintiši"a tujhü" munugəñ: »Əmtirə tənə hoara"am.« 117. Ku" ərəkəmənu bakəətanj hika"btjibitə nəagəə. 118. Kurəğuj buəduđəmtə ğonəə tədu"təñum? 119. Tənə ğonəntə ğəndi"ai" buədu'tərə tujšüdə, təndəmtə kačəməbü'tə. 120. Təni"ia iñə!" 121. Kuraa konə ğuəli hiłəđ'atəti. 122. Tuntidi mununtu: „Nəsiçi kuñi"iağüə kam'ad'ədi!" 123. Təni"ia ğuəli ğəmlu", maa {...} bentj təñu? 124. Čimiçi maagəli'čə" d'añgu". 125. [Donəə kađačü təi"šüə ihütüñ kuñi"ia ih'aađə.] 126. Tətirə təni"ia miñ"ə. 127. Šiti süarkəjčü bii"iaiti, kuraa konə ğonəntu matətu kou"o. 128. Təni"ia kouđ'a, tahar'a təti kuraa konə ğonəntu matəntu igətu. 129. Ou, tahar'a kouñd'ərimj"ə nənditi, tahar'a ğuñd'i b'ariməni səñürü. 130. Tə(tirə) tahar'a kouñd'ərimtündə tahar'a mirəima" sojbu"o", nənəmagitə. 131. Kuraa konakü bigil'i"iđə. >>>

67. Ej, a rókácska mondja: „Főzzétek meg ezt gyorsan, együnk gyorsan, aztán a maradékot rejtjük el a tűzhely alá, hogy ne találják meg! 68. És te, sarki róka, emlékezz arra, mit mondtam – amikor besötétedik rögtön, ahogy ezek visszajönnek, menjél!” 69. Ez így ment. 70. Ezek megjöttek, egy idő múlva. 71. Ó, hangoskodnak, hangoskodnak. 72. Hallatszik, hogy valami fagyottat dobznak fel az ételtartójukra. 73. Aztán elcsendesedik a sátruk. 74. A sarki rókácska kiugrik a sátor alsó nyílásán. 75. Hogy ott nem nyitnak nyílást?! 76. A sátor felső nyílásán keresztül hallgatózik. 77. Így hallgatózva hallja. 78. Azt mondja a medve: „Ó, mi is éhezni fogunk. 79. Na jó, még ha mi, de a szomszédaink, a kicsik, úgy tűnik pánikba estek, bizonyára nagyon éheznek. 80. Ezek el fognak kezdeni lopni. 81. Talán most is lopnak. 82. Hát tegyünk így: 83. »Ha ezek elkezdik lopni a húsunkat, nem éljük túl a telet. 84. Holnaptól ne vadásszunk együtt! 85. Egyikünknek maradnia kell! 86. Egyszerűen maradjon! 87. Amikor dél lesz, elmegy! 88. Oda bemegy, abba a sátorba! 89. Nézze meg, hogy élnek azok! 90. Az egész sátrukat, meg kell ízé, nézni.«” 91. A sarki rókácska ezeket a szavakat hallva haza szaladt. 92. A szíve majd kiugrik a helyéről. 93. Ó, természetesen megijedt. 94. Sőt, még reszket is. 95. Akkor azt mondja, a rókácska mondja: „A mindenit! Miért vagy ilyen? 96. Miféle félelmetes szavakat hallottál?” 97. A sarki rókácska minden hallott szót elmondott. 98. A rókácska elszomorodott. 99. Mondja: „Na úgy látszik, most mi hamarosan elveszünk. 100. Holnap mi sem fogunk együtt vadászni menni.

101. Valakinek közölünk is maradnia kell.” 102. Azt mondja: „Te, borjú, ma semmit sem hoztál. 103. Holnap semmit sem kell csinálnod. 104. Tehát holnap, csak mi ketten a sarki rókával megyünk. 105. Amikor elindulok, reggel adok neked még tanácsot.” 106. Így tettek, hát mi lesz?! 107. Elaludtak, röviden szólva. 108. Megvirradt. 109. Úgy látszik, a rókácskánk nem alszik. 110. Egy nagy, serpenyőre hasonlító, serpenyő-mintás rozsomák szőrmét hozott. 111. Mondja: „Tényleg a rozsomák fog maradni. 112. A rozsomák a leglustább a barátaink közül.

113. Úgy látszik, ő marad. 114. A mi borjunkhoz hasonlóan. 115. Amikor jön, amikor elkezd a sátrunkat átkutatni, borjú vedd ezt a szőrmét, tartsd a bőrkaparót, mindent teríts ki a nagy deszkán! 116. És amikor a rozsomák jön, mondd: »Most ellátom a bajodat!« 117. A kaparóvassal jól meg kell ijeszteni. 118. Na, milyen szavakat szóljak még? 119. Maguktól jönnek majd a szavak, ha meglátod őt.

120. Legyen így!” 121. A borjú természetesen félt. 122. Azt mondja a róka: „Valahogy tarts ki!” 123. Biztos meg fogják enni, hát milyen ereje van neki? 124. Nincsenek is fogai.

125. [Ha legalább karmai lennének, akkor valahogy.] 126. Ezek így tettek. 127. A két barát elment, a borjú egyedül maradt a sátorban. 128. Így (egyedül) maradván, a sátorban egyedül van. 129. Ó, úgy tűnik dél lett, a borjú a füstnyíláson át kifelé néz. 130. Amikor dél lett, lépések hallatszottak a szomszédból. 131. A borjacska kinézett. > > >

132. „Ej, tahar'a nenača" a bintišigümü mi"ia mamə ńerj'i"ə. 133. Təŋkəgəi" buatəndj". 134. Tətirə merig'ai" čentjri"iđə, nenača" a baka"amtj ńakəli"ə, siľakəmtj, təndə kuba"amtu lajka" a təni"ia. 135. Tahar'a čentjriə nədəki"ə, nədəkəŋagətu təni"ia ičü, tərəd'i. 136. Tahar'abə bintiši"arə təni"iaria ɣua bərimi"ə, bərimiminiči, təni"ia bəriməbtj"ə ɣua tahar'a təməənj nenača" a tahar'a čijkuđi"ə. 137. „Ej, – ɣuaraagətə munumunučü – əmjičə tahar'a toljə" ɣanasanə"! 138. Kuńi"ia ńiljbinintj? 139. Miŋ baarbəmu", ɣarka, munud'üə, tiŋ bənd'ika tuhələtəbambumu" mađəmtu". 140. Tətirə tahar'a ɣua ńiid'ə səŋjüli"ə, siŋə ńiid'ə səŋjüli"ə, ɣarbuđə ńiid'ə səŋjüli"ə. 141. Ej, kuraa konanɣku tahar'a bəbətəŋuntu nənd'itj. 142. Nenača" a siľakəə čentjrih'adj, təndəmtə, bakəəmtu kam'asj əmji"ja nənd'itj. 143. Tahar'a kuraa konə" kurəd'i" ikəə" šejmjičj? 144. Šejmjiči tahar'a əmji"ja ɣanuə čajńitəregj". 145. Tətirə tahar'a kuńi"ia kuraa konə" kira"tukə"? 146. Tətirə baritətu ɣanuə kira"tutu: „Ej, bintišiəj, tənə tahar'a ńinjŋ tahar'a ńerši"? 147. Maa hud'isj mi"ia tujɣuŋ? 148. Banə əmtə tənə! 149. Maamtə ɣanuə tahar'a čətiamiŋj? 150. Əmtjriə kačəmətə, əmtj maa kuhu? 151. Siľj kuhu əmtjriə ńantjŋj?" 152. Ej, bintiši" a, tahar'a ɣənəbi"iđə. 153. Kačəmi"ədu. 154. Tahar'a siľəbti"iai" ɣanuə ku" ərəkərə bintiši kuhu. 155. Nenača" a kəburudarəku hođürtü tərəd'i. 156. Bintiši" a tahar'a četua ɣəńü"ə: „Əbəj, maanuna təgümü? 157. Maantə tahar'a mənə hoarununə? 158. Tahar'a šenə ńinjnə ili ɣabu"btanə kuba" a, nenača" a, təni"iaria ɣanuə manakü" d'ekəməərəkj. 159. Ej, ńüküəj, miŋsiənə tə" tərəd'i maagəličə, mənə maagəličə ɣondamə d'anɣku, tətirə ɣarkaraa bənd'ika" bütübtarə". 160. Bənd'ika ɣarka siərə". 161. Siərə ɣuđa"tuə miŋ ɣarkaraamu" təičü. 162. Tə-tə, təni"ia ihütə miŋsiənə büügünə taga" a, büügünə, büügünə! 163. Baarbinə d'a təni"ia buəguəm! 164. Tətirə bii"iaidə, matu d'a turimid'i"ə, bii"ia. 165. Ej, kuraa konəmu" ńasj ńiljti ɣanuə. 166. Tə – nəməgəi" – hiimi"ə. 167. Hiimtəkəndjətə tahar'a tundiaku sətəretu nanu tuu"ogəj, hurši"əgəj basuđəgətə. 168. „Tə – tuntj mununtu – tə, kuńi"ia ńiljŋj, kuraa konə? 169. Maa d'ürjmičə"? 170. [Dj"tətu d'ünd'itjti.] 171. Tahar'a mununtu: „Tərəd'i" kərsańə. 172. Tujšüə tətj bintišimə, təni"ia munud'üə, əmji"ja munud'üə." 173. Bəndə təni"ia siərəči d'ebta" a. 174. Tahar'a tuntj mununtu: „Ej, ńalj kərsu-tə". 175. Tahar'a sətəranɣku, ɣonəi" konj", konj" taba" a! 176. Donəi" d'il'šitikə"! 177. Əmtjriə ńerəbtəə ńera" a heđj"siə kərsu. 178. Tahar'a sətəranɣku, maa buəđutu ičəŋu? 179. Bəndi čindüki"ə, ko-na" a, d'il'šitiki"ə. 180. Tahar'a ɣarka" a d'amueđu ɣanuə kuntaga" a məugətə, ɣəndi"ai", d'indi"minə hirə. 181. Tətirə mununtu: „Ej, əmtjriə tahar'a bintiši" taŋsə tahar'a nəɣhuəgitə nəɣhuə, tańd'i" nəmbuma" a nenača" a bintiši"ad'i" a, ɣondakəli"čičüŋ d'anɣu", ɣuəjkəličičüŋ tərəd'i" – kəəlikaku". 182. Duəlj təsiə kuraa konə hi"ləsiəd'əə. 183. Tahar'a ńintuu tətirə ɣanasaləgu-tə. 184. „Talə tahar'a, ɣjüľ'adə, tənə koukəŋ. 185. Tənə ńibinintə kuńi"ia maagəličə miə", mənə kou"suđəm. 186. Tahar'a ńisiđitə" hobotə" təndjčə." 187. Tərəd'i buəđu d'indi"ə, sətəranɣku matu d'a čindüki"ə, bai"iaidə. 188. Tabə čüüd'a tahar'a bənd'ə d'ürjmiči d'ebta" a. 189. Tundiaku mununtu: „Tətirə tahar'a səŋkəlikü. 190. Dül'adəküə səŋkəlikü. 191. Tə təbtəriə ɣondatu ńintu bintišigətə mi. 192. Dondatu, ɣəndi"ai", mint'agənj d'anɣujčü. > > >

132. „Ó, a nagy rozsomák közeledik a sátramhoz. 133. Gyorsan lépked.” 134. A borjú gyorsan felkészült, fogta a nagy bőrkaparót, a deszkát, és kiterítette a szőrmét. 135. Így felkészülve kaparta a bőrt, úgy tett, mintha kaparná a bőrt. 136. A nagy rozsomák feltépte az ajtót, így feltépve az ajtót, beugrott rajta. 137. „Hé – csak az ajtóból mondja – ti tolvaj népek! 138. Hogy élnek ezek?

139. A mi urunk, a medve azt mondta, hogy a ti egész sátratokat át kell kutatni.” 140. Dél felé nézett, észak felé nézett, kelet felé nézett. 141. A borjacska csak áll a helyén. 142. Előkészítette a nagy deszkát, a bőrkaparót tartva ott áll. 143. Hát most milyen szemei vannak a borjaknak? 144. A szemei egy teáskannára hasonlítanak. 145. És hogy kiáltanak most a borjak? 146. Ez minden erejéből kiált: „Hé, rozsomák! Nem vagy te kiállhatatlan? 147. Minek jöttél, mit keresel? 148. Te dög!

149. Mire vagy olyan büszke? 150. Ezt nézd, miféle bőr ez! 151. Kinek a bőrére emlékeztet ez?” 152. Ó, a rozsomáknak földbe gyökerezett a lába. 153. Csak bámulta azt. 154. Tényleg egy igazi, szép rozsomákbőr. 155. Egy nagy serpenyőre hasonlító mintája van. 156. A rozsomák nagyon meglepődött: „Hú, hát ez meg micsoda? 157. Hát velem meg mi történik? 158. Ó, a mindenit! Ez a bátyám vagy a húgom bőre, hatalmas, tényleg olyan, mintha éppen most lett volna megnyúzva. 159. Ó, fiacskám, én semmit se teszek – nekem nincs is eszem, ez mind csak a medve kiokosítása. 160. Ez mind a medve dolga.

161. Nálunk mindenről a medve dönt. 162. Na, na, ha te ilyen vagy, én megyek is, megyek; megyek. 163. Az urunknak így fogom elbeszélni.” 164. Ez elment, hazatért, elment. 165. Ó, a borjacskánk alig él. 166. Na – röviden szólva – beesteledett. 167. Amikor este lett, a róka a sarki rókával megjött, visszatértek a vadászatból. 168. „Na – mondja a róka – hogy élsz borjú? 169. Mi újság?” 170. [Egyre csak reszket.] 171. Azt mondja: „Ilyen dolgok vannak. 172. A nagy rozsomákom jött, így mondta, ezt mondta.”

173. Minden híret elmondta. 174. Akkor a róka szól: „Ó, egy örömteli hír. 175. Akkor sarki rókácska megint menjél, menjél oda! 176. Megint hallgatózzál!” 177. Ez a dolog halad előre. 178. Sarki rókácska, erre mit lehet mondani?! 179. Kiugrott, elment, hallgatózott. 180. A medve hangja olyan, hogy még a föld mélyéből is hallani lehetne, tényleg. 181. Azt mondja: „Ó, ez a rozsomáknemzetség a legrosszabbak közül is a legrosszabb, eszük egyáltalán nincsen, a lábuk rövidecske.”

182. Még egy borjútól is megijedő. 183. Az emberekre nem is hasonlítanak. 184. „Holnap farkas, te maradsz! 185. Ha te semmit sem csinálsz, akkor én maradok. 186. Akkor nem menekülnek.” 187. A sarki róka ilyen szavakat hallva a sátruk felé ugrott. 188. Megérkezve mindent elmesélt. 189. Azt mondja a rókácska: „Ez egy kicsit nehéz. 190. A farkas egy kicsit nehéz. 191. De neki sincs esze, mint a rozsomáknak. 192. Esze egyiküknek sincs.

193. Kūđ'ahū" tahar'a kuñi"ia ñiljibini, ñonəə ɣondatəmtu" tədu"suðəm. 194. Satərə, tənə koukəŋ! 195. Kuraa konə nanu mi kuñi"iajçi ihūni muanturkuəmi d'alj bəimənj." 196. Tə"ə, təni"ia mjə"ə". 197. Nəməgəi", kūđ'atud'a tətirə tahar'a tuntj – kunda"suəđ'əə ñisjəđ'əə – ñenača"a ɣanuə manakū" d'ekəməə ñenača"a ɣūl'ađə kuba"a tətubatu. 198. Kurəɣuj kamačū ɣədu"tu". 199. Kamd'əjčū, kuhuəđ'əjčū ɣj"tənduɣ ñintu" nəməə. 200. Manakū" ɣanuə d'ekəməə kuhu. 201. Tətirə tahar'a mununtu, tundiaku mununtu satərətu d'a: „Təbtə ñantə, ñera"a ñantə mantə tənə əmj"ja koiki"əmi. 202. Šil'akərə, bakəərə bənsə čentjriɣ iɣə! 203. Əmtj kubumtə, əmj"ja bənsə lajkugəŋ ñantə mantə. 204. Tahar'a buəduđičə ɣonəntuɣ tujśūđə" ñantə təbtə mantə. 205. Mi tujmin'a kuraa konə nanu kona"ami, basutətumi d'aljmənj. 206. Kouñd'əɣimhi" tahar'a tətj ɣūl'ađə tujśūđə. 207. Don(əntə) səɣurətə." 208. Tahar'a, nəməgəi", kouñd'əɣimj"ə. 209. Ej, satərəŋku tahar'a təbtə hjləđ'atətj. 210. [Donəi"ɣ'al'i".] 211. Donəi"ɣ'al'i" d'ünsəru"iđə. 212. Koučū kurəɣuj əmj"ja ɣušiiri" biəđj"a d'alj mantə. 213. Tahar'a kouñd'əɣimj"əɣutu. 214. Tə čühənj tahar'a təküə takəđə mirəima" tujmunučūŋ. 215. Ej, tahar'a məu d'ūɣhəl'ükü isūə ihütü, ɣušiirhiađə ɣəndi"ai". 216. Tə"ə, nogu"təki"ə ñandjtj. 217. Tətirə bakəjčū, šil'akičū bəñd'ə" čentjriɣ"ə. 218. Təndičə tahar'a mirəima" nokud'üə". 219. „Əmj"jari"ai" ɣanuə mamə, ɣuamə l'abjl'əbtjriɣ"ə." 220. Tahar'a ñenača"a ɣūl'ađə kurəɣuj čindüki"ə mađə kuñd'i. 221. Tahar'a ɣūl'ađə"a laɣjürü, aaah, ñintu" təni"ia əku. 222. Kuñi"iajçi ihütü – ɣūl'ađə kərsu sjlj čenjnj tujmin'a? 223. Tətirə tahar'a mununtu: „Ej, toli"aru" tahar'a hüə bəitə toli"aru", ñilutj" bəitə toli"aru" tuj. 224. Tahar'a tujmin'a tuj ɣəđəki"əm. 225. Bəñd'ə mađəmtu" tujmin'a tahar'a bəñd'ika tuhələndətum." 226. Tətj satərəŋku ɣonəə ɣanuə hijmsj, ɣonəə bəluə"čüsa – bənsə ɣanuə d'inərirü. 227. Kurəɣuj čim'akučū təni"ia, tuəbtusa ɣədu"tu". 228. Tətirə tahar'a mununtu: „Ej, tənə tahar'a ɣanuə ɣūl'ađə"a isə, təjbu tulbujkuə isə, tahar'a ɣənuru"oŋ. 229. Maa huursj tahar'a manə d'a mənə ñerjləŋj? 230. Kurəɣuj tujmin'a tahar'a ɣənurusa čiiŋj? 231. Kačəmətə – əmtj maa kubu mənə tujmin'a nəturuəmə ñantjnj? 232. Manakū" tujmin'a ɣəđə"ki"əmə-tə". 233. Kačəmətə tahar'a!" 234. Ej, tahar'a ñenača"a ɣūl'ađə"a ɣənu"namu"o. 235. Ñenača"a, ɣanuə kuañd'ə manakū" ñiəməə, manakū" kosəruməə ñenača"a tahar'a ɣūl'ađə ɣanuə kuba"a. 236. [Bənsə herjtj.] 237. Bənsə ɣanuə, təjbusəbtə bənsə herjtj. 238. Səma"ləh"aađəmu" tərəd'i kuba"a. 239. Eu, tahar'a tətirə təndəmtu kačəmasa kirküdi"ə. 240. Tahar'a, sjđirhobətə-tə" əmtjri ɣūl'ađə kuhu-tə". 241. „Əbəj, maagətə, kuñiđə əmə" nəmbə" kuñiđə maa kađə"təŋu"? 242. Kuñiđə ɣətəđ'üəđ'əəduŋ? 243. Kəči, tola"ručəbütj kuñiđə ɣətəbədə" tərəd'i ərəkərə ɣanuə manakū" ñiəməə ɣūl'ađə kuhu?" 244. Ej, tahar'a hijmj"ə maagüədu. 245. Mununtu: „Maa munuŋkə" tərəd'i əmə d'ojbaruə ɣanasatini ɣuə" d'odürkəbahu"? 246. Mint'a nəɣhuəna"a ičətu"? 247. Tahar'a ñigüsa mununtu: „Ej ñüküəj, tahar'a mjinšianə tahar'a ɣarkara"a hijčibtiarə əmjčə buəđəñə. 248. Mənə ñintu" ɣonənə buəđəñə, mənə təbtə baarbəmə təičü. 249. Tahar'a mənə büügünə!" 250. Tətirə bii"iaidə matu d'a. 251. Satərə tahar'a ɣomtū"iđə kurəɣuj. 252. [Bajkəmi"iđə.] 253. Nəsj bačətu. 254. Ej, bajkəmi"iđə. 255. Təə hiimtü d'a, nəməgəi", ɣonəi" ñakəjčū tuu"ogəj. 256. Tundiaku mununtu: „Satərəj, kurəđ'i" kərsəčə, kurəđ'i" maa, d'ürmjčə bəñd'i" d'əbtukəŋ!" > > >

193. Holnap, hát ilyen az élet, adok nektek eszet. 194. Sarki róka, te maradsz! 195. Mi a borjúval, valahogy kibírjuk a nap folyamán.” 196. Így tettek. 197. Röviden szólva, reggel a róka – aludt-e avagy sem – egy nagy, éppen lenyúzott farkasprémet hozott. 198. Még a vér is látszik. 199. A vére, a bőre még egész, nem kikészített. 200. Egy frissen lenyúzott bőr. 201. Azt mondja, a rókácska azt mondja a sarki rókának: „Téged is, mint a barátodat itt hagyunk. 202. A bőrkaparó, a deszka, minden legyen előkészítve. 203. A bőrt, mindent készíts elő, mint a társad. 204. Akkor majd a szavak maguktól jönnek, mint a társadnak.

205. Mi most a borjúval elmegyünk, egész nap vadászunk. 206. Amikor dél lesz, jönni fog a farkas. 207. Nézd meg magad!” 208. Röviden szólva, dél lett. 209. Hát persze, hogy a sarki rókácska is fél. 210. [Még jobban.] 211. Még jobban reszketett. 212. A fülei úgy mozognak, mint egy szeles napon. 213. Éppen dél lett. 214. Ebben a pillanatban hátulról lépések hallatszottak. 215. Ha a föld mocsaras lett volna, akkor még bizonyára remegett is volna. 216. Hát, közeledik, úgy látszik. 217. Ez előkészíti a bőrkaparót, a deszkát, mindent. 218. A lépések közeledtek. 219. „Ó, ez tényleg kinyitotta a sátrammat, az ajtómat.” 220. Sőt, az óriás farkas beugrott a sátorba. 221. A nagy farkas ordít, haaaa, valószínűleg nem így. 222. Hogy is van ez – a farkas dolgát ki ismeri ma már!

223. Azt mondja: „Hé, tolvajok, akik mindig loptatok, ti, akik az életük folyamán loptatok! 224. Most átkutatlak benneteket. 225. Most felforgatom az egész sátratókat.” 226. A sarki rókácska megijedve, mérgesen grimaszokat vág. 227. Még a fogai is látszanak, meg lehet őket számolni. 228. Azt mondja: „Ó, te igazi farkas lévén, bozontos farokkal, most fontoskodsz. 229. Mit akarsz az én sátramban keresni, miért jöttél hozzám? 230. Most fontoskodni jössz? 231. Nézd, milyen bőr ez, amit most kikészítek. 232. Éppen most kezdtem el. 233. Nézd csak!”

234. Óh, a nagy farkas meg se tudott mozdulni. 235. Egy hatalmas, egy tényleg friss, éppen lenyúzott, éppen megszártított, hatalmas farkasbőr. 236. [Az egész lóg.] 237. Az egész tényleg, a farkával együtt lóg.

238. Egy olyan nagy szőrt sapkának használnánk. 239. Ohó, ezt látva megijedt. 240. Hát ez tényleg egy farkasbőr. 241. „Hej, miből, honnan kaparták ki ezek a kicsik? 242. Hol találták? 243. Legyen, ellopták, hol találtak volna egy ilyen szép, éppen lenyúzott farkasbőrt?” 244. Hát valamitől félt.

245. Azt mondja: „Nem azt mondják, hogy ilyen elárvult embereknél az istenek járnak?! 246. Lehet, hogy valami rossz fog történni.” 247. Meghajolva ezt mondja: „Hé, fiacskám, ezek csak a medve tanításai, ezek a szavaim. 248. Ezek nem az én szavaim, nekem is van egy uram. 249. Most elmegyek.” 250. Ezzel elment haza. 251. A sarki róka leült. 252. [Levegő után kapkodott.] 253. Alig lélegzett.

254. Ó, levegő után kapkodott. 255. Na, estére, röviden szólva, megint visszatértek a társak. 256. A rókácska azt mondja: „Sarki róka, na mi van, mesélj el mindent!” > > >

257. Tahar'a tæti satəraŋku, eej, ɲaltətɪ ɲuəlɪ. 258. Tahar'a təndə" bənd'ika" kərsuəd'əjçü d'ebta"a. 259. Tə maa ičəŋu? 260. Tæti tundiaku mununtu: „Tə tɪmin'aküə tənə, satərə ihütə, ɲi" d'il'siti"! 261. Maa d'il'sititəŋɪ? 262. Nera"a kərsuðəmi" fsjo ravno bənsə ɲəðutɪ. 263. Nera"a ɲarkagüəgətə ɲisɪdɪŋɪ" miŋ hobtə". 264. Büü"bünü" ɲaagəə. 265. Manakü" tahar'a hii d'üɟɪd'ərd'ə isə konɪbi" tə çühənɪ büü"bünü" ɲaagəə. 266. Dambu d'üritə hoarubütüŋ əmə ɲaɲü", ɲenamaɲü"." 267. Təni"ia mijj"ə". 268. Tahar'a ɲuəlɪ hojmaruküə – hojmarukü, tahar'a kurəguj d'ansaru hojməgətɪ. 269. Hii d'üɟɪd'ərd'ə sɪlɪ munutəŋu? 270. Dala mejsɪəd'əə əku. 271. D'üɟɪd'ərd'ə ɲəndi"ai" çüü"ə, təndɪçə tahar'a bii"iaitə". 272. Bənd'ə", nəməgəi", nagülündüŋ bii"iaitə". 273. Tahar'a kuməəŋɪ mijmb'atɪŋ hütə ɲačɪŋ tənəriɪsi tahar'a nagür nəmbəkü tahar'a bii"iaitə". 274. Ej, tundiaku munuŋkətu: „D'üməðəŋku isüə ihütü ɲaagəə ih"adə. 275. [Səd'əəɲü" tələruh"adəitə".] 276. Saruəd'əjɲü" bənd'ika" ɲanuə d'üməntə təlu"baðəitə". 277. Ej, d'üməðəŋku ɲuə ɲaagəə isüə ihütü ɲuəntə tələruh"adəitə"." – hütə təni"ia buəd'a mununtu. 278. Tahar'a tətirə təni"ia miŋgətɪ". 279. Kəçi d'alɪməŋɪ miŋgəə", kəçi hiiməŋɪ miŋgəə"! 280. Tahar'a tæti tundiaku məu d'a d'il'sitiki"ə. 281. Koumtu əmi"ja səsəri"ə. 282. Mununtu: „Tahar'a miŋ manuə" hi'l'ini". tahar'a nogu"təki"ə" ɲandɪtɪ". 283. Tatušütünü" ɲera"a šüəbti"iai", ɲandɪtɪ." 284. Tæti tahar'a kuraa konə mununtu: „Ej, kuɲi"ia mənə merəgəi" miŋtəŋɪm? 285. Tahar'a ɲuəɲə-tə" nəmbə"." 286. Tundiaku mununtu: „Tə ɲasi, ɲasɪçəküə kam'ad'ədi. 287. Takəə maagüə sənə h"aa çibə tamɲɪ ɲəðutɪ. 288. Təndə d'agəl'içi tahar'a ɲigəmtə kam'ad'ə". 289. Büügünü"! 290. Tahar'a huəðutuə ɲikəgətə təndə" nəmbəkü" tahar'a banəl'i"itə". 291. [Nəsɪ çüü"itə"...] 292. Nəsɪ tahar'a ɲasɪgüə çüü"itə" tabə. 293. Manakü" ɲanuə təndə sənə h"aa ɲi tamtüd'ü"itə" – tahar'a əml'aani d'amüüçüŋ sojbutu"! 294. Dərkagüə ɲuəlɪ d'amuəðu tərəd'i"a! 295. Kurəguj kərigəl'i kunsɪməŋɪ d'amuəðu, kərigəl'i tagə sojbutu. 296. Munumunuçü: „Tə" tojŋə" təndɪçi toliə" ɲanasanə"! 297. Fsjo ravno nagətənu" ɲiɲiðitə" kuɲi"iaɟəl'içi çimsə" təndɪçə. 298. Fsjo ravno d'obü"šütüd'ü"." 299. Mununtu: „Əmtɪ maa sənə h"aa? 300. Təndə sənə h"aa na, ɲanuðə"a məuntə ɲiibtükünü". 301. Talu, ɲiməkü" katarəŋku isə konɪbi" tə çühənɪ hu"ləküüd'ü"! 302. Təni"ia mununtu, təni"ia miŋəɲuðantə". 303. Tahar'a təndə" ɲenaça"a" sənə h"aa d'üjhɪbtɪ"ə". 304. [Kuraa kuɲi"ia tamtüçü?]. 305. Təndə na tahar'a bənü"ində" ərəkəramənu. 306. [Məu na ...] 307. Nagür nəmbəkü tahar'a bənsə əmi"ja d'üɲd'itɪndɪ". 308. Kurəguj sənə h"aaðuŋ ɲəndi"ai" əmi"ja ɲušiiri! 309. [Dəndi"ai" d'ədi"mitətɪ".] 310. Kanə ihütü, nətiðüŋ ɲinti"iðə tuəbtaluru". 311. Dəŋ ihütü. 312. Tahar'a kaŋgüçəküə tæti kuraa konə ɲenɪntusa munumunuçü satərətu d'a: „Satərəj, taaɲika konɪ"! 313. „Həməu, maarə kuɲi"ia iŋu?" 314. „Tahar'a ɲojmə təbəli"əŋ." 315. Tə", tətə"btɪ"iðə, kuɲi"iaibta mejɲiðə? 316. Dənəi" šümirimi"ə". 317. [Mənəgəçətə"iðə.] 318. Kanəgüə ɲonəi" nətiðüŋ beri"ə. 319. Tahar'a ɲonəi" munumunuçü: „Satərəj, satərəj, taaɲikanu iŋuə" əðəə", çetua ɲanuə ɲojmə təbəli"əŋ!" 320. Tundiaku: „Ej, əmkümaçə! 321. Maəŋunagəj tahar'a ɲintu" ɲaagəəgəi" maad'a səənairi tii!? 322. Sa", sa"! 323. [D'indi"iɲdətɪ".] 324. „Miŋ d'indi"btɪsɪðəri, d'indi"btɪsɪðəri!" 325. Tətirə tahar'a kuraa konə munumunuçü: „Dojməŋutu d'əŋkəri"iðə! 326. Kuɲi"ia tahar'a miŋgümünə təni"ia ičəŋum? > > >

257. Hát ez a sarki rókácska persze hogy örült. 258. Ezzel minden dolgot elmesélt. 259. Na, most mi lesz? 260. Azt mondja a rókácska: „Hát most, így lévén, sarki róka ne hallgatózz! 261. Mit hallanál?

262. A dolog világos. 263. A medvét nem kerülhetjük el. 264. Menni kell. 265. Ha éjfél lesz, mennünk kell. 266. Amikor álmodnak, mélyen alszanak, ezek a társaink.” 267. Így tettek. 268. Hát, természetesen a sarki éj, a sarki éjecske sötét.

269. Ki mondja meg, mikor van éjfél? 270. Ngala tette meg talán. 271. Természetesen éjfél lett, ezek pedig elindultak. 272. Mind, röviden szólva, hárman mentek. 273. Hová is mennek, egész idő alatt így ment a három kicsi egymás után. 274. A rókácska mondogatja: „Ha havacska lenne, az jó lenne. 275. [Befedné az utunkat.] 276. A nyomunkat mind hó fedné be.

277. Ó, ha a Hó-isten olyan jó lenne, a nyomunkat befedné az isten.” – így beszél egész idő alatt. 278. Hát ezek így mentek. 279. Menjenek egy teljes napot, egy teljes éjszakát. 280. Akkor a rókácska a földet hallgatja. 281. Hegyezi a fülét. 282. Azt mondja: „Úgy látszik az ellenségünk közeledik. 283. Úgy látszik, tényleg szerencsétlenül járunk.” 284. Azt mondja a borjú: „Ó, hogy fogok én gyorsabban menni? 285. A lábaim rossz-
szak.”

286. Azt mondja a rókácska: „Tarts ki még egy kicsit! 287. Ott látszik egy lombos fa árnyéka. 288. Ha csak addig is, tartson ki az erőd! 289. Menjünk!” 290. Ezek a kicsik az utolsó erejükből húzták ki. 291. [Alig vánszorogtak...] 292. Alig bírtak elmenni odáig. 293. Éppen amikor felmásztak a fára – felhangzott amazoknak a hangja. 294. Persze hogy a medve, neki aztán van hangja.

295. Az ő hangja 10 km-ről is hallatszik. 296. Azt mondja: „Legyenek rosszak ezek a mi tolvaj népünk! 297. Semmiképpen se tudnak elbújni előlünk. 298. Mindenképp utol-
érjük őket.” 299. Azt mondja: „Hát ez meg miféle fa? 300. Ott a fánál, azon a belátha-
tó földön kipihenjük magunkat.

301. Holnap, amikor kicsit kivilágosodott, akkor kezdjünk el (őket) keresni.” 302. Ahogy mondja, pontosan úgy tesznek. 303. Körbevették ezek a nagyok a fát. 304. [A tehén hogy mászik?] 305. Ide szépen leheverednek. 306. [A földre...]

307. A három kicsi pedig reszket. 308. Sőt, a fájuk is bizonyára mozog. 309. [Biztos leesnek.] 310. Mennyi idő, az ő idejüket senki se számolja. 311. Ha Ngang lenne. 312. Egy idő múlva a borjú suttogja a sarki rókának: „Sarki róka, menj arrébb!” 313. „A mindenit, mi van veled?” 314. „Elnyomod a lábam.” 315. Az arrébb húzódik, vagy mit csinál.

316. Ismét elhallgattak. 317. [Leesik.] 318. Valamennyi idő ismét eltelt. 319. Akkor megint mondja: „Sarki róka, sarki róka, csússz arrébb, te tényleg elnyomod a lábam.” 320. A rókácska: „Ó, ti ketten ott! 321. Miféle nem jók vagytok ti, miért vagytok olyan nagyon buták!? 322. Csönd, csönd!” 323. [Meghallják őket.] 324. „Meghallanak min-
ket, meghallanak minket.” 325. Ekkor a borjú azt mondja: „Éppen elzsibbad a lábam. 326. Akkor most én mit csináljak? >>>

327. Četua kuntəgai"-tə" iŋum!" 328. Satəra"a munumunučü: „Tə tagənika koni"guðəm." 329. Tahar'a niməkü" tətə"btj"iðə... 330. Tahar'a nenača"a muəd'a"adu kurəguj kĵru"müsa tahar'a d'el'ir'adi sojbutu. 331. Duəlj təndə nenača"a hojmara"a d'alitənj. 332. Tətirə tə manakü" tətə"btj"iðə tahar'a nenača"a muəd'a"adu kĵru"müsa ninj kĵru"müd'a" – nagür d'edjka"a tamnj isüəd'a tahar'a nagür nenača"a ɲojbuə ni kurəguj sohü"ində". 333. Təti kuraa konə ɲarka ɲanuə su"ðəə ni təni"iariai"... 334. Tətirə čajhəd'i: „Ou, maanuna təgümü?" 335. Kuñi"ia šejmĵi səɲürhü", təni"ia hojka"iðə. 336. Tahar'a ɲam'aj satəraŋku ɲül'aða"a suɲhĵ"ə ni nenača"amənu d'edi"mid'i"ə. 337. Təbtə ɲül'aða"a nisj maagəfičə muljriadi" – kuñi"ia šejmĵi ihü", təni"ia bii"iaidə, čal'ibtisi kona"a kurəguj. 338. Kurəguj ninti ɲu"əjkəfiči" ɲarəgə". 339. Təti tahar'a tundiaku təndə bintišiti suɲhĵ"ə ni nenača"amənu d'edi"mid'i"ə. 340. Maagəfičə buədutu d'aŋku. 341. [D'ükud'ü"ə"-tə".] 342. Təndə baaða tahar'a, bənd'a", məu d'aməðə" tarumusa d'otürü". 343. Duəčənu nindi" d'otürə" əmĵ" čübə. 344. Bəltə šitəbj. 345. [Duəlj načüɲ tarumtura"ində".] 346. Duə tarumtusuaðəə". 347. Bəltə.

327. Már régóta vagyok így.” 328. A nagy sarki róka azt mondja: „Jó, arrébb megyek.” 329. Egy kicsit arrébb csúszott. 330. Akkor a nagy ág hirtelen eltörik, csak a hangját hallani. 331. Persze, hogy a nagy sarki éj napján. 332. Éppen, amikor arrébb csúszott, eltörött a nagy ág vagy nem törött el – a három ott lévő szegényke a három nagy fejére esett. 333. A borjú egyenesen a medve gerincére, így ni... 334. Ez megrémülve: „Ó, ez meg mi?” 335. Amerre a szemei láttak, arra szaladt. 336. A másik, a sarki rókácska nagyot puffant a farkas nyakán. 337. A farkas sem értett semmit – amerre a szemei láttak, arra ment, sőt rohant. 338. Körbe sem nézett. 339. És a rókácska pedig a rozsomák nyakára esett. 340. Egy szava sincs. 341. [Most elveszítették egymást.] 342. Azóta, mindenki, a föld állatai külön járnak. 343. Eddig nem jártak egyedül. 344. Vége a mesének. 345. [Persze, hogy elválasztották őket.] 346. Az isten választotta el őket. 347. Vége.

14. Kuəd'üəd'əə ini'ia'ku

1. Kanjəgüə ɲukəgəə" maðə" nənd'isüə". 2. Təndi matini šiti ɲinjd'ə ɲiljd'igəj. 3. Kobtuati təisüə. 4. ɲinjbtiə ɲinjdj ɲitj təisüə, šiti nüəgəj'f'i. 5. Dad'abtə ɲitj təisüə, nüəg'alf'i isüəgəj. 6. Kobtuatun ɲəjkuəgəf'i isüə. 7. Kuə hiri'əküəni ɲad'abtə ɲinjdj d'a mununtu: „Basahansa konjki"əm. 8. Kanəgüə taa mɲntələki"əm ɲonəə kobtuamu" taañü" təñə"təsi isä." 9. ɲinjdj mununtu: „Təə, mamsütə büüðinj!" 10. Küð'atundə ɲad'abtə suətəki"ə. 11. Taat'ü kəmi"ə, mjəðiti" huturi"ə. 12. Təgətə bii"iaində". 13. Kobtua taat'ün ɲunutu, ɲahuðu mjəðəj bo'atu. 14. Təni"ia heðitj mɲndj kunda norumu"o. 15. Dad'abtə basukətu, kobtuatu taat'ü muun'kətu. 16. Dad'abtə tujhü"nintü, kondukal'i ɲigətj tu", mantə kəndüt'ü ɲəmsuj t'eriimimb'atj". 17. Kuə t'ibüt'əni kobtua taat'ü ɲuñ'a bənəbtusa. 18. Maðə d'a ɲəmurah"asa kona"a. 19. Matə t'iid'i ɲabutu d'a mununtu: „Taañə ɲuñ'a am bənəbtusa. 20. Tjmin'a bəndi ɲon'd'i", taañə səɲülə"! 21. ɲahuðu taaj səɲüləh'asa ɲon'd'i"ə. 22. Taat'ü bənüntü", nəkərit'i". 23. Kobtua t'airši šəðj"ə, bəndi ɲon'd'i"ə. 24. Bəntini isüəd'əə ɲahuðu matə t'ii"ə. 25. Kuə t'ibüt'əni kobtua t'iaðjri" d'a ɲarəgəi"ə. 26. Təni ɲəmsu ɲüð'asua. 27. Təndə t'iaðjri" d'a ɲəmi"ə taa tujh"adu. 28. Təti ɲəmi"ə ɲəmsuj ɲantu kuñd'i ɲeltəmirü. 29. Kobtua taa d'a d'omtuki"ə. 30. Kəndə təl'ümü ɲakəl'i"ə, təndə taatu d'a kona"a. 31. Təl'üümüntü d'iləd'i taamtu horətu d'erməni huarəd'i"ə. 32. Təti taa ɲojbuədu kasara"iðə mənəgə". 33. ɲəmi"ə hojküri"ə, bii"ia d'igə ɲil'f'i"ia. 34. Tə ɲini ɲonəə taa" təisüə". 35. Bənd'ə taaj nüə"lusa biə d'əðjkü nubirsi bii"iaidə. 36. Kobtua büüf'üəj taaj ka'əməsa bantu ɲo"la"a təndi" huəmənu. 37. ɲərəbtükügüə kobtua bantu nanu hojküsüə taa" ɲərəni, təndə huə bənud'a kou"o. 38. Təti ɲəmi"ə ɲj"tətu hüüd'üəmtu d'ajɲa"sa hojkütü taa" ɲərəni. 39. Kobtua t'etua bənud'a sɲneru"o: „Sərəəmən ɲəna"am. 40. Takəə d'ikərakütə ɲiibtükünə." 41. D'ikəroku ɲi ɲomtü"ə. 42. Lakəriar'ai" təndə d'igə kunsjə ɲam'aj ɲot'ü ɲil'əðə ɲakələrimɲit'i sili'təküətə. 43. Təgətə məu kuñd'i d'a ɲakələramɲit'i bənsə hütəðəmtu. 45. Təndə huə hualumunuf'ü ɲuotu ɲi. 46. Hualud'a ka'əmi"ə sɲitj ɲakəmətjə. 47. Numəɲku ɲanasa hütəðətu ani"ka"a ih"adu. 48. Horətu heljə ɲəmlubaða" təmun'kunti". 49. Təgətə tantəgəə, sɲhəd'ütüə səərəməni kona"agəj. 50. D'aljɲj t'imsüə"təti , kouðu ɲasj'riai" d'aba"tusa ɲəðutj. 51. Kuə hiri'əküəni turku bərə t'üü"əgəj. 52. Turku bərənu maðə" ɲukəgə", ɲanasanə" təbtə ɲukəgə". 53. Heljiti ɲetiri". 54. Nüə" sanirü", banə" log'atj". 55. Bərəðutuə maðə d'a kona"agəj. 56. D'antu kobtua d'a mununtu: „Bəntini nənd'ikələ! 57. Matə t'iiğudəm." 58. D'antu matə t'ii"ə. 59. Matə kuñd'i ɲəmjntj d'a munumunuf'ü: „Bəntiə ɲamə šerj"! 60. Təndə" buədu" huənu ɲua kunsjməni horə najbəgəə ini'ia'ku ɲətumj"ə. 61. Kobtuamtu t'iid'əgətə ɲakəməsj matə šerj"ətj, nüəntj kad'a ɲomtəbta"adu. 62. Təgətə nüəntj d'a d'omtuki"ə: „Nərəgaj məu t'ərə kobtua maad'a tətubədu? 63. Maa ba'f'ütəni ba'ə"sutə? 64. Kuñi"ia ɲəmersutə? 65. Njgümüðəmtə məugətənu" ɲih'adinj ɲakələ"?" > > >

14. A halott öregasszony

1. Egyszer sok sátor állt. 2. Ezekben a sátrakban élt két fivér. 3. Volt egy lánytestvérük. 4. Az idősebb fivér nős volt, és volt két gyereke. 5. A fiatalabb fivér is nős volt, de gyerekeik nem volt. 6. Lánytestvérüknek nem volt férje. 7. Egyszer a fiatalabb fivér mondja az idősebbnek: „El akarok menni vadászni. 8. Elviszek néhány rént és a hűgunkat, hogy legyen, aki majd tereli a réneket. 9. Az idősebb fivér mondja: „Rendben. Ha akarsz, elmész!” 10. Reggel a fiatalabbik fivér készülődött az útra. 11. Megfogta a rén-szarvasokat, és befogta őket a szánokhoz. 12. Aztán útnak indultak. 13. A lány hajtja a réneket, a fivér felesége pedig vezeti a szánokat. 14. Addig utaztak, amíg tavasz lett. 15. A fiatalabb fivér vadászott, a lány pedig a réneket őrizte. 16. Visszatérve a vadászatról, a fiatalabb fivér soha nem jött zsákmány nélkül, a szán mindig tele volt hússal. 17. Egyszer a lány összeterelte a réneket, hogy azok pihenjenek egy kicsit. 18. Ő pedig bement a sátorba enni. 19. Bemenvé a sátorba mondja a sógornőjének: „Összegyűjtöttem a réneket, hogy pihenjenek. 20. Most menj ki és figyeld őket!” 21. A sógornője kiment, hogy vigyázzon a rénekre. 22. A rének nyugodtan feküdtek. 23. A lány, befejezve a teázást, kiment. 24. A kint levő sógornő visszament a sátorba. 25. Egy kis idő múlva a lány ránézett az ételtárolókra. 26. Ott hús lógott. 27. Ehhez a labazhoz³⁸ odament egy nőstény rén. 28. Ez a rén a szájával megragadta a húst és lenyelte. 29. A lány a rénrre megharagudott. 30. Ezért megfogta a szánfedőt és odalopódzott a rénhez. 31. Meglendítve ezt a fedőt megütötte a rént a pofája közepén. 32. Majd' leesett a rén feje. 33. A nőstény rén elfutott, a hegyek felé ment. 34. Ott voltak még rének. 35. Magával ragadva az összes rént széllle szemben elrohant. 36. A lány meglátva az elfutó réneket, utánuk küldte a kutyát. 37. Először a lány a kutyával együtt maga is futott a rének után, azonban elfáradván lemaradt. 38. Ez a nőstény rén továbbra is fut a rének előtt a pofáját rázva. 39. A lány nagyon elfáradva ezt gondolta: „Az úton elfáradtam. 40. Megpihenek ezen a dombocskán.” 41. Leült a dombra. 42. Hirtelen ebből a dombból valaki az egyik lábát megfogta. 44. Aztán a földbe az egész testét lehúzta. 45. Aztán a lábára állították. 46. Felállítva meglátta az őt megfogót. 47. A fiatalember magas termetű volt. 48. Az arca felét szétrágták az egerek. 49. Aztán egy széles és csúszós úton mentek. 50. A nap sötét volt, a nap alig piroslott. 51. Hamarosan egy tó partjához értek. 52. A tó partján sok sátor van, sok ember is van. 53. Néhányan táncoltak. 54. A gyerekek játszanak, a kutyák ugatnak. 55. Odamentek a szélső sátorhoz. 56. Fiatalember mondja a lánynak: „Állj meg itt kint! 57. Bemegyek a sátorba.” 58. A fiatalember bement a sátorba. 59. Hallatszott, hogy a sátorban ezt mondja az anyjának: „Vezesd be a társamat!” 60. Ilyen beszéd után a sátor ajtajában megjelent egy hosszúkás arcú öregasszony. 61. A lányt a ruhaujjánál fogva a sátorba vezette és leültette a fia mellé. 62. Aztán elkezdett a gyerekével veszekedni: „Miért hoztál lányt a középső világból? 63. Milyen levegőt fog lélegezni? 64. Hogy fog enni? 65. Hát a mi földünkön nem találtál volna magadnak feleséget?” > > >

³⁸ Ételtároló.

66. Təni"ia nemiñti d'omtuatundə ɟantuɟi ɲigəti kumuŋkəl'itə". 67. Nemiɟi ɲonəi" mununtu: „Tɪmin'a bəndi konɲkəŋ! 68. Maagüə kuañd'a ɲəmsaðüñü" tətu"buaðəŋ!" 69. „Kunı"ia itəŋu!" 70. Təni"ia munurusa ɟantu bəndi t'indü"ki"ə. 71. D'antu ɲonđ'itində kobtua maðə kunsjə səŋül'i"ə. 72. Tujt'üŋ ɲasj"riai" tujh"ajt'üsa ləŋintj. 73. Bəbü't'üŋ manuəd'əə" nəmil'əsiað'əə" kubutini taðütü". 75. Kuə hirit'əküəŋj ɟantu munumunu'tü nemiñti d'a: „Dəmsat'ə ɲakələ"! 76. Banti" ɲəmlulində". 77. Ini"ia"ku kümaamtu ɲonəə şil'akəə heljə sohud'ü"ə, təgətə bəndi ɲonđ'i"ə. 78. Təndə huə matə t'ii"ə şil'akəəmtj şeriđ'i. 79. Şil'akəəti kunsjini t'imşüəd'üə ɲəmsu ih'aðu. 80. Ini"ia"ku şiti huəŋə ɲuoj təbtə şeri"ə. 81. Du"əðəmtu ɟantutətu mid'i"ətj. 82. Dam'ajd'ümə ɲuə kobtua d'a şil'a"ə songujt'ənağətu. 83. Kobtua songumtu d'a ka'təməsə ɲintiɟi ɲakələ". 84. Songuðu bənsə t'imh'atj manuriai". 85. Dəmurşə şađitiñdətj bəbü't'üŋ ɲiŋgabtuki"ə. 86. Ini"ia"ku ɲiŋgabtə"ə ɲüəğəjt'i bəbəðə. 87. Kobtua t'üüñə kuñđ'i ɲintiðə kundu". 88. Luu takəmənu, ɟantutj kađ'amənu kunda"iðə. 89. Küđ'atundə ɲəmurşə şatjđ'i ini"ia"ku ɲüəntj d'a ɲonəi" d'omtuki"ə, mununtu: „Tɪmin'a basud'a konj!" 90. Təni"ia munurusa ɟantu basahansa kona"ə. 91. Nüəntj ɲonđ'itində ini"ia"ku mununtu kobtua d'a: „Bəndi ɲonđ'i" t'urəbtuđiŋ, betiri"d'a konj"! 92. Kobtua bəndi ɲonđ'i"ə. 93. Betirij ka'təməsə betiri"d'a kona"ə. 94. Betiri" əməñikanu lukütətuə ɲi nəñđ'isjə, numəŋku ɲi. 95. Təndə ɲi kađ'a nənsud'i kobtua təl'ibt'iki"ə ɲamtu: „Ou", maad'a ɲiŋj betirə"? 96. Bəna"əŋ?" 97. Lukütətuə ɲi mununtu: „Danasanə" mənə ɲindi" hu" betirşi. 98. Mjŋgümünə ɲam'aj hüəđ'a kuəd'üəd'əəm. 99. Təgətə lukütətuə ɲi kobtua təl'ibt'i"ə: „Tənə kuñiðə iməəŋ? 100. Dəðulə nəgətənu" hunşəə." 101. Kobtua mununtu: „Mjŋgümünə taluriai" təturuşüəd'əəm." 102. Lukütətuə ɲi mununtu: „Əj, maa ɲəmsahun? 103. Mjŋ ɲəmsañü" ɲintu" bañ'a"?" 104. Kobtua mununtu: „Maagəl'itə ɲindjŋ ɲəmə" d'aliməŋj." 105. Təni"ia buəd'a şatjđ'i kobtua matu d'a hurşi"ə. 106. Matə t'ii"ə. 107. Kuə hirit'əküəŋj iñşüdə tujmunu'tü. 108. Ini"ia"ku ɲüəđj tujh'aðu. 109. Bəntini munumunu'tü: „Du"əðə kuru"o koda"am!" 110. In"ia"ku ɲonəi" sohud'ü"ə kümaamtu ɲonəə şil'aka heljə. 111. Bəndi ɲonsjđ'i munumunu'tü: „Hemou"! 112. Ərəkərə kuru"o tətubaðun! 113. Tɪmin'a ɲaagəməŋj ɲəmə"kasuðəmu"! 114. Ini"ia"ku şil'akəəmtj mįndjsj matə t'ii"ə. 115. Kobtua ka'təmi"ə: Ajj, şil'akəətu kunsjini təmuŋku şabi" ɲonəə kiŋkalj it'ü". 116. Ini"ia"ku kiŋkaljmtj ɲüəntətj mid'i"ətj. 117. Nüəđj ɲanud'əðə babi kiŋkalj mantə songujt'ə"ki"ə. 118. Kobtua maagəl'itə ɲintj ɲəmə". 119. Təni"iariai" luu"təşj kunda"iðə. 120. Küđ'atundə ɲəmurşə şatjđ'i ini"ia"ku ɲüəntj d'a mununtu: „Tɪmin'a kobtuarə maðutu d'a kontuðə! 121. Məu ɲini ɲiljəŋjiri, mađajşə kaŋkəriai" tujkəri! 122. Buəðumə birkiat'əi" ɲiŋjiri ɲanabta"! 123. Tɪmin'a t'entjriŋanti, büüŋandi!" 124. Kobtua ɟantu nanu məuntu d'a hurşi"əğəj. 125. Sərəməŋintj heđitjgətiğəj. 126. Kuə t'ibüt'əŋj t'imiað'iamtj şə t'üü"əğəj. 127. Təndə şə kađ'a nənsud'i ɟantu mununtu kobtua d'a: „Nərəđjsj ɲonđ'i"! 128. Donsjibi"tə, şejmjt'ə təl'üŋəə". 129. Níküt'ə b'arə" katəgəə d'a! 130. Təgətə ka'təməsudəŋ: horətə d'adi"küni ɲiniñtə ma" nəñđ'isjtə. 131. Dəhurə bəntini kəndüjt'ügujsütə. 132. Tənə ka'təməsə ɲəhurə d'əðətə tujşuðə. 134. Níkərə şitj ɲolhəðu" kađ'atə! >>>

66. Ezekre a szemrehányásokra a fiú semmit sem szólt. 67. Az anyja még mondja: „Most menj ki! 68. Valamilyen friss ételt szerezz nekünk!” 69. „Mit lehet tenni!” 70. Így szólva a fiú kiugrott a sátorból. 71. Mikor a fiú elment, a lány megnézte a sátor bel-sejét. 72. A tűzük alig fénylően pislákol. 74. A fekvő helyük régen kikészített bőrrel volt leterítve. 75. Kis idő múlva hallatszott, ahogy a fiú ezt mondja az anyjának: „Vedd a húsod!” 76. Különben a kutyák eszik meg.” 77. Az öregasszony fogta a kését és a deszka felét, aztán kiment a sátorból. 78. A deszka felét hozva visszament a sátorba. 79. A deszkában romlott hús volt. 80. Az öregasszony hozott két hátsó lábat. 81. Az egyik lábat a fiának adta. 82. A másik lábat a lánynak kínálta nyersen. 83. A lány rá-nézve a nyers ételre, nem vett el semmit. 84. Az egész hús régen tönkrement. 85. Mikor befejezték az evést (az öregasszony) elkezdte kiteríteni az ágyneműt. 86. Az öregasz-szony megágyazott a gyerekeknek is. 87. A lány a takaróba nem feküdt. 88. Kabátban lefeküdt a fiú mellé feküdt. 89. Reggel, befejezve a reggelit, az öregasszony ismét el-kezdett veszekedni a fiával, mondja: „Most indulj vadászni!” 90. Így beszélve, a fiú vadászni elment. 91. Mikor a gyereke elment, az öregasszony mondja a lánynak: „Menj ki, frissítsd fel magad, a táncolókhoz menj! 92. A lány kiment az utcára. 93. Meglátva a táncolókat, odament hozzájuk. 94. A táncolók (körül) nemrég eltemetett nő állt, fiatal nő. 95. Megállván ennél a nőnél, a lány kérdezi: „Oh, miért nem táncolsz? 96. Elfárad-tál?” 97. A halotti sapkás³⁹ nő mondja: „Az emberek engem nem hívnak táncolni. 98. Hiszen én tavaly haltam meg. 99. Aztán ez a nő kérdezi a lányt: „Te honnan jöttél? 100. Kinézeted a miénktől eltér.” 101. A lány mondja: „Engem csak tegnap hoztak.” 102. A halotti sapkás nő mondja: „Mit ettél? 103. Vajon a mi ételünk nem rossz?” 104. A lány mondja: „Egész nap nem ettem semmit.” 105. Befejezve a beszédet, a lány visz-szament a sátorba. 106. Bement a sátorba. 107. Egy idő múlva hallatszott, hogy szán érkezett. 108. Úgy tűnik, az öregasszony gyereke jött. 109. Hallatszott, ahogyan az ut-cán mondja: „Egy rénbikát ejtettem.” 110. Az öregasszony ismét fogta a kését és a deszka felét. 111. Kimenve ezt mondja: „Nahát! 112. Milyen szép rént hoztál! 113. Most egy jót fogunk enni!” 114. Az öregasszony a fél deszkát víve bement a sátorba. 115. A lány megnézte: Pfuj, a teknőben egerhús és láb volt. 116. Az öregasszony a lá-bat a fiának adta. 117. A fiú elkezdte enni, mintha igazi rén lába lenne. 118. A lány nem eszik semmit. 119. Egyszerűen csak ruhástól lefeküdt aludni. 120. Reggel, mikor befejezték a reggelit, az öregasszony azt mondja a fiának: „Most vidd az asszonyodat az ő sátrába! 121. Éljetek a földön világban, néha gyertek el vendégségbe! 122. Szava-imat el ne felejtsetek! 123. És most készüljetek és induljatok!” 124. A lány a fiúval visszatért a földre. 125. Ugyanazon az úton mennek. 126. Egy kis idő múlva elértek a kijáráthoz. 127. Ennél a nyílánál megállva a fiú mondja a lánynak: „Menj előre! 128. A kijáratnál csukd be a szemed! 129. Ki ne nyisd a fényig! 130. Aztán majd meglátod: veled szemközt fog állni a fivéred sátra. 131. A sógornőd kint a szánt fogja leszedni. 133. Meglátva téged, a sógornőd majd odamegy hozzád. 134. Ne engedd magadhoz!

> > >

³⁹ A nganaszanokat egy külön erre a szolgáló sapkában temetik el.

135. Məu ni ɲomtəɟiŋ, ɲabutə d'a munugəŋ: matəmtə mejɲəə, matə kuŋd'i ɲəmsuɗit'ə ɲonəə noriɗit'ə huaŋəə. 136. Ninintə h'ajmuj, luuj ʃeriŋəə. 137. Ninirə, ɲahurə nakürə d'alij bəiməŋi ɲikuəɟəj matüɗü". 138. Nakürə d'alij bəuhü", matüɗüʃa tujkuəɟəj." 139. Təni"ia munud'a ɲ'antu kobtuamtu bəndu"ua d'il'i"ə ʃiəməŋi. 140. Kobtua horətu d'adiküni ninintij ma" kat'əmi"ə. 141. Kuŋi"ia ɲ'antu d'ebtaɗahü", təni"ia bənd'ə meliɗij"iti. 142. Küɗ'atundə matu kuŋd'i tuumtu t'ini"ə, t'ajɗiti hiri"ə. 143. Təgətə kat'əmi"ə – t'üüj'tü kunsiməŋi ʃilj'təküə kuntubaɗa". 144. Kobtua təndəmtij kiɗi"ə. 145. Horəɗu ərakərə numajka t'üüjkətə nənsu"iɗə. 146. Kobtua ʃiŋərirsij mununtu: „Kuəbuəɗ'ə ɲ'antu ɲanditij. 147. Dəmurə ʃatij'di tətij ɲ'antu mununtu: „Malə hunsəə ɲaɗitə meliɗəɟəŋ!" 148. D'antu kobtua ɲini h'ajmuj, luuj ʃeri"ə. 149. ʃiti h'ajmat'ü, luut'ü ʃintə h'anu"o. 150. D'alij'də kobtua maɗəmtu hunsəə ɲaɗitə meliɗi"ə. 151. Təndə d'aliməŋi, ɲonəə ʃiti d'aliməŋi ɲiniɟəjt'i ɲisjəɟəj matüɗü" d'adətij. 152. Nakürə d'alij bəutundə ɲ'antu h'ajmut'ü, luut'ü ʃürü ɲil'ə toku"o. 153. Təgətə kobtua ɲiniɟəj bənsəɟəj d'adətij tuu"ogəj. 154. Təndə huə bənd'ə" ɲu"əɗə maɗul'i"ə". 155. Təndə d'alijəgətə ɲ'antu ɲiniɟitij nanu ɲu"əjt'ənu konijəkətiɟəj basud'a. 156. Tujhü"nünti, hel'id'əməŋi təɗukətugəj babij. 157. Təni"ia ɲilijmijndij kundə hüə bəud'ü"ə. 158. Hüə bəutundə ɲi kuəɗ'ümüŋüə ɲüəli"ə. 159. Kanəɟüə ki'təɗəə bəutundə kuəɗ'ümüɗu mununtu: „Nemij buəɗu ɲiɲij ɲanabta"? 160. Konijit'əmi iʃüə d'adətij maɗajʃa. 161. Ninintə d'a muna"! 162. Mi ɲolhü"künjü, ɲibtanij?" 163. Nijitij təndə" buəɗu" ɲiniɟitij d'a d'ebta"a. 164. Ninijɗi mununtu: „Təə, maɗajʃa konijbi"ti ɲaagəə." 165. Təndə d'alij suəɗ'ü"əɟəj. 166. Təgətə t'üü"əɟəj manuə hirəm'anjukmti. 167. Təndə hirəm'anju kunsiməŋi taasəbtə, kəndəsəbtə hüt'a"əɟəj. 168. Təgətə ʃihəɗ'ütüə səɾəmənu hedijitijɟəj. 169. Kuŋigüə nənsu"ogəj. 170. Kuəɗ'ümüɗu mununtu: „Əmə malə meliɗə"! 171. Mənə ɲaagəi" d'il'ʃiti"! 172. Tjimin'a konij"ki"əm neminə maɗə d'a. 173. Tənə kəntəɟitə ɲəmsuj, t'üɗəj, d'irəj səhud'ə"! 174. Tuulə hüəti" ləŋijəə d'alij'də. 175. Nemimə iŋʃüɗüʃa tujʃüɗə. 176. Tujhü"tü, matə ɲisjɗə t'i", ɲua kunsiməŋi bigiləʃiɗi". 177. Tənə ɲəmsutini, t'ütini tul'ə t'intə"! 178. Təni"ia ihü"tü, nemimə ɲəmsutə. 179. Nemimə ɲəmsuj kəndətu kuŋd'i ʃetəʃitə. 180. Təgətə tənə ɲüəntə nanu huəʃiɗə d'odəküürsə. 181. ɲaagəi"d'il'ʃiti"! 182. ɲüəmtə imid'indəti mikəərə d'odijəɟəti. 183. Buəɗaŋə ɲaagəi" d'il'ʃiti"! 184. Təni"ia munud'a kuəɗ'ümüɗu iŋʃüɗüʃa biij'iaɗə nemijitij maɗə d'a. 185. Nij kuəɗ'ümuntu buəɗumənu bənd'ə t'entijij"ə. 186. Təgətə ini"ia"ikumtij barəli"ə. 187. Kuə t'ibüt'əŋi bəntini iŋʃüɗə d'el'i sojbu"o. 188. Nij bigil'i"ə ɲuamənu bəndi. 189. Ini"ia"ku ɲu"əɗə taatənu tujh'atu. 190. Kəntəɗu t'etua ani"ka"a. 191. Təgətə ini"iaku nənsu"iɗə, maɗə kuŋd'i bigil'i"ə. 192. Nij d'odəküu"o, ɲüəmtu ɲintij ini"ia"kutə mid'ə" ɲodijəɟəti. 193. Dəmsuj, t'üɗəj, d'irəj tuu kuŋd'i d'übəi"ə. 194. Ini"iaku ɲonəi" huul'i"ə ɲüə ɲodijəɟəti. 195. Nij ɲüəmtij kamkərəsə bəbü" d'ərə totijbtij"ə. 196. Təndə huə ini"ia"ku ɲonəi" mununtu ɲi d'a: „Nüəɾə ɲodijəɟə təɗu"! 197. Kuŋi"agəli'tə ɲisjɗəmə mij"! 198. Nij ɲonəi" tagəŋika tətəj"btij"ə. 199. Təgətə ini"ia"ku ɲua kunsiməŋi nənsud'i mununtu: „Nüəmtə ɲodijəɟə ɲosəɗukəbü"tə, tətij ɲüəmtə ɲisjɗərə maaləkəli'tə". > > >

135. Ül le a földre, mondd meg a sógornődnek, állítson fel neked a sátrat, hozzon be ételt és edényeket. 136. Hozza be a fivéred csizmáját és ruháját. 137. Fivéred és a sógornőd három napig ne menjen a sátorba. 138. Mikor eltelik a három nap, akkor menjenek be a sátorba.” 139. Ezt elmondva a fiú a lányt a kijáratí nyíláshoz emelte. 140. A lány szemei előtt megjelent a fivére sátra. 141. Ahogyan azt a fiú mondta, mindent úgy csinált. 142. Reggel a lány a sátorban tüzet rakott, és teát főzött. 143. Aztán meglátta, hogy az ő takarójában valaki fekszik. 144. A lány felkeltette őt. 145. A takaróból egy szép arcú fiatal jött ki. 146. A lány ezt gondolta: „Úgy tűnik, ez a halott fiú.” 147. Mikor befejezték az evést, a fiú ezt mondja: „Építsd a sátrat egy másik helyre!” 148. A fiú felvette a lány fivérének a csizmáját és ruháját. 149. Ő a saját csizmáját és ruháját levette a sátor tiszta helyére. 150. Nap közben a lány a sátrat egy másik helyre állította. 151. Ezen a napon és még kettőn a fivér a feleségével nem jött vendégségbe. 152. Mikor eltelt a három nap, a fiú a csizmát és a ruhát a hóba temette. 153. Aztán a lány fivére a feleségével eljöttek hozzá. 154. Ettől kezdve mind egy sátorban éltek. 155. Ettől a naptól fogva a fiú a lány fivérével együtt járt vadászni. 156. Visszatérve, egyformán hoztak vadréneket. 157. Ahogy így éltek, eltelt egy év. 158. Egy év elteltével a feleség fiút szült. 159. Néhány hónap elteltével mondja férje: „Nem felejtetted el az anyám szavait? 160. Nekünk el kell mennünk hozzá vendégségbe. 161. Szólj a fivérének! 162. Elenged-e minket vagy nem?” 163. A nő elmondta ezeket a szavakat a fivérének. 164. A fivére mondja: „Rendben, el kell mennetek vendégségbe.” 165. Ezen a napon útnak indultak. 166. Aztán elértek a korábbi a dombocskát. 167. Aztán a domb belseje felé rénestül, szánostul utaztak. 168. Aztán síkos úton utaztak. 169. Valahol megálltak. 170. A férj ezt mondja: „Itt állítsd fel a sátrat! 171. Engem figyelmesen hallgass! 172. Most elmegyek az anyám sátrához. 173. Te a szánokból húst vegyél, nyers és főtt zsírt. 174. A tűz nappal mindig égjen! 175. Az anyám utazó szánon fog jönni. 176. Mikor megjön, a sátorba nem megy be, hanem benéz a bejáratí nyíláson. 177. Te hússal és zsírral tápláld a tüzet! 178. Ha ez így lesz, az anyám enni fog. 179. Az anyám húst tesz a saját szánjára. 180. Aztán téged a gyerekekkel meg kíván csókolni. 181. Figyelmesen hallgass! 182. Add a gyereket a nagyanyjának, hogy megcsókolja! 183. Jól figyeld a szavaimat!” 184. Így beszélve a férj egy utazó szánom elment az anyja sátrához. 185. A nő a férje szavai nyomán mindent előkészített. 186. Aztán elkezdte várni az öregasszonyt. 187. Kis idő múlva kint hallatszott egy utazó szán zaja. 188. A nő kinézett a bejáratí nyíláson. 189. Az öregasszony, úgy tűnik, egy rénen jött. 190. A szánja nagyon nagy. 191. Aztán az öregasszony felállt, és benézett a sátorba. 192. A nő üdvözölte, de a gyereket nem adta oda az öregasszonynak megcsókolni. 193. A húst, a nyers és a főtt zsírt a tűzbe dobta. 194. Az öregasszony ismét kérte a gyereket, hogy megcsókolja. 195. A nő a gyerekeit átölve a fekvőhely közepéig hátrált. 196. Ezután az öregasszony megint mondja a nőnek: „A gyerekedet add ide, hogy megcsókolhassam! 197. Semmit sem teszek vele!” 198. A nő tovább hátrált. 199. Akkor az öregasszony a bejáratí nyílásnál állva, mondja: „Ha nem adod ide a gyereket, hogy megcsókoljam, akkor ez a gyerek veled nem marad. >>>

200. Nanunə kondusutəmə. 201. Bəjkuərə təbtə kondusutəmə. 202. Tənə ɣonəntə niniŋtə maðə d'a konisidəŋ. 203. Kou hotəd'əmintəni niniŋtə matə t'iisidəŋ. 204. Matənuntu naagəi" buəsutəru". 205. Küd'atud'a ninigəjtə nisisindi nənsu", tɪl'iatə küd'asudəŋ. 206. Təgətə inšüdüsa büüşüdiŋ ɣam'ajd'ümə niniŋtə maðə d'a. 207. Taat'ə səd'əəmənə bənd'ə" bənuşudutə". 208. Tənə mjad'isj konisidəŋ. 209. Šajbəmtj d'aljtəni niniŋtə matə t'iisidəŋ. 210. Donəi" naagəəmənə buəsutəru". 211. Hiiŋd'a nat'ə kundaləd'a kuəsudə". 212. Küd'atud'a ɣonəntə nənsuşiđiŋ. 213. Təgətə taatini konisidəŋ. 214. Nəjbjtəə koruđəj kat'əməsudəŋ. 215. Koruti" t'üübü"tə, səd'əəmtə d'üşudəm." 216. Təni"ia munud'a ini"ia"ku bəndi ɣonđ'i"ə. 217. Donsirjatindətj nj nüəđj küü"üa... 218. Təndə huənu kuəd'ümüdu tujmunut'ü. 219. Matə t'iid'i nintj d'a d'omtuki"ə: „D'adətə munud'üəmə-tə", nüərə nemiŋtənə d'odakürsa mikərə! 220. Tjmin'a nanuntə nisisdəm kou". 221. Nüəmtə nōdakunagətu mišə ihü"tə, tjmin'a kuəbuəd'üə" ɣanasanə" madajša d'odüləh"adə" ɣanuə ɣanasanu"d'a. 222. Tɪl'iad'atə niiđətə nisisdə" madajbə" natuŋ d'a." 223. Təni"ia munud'a kuəd'ümüdu bəndi ɣonđ'i"ə. 224. Kuəbuə nüəmtj mɪntələsɟ nemiŋtj maðə d'a taatini bii"iaidə. 225. Təndə huə nj mjadəmtj bət'aləsa susujkja kunsjməni hurši"ə. 226. Bəndi ɣonsjd'i niniŋtj maðə d'a kona"a. 227. Kou hotəd'əmintəni niniŋtj matə t'ii"ə. 228. Hiiŋd'a ninigəjt'ü kund'aləd'a küü"üagəj. 229. Küd'atud'a nj ɣonəraatu nənsu"iđə. 230. Təgətə ɣam'ajd'ümə niniŋtj maðə d'a bii"iaidə. 231. Dam'ajd'ümə matənu ninigəjt'ü təbtə küü"üagəj. 232. Nj mjad'isj kona"a. 233. Kuə t'ibüt'əni koruti" tuu"o. 234. Təgətə kuəd'üəd'əə ini"ia"ku səd'əəmtj d'üku"o. 235. Bəltə.

200. Magammal elviszem. 201. A férjedet is elviszem. 202. Te magad egyedül visszamész a fivéred sátrába. 203. Naplementekor bemész oda. 204. A sátorban jól el fogtok beszélgetni. 205. Reggel a fivéred a feleségével nem fog felkelni, egyedül te ébredsz majd fel. 206. Aztán te egy utazó szánon elmész a másik fivéred sátrához. 207. Az úton az összes réned elfárad. 208. Gyalog mész. 209. A hetedik napon bemész az idősebb fivér sátrába. 210. Megint vidáman beszélgettek. 211. Éjszaka az idősebb fivér a feleségével meg fognak halni. 212. Reggel te magad felkelsz. 213. Aztán réneken utazol. 214. Aztán észreveszel távoli házakat. 215. Amikor bemész a házakba, elveszítem a nyomodat.” 216. Így beszélve az öregasszony kiment. 217. Ahogy kiment, a nő gyereke meghalt... 218. Aztán megérkezett a férje. 219. Belépve a sátorba, veszekedni kezdett a feleségével: „Mondtam neked, add a gyereket az anyámnak, hogy megcsókolja! 220. És most nem maradok veled! 221. Ha odaadtad volna a gyereket, hogy megcsókolja, akkor most a halott emberek mennének vendégségbe az élökhöz. 222. Miattad nem fogják egymást meglátogatni.” 223. Így beszélve a férj kiment. 224. Fogta a halott gyereket, és réneken elutazott az anyjához. 225. Ezután a nő vezetve a saját fogatát, visszament a felső világ kijáratához. 226. Kint megállt, majd elutazott a fivéréhez. 227. Naplementekor bement a fivére sátrába. 228. Éjjel a fivére és a felesége álmában meghalt. 229. Reggel a nő csak maga kelt fel. 230. Aztán elindult a másik fivére sátrához. 231. A másik sátorban is mindenki meghalt. 232. A nő gyalog ment. 233. Egy idő múlva a faluig ment. 234. Ekkor a halott öregasszony elvesztette a nyomát. 235. Vége.

NÉPI BÖLCSESSÉGEK

15. Danasanu kərsuəd'a nīimənj buədu

1. Kou hotəd'əmǝ bəimənj t'irrat'ü t'etua d'aba"tubü", küδ'ahü" biəǝǝj" a isüδə, soruləsüδü".
2. Šürüd'a hotəd'ia" ɣuəntənu šidaj'tübü", nokur'anu t'esəǝǝ isüδə.
3. D'endu" ɣuəntənu sanirhü", ɣu"əδə – šidi d'alǝ bəutundə kotəra" a isüδə.
4. Bəntunu kit'əδəə larbaj'tübü", küδ'ahü" d'ümünšütə.
5. Hiiñd'a tonsǝləbi", küδ'ahü" d'ümünšütə.
6. Hojmarundə kit'əδəəntənu hüəti" kotəra" a ihü", norud'a t'etua t'esəǝǝ isüδə.
7. D'alǝd'a nənəŋkə" ɣəmənturhü", hiiñd'a sorusutə.
8. Hiimhi" banə" šürü ni tont'arhü", hiiñd'a t'etua koδu d'iləsidi".
9. Kad'üa" sojbübü", kad'üa" nibi" ɣəδu", nǝsǝǝ nokur'anu sorulə".
10. Norud'a d'ebtu" nibi" t'etua tairə", noru kuntəǝa" a bəi isüδə, t'esisitə.
11. Təŋə šüd'ütəndutə d'anuru" nini ɣukəǝǝ ɣuδa ihü", məl'kümsə kit'əδəəntənu t'esitə isüδə.
12. Norud'a kəhǝ ɣukəǝ ihü", təŋə t'esitə isüδə.
13. Šǝra" a kəku hənǝǝ kəntəǝǝl'it'ə t'isitə.
14. Tarumtugujša nāa biδikətə ani"əmənə ɣadumtuguj'tü.
15. Dəntanə" hontǝ bəlua" t'übsənəmtu nǝsǝǝ ɣətərubtu".
16. Nüəmtə, ini"iamtə, nēmǝmtə bəlua" t'übtübü"tə, nǝlutətə muñd'ükümsüδəŋ.
17. Hunsəǝǝ hikəbtǝgujhi"tə, tǝŋkəl'it'ətə ni" huanǝǝ".
18. Buədumtu nintu hontǝ ɣanasə nǝsidi" hündü"l'ə".
19. Dənda bəñd'ə kəməšütə, məδə d'ej mantə.
20. Bəjka" a nüəntǝ nüəδ'əǝ čenǝmtǝgujhi" t'i nāǝǝǝ.
21. Šiəd'əraatənj sanirhü" nēñd'alma ku.
22. Nāǝǝǝ nāa nǝ masautuə kit'əδəərkǝ horətu d'üjhuə.
23. Šǝlǝ d'ed'imtǝ, nēmǝmtǝ helǝ"šǝt'i, tətǝ mərə bəduəsütə.
24. Bah'a buədu səə lǝgumunə hirə.
25. Bah'a taatini kuntəǝǝd'a nǝsǝǝǝ konǝ"!
26. Lǝšə" a basutuə d'əŋguj'tǝ ɣəδukitə tumtəmunə hirə.
27. Kintəǝǝtǝ ma" torəuδa nintǝ d'üa".
28. Buəδüküδ'a" a šiad'ə ləŋhəǝ nǝsǝǝ t'ərəδǝ".
29. Kəδit'ial'ai" d'əbtumə" buədu" məuntə soħənarəδə".
30. Tuntǝ ɣül'aδə nanu nintǝ nǝrüşüirə".
31. Nāǝǝǝ šüar bah'a kərsuəhu ɣətumšütə.
32. Kurədi kəntə, tərədi taat'uguj'tüə.
33. Kəəǝlǝ" nǝsǝǝǝ helǝǝǝ" məǝǝǝl'it'ətənu.
34. Kəhǝ basuδə t'ühənj d'emb'at'ə ni" d'əmhintə"!

14. Szólások

1. Ha naplemente idején a felhők nagyon pirosnak, holnap erős szél lesz és esni fog.
2. Ha télen az égbolton ragyognak a csillagok, hamarosan erős fagy lesz.
3. Ha az égbolton az északi fény játszik, egy vagy két nap múlva erős hóvihár lesz.
4. Ha fent (az égen) a hold zavaros, másnap havazni fog.
5. Ha éjjel talajmenti hófúvás van, másnap havazni fog.
6. Ha januárban végig hóvihár van, tavasszal erős fagyok lesznek.
7. Ha nappal a szúnyogok fájdalmasan csípnek, estére eső jön.
8. Ha este a kutyák a havon fekszenek, éjjel erős vihar kerekedik.
9. Ha mennydörgés dörög, és a villámot nem látni, eső egyhamar nem jön.
10. Ha tavasszal a vadludak ritkán repülnek, a tavasz hosszú és hideg lesz.
11. Ha nyár végén sok a bogyó a tundrán, novemberben hideg lesz.
12. Ha tavasszal sok a fogoly, hideg lesz a nyár.
13. A fehér köd még a fekete rénszánt is elrejtí.
14. Az elválás jobban megsebez, mint a nganaszan nyila.
15. Akinek van esze, az nem mutatja a sértődését.
16. Ha gyereket, öreget, nőt sértesz meg – egész életedre lesántulsz.
17. Ha megijesztesz másokat, te magad ne fuss el!
18. A szavát be nem tartó embernek nem lehet hinni.
19. Az ész úgy fog mindent össze, mint a sátorlap a sátrat.
20. Az öregembernek kell az unokákat tanítani.
21. A nyelvvel könnyen lehet játszani.
22. A nganaszan nő arca kerek, mint a telihold.
23. Aki apjának, anyjának segít, az gyorsan fog felnőni.
24. A csúnya beszéd megsebezheti a szívet.
25. Rossz réneken messzire nem jutsz.
26. A lusta vadászt a csapdájáról lehet megismerni.
27. A füstölgő sátor a munkának nem akadály.
28. A fecsegés a gyomrot nem tölti meg.
29. A hiába kimondott szavak a földre hullanak.
30. Róka a farkasnak nem barátja.
31. Az igaz barát a bajban ismerszik meg.
32. Amilyen a rénszán, olyan a rénpásztor.
33. Könnyecseppek nem segítenek.
34. A ruhára ne akkor tegyél foltot, amikor fajdra vadászol!

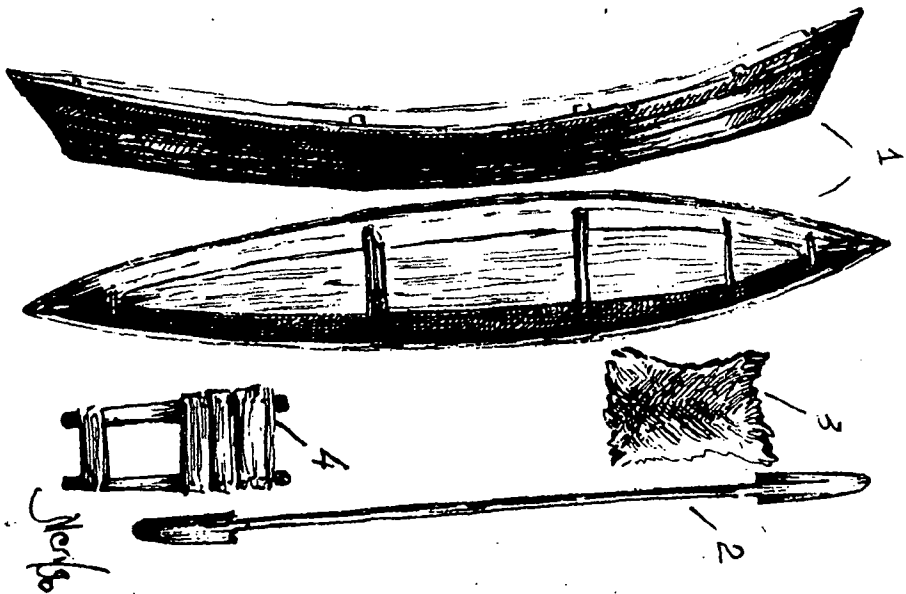
35. Tuj ni" bəl"at'übtü", tənə t'enjintj.
36. Buədu təbtərja kümaaraku sɛŋkiaj it'üə, təbtə d'onda"laku imuŋhua".
37. Kou manakü" ɣətumhü"tü, nigü"lədiŋ, kou hotəkəbi"ət'i t'ühəni ɣonəi" nigü"l'ədiŋ.
38. Njətə ɳaagəi" karənaɣə kit'ədəə d'a ɳantəmədiŋ.
39. D'ed'itj kuəbū", ɳal'ir(ü)tü ɳad'abtəə kənəsutə.
40. Nüədətə ɣətumhi", maɟaj'atad'a d'irhia d'egə".
41. Babij kodutuə ɳi'antu ni sɛrəsjtə.
42. Basudə tand'ətənuntɣ ɣətəd'üəd'əəduŋ njinti" tarl'üsüdü.
43. Kərsu tərəd'i: kondümə ɳel'üsa t'esəɣətəni kəm'a"luśüdi", təɣəd'a ɳenijəkənd'i" ɣəmlubturusudi".
44. Mal'ia taa kojəkə hüətə nüəd'ət'itə kəm'a"luŋəi".
45. Dukəɣə nüə hontjə ni madə t'erəti" ɣəmsudut'i hirinagətj mil'isiɟitə".
46. Maɟajśüəd'əə ɣəmsu kubutu nanu ɳintjə" śülp'a".
47. Nakürə bəjka"a" kumuŋhü"t'üŋ d'indi"; tən'i"ia ihü"tə, śiərl'ə ɳintu ani"ə.
48. Dülp'adə, ɳarka t'imintini ɳiəd'əmtj mal'ibtitjə d'aɳurə kərsu t'enjintjə.
49. ɳarka t'ütənu ɳakiməə d'indətənu ɳerəbtəə biɟitənintə d'erjɟisjɟərə.
50. Bəjka"a d'adi"küni ɳi" ɣomtü", numəŋku bəjka"a d'a konijəə!

-
35. Féld a tűz haragját, mindent tud rólad!
 36. A beszéd olyan, mint a hüvely nélküli kés: légy vele óvatos!
 37. A Napot tisztelni kell, akkor is, amikor először feljön, és akkor is, amikor lemegy.
 38. Hogy szerencsésen szüljön a feleséged, kérj áldást a Holdtól!
 39. Az apa halála után az örökséget a fiatalabb fivér kapja.
 40. Amikor gyereked születik, vágj a vendégeknek fiatal rént!
 41. Az a fiatalember, aki réneket szerzett, feleséget is fog szerezni.
 42. A zsákmányt, amit a család fogott, a nőnek kell elosztania.
 43. A törvény parancsolja: a gyilkost bűnhődésként fagyban levetkőzve kell megkötözni, nyáron a szúnyogoknak kell kitenni.
 44. Fehér-tarka szellem-szarvast őrizzétek nemzedékről nemzedékre.
 45. A sátorba, ahol sokgyerekes nő van, húst kell adni okvetlenül.
 46. Ajándék lónak ne nézd a fogát! [A bőrös ajándékhúson ne háborodj fel!]
 47. Hallgasd meg három öreg mondandóját, s meglátod, hogy a bajod nem olyan nagy.
 48. Aki övét farkas és medvefogakkal díszíti, ismeri a tundra törvényét.
 49. Azzal az íjjal találász első kísérletre, amelyiket medvezsírral kentél be.
 50. Öregek előtt ne ülj le, fiatalnak kell az idősekhez mennie!

16. Tumtaðə"

1. Təğəd'a hotəmə, šürüd'a sɨrajkuə imuŋh"andu".
2. Nat'i nanu somd'airügəj, sɨligəl'itə nat'i nintj d'ohinandu".
3. Hedjɨtɨtj, hedjɨtɨtj, səd'əəmtj sɨligəl'itə nintj ɣəðü".
4. Hiŋhi" nɨsɨ ɣəðu" tuu"naru, küδ'atud'a nɨsɨ ɣəðu" büü"naru.
5. Nɨlɨbi"t'i, šejmɨt'i səŋürü", kuəbü"tü, šejmɨt'i təbtə səŋürü".
6. Nagürbii" kuəd'ümu ɣanasa natüŋ ɣabtəgɨtə kəm'a"tu".
7. Dil'əðu bənsə heŋkə, bəntuðə kəsɨtɨtj.
8. Hütətətu t'etua anika"a, ɣojbuəðu tətɨ"lɨai" t'etua šəəlaku, nəsɨ"riai" ɣəðutj.
9. Təğə bəimənu d'otürü, šürüd'a kuntumumbataðə.
10. Sɨtj mentɨbi"tə, sakütürü, büü"nantubü"tə, tənə nɨsɨðə nɨl'həðu".

(1. Kehj; 2. Duə"; 3. Dənduj; 4. Dambu; 5. Kolj; 6. Düü"; 7. Nɨtə; 8. Kəriə; 9. Darka; 10. D'onguj)

16. Találós kérdések

1. Nyáron szürke, télen fehér.
2. Egymással versenyeznek, de egymást elérni nem tudják.
3. Utazik, utazik, de nyomát senki sem látja.
4. Este nem látni jövőjét, reggel nem látni menését.
5. Amikor él, szemei néznek, mikor meghal, szemei akkor is néznek.
6. Harminc férfi tartja egymást a hajánál fogva.
7. Alul az egész fekete, felül gőz jön belőle.
8. Termete nagyon nagy, bár a feje nagyon kicsi, alig látszik.
9. Egész nyáron jár-ke, télen lefekszik aludni.
10. Ha megmozdítják, megharap, ha el akarsz menni, téged el nem enged.

(1. Fogolymadár; 2. Lábak; 3. Csónak; 4. Álom; 5. Hal; 6. Sátorrudak; 7. Üst; 8. Ösz-tökélő rúd (rúd, amivel a rénszarvasokat hajtják); 9. Medve; 10. Csapda.)

1. Csónak (*ηανυα ηανδυ*)

2. evező (*tuəbsa*)

3. börpárna (*ηοmtau*)

4. ülődeszka (*noriə*)

RITUÁLIS SZÖVEG

1. Тэмээны, тэмээны!

Tamaani, tamaani.

(Ezek a sámánszertartás hívó szavai.)

2. Мэнэ нимэ Баса Диндуа,

A nevem Vasló,

3. сэбэскэ нигэ нэнсу"мыэ.

a szovjet hatalom alatt megjelenő.

(A sámán egy viszonylag fiatal segítőszelleméről van szó.)

4. Бэнде тың нэдытүм,

Mindegyikötöket látom,

5. декэнырүмүндүтү"

amíg ti készülödtök

6. мэнэ тың сэчерүндүм.

(addig) én megszemlélek (benneteket).

7. Мэскэбаа хорэтэну

A moszkvai tartózkodás idején

8. мэнэ нэйбэудюэдеэм.

én vagyok az, aki dolgozott.

(Utálás arra, hogy 1988-ban a moszkvai folklórfesztiválra ez a segítőszellem kísérté el Tubjakut.)

9. Дюриа нюэмэ эмэ мэунтэ

Jura fiam, erre a földre

(Jurij Šejkinről van szó.)

10. сеймыче тэтубадуң!

elhoztad a szemeidet!

11. Сеня нюэмэ эмэ мэунтэ

Ženja fiam erre a földre

(Eugen Helimskiről van szó.)

12. хорэмтэ тэтубадуң!

elhoztad az arcodat.

13. Намиайкүачю" дерутане,

A többieket nem ismerem,

14. Мэскэбаа хорэтэ нисиние сеймыде".

a moszkvai tartózkodás idején (öket) nem láttam.

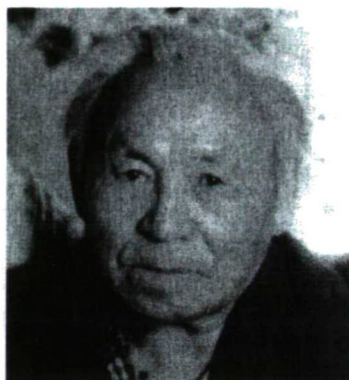
15. Нягэи" дэрэбатугуму"!

Köszöntsük egymást jól!

16. Тахариабэ мэнэ мэучемэ Хотэрыэ ними"хиаңхы.

Így, az én földemet Hoteryenek nevezik.

(Ezzel hívja a segítőszellem Tubjaku legfőbb szellemét Hoteryet.)

17. Лабсэка"ку Диңимиа"ку,

Kis Gyíngimjaku

(Nad'ezda Kosterkináról, Tubjaku lányáról van szó. Ő a jelenlevők között a legfiatalabb.)

18. маадяа саўле хуу"а нагэмту дялы мэлчитэну сэйбулэха"?

miért szólalt meg a zajod három nappal ezelőtt?

(Nad'ezda Kosterkina és férje (Anatolij Bobkov) a szomszédokkal folytatott vitájáról van szó, amikor is Bobkov elsütött egy fegyvert.)

19. Худу"туэ битидэ мэнэ ниңум кэмүдүсюэдеэм?

Hát én nem vagyok az, aki elkapta a keresztben repülő töltényt?

20. Толя нюэ, нюэнтэ дэсы,

Tolja fiam, gyereked apja

(Anatolij Bobkovról van szó.)

21. маа сиэрэ биарычесы сиди ңиндэ биарэбиаты?

milyen dolgot téve, két csövet nyitott ki láthatólag?

22. Тэти нюэрэ эмны ңомтүңэ,

Ez a gyereked üljön itt,

(Bobkovról van szó.)

23. койкүмтарэ буэду тэтуңэ:

adjon bálványköszöntő szavakat:

24. „Ңонэи", мунуңэ, эмлэди сиэрэ никуэм ңонэи" биарэ",

„Megint – mondja – ilyen dolgot megint nem teszek,

25. Хотэрыэ, ңутадыдэ

Hoterye, biztosítékként

26. ңойбуамтэ ңуталэтэ!

birtokolja a fejemet!

27. Чими"тиэ хоймэгэа корутэ ни" нендирмэбту".

Ne engedj a házamra leszálló sötétségbe csúsznom.

28. Ңонэи" буэдунэ тагэ ңонэа нэмбэ сиэрэ ментібинэ, тэа чюхэны ңойбумэ дюкэ" нилы".

Ha az adott szavam után megint rossz dolgot cselekszem, akkor a fejem elveszett."

29. Тахариабэ нягэи" буэгуму"!

Így, beszéljessünk!

30. Сэңхэляңкэ ңэдымлэмы бэнсэ наадине.

A sámánolásra alkalmas öt mind nálam van.

(Tubjaku öt segítőszelleméről van szó.)

31. Эмы"ыа ихүна, мэнэ нимэ Сярукиаичүэм,

Vajon így, az én nevem Szégyentelen,

(Azaz teljes nyíltsággal lehet beszélni.)

32. тэнии"иа тэсиэдэ нягэи" буэгуму",

így és most beszéljessünk,

33. куради кэрсу нусытэңым?

milyen dolgot fogok csinálni?

34. Тахариабэ мэнэ наадэмэ, бэнсэ нусымэ лулятыты.

Most mi van nálam, minden dolgom rendetlenségben van.

35. Быэлэ мунубүтү": „Тэнэ нусырэ нусыңкэлэ"!"

Tegyük fel, hogy ti azt mondjátok: „Foglalkozz a magad dolgával!"

36. Тэни"и ихү", бэнсэ сиэrmэ бынді"ситэ.

Ha ez így lesz, akkor minden dolgom elintéződik.

A következő részben Nad'ežda Kosterkina beszéde olvasható, aki azt kéri, hogy a történeteknek ne legyen következménye.

37. Нягэи" нюэмэ нэдитэты.

Jól van, a gyermekemnek igaza van.

38. Мэнэ эмы"ыа ихүнэ, бэнсэ сэбэскэ нигэ ними"тiэм.

Ha én ilyen vagyok, akkor én az vagyok, akit szovjet erőnek neveznek.

39. Нюэтэ идя"а буэңээ,

Beszéljen a gyerekeid apja,

40. маагэа Хотэрыэ

erős Hoterye

41. тыминia натэтэгэту

most várja őt

42. Диңимиа"ку баарбэмэ,

Gyíngimjaku, gazdám,

43. нэмбэдьяа ни" бэбтуа",

a rossz irányába ne hajolj el,

44. мантiмү дюдүмтэ кэми"эмэ.

elkaptam a jobb kezedet.

(Amíg a szellemmel beszélt Nad'ežda Kosterkina jobb kezében egy pálca volt, amivel a bálványt kopogtatta köszöntésképpen.)

45. Мэскэбаа хорэгэтэ дөдүрсюэдеэ

A moszkvai tartózkodás idejéből

46. эмты хуаарэ кусимирэ.

ez a te fatámaszod.

(A szertartás alatt egy nyírfa botot használtak, amibe egy arc volt faragva. A nyírfa ágat Tubjaku Moszkvából hozta.)

47. Лаңүдү"кэбүтэ мунусудэң: „Мэскэбаа хуаа, нилытыэ хуаа, күэ хуаа!"

Ha rákiáltasz, ezt mondod: „Moszkvai fa, élő fa, nyírfa!"

48. Дюриа нюэмэ, нягэи" дэрэбаду!"

Jura fiam, köszönts!

Jurij Šejkin beszéde következik, aki köszönti a szellemeket, majd Anatolij Bobkov következik, aki fogadalmat tesz.

49. Тэмээны, тэмээны!
Tamaany, tamaany!
50. Микулуска Диндуа
Mikuluska-ló
51. нэбитэндых, нягэи" нэбитэндых.
igazad van, nagyon igazad van.
52. Эмлэди сэдээ, нэдюмүэ сэдээ мэнэ дерутумэ.
Ilyen utat, tisztátalan utat nem ismerék.
53. Мэнэ нимэ Быдэ Тану.
Az én nevem Víz Tangu
54. Тэһэдемы быдэ нялыдемы"тыэ,
A nyári szállásról vizet vevő
55. гэрэдэ нилыты сэйбэ мэу черэ
városban élő hét nép
56. быдэ бэтудюдэеэ, чеситиэ быдэ бэтудюдэеэ;
vízzel felnevelt, hideg vízzel felnevelt;
57. тэндэ нусытыэ десымэ-немымэ;
ezt (a vizet) csináló szüleim;
58. талу нэмсудэру", хиңхи" нэмсудэру" – нимти тэһамунту бы",
a holnapri étkeket, az esti étkeket – a neve nyári víz,
59. кинсиэру" бы", хедытыэ бы", биаритиэ бы".
lentebb található víz, folyó víz, nyílt víz.
60. Тэндэ нусытыэ эмэдялыгэтэ
Ettől a dolgos naptól kezdve
61. канэ дялы бэитэ
néhány napig
62. нудитэһым, нюкүй?
dolgozni fogok, gyermek?
63. Канэ һана"салу", канэ мэу черэ эмэдялы туйчюэ?
Hány ember, milyen föld népe a ma (ide) eljövő?
64. Нягэи" буэнуру", мэнэ нимэ Хотэрыэ нудулю.
jól mondjátok a nevemet Hoterye egyénileg gazdálkodó.
65. Нерэбтү"кү" мундэ"ки"эм:
Először azt akartam mondani:
66. тэһэ дерде нуэ дялы,
nyárközepi napja istennek,
67. күэ хуаа бэдуайлему,
növesztésre alkalmas nyírfa,
68. нирку хуаа бэдуайлему,
növesztésre alkalmas nyírfa,

69. селу баби" бэдуайлему,
növesztésre alkalmas csupaszszarvú rén

70. хорэдиайне сиэмтындэ,
amikor az én levelem kilyukadt,

71. мадайчане няйбыгэтэ имэдеи"
messziről jött vendégeim

72. эмэдялы чиитиндэ,
amikor ma bejöttek,

73. нуэдэбтэ сунсудэнэ
az én egyetlen rokonom

74. Толя нюэ, нюэ"күнэ
Tolja fiam, fiacskám

75. сиди џиндэ биари"миэ.
két puskacső kinyílása.

(Az említett lövöldözésre aznap került sor, amikor az észl kutatók a faluba érkeztek.)

76. Котурээ сээ, тудюэ сээ
Kotura szíve, haragos szív

(Kotura a halál istene.)

77. нигэлкудэм нириэдыбты",
ne hozzam egy szintre,

78. Толя нюэ, нюэ"күмэ,
Tolja gyermek, fiacskám

79. сээ дюку"муэдеэ!
elveszett szíve!

80. Сэңхэляңкэ џэдымлэмы
Öt, sámánolásra alkalmas

81. нюэ"күмэ маагэи" ситэрутэ!
erősen védjétek a fiacskámat!

82. Хуэбта"а сиэртэны
A legutolsó esetben

83. нюэ"күмэ нучюгуэм.
engedem el a fiacskámat.

84. Эмэдялы хуңкэлэса
Ma, elengedve

85. мэнэ неры"ти" нюэ" эмэдялы нэнсутындэ, нюэнэ нэмбэ сиэрэ биари"миэ.
amikor ezen a napon megjelentek a felém forduló emberek, az én fiam rossz dolgot tett.

86. Лэбти"ма"ку, Ёомтума"ку,
Lebtimaku, Ngomtumaku

(Lebtimaku – Leonid Kosterkin, Tubjaku jelen nem lévő fia, Ngomtumaku – Jurij Borisovič Kosterkin, Tubjaku jelen nem lévő rokona.)

87. неpa"a хонээдэтэ нэнхэ нинтэ ниңэидэ биарэгэлэ"!

a rossz csövet, amely nálad lesz, ne nyissátok ki!

88. Котурэтэ тудюэ сээ

Koturád haragos szíve

89. эмэ нигум сеңкэдэбти".

nem engedem, hogy itt megszálljon.

90. Тэндэ тагэ мундэ"ки"эм:

Aztán ezt akartam mondani:

91. хунсэ"күэ нуэ дялы,

az elmúlt napja istennek,

92. нюэнэ коудэ"муа"ку,

gyerekem rövid napon tartózkodása,

93. хейбы дялы берэтындэ,

amikor elmúlt a meleg nap,

94. хунсэ"күэ нуэ дялы,

az elmúlt napja istennek,

95. кэу баби һамтэ дюлсыдемы

a jávorszarvas szarvának lehullása idején

96. баби деди селу баби һамтэ дюлсыдемы,

a csupaszszarvú rén apjának szarva lehullása idején

97. няагэи" чедэбтысы,

amikor minden közeledett,

98. эмэдялы мадайчанэ

ma a vendégeim

99. немыгэтэ талаңкээ һонди"мыэ һуадэе

volt ajtaja az anyából való szerencsés kijövetel idején

100. нялыңкээ нуэ биаридеэ һуалэса,

életvidám isten nyílása mint ajtóként funkcionál

101. нэмбү" хүэ" тагэдяа

rossz évek elmúltával

102. сиди мадэ черэрэгы

két sátor lakóihoz hasonlóan

(A szertartáson két család tagjai vettek részt: Tubjaku öccsének, Borisznak a családja és fiatalabb lányának, Nadeždának a családja.)

103. бэтудюэдеэ нюэ"күне

felőtt gyermekeim

104. эмэ мэру чери"һээ"

népesítsék be ezt a partot

105. бейкэгаи, дёрикали.

szenvedés és sírás nélkül.

(Ma, amikor elmúltak a napos meleg napok, amikor közeledik a rének és jávorszarvasok agancsainak lehullása, vendégeim vannak – szerencsésen született és sikeres emberek. Múljon el

mindkét általam felnevelt családtól a rossz időszak, éljenek ezen a parton szenvedés és könnyek nélkül.)

106. Тыминиа хейбы дялы ненинсиә.

Most a meleg nap elrepült.

107. Ҳонәи" диэгәлхи"ә чибәдяә,

Amíg ismét visszatér,

108. җамиайчюмә бии" хўә

a kilencvenes évekig

109. Ҳонәи" диэгәлхи"ә чибәдяә коитыәмә дянгуйҗәә.

amíg ismét visszatér ne legyen veszteségem.

110. Ситидәтә бии" җамиайчюмә

nyolcvankilences

111. тыминиа тәнеритиәмә

az általam most követett év

112. мәнә ниҗәә мәчаләбты".

ne tegyen engem sántává.

(Az 1989-es évben ne veszítsek el hozzám tartozót.)

113. Хиәратә тыминиа дялы хейбы җондитындә,

Most amikor a nappali meleg visszament,

114. дерутуәмә сирү хорә.

nem ismerem a tél arcát.

(Számomra ismeretlen, hogy mit hoz a beköszöntő tél.)

115. Бааруә Хотәдиә

A Sarkcsillag

116. баркудәбса кичедәә

megjelenésének hava

(Augusztus, amikor a Sarkcsillag megjelenik az égen.)

117. Мәскәбаа хорәтәну

a moszkvai tartózkodás idején

118. накүрә нәмбә нюә"күнә

három rossz gyermekeském

119. нилынтыә мәунтә дямүә биари"миә.

kinyitotta torkát az élő föld felé.

(Utalás arra, hogy 1988 augusztusában Moszkvában a folklórfesztiválon Tubjaku segítője Leonid, Nadežda és Borisz voltak.)

120. Нилитыә кәудәә кичедәә

A mostani hónapban

(Az élő jávorszarvas havában – a jelenlegi hónapban, azaz augusztusban.)

121. чюү"нәи" нюәнә серыдиәдәә

a külön készülődő gyerekeim által hozott

122. кинди"гiә бутуулкә,

füstölő üveg

123. няагәи" дѣдакүүлендүтәну".

jól köszöntöttük egymást.

(Utalás arra, hogy a különböző helyről érkezett vendégek egy üveg alkoholt is hoztak magukkal.)

124. Нәндитыә сәбәскәмә

Létező szovjet

125. нәнсубталытыә хорә –

megállító ember –

126. Горбачовә нәнди"мыә.

Gorbacsov helye.

(Utalás arra, hogy ekkor a szovjet hatalom birtokosa Gorbacsov volt.)

127. Ленинә татәдүәдәә

Lenin által alapított

128. мәу черә бәдү"ма"кү

föld felnövő lakossága

129. Ленинә һойбуә ниритә...

Lenin fejével egyenlő...

Kintről hallatszódó zaj miatt ez a mondat befejezetlen maradt.

KƏJDƏİRSƏ

D'antu kəjji"tü:
 Mənə d'asəñirsamə təičü
 četua sərbj"jə d'asəñirsə.
 D'aljd'a ñintjə nəkəri",
 hiñd'a ñintjə nəkəri".
 Nemi"əj tandarkuša
 ɣu"əjkəl'ičə ñisjdə ñolhədu".
 Əmə hiñhi" d'asəñirsamə
 d'ed'itə taati" tujədu.
 Nemi"əj tandarkuša
 ɣu"əjkəl'ičə ñisjdə ñolhədu".

Kəbtua kəjji"tü:
 Nəmjnə ɣanuə ma" ani"ə
 d'ejči bəñd'ə" mənə d'ad'ə"
 nəmjnə mana"kü" sočələsütü.
 Nəmjnə ɣanuə matənu
 tujčü hüəti" ləñjntj,
 hüəti" anika"a tujčü ləñjntj.
 Tuu kad'anu ɣomtütüm
 mənə d'ad'əj h"ajmuj sočürəndum.

ALLEGORIKUS ÉNEK

A fiú énekli:
 Van egy rénbikám
 igen fürge rénbika.
 Nappal nyugalmat nem ismerő,
 éjjel nyugalmat nem ismerő.
 Nőstényeket kergető
 senkit el nem szalasztó.
 Ma éjjel az én bikám
 apád rénjeihez jön.
 Nőstényeket kergető
 senkit el nem szalasztó.

A lány énekli:
 Anyám sátra nagy
 a sátorlapok újak,
 anyám csak varr.
 Anyám sátrában
 mindig ég a tűz,
 mindig ég a nagy tűz.
 A tűznél ülök én
 az új csizmákat varrom én.

(Az ének értelmezése: Ez egy szerelmes dal, amit a fiú énekel a leánynak. Azonban a leánynak már van vőlegénye, akihez férjhez fog menni, így visszautasítja az udvarlást.)

FÜGGELÉK

A FELADATOK MEGOLDÁSAI

1)

heðitʃisj, küə, sínʃə, d'ütü, čüə ~ t'üə, horədʲaj, d'enʃid'ə, d'ori, kuɲi''ia, l'üə''sa, kəlʃsüə, d'amədəə, ɲəjbua, ɲüŋkə, tujʃa, d'obtəl'ükü, kund''asa, ɲədüsʲ, meɲd'ad'ə, d'oŋku, ʃai''sʲisj, kaŋgüčəküə

2)

сиеде, аніка''а, куэдюму, хозэтэдя, тыминія, димилесы, сиэляку, хүэгиай, дёмтуаса, сырнеэгэ, ɲамтə, ɲəмсə, хүə, ходеə, хойкүдя, чesэгəə, бадю''тəсə, хуалə, мирəимү, ɲинтүбтиси

3)

bakədəə: [bakədə]

śinʃə: [śinʃe]

kuəd'ümu: [kuod'ümu] ~ [kōd'ümu]

hodətəd'a: [hodətəd'a]

anika''a: [aɲika''a] ~ [aɲikā] ~ [anika''a] ~ [anikā]

d'imil'əsʲ: [d'imil'esi]

hekutjə: [hekutjɛ] ~ [hekutɛ]

hüəg'aj: [hüögäj] ~ [högäj] ~ [högiaj]

d'obtəl'ikü: [d'öptəl'ikü]

kotud'a: [kotud'a]

ɲamtə: [ɲamtə]

ɲəmsa: [ɲəmsa]

hüə: [hüö] ~ [hö]

meɲd'ad'ə: [meɲd'ad'e]

hojküd'a: [hojküd'a],

kurəd'i: [kurəd'i] ~ [kurod'i]

ɲəjbua: [ɲojbuo] ~ [ɲojbō]

h''alə: [hʉalə] ~ [falə] ~ [h''alə] ~ [falə]

ɲüŋkə [ɲüŋkə]

horədʲaj: [horədʲaj] ~ [horədʲäj] ~ [horədʲaj]

4)

Jelentés	Fonologikus lejegyzés	Cirillbetűs lejegy- zés	Fonetikus lejegyzés
'fűst'	kintə	кинтə	[kintə]
'madár'	d'aməðəə	дямэзэə	[d'aməðə]
'gyomor'	minəðə	минэзə	[minəðə]
'haj'	ɲabtə	ɲabtə	[ɲabtə]
'ad'	tətuð'a	тəтудя	[tətuð'a]
'alszik'	kunduasə	кундуасə	[kunduasə]
'látszik'	ɲəðüsi	ɲəзүсы	[ɲəðüsi]
'kicsi'	šiə'aku	сиəляку	[šiə'aku ~ šəl'aku]
'rövid'	kəəl'ikü	кəəликү	[kəəl'ikü]
'fehér'	sɨrajkuə	сырайкуə	[sɨrajkuə ~ sɨrajkō]
'nehéz'	saɲütüə	саɲүтүə	[saɲütüə ~ saɲütō]
'hová?'	kuɲi'ia	куни"иа	[kuɲi'ia ~ kuɲiä ~ kuɲi"iä]
'négy'	četə ~ t'etə	четə ~ тетə	[četə ~ t'etə]
'kilenc'	ɲam'ajčümə	ɲамийчүмə	[ɲam'ajčümə ~ [ɲam'ajčümə]
'megy'	heðitiɕi	хезытысы	[heðitiɕi]

5)

némj: némj	h'ad'ir (SF): h'asjə
baarbə: baarbə	baɲ: banə (ɲ → n)
tuj: tuu	ɲanasə: ɲanasənə (kvázi-nazális)
kolj: kolj	bigaj: bikaa (AJƏ → Aə → aa)
latəə: latəə	məku: məgu (SF)
ɲuta: ɲuða (SF)	nagür (SF): nakürə
ɲənduj (SF): ɲəntu(ə) (UjƏ → uə)	bj'': bjəðə (" → t $\xrightarrow{SF}$ δ)
kintə: kində (SF)	sɨr: sɨrə

6)

némj: némjə, némjɨ (RF)	
baarbə: baarbəə, baarbətu	
ɲənduj: ɲənduj'ə (r → l' / C _{palatális} #__), ɲəndujčü (t → t', č / j#__)	
čimi: čimirə, čimiði (RF, mgh. <i>harmónia</i>)	
ɲoj: ɲoj'ə (r → l' / C _{palatális} #__), ɲojčü (t → t', č / j#__)	
baɲ: balə (r → l / C#__; " n ɲ r → Ø / __# {r, l l'}), bantu (ɲ → n, msh. <i>után erő's fok</i>)	
d'imi: d'imirə, d'imiði (RF, mgh. <i>harmónia</i>)	
hüə: hüəə, hüədu (RF)	
sɨr: sɨlə (r → l / C#__), sɨrtu (msh. <i>után erő's fok</i>)	
núə: núəə, núədu (RF)	

ńegiku: ńegikurǎ, ńegikutu

ńiǰisibǝa (ńIńIŚIBSA^N): ńiǰibǝalǎ ($r \rightarrow l / C\# _$), ńiǰisibǝatǝ (*msh. utǎn erǝs fok*)

kobtua (KOBTUA^N): kobtuarǎ ($r \rightarrow l / C\# _$), kobtuatu (*msh. utǎn erǝs fok*)

d'ǝ: d'ǝrǝ, d'ǝǰǝ (*RF*)

d'alǝ: d'alǝrǝ, d'alǝǰǝ (*RF*)

7)

	Lat	Lok	PILat
ńemǝ:	ńemǝntǎ $NT \xrightarrow{RF} {}^N T \xrightarrow{NUN} nt$	ńemǝntǝńǝ $NT \xrightarrow{RF} {}^N T \xrightarrow{NUN} nt$	ńemǝntǝ" $NT \xrightarrow{RF} {}^N T \xrightarrow{NUN} nt$
baarbǝ:	baarbǝndǎ $NT \xrightarrow{SF} nd$	baarbǝtǝnu <i>nincs fokv.</i>	baarbǝndǝ" $NT \xrightarrow{SF} nd$
ńǝnduj:	ńǝndujǝ <i>msh. utǎn erǝs fok</i> $C_1 C_2 C_3 \rightarrow C_1 C_3$ $t \rightarrow t', \check{c} / j\# _$	ńǝndujǝńǝ <i>msh utǎn erǝs fok</i> $C_1 C_2 C_3 \rightarrow C_1 C_3$ $t \rightarrow t', \check{c} / j\# _$	ńǝndujǝ" <i>msh utǎn erǝs fok</i> $C_1 C_2 C_3 \rightarrow C_1 C_3$ $t \rightarrow t', \check{c} / j\# _$
ǝimi:	ǝimǝntǎ $NT \xrightarrow{RF} {}^N T \xrightarrow{NUN} nt$	ǝiimǝntǝńǝ $NT \xrightarrow{RF} {}^N T \xrightarrow{NUN} nt$	ǝiimǝntǝ" $NT \xrightarrow{RF} {}^N T \xrightarrow{NUN} nt$
ńoj:	ńojǝ <i>msh. utǎn erǝs fok</i> $C_1 C_2 C_3 \rightarrow C_1 C_3$ $t \rightarrow t', \check{c} / j\# _$	ńojǝńǝ <i>msh utǎn erǝs fok</i> $C_1 C_2 C_3 \rightarrow C_1 C_3$ $t \rightarrow t', \check{c} / j\# _$	ńojǝ" <i>msh utǎn erǝs fok</i> $C_1 C_2 C_3 \rightarrow C_1 C_3$ $t \rightarrow t', \check{c} / j\# _$
bań:	bantǎ <i>msh. utǎn erǝs fok</i> $C_1 C_2 C_3 \rightarrow C_1 C_3$ $\eta \rightarrow n$	bantǝnu <i>msh utǎn erǝs fok</i> $C_1 C_2 C_3 \rightarrow C_1 C_3$ $\eta \rightarrow n$	bantǝ" <i>msh utǎn erǝs fok</i> $C_1 C_2 C_3 \rightarrow C_1 C_3$ $\eta \rightarrow n$
d'imi:	d'imǝntǎ $NT \xrightarrow{RF} {}^N T \xrightarrow{NUN} nt$	d'imǝntǝńǝ $NT \xrightarrow{RF} {}^N T \xrightarrow{NUN} nt$	d'imǝntǝ" $NT \xrightarrow{RF} {}^N T \xrightarrow{NUN} nt$
hǝǝ:	hǝǝtǎ $NT \xrightarrow{RF} {}^N T \rightarrow t$	hǝǝtǝnu $NT \xrightarrow{RF} {}^N T \rightarrow t$	hǝǝtǝ" $NT \xrightarrow{RF} {}^N T \rightarrow t$
sǝr:	sǝrtǎ <i>msh. utǎn erǝs fok</i> $C_1 C_2 C_3 \rightarrow C_1 C_3$	sǝrtǝnu <i>msh utǎn erǝs fok</i> $C_1 C_2 C_3 \rightarrow C_1 C_3$	sǝrtǝ" <i>msh utǎn erǝs fok</i> $C_1 C_2 C_3 \rightarrow C_1 C_3$

8)

S1	S2-"	S3-"ə
tujša <i>msh után erős fok</i>	tuu-" <i>VJV → VV</i>	tuu"o <i>VJV → VV</i> <i>U"ə → u"o</i>
ɣonsɟɟi <i>RF</i> <i>mgh. harmónia</i>	ɣoŋd'i-" <i>SF</i> <i>palatalizáció</i>	ɣoŋd'i-"ə <i>SF (mivel a gégezárhang zárja a szótagot)</i>
kontud'a <i>RF</i>	kondu" <i>SF</i>	konda"a <i>SF</i> <i>A"ə → a"a</i>
hotəd'a <i>RF</i>	hoðə" <i>SF</i>	hoðü"ə <i>SF</i>
bɟɟɟɟɟɟ <i>T $\xrightarrow{SF}$ δ</i> <i>msh. után erős fok</i> <i>mgh. harmónia</i>	bitɟɟə" <i>SF</i>	bitɟɟɟɟɟɟ <i>SF</i>
d'embi"si <i>msh. után erős fok</i> <i>S → "</i> <i>mgh. harmónia</i>	d'əŋhid'iə" <i>S $\xrightarrow{SF}$ d'</i>	d'əŋhid'i"ə <i>S $\xrightarrow{SF}$ d'</i>
konɟɟi <i>RF</i> <i>mgh. harmónia</i>	konɟɟ" <i>SF</i>	kona"a <i>A"ə → a"a</i>

JEGYZETEK A SZÖVEGEKHEZ

Társalgási kifejezések:

A párbeszédeket az Aleksandr Čeleevič Momd'e által szerkesztett nyelvkönyv (1994) alapján összeállította Wagner-Nagy Beáta.

Elbeszélések:

1. **Gyenkuo:** A szöveg a Labanauskas által szerkesztett szöveggyűjteményben jelent meg (2001: 11). Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta.
2. **Gyingimjaku:** A szöveget 1996. július 25-én mondta el Nađežda Kosterkina Dugyinkában. A lejegyzésben és a fordításban szintén az elbeszélő működött közre. Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta.
3. **Ngingyili:** A szövegben Hol'üamtiə (Polamtiə) D'atovna Kosterkina (1925) meséli el fia születését Nađežda Tubjakovna Kosterkinának. A felvétel 1996. augusztus 10-én készült Ugarnajában. A lejegyzésben és a fordításban Nađežda Kosterkina volt segítségünkre. Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta.

Mesék:

4. **A Hold férje:** A mese a Labanauskas által szerkesztett szöveggyűjteményben jelent meg (2001: 13). Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta.
5. **Az ember és a farkas:** A szöveg a Labanauskas által szerkesztett szöveggyűjteményből való (2001: 16, 17). Az átírás és a fordítás Szeverényi Sándor munkája.
6. **A két feleség:** A történetet 1996. augusztus 16-án mondta magnetofonba Ugarnajában Hol'üamtiə (Polamtiə) D'atovna Kosterkina (1925). A lejegyzésben Nađežda Kosterkina volt segítségünkre. Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta.
7. **A rénszarvas és az egér:** A szöveget 1968 őszén jegyezte le Mikola Tibor. A mesélő Aleksej Molkovič Turdagin. A fordítás szintén Mikola Tibortól származik. A szöveg fonetikus lejegyzésben a *NYK 72* (1970: 69–70) számában jelent meg. Az itt közölt fonetikus lejegyzés Mikola szövege, valamint a hanganyag alapján készült. A fonologikus átírás Wagner-Nagy Beátától származik. A mese szinte megegyező szöveggel és orosz fordítással megtalálható a Labanauskas-féle chrestomathiában is (2001: 38–39).
8. **Kutya-tó:** A szöveget 1994 szeptemberében vette fel Wagner-Nagy Beáta. Az elbeszélő Aleksandr Čeleevič Momd'e (1945–2001). A lejegyzésben szintén az elbeszélő nyújtott segítséget. Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta. Az elbeszélő tollából származik a legendának az a változata is, amelyet a *Tajmir* című újság 1996. április 3-i száma közölt. A kötetünkben közölt szöveg megegyezik az újságban közreadott legenda szövegével. Fordítás: Wagner-Nagy Beáta.
9. **A Sámán-tó:** A legendát Aleksandr Čeleevič Momd'e (1945–2001) mesélte el 1994 szeptemberében. A lejegyzésben és a fordításban szintén az elbeszélő működött

közre. Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta. A legenda egy másik változata a *Tajmir* című újság 1994. június 15-i számában jelent meg. Ezt szintén Momd'e adta közre. Fordítás: Wagner-Nagy Beáta. A legenda oroszul is olvasható a Labanauskas által szerkesztett folklór-szöveggyűjteményben (1992: 42).

10. **A Varrott arcú:** A mesét Kazys Labanauskas gyűjtötte 1973-ban M. H. Okkótól Novajában. A mese először a Labanauskas által szerkesztett folklórgyűjteményben (1992: 39) jelent meg. Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta. Mivel az elbeszélő a *bediaj* (vagyeejev) törzshöz tartozik, az eredeti szövegben a *d'a* hangkapcsolat helyett mindig *ja* áll. Az általunk átirrt szövegben ezeket *d'a*-val jelöltük.
11. **A vadász halála:** A mese a Labanauskas által szerkesztett szöveggyűjteményben jelent meg (2001: 67–70). Átírás és fordítás: Szeverényi Sándor.
12. **A Sárgaszemű Ember felesége:** A mese a Labanauskas által szerkesztett szöveggyűjteményben jelent meg (2001: 87–92). Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta. A mese egy változata a *Skazki Narodov Sibirskogo Severa* sorozat harmadik kötetében olvasható (1980: 24–29).
13. **A Föld állatairól szóló...:** A mesét két részletben 1996 nyarán vette fel Wagner-Nagy Beáta és Florián Sobanski. A mesélő Nad'ežda Kosterkina. A mesélő kommentátora Sandim'aku Kosterkina. A szövegben a kommentárokat szögletes zárójelbe tettük. Kapcsos zárójel az érthetetlen részeket jelöli. A szöveg először *Über die Tiere auf der Erde* címen jelent meg. (Lásd *NNy XXXVIII*, 1997, 157–199.) Az itt közölt mese az eredeti szövegnek valamelyest egyszerűsített, helyenként javított változata. Magyar fordítás: Wagner-Nagy Beáta
A mese egy másik variánsa Kosterkina tollából a *Tajmir* című újság 1996. március 28-i számában jelent meg.
14. **A halott öregasszony:** A mese Labanauskas szöveggyűjteményéből származik (2001: 93–99). Átírás és fordítás: Szeverényi Sándor.
A szöveg egy másik variánsa a *Skazki Narodov Sibirskogo Severa* sorozat harmadik kötetében is megtalálható (1980: 34–41).

Népi bölcsességek:

15. **Szólások:** A szólás-mondásokat Szeverényi Sándor állította össze Labanauskas szöveggyűjteménye alapján (2001: 20, 27, 28; 33, 34; 63, 64). Fordítás és átírás: Szeverényi Sándor.
16. **Találós kérdések:** A találós kérdéseket Szeverényi Sándor válogatta Labanauskas szöveggyűjteménye alapján (2001: 23–24). Átírás és fordítás: Szeverényi Sándor.

Rituális szöveg:

Ebben a részben *Tubjaku Kosterkin* (1921–1989) utolsó sámánszertartásának szövegéből közlünk részletet. A teljes szöveg a Helimski által szerkesztett etnolingvisztikai szöveggyűjteményben (1994) található. A kötetünkben közölt szövegben nem hajtottunk végre változtatásokat, azonban a gégezárhangot a *ʔ* jel helyett " jellel jelöltük.

A sámánszertartásban résztvevő családtagok: *Tubjaku Kosterkin*, *B'and'im'aku* (Boris) – Tubjaku öccse, *Sandim'aku Kosterkina* – Boris felesége, a szertartás folyamán ő töltötte be a segítő szerepét, *D'ijim'aku* (Nad'ežda) – Tubjaku lánya, *Anatolij Bobkov* – Nad'ežda Kosterkina férje.

A szertartás idegen résztvevői: Triinu Ojamaa, Aado Lintrop, Hendrik Relve (Észtország); Oksana Dobžanskaja, Jurij Šejkin (Novoszibirszk); Eugen Helimski (Moszkva).

Tubjaku segítőszellemei a közölt részletben: *Mikuluska Basa D'indua* – Vasló, ezt a szellemet Tubjaku orosz istennek nevezte, *Hotərjə* – Tubjaku legfőbb segítő szelleme, nyolclábú rén alakjában jelenik meg.

A szertartásra 1998. augusztus 11-én és 18-án került sor. A szertartás szövegét E. Helimski és Nad'ežda Kosterkina jegyezte le. Az itt közölt magyar fordítás Wagner-Nagy Beátától származik.

Allegorikus ének:

Az ének szövege Labanauskas szöveggyűjteményében jelent meg (2001: 47). Átírás és fordítás: Wagner-Nagy Beáta.

SZÓJEGYZÉK

A névszók és az igék mellett megadjuk, hogy melyik harmonikus osztályba tartozik a szó. Az I-osztályt az egyszerűbb jelölés kedvéért I-vel jelöljük, az U-osztály jele U.

A nganaszan ábécé-rend a következő:

ə, a, b, č [tʰ], d, δ, j, dʰ, e, [f], h, g, i, ⁱa, ⁱj, k, l, lʰ, m, n, á, ŋ, o, [p], r, s, ś, t, u, "a, ü, ", [z]
Szögletes zárójelben azok a betűk állnak, amelyek csak idegen szavakban vagy fonetikaik alternánsként fordulnak elő. Mivel a t' és č csak alternánsok, a szótárban mindig a č-s alakokat adjuk meg.

Ə

<i>əbəj</i>	indulatszó: Nahát! A mindenit!
<i>əðəə"</i>	indulatszó: Ah! (boszszúságot fejez ki)
<i>əku</i>	lehet
<i>əliǵaku</i>	kicsi
<i>əmə</i>	1. ez: <i>əməd'alij</i> ma; <i>əmətəŋə</i> ezen a nyáron, 2. ide
<i>əməniə</i>	az
<i>əmənikanu</i>	nemrég
<i>əmi"ia</i>	hát, tehát, így
<i>əmkəta</i>	ettől, ettől kezdve
<i>əmləd'i</i>	ilyen
<i>əmnij</i>	itt, ekkor
<i>əmtij</i>	ez
<i>əntij</i> I	izé
<i>ərakərə</i> U	szép: <i>ərakərəmənu</i> szépen
<i>ə"ə</i> U	báty (megszólító alak)
<i>ə"ə</i>	igen

A

<i>Abam</i>	Avam
<i>aba"a</i> U	nővér, nagynéni (az apa húga), anya
<i>anəlikü</i> U	kicsit nagyobb
<i>anika"a</i> U	nagy

ani"ə U

nagy, hatalmas:

aša U

ani"əmənu nagyon
dolgán

augustə

augusztus (< or. август)

B

<i>bəbə</i> U	1. hely, fekhely 2. ág
<i>bəbəəd'əə</i> U	nyom, hely
<i>bəbtuasa</i> U	elfordul, megfordul
<i>bəduajl'əmu</i> U	növesztésre alkalmas
<i>bəduasa</i> U	fel nő, meg nő
<i>bədüərbüə</i> U	1. sír, sírhely 2. halott
<i>bajka"a</i> U	öreg ember, férj
<i>bajkuə</i> U	férj, öreg ember
<i>bajkuə</i> U	öreg
<i>bəi</i> U/I	hosszúság, időtartam: <i>bəimənu</i> / <i>bəimənij</i> vmennyi idő alatt
<i>bələukə</i> U	balok: szánra szerelt házszerű építmény
<i>bəlij</i> I	dal, ének
<i>bəлта</i> U	vége
<i>bəl"a"čüsa</i> U	megmérgeződik
<i>bəl"a"čübtüdə</i> U	megsért, megbánt
<i>bəl"a"čübsa</i> U	sértődés
<i>bənəd'a</i> U	1. lefekszik 2. elfárad
<i>bəndi</i>	kifelé

<i>bəndu"ua</i>	fel, felfelé	<i>bari</i> U	erő: <i>baritatu</i> minden erejéből (Lat-PxSg3)
<i>bənsə</i> U	mind, mindegyik	<i>barkuḏəsa</i> U	megjelenik
<i>bəntiə</i> U/I	kinti hely, utca: <i>bəntiəḏi</i> kint	<i>barkuḏəbsa</i>	megjelenés
<i>bəntini</i>	kint	<i>baruši</i> U	rossz szellem, ördög
<i>bəntuḏə</i>	fentről	<i>basa</i> U	pénz, vas
<i>bəntunu</i>	fenn	<i>basačirə</i>	vaspálca
<i>bənud'a</i> U	elfárad	<i>basu</i> U	vadászat
<i>bənüša</i> U	fekszik	<i>basud'a</i> U	vadászik
<i>bənd'ika</i>	mind, egész	<i>basuši</i> U	vadász
<i>bərə</i> U	széle vminek, part: <i>bərənu</i> parton	<i>basutuə</i> U	vadászó, vadász (PtImp)
<i>bərəḏutuə</i> U	szélső	<i>bejkə</i> U/I	szenvedés
<i>bəriməbtədi</i> I	feltép	<i>beŋ</i> I	életerő
<i>bərimiši</i> I	feltép	<i>berəgə</i> U	part (< or. бeper)
<i>bəf'asa</i> U	vezet	<i>berədi</i> I	elmegy vmi mellett, eletelik
<i>bətuḏ'a</i> U	nevel	<i>beridi</i> I	vág, elvág, szétvág
<i>bəusa</i> U	elmúlik (időről): <i>bəuhü"</i> elmúltával; <i>bətuḏə</i> amikor elmúlt	<i>beriši</i> I	átmegy, elmegy vmi mellett
<i>baaḏə</i>	óta	<i>betirši</i> I	táncol
<i>baagu</i> U	szabad vízfelület jég- táblák között	<i>betuə</i>	bél
<i>baarbə</i> U	háziúr, vezető	<i>biə</i> I	szél
<i>baarsa</i> U	kóborol, barangol: <i>Baaruə</i> <i>Hotədiə</i> sark- csillag	<i>biəḏi"ə</i> I	szeles
<i>bačəd'a</i> U	lélegzik	<i>biḏi" I</i>	nyílvessző, lőszer, patron
<i>bačürusa</i> U	egymás után van	<i>bigaj</i> U	follyó
<i>bačü" U</i>	1. levegő 2. lélek	<i>bigiləsi</i> I	kinéz, benéz
<i>bajkəməsa</i> U	levegő után kapkod	<i>bii"ia(iḏə)</i>	tíz
<i>bad'ü"təsa</i> U	közl, figyelmeztet, panaszkodik	<i>lášd</i> <i>büüd'a</i>	rozsomák
<i>bahi</i> U	vadrén	<i>bintiši</i> I	kinyit
<i>bahi'a</i> I	rossz	<i>b'arədi</i> I	nyílás: <i>b'arid'əə</i> volt nyí- lás
<i>bakəə</i> U	bőrkaparó vas	<i>b'ari</i> I	mondjuk, tegyük fel
<i>bakəḏəə</i> U	nyak	<i>bjələ</i>	kötél
<i>banəf'əsa</i> U	nyújtózik	<i>bjini</i> I	kisimul
<i>baŋ</i> U	kutya	<i>bjintədi</i> I	víz
<i>barəd'a</i> U	vár	<i>bji" I</i>	leves
		<i>bji"ə</i> I/U	nyomtatvány (< or. бланк)
		<i>blankə</i> U	visz, vezet
		<i>bočasa</i> U	kórház (< or. больница)
		<i>bol'niši</i> U	

<i>buədu</i> U	szó	<i>četiamiši</i> U	dicsekszik
<i>buədükürsa</i> U	fecseg, locsog	<i>četua</i>	nagyon
<i>buəd'a</i> U	beszél	<i>četuamj</i>	nagyon
<i>buə</i> U	lépés	<i>čiabə</i> I	árnyék
<i>buatəsij</i> U	lépked	<i>čiadjir</i> I	lábakon álló ételtároló,
<i>butuulkə</i> U	üveg (dolgánon keresz- tül or. < бутылка)		labaz
<i>bütübtar</i>	kigondolás, elgondolás	<i>čibəd'aa</i>	<i>lásd</i> čühə
<i>büübtar</i> U	kezdet	<i>čijkudəsa</i> U	beugrik
<i>büübsa</i> U	utazás	<i>čid'arsa</i> U	segít, gondoskodik vkiről
<i>büüd'a</i> U	elmege	<i>čiidə</i> U	ruhaujj
		<i>čiid'a</i> U	elrejt, eldug, bedug: <i>čiid'üəd'əə</i> az elrejtett
Č		<i>čiid'i</i> I	bejön, bemege
<i>čaj</i> U	tea (or. < чай)	<i>čiiirü</i> U	felhő
<i>čajbə</i> I	gyomor: <i>čajbəd'əə</i> volt gyomor	<i>čimi</i> I	fog (főnév)
<i>čajhəd'i</i> I	megretten	<i>čimi"tiə</i> I	siető
<i>čajhərisij</i> I	ijesztget	<i>čimsəd'a</i> U	eltűnik, elveszik
<i>čajnitə</i> I	teáskanna (< or. чайник)	<i>čimsüəd'üə</i> U	megromlott
<i>čajbtisij</i> I	teáztat, teával itat	<i>čimsüə"təsij</i> I	elveszik
<i>čairsi</i> I	teázik	<i>čindü"kęsa</i> U	kiugrik, átugrik
<i>čal'ibtiši</i> I	vágtat, rohan	<i>činiđ'i</i> I	tűzet rak, megrakja a kályhát
<i>časə</i> U	óra (< or. час)	<i>čirə</i> I	pálca
<i>čədəbtisij</i> I	közeledik, odamege	<i>čühə</i> I	időszak, időtartam
<i>čəmodanə</i> U	börönd (< or. чемодан)	<i>čühənij</i>	időtartam alatt
<i>čəndjirsijši</i> I	előkészít (foly.)	<i>čüraad'a</i> U	levegőzik
<i>čəniđ'i</i> I	tud, képes valamire, emlékszik	<i>čüüj</i> U	takaró
<i>čənimtisij</i> I	tanul	<i>čüüd'a</i> U	elmege vmig, elér vmit
<i>čəntjirisij</i> I	előkészít (bef.)	<i>čüü"nəə</i>	különálló
<i>čərə</i> I	1. lakos 2. vminek a tartalma	<i>čüü"</i> U	zsír
<i>čərəg'aj</i> I	üres	T'	
<i>čəriši</i> I	benépesít, tartalommal megtölt	<i>tələfonə</i>	telefon (< or. телефон)
<i>čəsəgə</i> I	fagy	D	
<i>čəšiši</i> I	hideg, fagyos (ige): <i>čəšitiə</i> (PtImp) hideg	<i>dərəba</i> U	üdvözlét (< or. здорово)
<i>čətə</i> I	négy	<i>dərəbatud'a</i> U	üdvözlő
		<i>Dudiptə</i>	Dudipta (folyó)

D'		<i>d'ɛŋguj</i> U	csapda
<i>d'a</i>	-ig, -hoz: <i>d'aðətu</i> hozzá	<i>d'erəmuə</i> U	furcsa, ismeretlen
<i>d'aba"tusa</i> U	piroslik	<i>d'erbajkuə</i>	kövér, teli
<i>d'adi"kü</i>	szemben	<i>d'erd'a</i>	középső
<i>d'ajŋa"sa</i> U	ráz	<i>d'erjɔjsi</i> I	eltalál
<i>d'agəliči</i>	<i>lásd d'a</i>	<i>d'er'ar-</i>	belenéz
<i>d'ala"</i>	<i>lásd d'alj</i> (PlGen)	<i>d'erməni</i>	középen
<i>d'alj</i> I	nap: <i>d'aljəni</i> napon, <i>əməd'alj</i> ma; <i>d'alj'd'a</i> nappal	<i>d'erusa</i> U	nem tud, nem ismer
<i>d'aməðə</i> U	vadállat	<i>d'esj</i> I	apa
<i>d'amuə</i> U	hang, torok	<i>d'iə</i> I	rénszarvaszuzmó
<i>d'ansarusa</i> U	itt: sötétedik	<i>d'iəd'i</i> I	szül (állat)
<i>d'aŋəmsu</i> U	liszt	<i>d'iəgəlsj</i> I	visszatér
<i>d'aŋgujsa</i> U	hiányzik, nincs	<i>d'ikə</i> U	hegy: <i>d'ikara"</i> a nagy hegy
<i>d'aŋku</i>	nincs (Part.)	<i>d'iləd'i</i> I	felemel, felemelkedik
<i>d'aŋur</i> U	1. tundra 2. észak	<i>d'iltəd'i</i> I	felemel, felhúz
<i>d'arəði"kaði</i> I	megbetegszik	<i>d'il'sitiši</i> I	hall, ért
<i>d'ariši</i> I	betegeskedik, fáj	<i>d'inəruəd'a</i> U	grimaszol
<i>d'aşəhirsə</i>	rénbika	<i>d'indibsaŋku</i>	szófogadó
<i>d'eba'd'a</i> U	letapos, eltapos	<i>d'indibtiši</i> I	híreket átad, beszámol
<i>d'ebtaðasa</i> U	elbeszél	<i>d'indil'aŋkə</i>	híres
<i>d'ebtu</i> U	vadlúd	<i>d'indiši</i> I	hallgat, hallgatózik, meg- hall
<i>d'ebtud'a</i> U	elbeszél, elmond	<i>d'indua</i> U	lő
<i>d'edi"miši</i> I	leesik	<i>d'intə</i> U	íj
<i>d'edjka</i> I	1. szegény 2. szerencsétlen	<i>d'ini</i> I	csomó
<i>d'ej</i> I	sátorbőr, sátorlap	<i>d'injirsi</i> I	megköt, csomóra köt
<i>d'ehinjimsj</i> I	megöregszik (általában állat)	<i>d'ir</i> 1 I	száz
<i>d'egitəsi</i> I	szétvág	<i>d'ir</i> 2 I	zsír
<i>d'ekəd'i</i> I	lenyúz, megnyúz	<i>d'irh'a</i> I	borjú
<i>d'ekənirsə</i> U	készülődik	<i>d'itud'a</i> U	kiló, lelő
<i>d'eli</i> I	hang	<i>d'oðakujsa</i> U	köszönt, összecso- kolóznak
<i>d'embi"ši</i> I	felöltözik	<i>d'oðaküürsa</i> U	üdvözlík egymást, össze- csokolózik
<i>d'emnid'i</i> I	ragaszt	<i>d'oðürsa</i> U	jár
<i>d'entu</i> I	szikra: <i>d'endu"</i> (Pl) északi fény, sarki fény	<i>d'oðürmu</i> U	járás
<i>d'énsi</i> I	ár, leánypénz	<i>d'ojbaruə</i> U	árva, elárvult
<i>d'eŋh'a</i> I	ruha, ruházat	<i>d'omtuasa</i> U	1. veszekszik, vitatkozik 2. verekszik, harcol
		<i>d'onda"laku</i>	lassan, óvatosan, nyugod- tan

<i>d'oŋk̄arasa</i> U	elzsidbad
<i>d'oŋku</i> U	lék
<i>d'oŋku'da</i> U	léket vág
<i>d'ohid'a</i> U	utolér (bef.)
<i>d'ohüsa</i> U	utolér (foly.)
<i>d'orakuə</i>	hajlott
<i>d'ori</i> U	sírás
<i>d'otud'a</i> U	kimegy vki elé
<i>d'üasa</i> U	zavar
<i>d'übæd'i</i> I	dob, ledob
<i>d'übæisi</i> I	hever
<i>d'üda" a</i>	lásd d'itud'a
<i>d'üdid'ærdæ</i>	vmi közepe
<i>d'üdi'btæ</i>	középső
<i>d'üdübasa</i> U	gyűrű
<i>d'üjhi'btisj</i> I	megkerül
<i>d'üjhüə</i> U	kör, kerek
<i>d'ügusa</i> U	elveszik
<i>d'ükud'üsa</i> U	elveszik
<i>d'ülsjæ</i> I	egész
<i>d'ülsjd'i</i> I	befejez: <i>d'ülsjd'amj</i> befejezés
<i>d'ümædæə</i> U	hóesés
<i>d'ümünsa</i> U	esik a hó, havazik
<i>d'ünsærusa</i> U	reszket, remeg (bef.)
<i>d'ünd'ütisj</i> I	reszket (foly.)
<i>d'üŋatusa</i> U	mered, meredezik
<i>d'üŋhə</i> U	mocsár, nedves talaj, moha
<i>d'üŋhæl'ükü</i> U	nedves, mocsaras
<i>d'üŋgarsa</i> U	dörög, hangosan szól
<i>d'üritæ</i>	álom
<i>d'ürimj</i> I	mese, hír
<i>d'ütü</i> U	kéz
<i>d'ü"sa</i> U	elveszít

G

<i>gæradə</i> U	város (< or. город)
<i>gost'inica</i> U	szálloda (< or. гостиница)

H

<i>hæmou</i>	indulatszó: A csudába!, A fenébe!, A mindenségit!
<i>hed'itjsj</i> I	gyalogol
<i>hejbj</i> I	melegség, forróság
<i>hekusj</i> I	meleg (ige)
<i>helj</i> I	rész, fél: <i>hantu helinj</i> ti-tokban
<i>heljdi'sj</i> I	segít vkinek
<i>helinj</i>	néha
<i>helj"sijsi</i> I	segít vkinek
<i>hel'i'di</i> I	segítség
<i>heŋkə</i>	fekete, sötét
<i>heŋd'ir</i> I	sámándob
<i>herijsj</i> I	lóg
<i>hiæratæ</i>	vissza
<i>hiü</i> I	éj
<i>hiimhi"</i>	este (Adv)
<i>hiimsi</i> I	beesteledik
<i>hiind'a</i>	éjjel: <i>hiind'ad'æ</i> éjjeli
<i>hiijhi"</i>	este (Adv)
<i>hikæbtjsj</i> I	megijeszt
<i>hili"si</i> I	fél (ige)
<i>hiŋabtusa</i> U	ágyat vet
<i>hirə 1</i>	lehet
<i>hirə 2</i>	-ig
<i>hirəm'apku</i> I	dombocska
<i>hirid'i</i> I	főz
<i>hiti'disi</i> I	süt
<i>h'ad'ir</i>	kampó
<i>h'aj</i> I	tenyér
<i>hičibtiar</i> I	tanítás
<i>hijlænsægə</i>	szörnyű, szörny
<i>hiimsj</i> U	megijed
<i>hiļæd'atæd'i</i> I	fél (ige)
<i>hiļə</i> I	félelmetes, ellenség
<i>hoarasa</i> U	elkap
<i>hoarud'a</i> U	mélyen alszik
<i>hobtæd'a</i>	vmit elkerül, vmit meg-úszik

<i>hoðür</i> U	1. minta 2. papír, levél	<i>hursærisj</i> I	visszaküld
<i>hojkud'a</i> U	fut, szalad	<i>hursíd'i</i> I	visszatér
<i>hojkürsa</i> U	fut, szalad	<i>hutu</i> U	átmenet, átmenés:
<i>hojmægəə</i> U	sötét		<i>huðu"tuə</i> átmenő
<i>hojmaru</i> U	sarki éj: <i>hojmarunda</i> <i>kičəðəə</i> december– január (sötét időszak hava)	<i>hutorəsa</i>	befog
<i>hol'üa"mənu</i> U	könnyen, könnyedén	<i>huuləsij</i> I	keresni kezd (inch.)
<i>honə</i> U	éhezés	<i>huursij</i> I	keres (frek.)
<i>honəə</i> I	birtoklás	<i>huu"a</i>	előtt, korábban
<i>honəd'a</i> U	éhezik	<i>hu"</i>	<i>lásd</i> hujši
<i>honsij</i> I	birtokol	<i>h"aa</i> U	fa
<i>hoŋkə</i> I	nyél	<i>h"ajmu</i> U	csizma
<i>horə 1</i> U	arc	<i>h"ad'a</i> U	fa-, fás
<i>horə 2</i> U	időszak, tartózkodás ideje (< or. nopa)	<i>h"alə</i> U	kő
<i>hotəd'amij</i> I	naplemente	<i>h"alud'a</i> U	felállítva van
<i>hotəd'a</i> U	1. leír 2. kidíszít,	<i>h"andu</i> U	csel
<i>hotəd'ia</i> U	csillag	<i>h"andula"a</i>	ravasz
<i>hotəkəbi"ə</i> I	lemenés	<i>h"ansa</i> U	tesz vmit vhová, felállít, feltesz, eltemet
<i>hotəmə</i>	szürke	<i>h"antu</i> U	kamusz
<i>huə</i> U	hátsó rész, aztán	<i>h"antubtusa</i> U	becsap, kicselez
<i>huəbtəə</i> U	utolsó	<i>h"əŋkəd'a</i>	elfut
<i>huədusa</i> U	utolsó (ige)	<i>h"arimü-</i>	hirtelen felkerekedik
<i>huənu</i> U	után, mögött	<i>h"arud'a</i> U	1. üz valamit 2. gyógyít
<i>huanə</i>	hátsó	<i>hüə</i> U	év, idő
<i>huarəd'əsa</i> U	megüt	<i>hüətə</i>	mindig
<i>hujši</i> I	1. akar 2. hív 3. kér	<i>hüəti"</i>	mindig
<i>hud'isij</i>	keres	<i>hüčüd'a</i> U	1. elrejtőzik 2. bemászik
<i>hul'əd'i</i> I	1. hív, meghív 2. kér, megkér 3. akar	<i>hüäləsa</i>	fújni kezd, befúj
<i>hunsəə</i> U	más, másmilyen	<i>hündü"ləsa</i>	elhisz
<i>hunsəəmənu</i>	máshogy	<i>hünsəəə</i> U	régi: <i>hünsəəənu</i> régen
<i>hunsə"kuə</i>	változékony	<i>hütədə</i> U	test
<i>huŋkələsa</i>	átvág, lerövidít	<i>hüüd'üə</i> U	pofa
<i>hurəgəə</i>	felemelkedő	<i>hüüša</i> U	büzlík
		I	
		<i>id'a</i>	apa (megszólító forma)
		<i>ili</i>	vagy (< or. или)
		<i>iməd'əə</i>	érkezett (PtPass)

<i>imi</i>	nagyanya (megszólító forma)	<i>kəmiüdüsa</i> U	1. fog, megfog 2. tart, visszatart 3. kap
<i>imid'i</i> I	nagyanya	<i>kəntə</i> U	szán
<i>inidiə</i>	a nővér férje (sógor)	<i>kəntid'i</i> I	megfagy, befagy
<i>ini"ia</i> I	öregasszony, feleség	<i>kəŋi"sa</i> U	énekel
<i>ini"ia"ku</i> I	feleség	<i>kərbud'a</i> U	akar
<i>ini"ə</i> I	öregasszony	<i>kəri"ə</i> I	ösztökélő rúd
<i>inšüdə</i> U	1. utas, szánon utazó 2. első szán a fogatban	<i>kərigəli</i>	megállás, kb. 10 km-es távolság
<i>iri</i> I	nagypapa	<i>kərsu</i> U	dolog, történet, eset
<i>isa</i> U	van	<i>kərutə- +Px</i> U	egyszerű, csak, csak úgy
I		<i>kəŋitiŋi</i> I	gőzölög
<i>iša"ə</i>	szegényke	<i>kətu</i> U	karom
<i>i"i</i>	igen	<i>kətud'a</i> U	legel
K		<i>kətubtusa</i> U	pásztorkodik, réneket őriz, legeltet
<i>kəəli</i> I	könny	<i>kəu</i> U	jávorszarvas
<i>kəəli'kü</i> U	rövid	<i>kəb'a</i>	sámán viselet
<i>kəburuda</i> U	serpenyő (< or. скаварода)	<i>kəčəməsa</i> U	néz, megnéz, lát, meglát
<i>kəči</i>	legyen!	<i>kədaŋ</i> U	fény
<i>kədičia"i'ai"</i>	hiába, feleslegesen	<i>kədaŋsa</i> U	kikapar
<i>kəŋəiŋsa</i> I	allegorikus ének	<i>kəda'u</i>	indulatszó: A mindenit!
<i>kəŋi"sa</i> U	énekel	<i>kəda</i> U/I	mellett, mellé: <i>kəda'nu</i> mellett, körül, <i>kəda'məni</i> mellett, körül
<i>kəhi</i> I	fogoly(madár)	<i>kədi'ua (d'entu)</i>	mennydörgés
<i>kəh'ajkə</i> U	kopejka (< or. копейка)	<i>kəm</i> U	vér
<i>kəi</i> I/U	oldal: <i>kəitəni</i> irányában, <i>ŋəbtə ŋiləə kəi</i> szélárményekos oldal	<i>kəmərd'əə</i>	volt mellrész
<i>kəku</i> I	köd, pára	<i>kəmba</i> U	késő tavasz
<i>kəməd'a</i> U	1. vesz 2. megfog, befog: <i>kəmərusa</i> meg van fogva 3. tart	<i>kəmbad'ə</i> U	késő tavaszi; <i>kəmba-d'əmənu</i> késő tavasszal
<i>kəmə'a"sa</i> U	1. tart 2. elfoglalt (pl. helyet) 3. foglalkozik vmivel	<i>kəmə'sa</i> I	tart
<i>kəmnə</i> U	tömeg, csorda	<i>kəmkəŋəsa</i> U	megölel
		<i>kənə</i> U	mennyi
		<i>kənəgüə</i>	néhány
		<i>kənəgü'l'ü"</i>	ahány csak
		<i>kəŋgə</i>	mikor
		<i>kəŋgüčə</i>	valamikor, egyszer valamikor: <i>kəŋgüčəküə</i> valamikor, egy idő múlva

<i>kaŋkəgəl'ičə</i>	soha, semmikor	<i>kolj</i> I	hal
<i>kaŋkəgüə</i>	valamikor	<i>konə</i> U	kölyök
<i>kaŋkəriai"</i>	néha	<i>konid'i</i> U	elmegy
<i>karəd'a</i> U	1. meggyógyul 2. megszülni 3. elvisz	<i>kontə</i> U	áldozat
<i>kasad'a</i> U	majdhogy nem, alig nem	<i>kontud'a</i> U	visz, elvisz
<i>katəgəə</i>	fényes	<i>koru"</i> U	ház
<i>kauləsa</i> U	befed, betakar	<i>kosərusa</i> U	kiszárad
<i>kbitanci</i> U	nyugta (< or. квитанция)	<i>košüə</i>	öltöny (< or. костюм)
<i>Keta"a</i>	Heta folyó	<i>kotəd'a</i> U	száraz
<i>kičəδəə</i> U	hónap, Hold	<i>kotəra"a</i> U	elejt (vadat)
<i>kiind'əə</i> I	volt köldök lásd kiinj	<i>kotud'a</i> U	hóvihar
<i>kiinj</i> I	köldök	<i>kou 1</i> U	megöl, elejt
<i>kilogrammə</i> U	kilogramm (< or. килограмм)	<i>kou 2</i> U	fül
<i>kilometra</i> U	kilométer (< or. километр)	<i>kouδə"mua"ku</i>	Nap
<i>kiratusa</i> U	ordít, kiált	<i>kouind'ərjsj</i> I	napon való tartózkodás
<i>kindiši</i> I	füstölög: <i>kindi"tiə</i> füs- tölgő	<i>kousa</i> U	dél lesz
<i>kinsia</i> I	lenti	<i>ku"</i>	marad
<i>kintəδijsj</i> I	füstölög	<i>kuə čühəgüəni</i>	nagyon
<i>kinjkalj</i>	lábszár	<i>kuə hiričəküəni</i>	egy idő múlva
<i>kirküdəsa</i> U	megijed	<i>kuə</i>	kis idő múlva
<i>kitid'i 1</i> I	megköt, beköt	<i>kuəd'a</i> U	meghal: <i>kuətundə</i> amikor meghal
<i>kitid'i 2</i> I	felébreszt	<i>kuəd'ümu</i> U	férfi:
<i>kjiru"müsa</i> U	széthasad, kettéhasad	<i>kuəd'ümüniüə</i> U	fiúgyerek
<i>kobtua</i> U	lány, lánya vkinek	<i>kuañd'a</i>	friss
<i>kočə</i> U	betegség	<i>kuhu</i> U	szörme, bunda, bőr
<i>koδu</i> U	vihar: <i>kotuδə niid'a</i> nyugati oldal	<i>kuhuə</i> U	szörme, bunda, bőr
<i>Koδuta"a</i>	Dugyinka	<i>kuməəni</i>	hová (Prol)
<i>kojkə</i> U	fából faragott házibálvány	<i>kumunsa</i> U	mond (csak kérdésben használatos)
<i>kojkümtar</i>	a bálványhoz való for- dulás	<i>kund'a</i> U	alszik
<i>koid'i</i> I	hagy vmít valahol	<i>kunsiβjə</i> I	magas női teherszán
<i>kolə</i> U	iskola (< or. школа)	<i>kunsiδə</i>	belsejéből
		<i>kunsiməni</i>	bent (Prol)
		<i>kunsiñi</i>	bent (Lok)
		<i>kunsiñjaδə</i>	csak a belsejéből (El)
		<i>kundə</i>	időtartam alatt
		<i>kuntəδü"</i> U	hosszúság
		<i>kuntəgəə</i>	messzi
		<i>kuntəgai"</i>	messzire, sokáig
		<i>kuntəga"a</i>	hosszú

<i>kuntia</i>	hosszú, hosszúkás
<i>kuntud'a</i> U	elalszik
<i>kunuŋu</i>	hol
<i>kuñd'i</i>	vminek a belsejébe
<i>kuñi"čəküə</i>	valahová
<i>kuñi"ia</i>	hogy, hogyan
<i>kuñi"iagüə</i>	valahogy, valahogyan
<i>kuñidə</i>	honnán
<i>kuñigəliči</i>	valahová
<i>kuñigüəni</i> I	valahol
<i>kuñini</i>	hol
<i>kuñimənu</i> U	hol, mi mentén
<i>kurəd'i</i>	melyik
<i>kurəd'iküə</i>	valamilyen
<i>kurəguj</i>	sőt, már
<i>kurəgui"</i>	teljesen
<i>kuraa</i> U	tehén (enyecen keresz- tül oroszról < корова)
<i>kuru</i> U	bika
<i>kušimi</i> I	támasz
<i>kuətəδusa</i> U	köhög
<i>ku"</i>	nagyon
<i>küə</i> U	nyírfa
<i>küə'ahü"</i>	holnap
<i>küə'asa</i> U	felébred: <i>küə'atundə</i> amikor megvirradt
<i>küə'atu</i> U	reggeli időszak
<i>küə'atud'a</i>	reggel
<i>küə'atund'a</i>	reggeli, reggel
<i>küəma</i> U	kés
<i>küü"üa(m)</i>	lásd <i>kuəd'a</i>

L

<i>lədiši</i> I	nem tud vmit, nem ké- pes vmire
<i>ləndujča"ə</i>	nagyon lusta
<i>ləŋjnsi</i> I	ég
<i>ləŋubtišj</i> I	meggyújt
<i>ləŋud'i</i> I	meggyullad
<i>lərsədi-</i>	felugrik
<i>labku</i> U	bolt (< or. лавка)

<i>labsəkəə</i>	a legkisebb gyerek a csa- ládban
<i>laða"muə</i> U	maradék
<i>lajkuəd'a</i> U	kiterít
<i>laka'rai"</i>	hirtelen, váratlanul
<i>laŋə"kaə</i> U	kiabálni kezd
<i>laŋürsa</i> U	kiabál
<i>larbajčü</i>	zavaros
<i>larkatusa</i> U	világít, fénylik, pislákol
<i>latəə</i> U	csont
<i>latəd'a</i> U	felkészül
<i>ligumsa</i> U	szerencsétlenül jár
<i>ligumu</i> U	szerencsétlenül járás
<i>liŋtə</i> U	sík terület
<i>ločü</i> U	padló
<i>logia"si</i> I	ugat
<i>loh"a</i>	fedezékdeszka
<i>loŋhəri</i> I	gyomor
<i>lujkuəd'a</i>	eltörik, eltör, felszed
<i>lukua</i>	temetkezési sapka
<i>lukütəsa</i> U	halotti sapkája van
<i>lu'latišj</i> I	rendetlen állapotban van
<i>luu</i> I	kabát, bunda, ruha

L

<i>labišj</i> I	kinyit
<i>lečirsa</i> U	gyógyít (< or. лечить)
<i>leki</i> I/U	orvos (< or. лекарь)
<i>lišü</i> U	lusta
<i>lūə"šitə</i> U	orosz (nyelv)
<i>lüməd'a</i> U	elfut
<i>lūŋkübtairša</i> U	bújósckázik

M

<i>məčad'a</i> U	sántít
<i>məkini</i>	hátnál
<i>məki"ia</i>	hátra
<i>məku</i> U	hát
<i>mələkə</i> U	tej (< or. молоко)
<i>məl'či</i> U	vminek a széle, határpont
<i>məl'kümsa</i>	október (a hajítás hava)

<i>mənə</i>	én, enyém	<i>mamsutə</i>	rendben
<i>mənəgəjsə</i> U	leesik	<i>manakü"</i>	éppenhogy, alighogy,
<i>mənti'd'i</i> I	megérint		egyszercsak
<i>mənu</i>	tojás	<i>mantə</i>	szerint, mint, ahogy
<i>mənünsa</i> U	szeret	<i>mantimü</i> U	jobb
<i>məŋkə</i> U	szükség	<i>manu</i> U	régen, nem sokára
<i>məŋkəə</i>	szegény	<i>manuə</i>	régi, <i>manuəd'əə</i> nagyon
<i>mərsi</i> I	váll		régi
<i>məru</i> U	part	<i>masautuə</i> U	telt (a Hold)
<i>məskəbaa</i>	moszkvai (< or. Москва)	<i>matüdüsa</i> U	szomszédol, vendégeskedik a szomszédnál
<i>mətud'a</i> U	vág, elvág	<i>ma"</i> U	sátor
<i>mətü"</i> U	hat	<i>mejsi</i> I	csinál, létrehoz
<i>məu</i> U	föld	<i>meljədsi</i> I	csinál, épít, kidolgoz, alkot (bef.)
<i>maa</i>	mi, micsoda: <i>maara</i>	<i>meli"sijši</i> I	csinál, létrehoz, épít, kidolgoz (foly.)
	csak az	<i>mentiđisi</i> I	1. megérint, megfog 2. nyugtalanít, zavar megfog, megérint
<i>maacə</i>	valami	<i>menti'd'i</i> I	új
<i>maad'əə</i> U	nagy sátor	<i>meŋd'ad'ə</i>	gyorsan
<i>maad'a</i>	miért	<i>merə</i>	gyorsan
<i>maagəə</i> U	erős: <i>maagəəmənu</i> erősen; <i>maagəi"</i> erősen	<i>merigiai"</i>	kevesebb, alacsonyabb
<i>maagəličə</i>	semmi, semmiféle	<i>mi</i> 1	mi ketten
<i>maagüə</i>	valami, valamilyen	<i>mi</i> 2	dolog, tárgy, itt: csomag
<i>maəŋuna</i>	miféle, micsoda	<i>mibt'i</i> I	<i>lásd</i> <i>mi"ši</i>
<i>mađajbə"</i>	<i>lásd</i> <i>mađajsa</i> 2 (tagadott tö)	<i>mid'i"ə(t'i)</i>	lehet
<i>mađajčü</i> U	vendég	<i>min'a</i>	lehet
<i>mađajsa</i> 1 U	vendégség	<i>min'ağəni</i>	perc (< or. минута)
<i>mađajsa</i> 2 U	vendégségben van	<i>minutə</i>	has
<i>mađajsiüə</i> U	ajándék	<i>miŋəd'əə</i> I	a lépés hangja
<i>mađu"sa</i> U	sátrat birtokol	<i>mirəimü</i> U	ide
<i>mađa"ka</i> U	világítótórony (< or. маяк)	<i>mi"ia</i>	ad, átad, kiad
<i>maləd'a</i> U	felállítja a sátrat, táborver	<i>mi"ši</i> I	legyőz
<i>mala</i>	különbőség	<i>m'anid'i</i> I	szánfogat
<i>mal'ia</i>	tarka	<i>mijəd'ə</i> I	lefagyaszt, megdermeszt
<i>mal'ibti-</i>	díszít	<i>mijəd'i</i> I	gyalogol
<i>mal'ir</i> U	az egy sátorban lakó családok megnevezése	<i>mijəd'isi</i> I	<i>lásd</i> <i>mejsi</i> (tagadott tö)
	sátorozik, táborozik	<i>mijə"</i>	<i>lásd</i> <i>mejsi</i> (Sg3)
<i>mal'üsa</i> U		<i>mij"itə"</i>	<i>lásd</i> <i>mejsi</i> (Pl3 refl.)

<i>mī'ianə</i>	csak én
<i>mī'ičənī</i> "	mi is
<i>mīnsi</i> I	megy, gyalogol
<i>mīndisj</i> I	hord, visz
<i>mīntəlasj</i> I	elvisz
<i>mīngümūni</i> "	hiszen mi
<i>mīntə</i>	méret
<i>mīnšianə</i>	én pedig
<i>mīnšianj</i> "	mi pedig
<i>mīŋ</i>	mi többen
<i>muəd'a</i> U	ág
<i>muantursa</i> U	szenved
<i>mulir'asj</i> I	1. megfigyel 2. emlékszik vmire
<i>muñd'ükə</i>	sánta
<i>munsə</i> U	mond (bef.)
<i>munud'a</i> U	mond (foly.)
<i>munku</i> U	fa, többes számban: erdő
<i>munku</i> "sa U	elvándorol az erdő fe- lé, az erdőbe
<i>muud'a</i> U	öriz
<i>mütəməsa</i> U	elküld vkit vmiért, vhová

N

<i>nəðəkəsij</i> U	bőrt kidolgoz (bef.)
<i>nəðürsa</i> U	bőrt kidolgoz (foly.)
<i>nəkərisi</i> I	nyugodt, nem mozog
<i>nəməgəə</i>	egyenes: <i>nəməgəi</i> " egyenesen, röviden szólva
<i>nənsid'i</i> I	áll (foly.)
<i>nənsud'i</i> I	megáll, feláll
<i>nənsutisij</i> I	megállít
<i>nənsu</i> "mijə I	megállás
<i>nəñd'isij</i> I	áll (foly.)
<i>nəñd'i</i> "mijə I	állóhely
<i>nəŋhə</i> U	rossz, kicsi: <i>nəŋhə- mənu</i> csúnyán, gono- szul, rosszul; <i>nəŋhuə-</i>

<i>nəŋhuə</i>	<i>dəŋ'a</i> ellenben a gyengék <i>lásd</i> <i>nəŋhə</i>
<i>nəsij</i> I	1. kikapar 2. bőrt kikészít
<i>nəti</i> U	idő, időtartam
<i>na</i> U	1. -nál / -nél 2. -hoz / -hez / -höz
<i>naad'a</i>	valahol található
<i>najbəgəə</i>	hosszú
<i>nagəmtu</i>	<i>lásd</i> <i>nagür</i>
<i>nagür</i> U	három: <i>nagəmtu</i> harmadik
<i>nanu</i> U	1. -val / -vel 2. -nál / -nél: <i>nanunə</i> ná- lam, körülöttem; <i>nanuntə</i> nálad, körülötted
<i>nij</i> I	nő, asszony, <i>nij</i> "iə nagyító képzős alak
<i>nijüə</i> U	lány
<i>nijisid'əgəj</i>	házastársak
<i>nij</i> "iə	<i>lásd</i> <i>nij</i>
<i>nogusa</i> U	közeledik, odaér
<i>nokur'anu</i>	hamarosan, nemsokára
<i>nori</i> I	edény
<i>noru</i> U	tavas
<i>norud'a</i>	tavasszal
<i>norumsa</i> U	tavaszodik
<i>nubirsij</i> I	rohan, vágat
<i>nujbaləsa</i> U	elszomorodik
<i>numajka</i> "a U	fiatalember, legény
<i>numanju</i> U	legény

Ŋ

<i>ŋə</i> U	barát, társ
<i>ŋəə</i> U	nganaszan
<i>ŋəədətə</i> U	nganaszan (nyelv): <i>ŋəədətəmənu</i> nganaszanul
<i>ŋəədətəd'a</i> U	nganaszanul (beszél)
<i>ŋəəgəə</i> I	jó: <i>ŋəəgəi</i> " jól; <i>ŋəəgəəməni</i> jól
<i>ŋədijə</i>	helyre, vhová
<i>ŋəbjij</i> I	távolság

<i>ñajbīḏa</i>	messziről	<i>ñerāḏa</i>	először
<i>ñajbīḏa</i> U	messzire;	<i>ñerāḏisī</i> I	első, elől megy
<i>ñajbigatā</i>	messziről	<i>ñeragaj mau</i>	alsó világ
<i>ñajbitā</i>	távoli	<i>ñerani</i> I	1. elől
<i>ñagabtisi</i> I	meghúz, megránt		2. -ig
<i>ñakalasi</i> I	1. megfog		3. korábban
	2. elvesz, elvisz	<i>ñera"ā</i>	hamarosan, eztán, előre
<i>ñakamasi</i> I	1. megfog	<i>ñerb'ajčasi</i> I	fekszik
	2. elvesz, elvisz	<i>ñerbi"ia</i> I	serdülő lány
<i>ñakid'i</i> I	beken	<i>ñerisa</i> I	irányul
<i>ñalīḏami</i> I	vízvező hely	<i>ñerilasi</i> I	közeledik
<i>ñalimsi</i> I	megőrül	<i>ñersāḏisī</i> I	utál, nem szeret
<i>ñalīḡkə</i>	életvidám, boldog	<i>ñerši-</i>	utálatos (ige)
<i>ñaltad'i</i> I	örül	<i>ñetarusā</i> U	felállít
<i>ñali</i> I	öröm	<i>ñeüsa</i> U	levetkőzik
<i>ñantid'i</i> I	vmilyennek tűnik,	<i>ñi</i> I	-ra / -re
	vmire hasonlít	<i>ñiāḏa</i> I	öv
<i>ñasi</i>	alig	<i>ñiāḏ'i</i> I	lehúz, lenyúz
<i>ñasiči</i>	valahogy	<i>ñiariši</i> I	hagy
<i>ñasi"riai"</i>	alig	<i>ñigüsa</i> U	imádkozik vkihez
<i>ñelhirməbtud'a</i>	lásd ñolhəḏusa	<i>ñiibtüsa</i> U	kipihen magát, pihen
<i>ñeltamirsa</i> U	lenyel	<i>ñiūdā</i>	vmi irányában levő, vmi irányába: <i>ñarbüḏa ñiūdā</i>
<i>ñemi"ā</i> I	nőstény rēn		keleti
<i>ñemi</i> I	anya	<i>ñiimənu</i>	-ról / -ről (pl. beszél)
<i>ñemiḡti"ia</i> I	feleség	<i>ñikā</i> I	erő
<i>ñemi"ia</i> I	nagy folyó, Pjaszina	<i>ñiljbša</i> I	élet
<i>ñenəḡkə</i> I	szúnyog	<i>ñiljḏ'i</i> I	él, lakik vhol
<i>ñenača"ā</i> U	hatalmas:	<i>ñilimj</i> I	élet
	<i>ñənača"amənu</i> nagyon	<i>ñil'iani</i>	lásd ñini
<i>ñenamairsa</i> U	szomszédos (ige):	<i>ñilu</i> I	élet
	<i>ñenamairüa</i> szomszédos (PtImp)	<i>ñim</i> I	név
<i>ñenintusa</i> U	suttog	<i>ñiməni</i>	-on (Prol)
<i>ñēḏ'almuā</i> U	könnyű, nem bonyolult	<i>ñimā"kü"</i>	kissé, kicsit
<i>ñēḏ'irmiši</i> I	csúszik	<i>ñimbja</i> I	1. felnőtt
<i>ñeniši</i> I	vmi mellett gyorsan		2. idős, legöregebb
	elmegy	<i>ñimtid'i</i> I	nevez
<i>ñenkarəka</i>	bűnös, bűn	<i>ñini</i> I	-on / -en / -ön: : <i>ñil'iani</i>
<i>ñerəbtā</i>	első		csak -on/-en / -ön
<i>ñerəbtüküḡüa</i>	első, kezdeti	<i>ñini</i> I	báty
<i>ñerəbtü"kü"</i>	először, az elején		

<i>ninibi(i)ə</i> I	legidősebb (a fivérek közül)	<i>ɲəmursa</i> U	eszik (foly.)
<i>nintu</i>	nem (Part.)	<i>ɲənəbəsɪ</i> U	megáll
<i>ɲiri</i>	együtt	<i>ɲəndi"ai"</i>	bizonyára
<i>ɲiriədɪsɪ</i> I	egy szintre állít	<i>ɲənduj</i> U	csónak
<i>ɲirüsiirsa</i> U	barátkozik	<i>ɲənu"namsa</i> U	megtorpan
<i>ɲirku</i> U	nyárfa	<i>ɲənurusa</i> U	fontoskodik
<i>ɲisarindɪtə</i>	lásd ɲisɪ	<i>ɲənüəd'a</i> U	meglepődik
<i>ɲisɪ</i> I	tagadó ige: <i>ɲisarindɪtə</i> (ellentétben+Vpass+Koaf+Sg2)	<i>ɲətədəsɪ</i> I	samanizál
		<i>ɲətəd'a</i> U	1. találkozik vkivel, talál 2. kikutat 3. megmutat 4. felpróbál 5. ellenőriz
<i>ɲitəə</i> U	üst, vödör	<i>ɲətərubtud'a</i> U	megmutat
<i>ɲočibtɪsɪ</i> I	1. kiszabadít 2. kifog	<i>ɲətumsɪ</i> I	láthatóvá válik, megjele- nik
<i>ɲoɟi-</i>	megcsókol	<i>ɲə"</i> I	sámán
<i>ɲolhədusa</i> U	elenged	<i>ɲabtə</i> U	haj
<i>ɲolhüküjsa</i> U	elenged, kieneged	<i>ɲabubtəə</i> U	legidősebb (a nővérek kö- zül)
<i>ɲomu</i> U	nyúl	<i>ɲadumtugujsa</i> U	megsebez
<i>ɲoɲhu</i> U	fejtető	<i>ɲad'a</i> U	fiatalabb testvér
<i>ɲo"lusa</i> U	elragad	<i>ɲad'abtə</i>	fiatalabb
<i>ɲüə</i> U	gyerek	<i>ɲad'ümüə</i> U	tisztátalan
<i>ɲüəčəsɪ</i> I	szül	<i>ɲahu</i> U	sógornő
<i>ɲüəčəmuəd'əə</i> U	a szülés helye	<i>ɲala</i>	lásd ɲaɲ
<i>ɲüəlusa</i> U	magával visz	<i>ɲaɲir</i> U	1. dolog 2. tulajdon 3. örökség
D		<i>ɲambu</i> U	álom
<i>ɲədɪmləmɪ</i> I	sámánolásra alkalmas (segítőszellem)	<i>ɲam'aj</i> U	másik: <i>ɲam'ajd'üm</i> másik a kettő közül
<i>ɲədɪrbɪ"ə</i>	lásd ɲə"	<i>ɲam'a(j)čümə</i>	kilenc
<i>ɲədɪ"təsɪ</i> I	igaza van	<i>ɲamtə</i> U	szarv
<i>ɲədu</i> I	kinézet	<i>ɲanabtaad'a</i> U	elfelejt
<i>ɲədusɪ</i> I	látszik	<i>ɲanasa</i> U	ember
<i>ɲədüsa</i> U	lát	<i>ɲantəməsɪ</i>	imádkozik vkihez, vmihez
<i>ɲajbəusa</i> U	dolgozik	<i>ɲanuə</i>	1. igazi, valódi 2. egyszerű,
<i>ɲajbəu"ši</i>	munkás	<i>ɲanuodu</i> U	1. figyelemre méltó 2. belátható, érzékelhető
<i>ɲəməbtusa</i> U	megetet		
<i>ɲəməntursa</i> U	megrág, lerág, megmar		
<i>ɲəmnasa</i> U	éhes (ige)		
<i>ɲəmsa</i> U	megeszik (bef.)		
<i>ɲəmsačügujsa</i> U	ételt készít		
<i>ɲəmsu</i> U	hús		

<i>ɲanudətə</i>	hétköznapi, szokásos	<i>ɲuəlǐ</i>	természetesen
<i>ɲaŋ</i> U	száj: <i>ɲala</i> csak száj (Az elbeszélésekben a kommentátor.)	<i>ɲuəl'ai"</i>	már
<i>ɲaŋkəriši</i> I	kiált	<i>ɲuənəsa</i> U	1. küld 2. átad
<i>ɲarəgəiša</i> U	körbenéz, ránéz	<i>ɲuənəmuə</i> U	átutalás
<i>ɲarbubtusa</i> U	pillant, néz	<i>ɲua"</i>	<i>lásd</i> ísa (Imp. Sg2)
<i>ɲarbuðə</i>	kelet	<i>ɲua</i> U	ajtó: <i>ɲua ɲiud'a</i> déli, dél felé
<i>ɲarka</i> U	medve	<i>ɲualəsa</i> U	ajtóként működik
<i>ɲatəd'a</i> U	vár vkit	<i>ɲuča"sa</i> U	enged valahová
<i>ɲil'a</i> 1	lefelé, felé	<i>ɲučüd'a</i> U	elenged
<i>ɲil'a</i> 2 I/U	saját	<i>ɲudasa</i> U	birtokol: <i>ɲutaləsa</i> birtokba vesz
<i>ɲiləə</i>	lenti	<i>ɲuduŋü</i>	egyéniileg gazdálkodó paraszt
<i>ɲil'əðə</i>	lentről	<i>ɲuhu</i> U	ruhaujj
<i>ɲil'i"ia</i>	1. lefelé 2. keletre	<i>ɲukə</i> U	mennyiség
<i>ɲintə</i>	puskacső	<i>ɲukəgə</i>	sok (határozószó)
<i>ɲ'antu</i> U	legény	<i>ɲukəgəə</i>	sok (melléknév)
<i>ɲi"tə-(+Px)</i>	egyre csak: <i>ɲi"tətə</i> én egyre csak, <i>ɲi"tətu</i> ~ <i>ɲi"təti</i> ő egyre csak	<i>ɲunsǐ</i> I	füstnyílás
<i>ɲoj</i> U	láb	<i>ɲuñüd'a</i> U	gyűjt, gyűlik
<i>ɲojbuə</i> U	fej	<i>ɲurəkuəd'i</i> U	semmit se tesz
<i>ɲohuləsa</i> U	elvisz magával	<i>ɲusǐ</i> I	dolog, munka
<i>ɲomtəbtusa</i> U	leültet	<i>ɲusǐsǐ</i> I	dolgozik, csinál
<i>ɲomtəd'a</i> U	leül	<i>ɲušiürsi</i> I	mozog
<i>ɲomtüsü</i> U	ül	<i>ɲuta</i> U	bogyó
<i>ɲonə- +Px</i>	maga	<i>ɲutad'ü</i> U	tulajdon
<i>ɲonəə</i> I/U	és, még	<i>ɲu"əðumənu</i>	egyenként
<i>ɲonəi"</i>	megint, ismét: <i>ɲonəi"ɲ'al'i"</i> már megint	<i>ɲu"əi"</i> U	egy: <i>ɲu"ədu"</i> (PlGen) egyszer, <i>ɲuəčənu</i> (Lat) egyenként, együtt; <i>lásd</i> <i>ɲu"əi"</i>
<i>ɲonda</i> U	ész, értelem	<i>ɲu"əj</i>	egyszer sem
<i>ɲonsǐd'i</i> I	kimegy, kiszalad	<i>ɲu"əjkəŋ'iči"</i>	lóg
<i>ɲosəðusa</i> U	1. sajnál vmit vkitől, megtagad vmit vkitől 2. takarékoskodik	<i>ɲüð'asa</i> U	sátorrúd
<i>ɲuə</i> U	égbolt, isten	<i>ɲüj</i> U	farkas
<i>ɲuə</i>	<i>lásd</i> <i>ɲoj</i> (Gen)	<i>ɲül'adə</i> U	gazdag, tehető
<i>ɲuəčü</i>	<i>lásd</i> <i>ɲoj</i>	<i>ɲühia</i>	
<i>ɲuəd'əə</i> U	lábnyom		

0

<i>obrazec</i>	példa (< or. образец)
<i>osobenno</i>	különösen (< or. особенно)

P

<i>peñsi"təsi</i> U	nyugdíja van (< or. пенсия)
<i>počta</i> U	posta (< or. почта)
<i>pošolkə</i> U	falu (< or. посёлок)

R

<i>rabočij</i> U	munkás, szolga (< or. рабочий)
------------------	--------------------------------

S

<i>səə</i> I	szív
<i>səənə</i> U	buta
<i>səənairsa</i> U	butaságot csinál
<i>səbəskə</i> U	szovjet (< or. советский)
<i>səbulaad'a</i> U	mellé lö, eltéveszti a célt
<i>səbu"sa</i> U	levesz, kivesz
<i>səčəriusa</i> U	megszemléli, megnéz
<i>səjbuləsa</i> U	felhangzik
<i>səd'əə</i> I	út
<i>səd'əi"səmi</i> I	hely, amit útnak használnak
<i>səmu</i> U	sapka
<i>səma"ləsa</i> U	sapkaként használ
<i>sənə h"aa</i> U	lombos fa
<i>səŋkəbtusa</i> U	lemér
<i>səŋhəl'ankə</i> I	öt
<i>səŋkal'ikü</i> U	nehéz
<i>səŋkusa</i> U	nehéz (ige)
<i>səŋüləsa</i> U	megnéz, körbenéz
<i>səŋürsa</i> U	néz
<i>sərəə</i> I	út
<i>sərbj</i> I	védelmező
<i>sərbj"iə</i>	fürge

<i>sərj'di</i> I	elhoz
<i>səudi</i> I	kilő, lö
<i>sakir</i> U	cukor
<i>sakü"sa</i> U	megharap
<i>sal'id'i</i> I	elront, megsért
<i>sam</i>	maga (< or. сам)
<i>sanə"kaša</i> U	játszani kezd
<i>sanirsa</i> U	játszik
<i>saŋkud'a</i> U	sérteget
<i>sarəd'a</i> U	odaköt, megköt
<i>saruə</i> U	nyom, út
<i>satərə</i> U	sarki róka
<i>satj'di</i> I	befejez, abbahagy
<i>saii</i> U	zaj, hang
<i>sa"</i>	indulatszó: Csönd!
<i>siərusa</i> I	elmerít
<i>siđi'r'hobta</i>	tényleg, valóban, pontosan
<i>sihəd'ütüə</i> U	csúszós, síkos
<i>siłj</i>	ki, kicsoda
<i>siłičəkiə</i>	valaki
<i>siłigəli'čə</i>	senki
<i>siŋ</i>	a sátor tiszta része, a bejáráttal szembeni rész, <i>siŋə</i> <i>nini</i> északon, <i>siŋə niid'ə</i> észak felé
<i>siŋərjrsi</i> I	gondol vmire
<i>sir</i> U	1. jég: <i>si'rubala"a</i> jeges 2. só 3. fehér, őszes
<i>si'rajkuə</i> U	fehér
<i>si'rumsj</i> U	eljegesedik
<i>si'ti</i>	ők (Du)
<i>si'tj</i>	ő (Sg)
<i>si'tij</i>	ők (Pl)
<i>sočəd'a</i> U	megvarr (bef.)
<i>sočürəsa</i> U	varr (foly.)
<i>sojbusa</i> U	hallatszik, hangot ad
<i>sofsem</i>	nagyon, teljesen (< or. совсем)

<i>sohəd'a</i> U	1. leesik 2. elővesz	<i>šeruku</i> I	reszelő
<i>somd'əirsə</i> U	versenyeznek	<i>šesərisj</i> I	élesít
<i>soŋgujčəsa</i> U	nyersen fogyaszt	<i>šetəd'i</i> I	felmálház, felpakol
<i>soŋku</i> U	nyers	<i>šə</i> I	rész, lyuk
<i>soŋkuəd'a</i> U	nyersen fogyaszt	<i>šədər</i> I	ablak
<i>sorud'a</i> U	esik az eső: <i>soruləsa</i> elered az eső	<i>šədərj</i> I	visz, tart
<i>srazu</i>	rögtön, azonnal (< or. спазы)	<i>šədə</i> I	nyelv
<i>suəd'üsa</i> U	vándorol, átmegy egyik helyről a másikra	<i>šəmsi</i> I	kilyukad
<i>sɯəbəsi</i>	mert, azért	<i>šəŋ</i>	kicsi
<i>suə'sa</i> U	vándorol	<i>šəar</i> I	1. dolog 2. ok 3. bűn
<i>sultud'a</i> U	odaköt vmihez	<i>šəarimsj</i> I	hibát, bűnt követ el
<i>sunsudə</i> U	rokon, utód	<i>šəə'sj</i> U	bánik vkivel vhogyz
<i>suhj'i</i> ə	nyakszirt, tarkó	<i>šəba</i> U	szolga, rab
<i>susujkja</i>	bejárat a felső világba	<i>šədajčüsa</i> U	ragyog, fénylik
<i>suumd'a</i> U	utód	<i>šəküdüsa</i> U	felakaszt
<i>su''dəə</i>	gerinc	<i>šəlakə</i> U	bőr kikészítéséhez használ- latos deszka
Š		<i>širü</i> U	tél, hó
<i>šajbə</i> I	hét	<i>širüə</i>	téli
<i>šahj</i> I	test	<i>šitəbi</i> I	történet, mese, meseszerű elbeszélés
<i>šaru</i> I	szégyen	<i>šitəru-</i>	véd, megvéd
<i>šatid'i</i> I	befejez, abbahagy	<i>šiti</i> I	kettő
<i>šəəlaku</i>	kicsi, apró	<i>šitiđətə</i> I	nyolc
<i>šejmj</i> I	szem	<i>šüəbt'i</i> iai''	pontosan, bizonyosan,
<i>šejmj''sj</i> I	meglát	<i>šüar</i> U	barát
<i>šekusi</i> I	éheznek, szűkülöködik vmiben	<i>šüd'ütəsa</i> U	befejeződik
<i>šelu</i> U	rén csupasz szarvakkal	<i>šül'üd'a</i> U	feléleszt, életre kelt
<i>šenjə</i>	indulatszó: Rossz hír!	<i>šümirimsi</i> I	elcsendesedik, megnyug- szik
<i>šəŋ</i> I	tok, hüvely	<i>šürü</i>	<i>lásd</i> širü
<i>šəŋkad'i</i> I	éjszakázik, megszáll valahol	<i>šürüd'a</i>	télen
<i>šərad'i</i> I	1. használ, alkalmaz 2. felvesz, felad 3. szerez	<i>šüüləsa</i> U	mászik
<i>šərbj''ə</i> I	szép, erős rén	T	
<i>šərid'i</i> I	bevisz	<i>tə</i>	na, így
		<i>təbələsi</i> I.	elnyom
		<i>təbtə</i>	szintén, és
		<i>təbtərja</i>	mindegy

<i>təðəbtusa</i> U	odaragaszt, odaragad	<i>tabə</i>	oda
<i>təjbu</i> U	farok	<i>taba"ə</i>	oda
<i>təjk"asa</i> U	akadályba ütközik	<i>təðətəsa</i> U	kifektet, kiterít
<i>təjk"a"tu</i>	akadály	<i>Tajmir</i>	Tajmir
<i>təgətə</i>	aztán	<i>təjjiə</i>	a túloldalon lévő, szemben lévő
<i>təiriə</i>	repülő (PtImp)	<i>tahar'a</i>	tehát, most, és akkor
<i>təirsi</i> I	repül	<i>tahar'abə</i>	tehát, most, és akkor
<i>tələd'a</i> U	bezár, bezárul	<i>tagə</i>	messze
<i>təlibtişi</i> I	kérdez, kérdést tesz fel	<i>tagəd'a</i>	mögé
<i>təlümü</i> U	fedő	<i>taga"a</i>	innen
<i>tənə</i>	te	<i>takəə</i> U	hátsó, az (a messzi), ott
<i>təni</i>	oda, ott		hátul
<i>təñərişi</i> I	1. követ	<i>takəðə</i>	mögül
	2. terel	<i>takəmənu</i>	mögött, hátul
<i>təñiðə</i>	aztán	<i>tala</i> U	szerencse, siker
<i>təñini</i>	ott	<i>talanjəə</i> U	sikeres, szerencsés
<i>təñi"ia</i>	1. akkor	<i>talə</i>	holnap, tegnap
	2. így	<i>talubtuə</i>	másnap
	3. ott	<i>tənni</i> I	ott
<i>təñi"iariai"</i>	egyszerűen csak	<i>təmtü"ša</i> U	mászik, felemelekedik,
<i>təñsiətə</i>	te bizony		felfelé megy
<i>təŋə</i> U	nyár	<i>təmtüşi</i> U	eladó
<i>təŋədə</i>	nyári	<i>təndarkuša</i>	kerget
<i>təŋəd'əmji</i> I	nyári szállás	<i>tənsə</i> U	törzs, nemzetség, család
<i>təŋəmusə</i> U	nyári (ige)	<i>təntəgəə</i>	széles
<i>təŋkəgəə</i>	erős, gyors: <i>təŋkəgəi"</i>	<i>təñərişi</i> I	űz, kerget
	erősen, gyorsan	<i>təñd'a"ə</i>	terhes
<i>tərad'i</i> I	ilyen/olyan, így	<i>təŋkad'a</i> U	kitagad, nem fogad be
<i>tərah</i>	indulatszór	<i>təruməsa</i> U	elválik
<i>təra"</i>	<i>lásd</i> <i>tərah</i>	<i>tərumtuəsa</i> U	elválaszt
<i>təsiədə</i>	most	<i>tətəd'a</i> U	szétterít, elterít
<i>tətəd'a</i> U	odaragad	<i>tətuđ'a</i> U	pánikol
<i>tətə"btişi</i> I	arrébb megy	<i>tii</i>	ti ketten
<i>təti</i> I	ez	<i>tijbijkia</i> U	fiú
<i>təti"t'ai"</i>	csak	<i>tijmin'a</i>	most
<i>tətuđ'a</i> U	1. ad	<i>tijŋkəličətə</i>	hát te magad
	2. hoz	<i>təjbutəsa</i> U	szállít, átvisz
<i>təa</i> U	házi rén	<i>təjsə</i> U	rosszá válik, elhasználó-
<i>təačügujša</i> U	rént őriz, pásztorkodik		dik
<i>təačügujčüə</i> U	rénpásztor (PtImp)	<i>təđakuə</i>	sárga
<i>təanika</i>	arrébb		

<i>tolijə</i> I	tolvaj	<i>tulbujkuə</i>	lehúzott, lenyúzott
<i>tolij'd'i</i> I	lop	<i>tumtəd'a</i> U	kitalál,
<i>tolud'a</i> U	összekever	<i>tunij¹an̄ku</i> U	csendes, szélcsendes, tiszt-
<i>tolumu</i> U	tülekedés		ta
<i>tomnəgəə</i>	kicsi, szűk	<i>tuntj</i> I	róka
<i>tonsi</i> I	talajmenti hófúvás	<i>tunud'a</i> U	hajt, terel (bef.)
<i>toñd¹ajčisj</i> I	fekszik (ember)	<i>tunu"sa</i> U	hajt, terel (foly.)
<i>toñd¹ajməbtj'd'i</i> I	fekszik (ember)	<i>turimiši</i>	visszatér
<i>torəbtumu</i> U	feleslegesen, hiába	<i>turku</i> U	tó
<i>torəd'a</i> U	hasznos (ige)	<i>tusajčüsa</i> U	feketéllik
<i>tuəbtusa</i> U	1. számol, olvas	<i>tuu</i>	lásd tuj (Gen)
	2. ismétel	<i>tuusa</i> U	tűzhely, kemence
<i>tuj</i> U	tűz	U	
<i>tujh¹ajčüsa</i> U	1. fényes, világos (ige)	<i>ubədoml'əñia</i>	értésítvény (< or.
	2. érthető		уведомление)
<i>tujša</i> U	megjön	<i>Ugaarnə</i>	Ugarnaja
<i>tud'üə</i>	haragos, mérges		
<i>tugj'"</i> U	anyag, (Pl: <i>tukj'd'ə</i>)	Z	
<i>tuhələsa</i> U	kikutat	<i>zakaz</i>	rendelés (< or. заказ)
<i>tuhj</i> I	gomb		

SZÖVEGFORRÁSOK

Nem törekszünk teljességre, így előfordulhat, hogy a fejezet összeállítása közben néhány kisebb szövegközlemény elkerülte a figyelmünket. Ennek ellenére az olvasó a legfontosabb publikációkat megtalálja. Az internetes oldalak fellelhetőségét nem tudjuk garantálni. Az itt közölt adatok 2002 szeptemberére érvényesek. Először mindig a latin betűs forrásokat adjuk meg, utána következnek a cirill betűs munkák.

Nganaszanul megjelenet szövegek, tankönyvek

Kosterkina, N. – B. B. Nagy – F. Sobanski 1997: Über die Tiere auf der Erde. Ein nganasanisches Märchen nebst Übersetzung und morphologischem Wörterverzeichnis, *NNy XXXVIII*, Szeged, JATE, 157–199.

Mikola, Tibor 1970: Adalékok a nganaszan nyelv ismeretéhez, *NyK 72*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 59–92.

Mikola, Tibor 1980: Enyec és nganaszan nyelvi adalékok, *NyK 82*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 223–237.

Nagy Beáta Boglárka 1996: A Sámán-tó legendája, *NNy XXXVII*, Szeged, JATE, 219–222.

Жовницкая, С. Н. 2001: *Букварь*, Санкт-Петербург, Просвещение

Костеркина, Н. – Е. Хелимский 1994: Малые камлания большого шамана, in Хелимский, Е. (szerk.) *Таймырский этнолингвистический сборник*, Москва, РГГУ, 17–146.

Лабанаускас, К. (szerk.) 1992: *Нганасанский фольклор = Фольклор народов Таймыра*. 3., Дудинка, Таймырский окружный центр народного творчества

Лабанаускас, К. (szerk.) 2001: *Нганасанская фольклорная хрестоматия = Фольклор народов Таймыра* 6., Дудинка, Таймырский окружный центр народного творчества

Момде, А. Ч. – Н. М. Арон, 1992: *Язык нганасан*, Норильск, Творческий Коллектив Аргиш

Сказки народов Сибирского Севера 2., 1976, Томск, 37–44, 107–123.

Сказки народов Сибирского Севера 3., 1980, Томск, 3–54. (Mačkinis, E.P. – Voločanka; Stoljarova, A.K. – Letovje)

Сказки народов Сибирского Севера 4., 1981, Томск, 159–177.

Черемисина, М. И – Н. Н. Коваленко 1986: *Методические указания к курсу "Общее языкознание" (на материале нганасанского языка)*, Новосибирск, НГУ

Magyarul megjelent mesék, folklórszövegek

- Domokos Péter (szerk.) 1984: *Finnugor-szamojéd (uráli) regék és mondák I-II.*, Budapest, Móra
- Hajdú Péter (vál.) 1975: *Tundraföldi öreg. Szamojéd mesék.* Ford. Pusztay János, Simoncsics Péter, Budapest, Európa
- Nagy Katalin (szerk.) 1994: „*Hét határon hallik húros daru hangja*”. Morzsák az uráli nyelvcsaládhoz tartozó népek irodalmából és életéről, Budapest, Faunus

Hanganyag

- Lublinskaya, M. D.: Collection of Audio Material in the Nganasan Language:
<http://sapir.ling.yale.edu/~elf/Lublinskaya01.html>
<http://www.speech.nw.ru/Nganasan>
- Chants Chamaniques et Narratifs de L'artique Sibérien, Sibérie 1, Nganasan, Musique du Monde.* Production exécutive, Enregistrements, Photos, Textes: Henri Lecomte. 92564-2 ADE 670

VÁLOGATOTT IRODALOM

Ahogy a szövegforrások esetében, most sem adunk meg mindent felsoroló szakirodalmat, e helyen csak a legfontosabb cikkeket, kézikönyveket gyűjtöttük egy csokorba. Az Internet-címek elérhetőségét ebben az esetben sem tudjuk garantálni. Az oldalak fellelhetőségi helye a 2002 szeptemberi állapotot tükrözi.

Szótárak

- Castrén, M. A. 1855: *Wörterverzeichnisse aus den samojedischen Sprachen*, Bearbeitet von Anton Schiefner, St. Petersburg, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- Janhunen, Juha 1977: *Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien = CT 17*, Helsinki.
- Katzschmann, Michael 1990: *Vorläufiges Nganasanisches Wörterverzeichnis auf der Grundlage alter und neuer Quellen*, Teil 1 Nganasanisch - Fremdsprachig
- Kortt, Ivan R. – Jurij B. Simčenko 1985: *Wörterverzeichnis der nganasanischen Sprache Teil 1: Nganasan–Deutsch–Russisches Glossar*, Berlin, Systema Mundi.
- Костеркина, Н. Т. – А. Ч. Момде – Т. Ю. Жданова 2001: *Словарь нганасанско-русский и русско-нганасанский*, Санкт-Петербург, Просвещение

Általános művek

Hajdú Péter 1963: *The Samoyed Peoples and Languages*, Bloomington

Levin, M. G. – L. P. Potapov (szerk.) 1956: *The Peoples of Siberia*, Chicago – London, UCP

Nagy Beáta 1998: Az északi szamojédok, in Csepregi Márta (szerk.): *Finnugor Kalauz*, Panoráma Kiadó, Budapest, 2. kiadás 2001, 221–233.

Хазанович, Амалия 1986: *Друзья мои нганасаны*, Москва, Советская Россия

Nyelvészet

Boros Erika [Körtvély]: A 'szülő' kifejezése a nganaszan nyelvben, *NNy XXXVII*, 183–192.

Castrén, M.A. 1854: *Grammatik der samojedischen Sprachen*, Herausgegeben von Anton Schiefner, St. Petersburg, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.

Futaky István 1983: Zur Frage der nganasanisch-tungusischen Sprachkontakte, *Ut*, 155–162.

Futaky István 1990: Etymologische Beiträge zum Nganasanischen, *SpS* 3, 51–55.

Hajdú Péter 1950: *Die Benennungen der Samojeden* = *JSFOu* 54.

Hajdú Péter 1962: Die Frage des Stufenwechsels in den samojedischen Sprachen, *UAJb* 34, 41–54.

Hajdú Péter 1964: Mórás nyelv-e a nganaszan?, *NyK* 66, 397–400.

Helimski, Eugen 1998: Nganasan, in Abondolo, Daniel (szerk.) *The Uralic Languages*, London, Routledge, 480–515.

Katzschmann, Michael 1993–94: Die Negation(sverb)en des Nganasanischen, *NNy XXXV*, 47–68.

Katzschmann, Michael 1995: Über den Stimmbandverschlaußlaut im Nganasanischen, *NNy XXXVI*, 237–250.

Katzschmann, Michael 1996: Anmerkungen zur Suffixverbindung *-na-r-* im Nganasanischen, in Mészáros, Edit (szerk.) *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére* Szeged, JATE, 165–170.

Katzschmann, Michael 1997: Anmerkungen zu den Suffixfolgen des nganasanischen Verbs, *NNy XXXVIII*, 125–147.

Katzschmann, Michael 1999: Über die nganasanischen Verben auf *"rum"*, *"rem"*, *"rm"* im Aorist, *Europa et Sibiria* = *VDSUA*, 51, 227–233.

Katzschmann, Michael 1999–2000: Die samojedischen Konjugationsarten und die Frage eines uralischen Ergativs, *NNy XL*, 113–129.

Katzschmann, Michael 2001a: Diachronie und Synchronie in der Morphosyntax am Beispiel der nordsamojedischen verbalen *s*-Stämme, *FUM* 23, 69–84.

Katzschmann, Michael 2001b: Über „Verba conjunctionalia“ und andere Eigentümlichkeiten im Nganasanischen – u. a. ein Nachtrag zu den Negation(sverb)en, *NNy XLI/2* = *Mikola-émlékkönyv*, 121–128.

- Körtvély Erika 1999–2000: A nganaszan kicsinyítő képzőkről, *NNy* **XL**, 229–236.
- Labanauskas, Kazys 1975a: Das Präsens im Nganasanischen, *SFU* **XI**, 122–125.
- Márk Tamás 1990: Tempus und Aspekt im Samojedischen, *SpS* **III**, Pécs, 137–141.
- Mikola Tibor 1984: Mediale Konjugation in den uralischen Sprachen, *NyK* **86**, 398–403.
- Mikola Tibor 1988: Geschichte der Samojedischen Sprachen, in Sinor, Denis (szerk.) *The Uralic languages*, New York, Brill, 219–263.
- Mikola Tibor 1986: Beiträge zur nganasanischen Sprachgeschichte, *FUM* **10**, 243–247.
- Mikola Tibor 1995: Kausativ Konstruktionen in den Uralischen Sprachen, *NNy* **XXXVI**, 251–265.
- Mikola Tibor 1996: Beiträge zur Morphologie des Nganasanischen, *CIFU-VIII Pars 3* Jyväskylä, 162–165.
- Molnár Judit – Nagy Beáta [Wagner-Nagy] 1996: Az uráli nyelvek fosztóképzőinek eredete, in Mészáros, Edit (szerk.): *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*, Szeged, JATE, 233–244.
- Nagy Beáta Boglárka [Wagner-Nagy] 1995: A nganaszan igék aspektusáról, *NNy* **XXXVI**, 267–284.
- Nagy Beáta Boglárka [Wagner-Nagy] 1999a: Some Morphological Features of Nganasan Passive Constructions, *Fennougristica* **22**, Tartu, 176–179.
- Nagy Beáta Boglárka [Wagner-Nagy] 1999b: Zu einigen denominalen Verbalableitungssuffixen des Nganasanischen, *FUM* **21–22**, 123–127.
- Sobanski, Florian 1999: Substantivische Ausdrücke für 'Zeit' im Nganasanischen, *Europa et Sibirica = VDSUA* **51**, 415–419.
- Várnai Zsuzsa 2001: Még egyszer a nganaszan nyelv orosz jövevényszavairól, *NNy* **XLI/2 = Mikola-émlékkönyv**, 319–344.
- Wagner-Nagy Beáta Boglárka 1999/2000: Megjegyzések a tárgy jelöléséhez a nganaszanban, *NNy* **XL**, Szeged, 255–264.
- Wagner-Nagy, Beáta Boglárka 2001a: *Die Wortbildung im Nganasanischen = SUA* **43**.
- Wagner-Nagy Beáta Boglárka 2001b: Az északi-szamojéd adverbiumokról, *NNy* **XLI/2 = Mikola-émlékkönyv**, 351–360.
- Большдт, Е. П. 1973: Производные имена прилагательные с суффиксом -бала/-бäла в нганасанском языке, *Происхождение аборигенов Сибири и их языков* **3**, Томск, 83–85.
- Большдт, Е. П. 1974: Прилагательные со значением степени качества в нганасанском языке, *SFU* **10**, 261–268.
- Большдт, Е. П. 1976: Производные имена прилагательные с суффиксом -"а в нганасанском языке, *Языки и Топонимия* **2**, Томск, 95–100.
- Большдт, Е. П. 1977: Нганасанские производные прилагательные на -д'ь/д'ь°, *Языки и Топонимия* **3**, Томск, 86–90.

- Большдт, Е. П. 1989: *Именное словообразование нгансанского языка*, Новосибирск, Наука
- Жданова, Татьяна 1994: К описанию моделей глагольного управления в нгансанском языке, in Хелимский, Евгений (szerk.): *Таймырский этнолингвистический сборник*, Москва, РГГУ, 222–233.
- Коваленко, Н. Н. 1981: О причастии в нгансанском языке, in Черемисина, М. И. (szerk.): *Синтаксис алтайских и европейских языков*, Новосибирск, 82–93.
- Коваленко, Н. Н. 1989: О роле аффикса *-тә/-ндә* в именной и глагольной системах нгансанского языка, *MSUA* 8, 107–111.
- Коваленко, Н. Н. 1991: Функционирование бытийного глагола *iša* в простом и сложном нгансанском предложении, *Языки народов Сибири*. Грамматические исследования, Новосибирск, 124–130.
- Коваленко, Н. Н. 1992: *Инфинитивные формы глагола нгансанского языка*, Новосибирск, Наука
- Лабанаускас, Казыс 1975b: Прошедшее время совершенного действия в нгансанском языке, *SFU* 11, Таллин, 195–200.
- Микола, Тибор [Mikola, Tibor] 1999: Эллиптическое двойственное число в нгансанских терминах родства, *Europa et Sibirica = VDSUA* 51, Wiesbaden, Harrasowitz Verlag, 319–323.
- Нойфельд, Е. П. 1969: Образование имён прилагательных в нгансанском языке *Происхождение аборигенов Сибири*, Томск, 59–60.
- Прокофьев, Г. Н. 1937: Нгансанский (тавгийский) диалект, in *Языки и письменность народов Севера, Часть 1*, Москва–Ленинград, Учпедгиз, 53–77.
- Столярова, А. К. 1973: О названиях частей тела в нгансанском языке, *Происхождение аборигенов Сибири и их языков*, Томск, Изд. Томского Университета 85–86.
- Столярова, А. К. 1978: Фонема [ɲ] в языке авамских нгансан, *Языки и топонимия* 5, Томск, Изд. Томского Университета 15–21.
- Терентьев, В. А. 1999: Древнейшие тюрско-самодийские контакты, *JSFOu* 88, 173–200.
- Терещенко, Н. М. 1966: Нгансанский язык, in Лыткин, В. (szerk.): *Языки народов СССР Том 3. Финно–угорские и самодийские языки*, Москва, Наука, 416–437.
- Терещенко, Н. М. 1968: Некоторые синтаксические особенности нгансанского языка, *CIFU*–2, 530–537.
- Терещенко, Н. М. 1971: К соврительному изучению лексики самодийских языков, *SFU* 7, 285–297.
- Терещенко, Н. М. 1973: *Синтаксис самодийских языков*, Ленинград, Наука.
- Терещенко, Н. М. 1979: *Нгансанский язык*, Ленинград, Наука

- Терещенко, Н. М. 1980: О роли некоторых внешних факторов в развитии нганасанского языка, *Языки и топонимия* 7, Томск, Изд. Томского Университета, 3–9.
- Терещенко, Н. М. 1982: О действии в языке способа выравнивания (на примере нганасанского), *SFU* 18, 119–124.
- Хелимский, Евгений 1982: *Древнейшие венгерско-самодийские языковые параллели*, Москва, Наука
- Хелимский, Евгений 1994а: Очерк морфонологии и словоизменительной морфологии нганасанского языка, in Хелимский, Евгений (szerk.) *Таймырский этнолингвистический сборник*, Москва, РГГУ, 190–221.
- Хелимский, Евгений 1994b: Нганасанско-русские языковые связи, in *Контактологический энциклопедический словарь, выпуск I: Северный регион*, Языки народов Севера, Сибири и Дальнего Востока в контактах с русским языком, Москва, 129–137.

Kultúra, életmód, szociolingvisztika

- Chard, Chester S. 1963: The Nganasan: wild reindeer hunters of the Taimyr peninsula, *Artic Anthropology*, Madison, 105–121.
- Duray Zsuzsa 1998: Sociolinguistic Considerations of Extralinguistic Factors Determining Language Death in the Nganasan Minority Community of Russia, In Niemi, J. – T. Odlin – J. Heikkinen (szerk.) *Language Contact, Variation, and Change = Studies in Languages* 32, Joensuu
- Gracheva, G. N. 1993: Features of the World Model in Nganasan Drums, in Pusztay, János (szerk.): *Uralic Mythology = SpS VI*, Szombathely, 65–74.
- Gračeva, G. N. 1989: Nganasan Shamans' Ways and Worldview, in Hoppál Mihály – Juha Penttikkäinen: *Uralic Mythology and Folklore = Ethnologica Uralica* 1, Budapest – Helsinki
- Hajdú Péter 1960: A szamojéd sámánok kategóriáiról, *NyK LXII*, Budapest, 51–71.
- Hajdú Péter 1963: Von der Klassifikation der samojedischen Schamanen, in Diószegi Vilmos (szerk.) *Glaubenswelt und Folklore der Sibirischen Völker*, Budapest, Akadémiai, 161–190.
- Helimsky, Evgeny A. – Nadezhda T. Kosterkina 1992: Small Séances with a Great Nganasan Shaman, *Diogenes* 158, 39–55.
- Helimski, Eugene 1997: Factors of Russianisation in Siberia and linguo-ecological strategies, in Shoji, H. – Janhunen, J. (szerk.): *Northern Minority Languages: Problems of Survival = SES* 44, 77–91
- Helimski, Eugen 1998: *Samojedit ja šamanismi*, Tampere
- Holmberg, Uno 1964: *The Mythology of all Races. Finno-Ugric, Siberian*, Vol. IV., CSP, New York
- Kortt, Ivan R. – Jurij B. Simchenko 1990: *Materialien zur geistigen und dinglichen Kultur der Nganasan-Samojeden*, Berlin, Systema Mundi

- Kosterkina, N. T. 1997: Allgemeine Charakteristika der Erzählgattungen der nganasischen Folklore, *NNy XXXVIII*, 149–156.
- Kuoljok, E. K. 1993: *Nordsamojediska folk*, Uppsala
- Lintrop, Aado 1996: Shamanivisoiden perinteellinen kontrollointi (nganassaanilaisten kertomuksien perusteella), CIFU-VIII, Pars VI, Jyväskylä, 226–230.
- Milovskii, A. S. 1992: Tubiakou's Spirit Flight: A Siberian Shaman Adapts His Ancient Profession to Modern Times, *Natural History* 7, 35–41.
- Ojamaa, Triinu 1990a: *The Nganasan Improvisatory Chants*, Tallin
- Ojamaa, Triinu 1990b: *The Nganasan Folk Instrument*, CIFU-VI/4, Debrecen, 255–259.
- Ojamaa, Triinu 1990c: *The Nganasan Sound Instrumentary*, Tallinn
- Ojamaa, Triinu 1996: On Nganasan Bilingualism and Bimusicalism, *FU* 20, 80–84.
- Ojamaa, Triinu 1999: Glissando in the Nganasan vocal music, *FU* 22, 183–202.
- Popow, A. A. 1963: Wie Sereptie D'aruoskin zum Schamanen erwählt wurde, in Diószegi Vilmos (szerk.): *Glaubenswelt und Folklore der Sibirischen Völker*, Budapest, Akadémiai, 149–159.
- Popov, A. A. 1966: *The Nganasan. The Material Culture of the Tavgi Samoyeds*. Bloomington – The Hague
- Pushkareva, Elena 1995: A course of Nganasan folklore: a syllabus, *UArb* 67, 109–117.
- Ziker, John P. 2001: Land Use and Social Change among the Dolgan and Nganasan of Northern Siberia, in Anderson, David G. – Kazunobo Ikeya (szerk.): *Parks, Property, Power: Managing Hunting Practice and Identity within State policy Regimes = Senri Ethnological Studies* No. 59, Osaka, National Museum of Ethnology, 47–66.
- Ziker, John P. 2002: *Peoples of the Tundra*, Illionis, Weveland Press
- Васильев, В. И. 1985: Особенности развития этнических и языковых процессов в этноконтактных зонах Европейского Севера и Северной Сибири (по материалам этнографического обследования северносамодийских народов: ненцев, энцев и нганасан), in Гурвич, И. С. (szerk.): *Этнокультурные процессы у народов Сибири и Севера*, Москва, Наука, 65–93.
- Грачева, Г. Н. 1981: Шаманство у нганасан, *Проблемы истории общественного сознания аборигенов Сибири*, Ленинград, Наука, 69–89.
- Грачева, Г. Н. 1983: *Традиционное мировоззрение охотников Таймыра*, Ленинград, Наука
- Грачева, Г. Н. 1984: К этнокультурным связям нганасан. Классификация шаманов, in *Этнокультурные контакты народов Сибири*, Ленинград
- Добжанская, О. Е. 1988: Мелодика нганасанских "кейнгеирся", *Музыкальная этнография Северной Азии*, Новосибирск
- Добжанская, Оксана 1994: Музыка в шаманском обряде нганасанов (на примере ритуалов Тубяку Костеркина), in Хелимский, Е.А. (szerk.): *Таймырский этнолингвистический сборник*, РГГУ, Москва, 147–171.

- Добжанская, Оксана – Н. Т. Костеркина 1995 (szerk.): *Песни нганасан*, Красноярск
- Долгих, Б. О. 1976: *Легенды и сказки нганасанов*, Красноярск
- Долгих, Б. О. 1981: *Мифологические сказки и исторические предания нганасан*, Москва
- Кривонов, В. П. 1998: *Этнические процессы у малочисленных народов Средней Сибири*, Красноярск, КПУ
- Пелих, Г. И. 1995: К вопросу о нганасанском культе медведицы нгарка, In *"Моя избранница наука, наука, без которой мне не жить"*, Барнаул, АГУ, 152–160
- Попов, А. А. 1976: Душа и смерть по воззрениям нганасанов, In *Природа и человек в религиозных представлениях народов Сибири и Севера*, Ленинград, Наука, 31–43.
- Попов, А. А. 1936: *Тавгийцы*, Москва-Ленинград
- Попов, А. А. 1948: *Нганасаны*, Материальная культура, Москва-Ленинград
- Попов, А. А. 1984: *Нганасаны*, Социальное устройство и верования, Ленинград, Наука
- Праздник в тундре*, Дудинка, 1992
- Прыткова, Н. Ф. 1970: Одежда народов самодийской группы как исторический источник, *Одежда народов Сибири*, Ленинград, Наука, 1–99.
- Симченко, Ю. Б. 1965: *Тамги народов Сибири XVII. века*, Москва
- Симченко, Ю. Б. 1992: *Нганасаны*, Москва
- Токарев, С. А. 1958: *Этнография народов СССР*, Изд. Московского Университете
- Файнберг, Л. А. 1962: Терминология родства нганасан как исторический источник, *Сибирский Этнографический Сборник IV*, 227–237.
- Хелимский, Е. А. 2000a: Силлабика стиха в нганасанских иносказательных песнях, in Хелимский, Е. А.: *Компаративистика, уралистика*, Москва, Языки русской культуры, 94–109.
- Хелимский, Е. А. 2000b: Загадки-иносказания в нганасанском фольклоре, in Хелимский, Е. А.: *Компаративистика, уралистика* Москва, Языки русской культуры, 110–117.
- Хелимский, Е. А. 2000c: Заимствования из православной религии и советской идеологии в ритуальной практике нганасанского шамана, in Хелимский, Е. А.: *Компаративистика, уралистика*, Москва, Языки русской культуры, 159–160.

Történelem, antropológia,

- Dolgikh, B. O. 1960: The Origins of the Nganasans: Preliminary Remarks. In Henry N. Michael (szerk.): *Studies in Siberian Ethnogenesis*, Artic Institute of North America/University of Toronto Press, 220–299.
- Hajdú Péter 1952: A szamojédok etnogenéziséhez, *NyK* 54, 41–49.

Helinski, Eugen 2000: A szamojéd népek vázlatos története, in Nanovfszky, György (szerk.) *Nyelvrokonaink*, Budapest, Teleki László Alapítvány, 109–120 vagy in Nanovfszky, György (szerk.): *A finnugorok világa*, Budapest – Moszkva, Teleki László Alapítvány, 1996, 79–89.

Афанасьева, Г. М. 190: *Традиционная система воспроизводства нганасан (Проблемы репродукции обособленных популяций) I–III*. Москва

Аксенова, Г. А. – Г. М. Афанасьева – И. М. Золотарева – Н. Х. Спицына – Г. Л. Хить 1992: *Нганасаны: Антропологическое исследование*, Вып. 1–2, Москва

Васильев, В. И. 1974: К проблеме этногенеза северосамодийских народов, *Социальная организация и культура народов Севера*, Москва, Наука, 133–174.

Васильев, В. И. 1979: *Проблемы формирования северосамодийских народностей*, Москва

Грачева, Г. Н. 1983: Коренные народности Таймыра в послевоенное время, *Историческая Этнография, традиция и современность*, Ленинград

Гурвич, И. С. (szerk.) 1980: *Этногенез народов Севера*, Москва

Гурвич, И. С. (szerk.) 1982: *Этническая история народов Севера*, Москва

Долгих, Б. О. 1952: Происхождение нганасанов, *Сибирский Этнографический Сборник* 1, 5–87.

Янхунен, Юха 1991: Нганасаны и распад прасамодийской языковой общности, in *Семинар «Проблемы происхождения народов уральской языковой семьи»*, Ижевск, 16–19.

Filmek

Lintrop, Aado – Triinu Ojamaa : *Ust-Avami nganassanid – šamaan Tubjaku Kosterkin*, 1989, ERM (észtl)

Lintrop, Aado – Triinu Ojamaa: *Ust-Avami nganassanid – Dulsimjaku*, 1989, ERM/KKI (észtl)

Anderson, Hans – Stefan Holm – Harald Tirén: *Nganasn ett folk i Sibirien*, 1990, Troika Film (svédül és magyarul)

Sladkowski, Jerzy – Stanislaw Krzeminski: *Tagebuch aus Tajmyr*. Umweltzerstörung in der Tundra Sibiriens. Beobachtungen, 1993 (németül)

Sladkowski, Jerzy: *Wilde Sibirien, Kinder der Tundra*, 1994, ZDF und Arte (németül)

Zimen, Erik: *Sibirien*, NDR, 1995 (németül)

Érdekesebb Internet oldalak

Általános adatok

<http://fu.nytud.hu/hivnga.htm>

http://www.nupi.no/cgi-wia/Russland/etnisk_b.exe?Nganasani

<http://www.eki.ee/books/redbook/nganasans.shtml>

<http://suri.ee/eup/nganasan.html>
<http://haldjas.folklore.ee/~aado/ngin.htm>
<http://www.samoyed.org/NGANASAN.html>
<http://odur.let.rug.nl/~bergmann/russia/regions/rus84tay.htm>
http://ethnologue.com/show_language.asp?code=NIO

Katalógusok, bibliográfiák

<http://www.tooyoo.l.u-tokyo.ac.jp/Russia/bibl/Nganasan.htm> (Kazuto Matsumura)
<http://www.gwdg.de/~mkatzsch/nganbib.htm> (Michael Katzschnmann)

Néprajz, zene

Hoppál Mihály: Shamanism in a Postmodern Age:

<http://haldjas.folklore.ee/folklore/vol2/hoppal.htm>

Katzschmann, Michael: Impressionen aus dem Leben der Nganasanen:

<http://www.gwdg.de/~mkatzsch/bilder.htm>

Lintrop, Aado: The Incantations of Tubyaku Kosterkin:

<http://haldjas.folklore.ee/folklore/vol2/tubinc.htm>

Lintrop, Aado: The Nganasan Shamans from Kosterkin Family:

<http://haldjas.folklore.ee/~aado/dyuk.htm>

<http://haldjas.folklore.ee/~aado/tub.htm>

Lintrop, Aado: Tubyaku Kosterkini loitsud:

<http://haldjas.folklore.ee/Tagused/nr1/loits.htm>

<http://haldjas.folklore.ee/Tagused/nr1/loits2.htm>

Ojamaa, Triinu: Shamaan kui loominimene:

<http://haldjas.folklore.ee.re/pubte/ee/sator/sator1/triino.html>

Ojamaa, Triinu: The Shaman as the Zoomorphic Human:

<http://haldjas.folklore.ee/folklore/vol4/triinu.htm>

Zenei adattár: <http://www.netmusic.it/nmeng.dll?autore?62>

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Szakirodalmi rövidítések

CIFU	Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum (római szám jelöli a kongresszus sorszáma)
CT	Castrenianumin toimitteita, Helsinki, 1971–
FU	Fenno-Ugristica
FUF	Finnisch-Ugrische Forschungen, Helsinki, 1901–
FUM	Finnisch-Ugrische Mitteilungen, Hamburg, 1977–
JSFOu	Journal de la Société Finno-Ougrienne, Helsinki, 1886–
MMSUA	Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica, Hamburg, 1966–
NNy	Néprajz és Nyelvtudomány, Szeged, 1957–
NyK	Nyelvtudományi Közlemények, Budapest, 1905–
SES	Senri Ethnological Studies, Osaka
SFU	Советское Финноугроведение, Tallinn, 1965–1989
SUA	Studia Uralo-Altaica, Szeged, 1973–
SpS	Specimina Sibirica, Pécs, majd Szombathely
UAJb	Ural-Altaische Jahrbücher, Wiesbaden, 1952–1978, majd 1981-től ismét
Ut	Uralisztikai tanulmányok, Budapest
VDSUA	Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Wiesbaden, 1969–

Nyelvi és nyelvtani rövidítések

A	agens (cselekvő alany)	Denomverb	denominális verbumképző
Adj	melléknév	Deverbverb	deverbális verbumképző
Adv	határozó	Du	kettős szám
Advcar	határozószót képző fosztóképző	Duobj	két tárgyra utaló tárgyas ragozás
AdvP	adverbiális (határozói) kifejezés	El	elatívusz
Akk	tárgyeset	fi.	finn
bef	befejezett	foly.	folyamatos
C	kötőszó	frek.	frekventatív
Conj	kötőszó	Fut	jövő idő
cop	kopula	FutPerf	szükségességi múlt
CP	kötőszós kifejezés	Gen	birtokos eset
Cx	esetrag	inch.	inchoatív
		inf	főnévi igenév

Kimp	imperfektív igékhez járuló kapcsolóelem	Nom	1. alanyeset 2. névszó
Klit	klitikazilálódott partikula	Npäd	a predesztinatív ragozásra utaló képző
Kperf	perfektív igékhez járuló kapcsolóelem	Nsim	szimilatívképző
Koaff	kapcsolóelem	Nsup	supinumképző
Lat	latívusz	NUN	nunnáció
Lok	lokatívusz	O	a mondat tárgya
N	névszó	obj	tárgyas ragozás
magy	magyar	Part	partikula
mgh	magánhangzó	Perf	múlt idő
Mab	abessiv igemód	Perf2	régmúlt
Mimp	felszólító mód	Perf3	szükségességi múlt
Minf	lehetőségi mód	Pl	többes szám
Minter	kérdő mód	plobj	több tárgyra utaló tárgyas ragozás
MinterRefl	kérdő mód reflexív ragozás szerinti alakja	PNg	proto-nganaszan
Mir	feltételes mód (irrealis)	PNS	proto-északi-szamojéd
Mopt	óhajtó igemód	Pos	névutó
Mnar	elbeszélő igemód	predN	névszó állítmányi funkcióban
MnarRefl	elbeszélő igemód reflexív ragozásbeli alakja	Prol	prolatívusz
msh	mássalhangzó	Pron	névmás, alsó indexként csak a személyes névmást jelöli
N	névszó	PrT	proto-török
Nact	Nomen actionis képzője	PS	proto-szamojéd
Nadj	melléknévképző	PT	pretörök
Naug	nagyító képző	PtAb	participium abessivum
Ncar	fosztóképző	PtImp	participium imperfectum
Ndim	kicsinyítő képzőkifejezés	PtNec	participium necessitatis
NEGP	tagadó kifejezés	PtNecPerf	participium necessitatis múlt idejű alakja
ngan	nganaszan	PtPass	participium passivum
Ninstr	nomen instrumentalis képzője	PtPerf	participium perfectum
Nkiv	kiválasztó képző	PU	proto-uráli
Nlim	limitáló (korlátozó) képző	Px	birtokos személyrag
Nloc	nomen loci képzője (hasonlító) képző	refl	reflexív ragozás
Nmod	moderatív képző	RF	ritmikai fokváltakozás
		S	1. kötőhangzós tö

	2. a mondat grammatikai	Vinc	inceptívképző
	alanya	Vint	intencionális képző
	3. szerkezeti ábrában a	VNab	participium abessivum
	mondat	VP	predikatív kifejezés
SF	szillabikus fokváltakozás	Vpass	passzív képző
Sg	egyes szám	Vrec	reciprok igék képzője
subj	alanyi ragozás	Vres	inchoativ-rezultatív képző
Subs	főnév		
Suff	képző	Vstat	statikus igék képzője
T	kötőhangzó nélküli tő	Vtrl	transzlatív képző
tung	tunguz	Vtransz	transzformatív képző
V	a mondat állítmánya	VxIndef	alanyi ragozás szerint
VAcond	gerundium		ragozott ige
Vcong	tagadott tő	VxDef	tárgyas ragozás szerint
Vdur	duratívképző		ragozott ige
Verb	ige		
Vfreq	frekvenciatívképző		

Hangjelölések és egyéb jelek

^c	kvázi-konzonáns
C	mássalhangzó
C ₁ C ₂	mássalhangzó-kapcsolat
C _{iniciális}	szókezdő mássalhangzó
C _{palatális}	palatális mássalhangzó
V	bármilyen magánhangzó
^v V	bármilyen diftongus
V ₁ V ₁	azonos elemekből felépülő magánhangzó-szekvencia
V ₁ V ₂	különböző elemekből megépülő magánhangzó-szekvencia
^N	kvázi-nazális
^s	eltűnő <i>s</i> -szel váltakozó gégezárhang
^t	eltűnő <i>t</i> -vel váltakozó gégezárhang
ø	közelebbről meg nem határozható palatális magánhangzó
ø	közelebbről meg nem határozható veláris magánhangzó
3	meghatározhatatlan hangszínű magánhangzó
ä	nyílt <i>e</i> hang
ē	veláris <i>e</i> hang
ä	palatális <i>æ</i> hang
ǰ	alveoláris zöngés affrikáta (magyar <i>dzs</i> hang)
γ	mediopalatális zöngés spiráns (a <i>g</i> hang helyén ejtett spiráns)
χ	mediopalatális zöngétlen spiráns (lásd a német <i>ch</i> hangot)

δ	interdentális zöngés spiráns
ŋ	mediopalatális nazális
"	gégezárhang
~	váltakozás
:	(pl. <i>i</i> : <i>ii</i>) szembenállás, pl.: hosszú-rövid oppozíció
[...]	fonetikus vagy felszíni ábrázolás
#	szóhatár
∅	semmi, eltűnés
X → Y / _ Z	újraíró szabály; jelentése: X-ből legyen Y, akkor, ha Z előtti pozícióban áll
/	1. vagy 2. szabályokban a környezetet bevezető jel, ahol a szabály működik
—	az újraíró szabályokban az adott pozíciót jelöli
{...}	vagylagos esetek
→	vmivé. változik
>	vmivé. változik
*	1. rekonstruált alak vagy fonéma 2. helytelen, agrammatikus, nem létező alak 3. tiltott fonotaktikai helyzet, szabály
μ	mora
σ	szótag

KÉPEK ÉS RAJZOK JEGYZÉKE

12. oldal: Az északi-szamojéd népek lakhelyei (A térképeket Mets Miklós rajzolta.)
 13. oldal: Ust'-Avam legrégebbi háza (Fotó: Wagner-Nagy Beáta)
 15. oldal: Temetkezési sátor Ust'-Avam közelében (Fotó: Wagner-Nagy Beáta)
 20. oldal: Matthias Alexander Catrén
 25. oldal: A képen látható személyek balról jobbra: Nadežda Kosterkina, Tatjana Ždanova, Anna Urmančieva
 26. oldal: Fára kötözött gyereksír (Mottümjaku Turdagin illusztrációja a *Язык нганасан* (1990) című nyelvkönyvhöz.)
 32. oldal: Ust'-Avam látképe (Fotó: Wagner-Nagy Beáta)
 69. oldal: Haltisztító asszony (Fotó: Florian Sobanski)
 70. oldal: Száritott hal (Fotó: Florian Sobanski)
 81. oldal: Nganaszan család
 89. oldal: Teherszán (Fotó: Wagner-Nagy Beáta)
 137. oldal: Háztetőn csúszkáló gyerekek Ust'-Avamban (Fotó: Florian Sobanski)
 138. oldal: Tubjaku Kosterkin sámánruhája (Fotó: Wagner-Nagy Beáta)
 186. oldal: Sandimjaku Kosterkina (Fotó: Florian Sobanski)

192. oldal: Íj és nyílvevők (Motümjaku Turdagin illusztrációja a *Язык нганасан* (1990) című nyelvkönyvhöz.)
197. oldal: Női alsóruha (Motümjaku Turdagin illusztrációja a *Язык нганасан* (1990) című nyelvkönyvhöz.)
213. oldal: Aleksandr Čeleevič Momde (Fotó: Wagner-Nagy Beáta)
220. oldal: Nganaszan szánok (Motümjaku Turdagin illusztrációja a *Язык нганасан* (1990) című nyelvkönyvhöz.)
224. oldal: Vadászdeszka (Motümjaku Turdagin illusztrációja a *Язык нганасан* (1990) című nyelvkönyvhöz.)
230. oldal: Nganaszan táborhely (Motümjaku Turdagin illusztrációja a *Язык нганасан* (1990) című nyelvkönyvhöz.)
256. oldal: Nganaszan csónak és tartozékai (Motümjaku Turdagin illusztrációja a *Язык нганасан* (1990) című nyelvkönyvhöz.)
258. oldal: Tubjaku Kosterkin (E. Helimski fotója)